

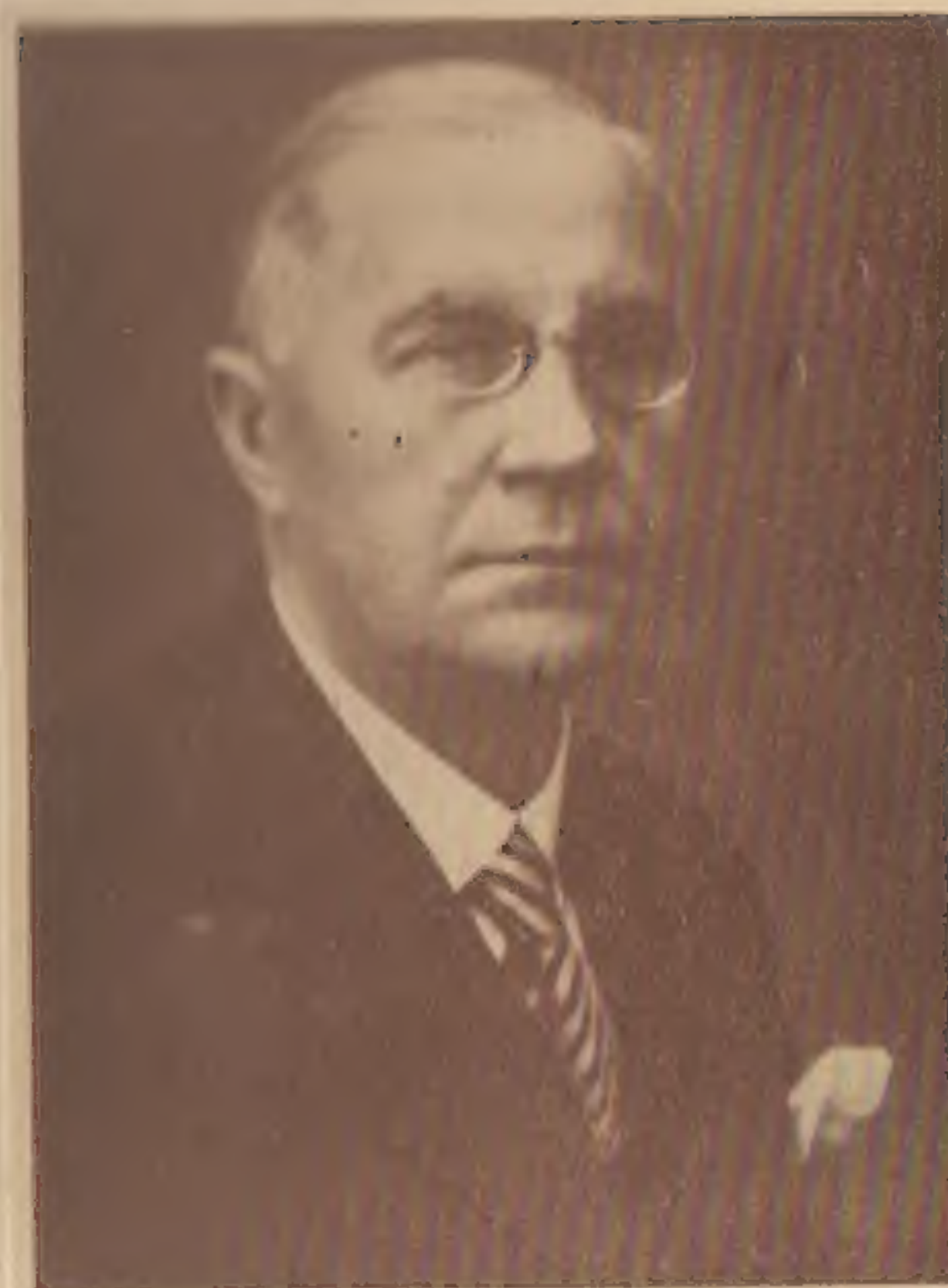
Rbl. 7.60

EDUARD
VILDE

JUTUSTUSED
III

Eduard Wilde
JUTUSTUSED
III

EDUARD VILDE

TEOSED

EDUARD VILDE

JUTUSTUSED

III

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS
TALLINN
1953

Illustreerinud *Alo Hoidre*.
Kunstiliselt kujundanud *Villu Toots*.

Eduard Vilde

MA TULEN TAEVAST ÜLEVALT...

Kõva külm. Kauge lagendik täiskuu kahvatus paiste-
uputuses. Tumesinine taevavõlv täis külvatud hõbe-
dasi naelapäid. Kumav lumeväli lugemata briljantide
jäises tules. Sügavasti lumes kükitab külmetades tah-
mane hurtsik. Tema roovilatid raksuvad taoti, aiatei-
bad vastavad. Muidu hääletu vaikus, üllas tummus
ringi, otsekui kuulataksid maa ja taevas hinge peata-
des. Hõrekollakas valguseribake tikub tuhmist, jää-
hallist hütisilmakesest välja, hälbides väsinult ja nuk-
ralt mööda lumeseljandikku, kadudes hangede vahele.
Muidu ei saa mingi jõuluhelk ses elamus nähtavaks.
Ja ometi on jõuluõhtu.

Kantnik on karjamaalt raiunud tosina noori kuuski
ja veab nad kelgul lähedasse linna. On jõulupuud
tänavu hinnas ja õnn hea, siis toob ta saadud raha
eest rohtu haigele naisele, präänikuid väikesele tüt-
rekesele ja endale pühadeks natuke soolast. Ei ta ole
veel saabunud tagasi. Ema ja laps ootavad teda. Ema
lamab asemel, Mannike istub voodi veerel ja laulab.
Ta laulab oma kolmeaastase niitpeene häälekesega
võimalikult valesti; väike kõri ei valluta viisi, vilu-
matu keel sõnu mitte hästi; kuid ta laulab, ja hardu-
sega. Mann on pai laps ning laulab emakesele rõõ-
maks. Et emake tervistuks. Ema ise õpetaski talle
selle jõululaulu, ja kui imeruttu oli see tal peas! Viis
ja sõnad — mõlemad mõne päevaga. Küll mõtles ema
endamisi, et tavaliselt surevad liiga targad lapsed,
aga ta rõõm oli siiski suur. Ongi hella rõõmu piisad,
mis tal nüüdsama ripsmeid niisutavad. Käed ristis,

nokake laialt lahti, laulab Mann viletsa toakese rõhutud vaikusele kõrvu:

„Ma tulen taevast ülevalt,
häid sõnumeid toon teile sealt;
neid toon ma teile lõõmuga,
neid tahan mina kuuluta.”

Ta jääb vaiki ja mõtleb.
„Ema, kes tuleb taevast ülevalt?”
„Ingel.”
„Ingel. Aga mis ta's toob?”
„Ta ütleb meile inimestele, et Jeesuke on sündinud.”
„Eesuke. Kes on Jeesuke?”
„Jumala poeg.”
„Jumala poeg.” Mannike mõtiskleb jälle. Meelsasti päriks edasi, aga ta võitleb asjatult oma mõtete väljendusega, läheb kärsituks ja laulab pigemini teise ja ka veel kolmanda salmi oma jõululaulust:

„Dee on dee Issand Eesus Klist,
kes tahab aita hädalist;
dee on dee Õnnistegija,
kes teid võib patust lunasta.”

„Ema, mis ta tahab teha, dee Eesuke?”
„Inimesi hädas aidata.”
„Kas ta meid ka aitab?”
„Teadagi, kõiki.”
„No miks ta diid ei tee Manni ema telveks?”
„Küll ta teeb, kui Mann teda palub ja paiks lapseks jääb.”

Mann võngutab oma paljaid sääri sängiveere vastu, sügab linavalget peakest, tõstab ühte ja siis teist suunurka ning ta allikselged, hiilgavad lapsesilmad jäävad peatuma väikesel hällil, mis ripub ühe tala vahele kinnitatud vibu otsast alla. Häll on tühi. Mannile tuleb uus mõte.

„Aga miks viis Eesuke meie tita äla?”
„Tita oli talle armas.”
„Aga tita oli Mannile ka almas.”
Seepeale ei oska ema midagi kosta; talle endale oli

„tita” armsaim kõigest maailmas ja siiski võeti ta temalt. Ei taipa temagi, mispärast.

„Kus on siis meie tita nüüd?” jätkab Mann juurdust väsimatult.

„Taevas ikka, lapsuke.”

„Mis ta seal teeb?”

„Laulab inglimestega ja palvetab jumalale.”

„Mis? Tita nii väike, nii pidi-pidiväike — ei oskagi laulda.”

„Eks inglid õpeta.”

„Inglid? — Kas titale antakse ka daia — palju, palju daia?”

„Taevas ei ole saia, laps, taevas ei sööda ega jooda.”

Manni näoke pöördub kähku ema poole ringi; ta väljendab kõige suuremat hämmastust.

„Tita döömata taevas?... Ema, Mann taevasse ei taha! — Kas Mann viiakse ka taeva?”

„Ükskord jah.”

„Ei, ei, Mann ei taha — ei taha...”

Ema vaigistab erutatud last, kelle lihalikud himud nii katmatult esile tikuvad. Jutt saiaast aga meenutab Mannile nüüd isa ning pilguga täis igatsust vaatab ta ukse poole, mis oodatuga ikka veel ei avane. Mann tunneb ägedat nälga ja ainult kindel lootus, et isa tuleb varsti täite taskutega, hoiab teda tagasi nutust ja kurtmisest, mis sunniks raskesti haiget ema asemelt tõusma, milleks tal õigupärast vaevalt jõudu jätkuks. Ning pealegi teab Mann, et talle antaks vaid kuiva äripäevaleiba. Tundes nälja näpistavat häda iseenda ihus, jätkab Mann kahetsemist väikese õekese pärast, kes seal üleval õudses pilvekodus peab kakuta ja mimmita elama, ning püüab emaga edasi arutada maisi ja taevasi toitlusküsimusi. Sest üks need ole küsimused, mis temakeselegi on kõige lähemal.

Kuid ema ei tihka enam kõnelda — see suurendab ta valusid ja sööb ta vähest jõudu. Palavikukuumakaega silitab ta lapse linalakakest ja saadab ta põrandale mängima.

Sauna savipõrand on kaetud jõuluõlgedega. Isa tõi nad tuppa, enne kui läks. Oma Mannikesele mängida.

Ta õpetas teda koguni passigi keerama ning sõlmima ja andis talle nõu sellega oma nukke vihtuda. Neid on Mannil kaks. Ema meisterdas nad kirjutest hilpudest, isa kunstnikukäsi maalis neile näod. Nad istuvad seal nurgas peergkorvikeses, mis on neile üht-aegu toaks, voodiks, vankriks ja saaniks. Nende ilmed väljendavad kohutavat tõsidust, õudset tardumust, aga see ei jahenda Manni hella armastust nende vastu — hoopis vastuoksa, ta peab oma väikesi hurmavaiks, nad on talle veelgi kallimad kui hiljuti hauda kantud tita... Ja veel ühe rõõmu valmistas hea isake oma Mannile, enne kui läks: ta tõi tuppa pisukese jõulupuu, torkas pingiauku seisma ja riputas ta okstesse paberist lõigatud inimesi, hobuseid, riste ja rattaid. Linnast toob ehteiks juurde kuldvöölisi kirevaid kompvekke, hõbetatud pähkleid ja ega tea, mis veel. Puukeses ei puudu ka paar rasvküünajupikest. Ent need süüdatakse, kui ka isa on jälle kodus.

Oh, et ta varsti tuleks!

Manni pilgud pöörduvad ikka jälle mustunud, higistava ukse poole, mille alumised servad hallendavad härmatisest, ta kikitab kõrvu iga kahukese puhul, ta painab ema lakkamata küsimustega, miks isa veel ei tulevat, kunas ta tulevat...

Viimaks hakkab mängima oma puuvillaste lastega ning unustab mõneks hetkeks ema, isa, saiad ja kompvekid. Vanema vantsa, kelle nimi on juhtumisi kah Mann, jätab korvikesse tungival manitsusel, et ta oleks pai ega tülitaks emakest; tilluke tita pidavat nimelt vanni minema ja tema mähkmeid tuleb uuendada, sest täna peab teda ristitama, köster tuleb varsti. „Vait, Mann, äla kalju! Vaata, seal on vits! Kui oled vagune, saad pälast suhklut!...“ Väike kisakõri oma jälevildaku suuga lõpetabki nutu — nähtavasti ei jää töötatud suhkur tundud vägeva mõjuta temagi maiale südamele. Emake pühib tal veel nina ära, tõreleb temaga, et miks ta ikka näpu suus hoiab, ning pöördub siis ahinal tillukese poole.

See kisendas vaheaegu nagu orgi otsas. Oh, need lapsed, need lapsed, mäherdune rist on nendega! Mis tal peaks häda olema? Köht tühi, ei muud midagi.

Tissi talle siis. Murelikult kussutades istub ema pisukese järel, avab tõsisel näol rinna ja imetab oma riikakat vantsa. Puhtaim emaõnn loidab tal silmist. Ja ennäe — vait kui sukk on jõmpsikas korraga! Ja kuis ta aplalt lutsutab! „Oh, da väike pilipott, da mu kuku kisakukk — jah, dina — dina — dina!...“ Ja emake arvab märkavat, et tema lemmik juba naeratab — naeratab hoolimata oma igavesest purutõsidusest ja nutlik-viltusest suukesest...

Ent vannis, milleks kasutatakse ema lõngakorvi, pääseb poisikese pasun jälle valla: „Oo-ää! Oo-ää! Oo-ää!“ nii et vaese ema kõrvad huugavad. Muudkui ema uurigu jälle, mis väetikesel viga. Ega ometi seepi silma läinud? Sai ju küll hoolega hoiduda sellest. Ja emake limpsab keelega ühte ning limpsab teist silmakest, ja vaata — aitas: juba ajab poisike punased, hambutud igemed tänulikult naerule!

Vaevalt puhkab ta puhtais mähkmeis, kui ilmub köstri-isand püha toimingut sooritama. Köstrina tegeleb nimelt emake Mann ise ja pisuke Mann on vaderiks. Viimane peab paika võtma jõulupuu all pingil, et ristitavat kätel hoida. Köster palveraamatuga sätib enda pühalikus poosis tema ette. Laulmine algab. Köster loeb sõnad reakaupa ette, algatab viisi ja nägematud varrulised laulavad ühes. Mis tost, et vaga mees hoiab raamatukest tagurpidi käes, mis ka tost, et ta ristselauluks on valinud jõululaulu — sellesama, mida Mann laulis ennest emale. Ning lõpuks — mis sestki, et ristija oma palvetuses tarvitab keelt, mis tõesti mitte ei kuulu meie maal kõneldavate keelte hulka. Pole viga ühti, sest ristimine jääb ristimiseks. Ja seda toimetatakse pühalikkuse ning aulusega, mille pärast mõni piiskop meie köstrikest võiks kades-tada. Eriti veetseremoonia on suurepärase. Mõni viis või kuus korda käib ristiv käsi seebise veega täidetud silmapesuvanni ning niisama sageli suliseb tubli valang õnnistatud märga väikese pagana peale maha. Peab ometi ka ise tundma, et teda ristitakse!

Paraku on see hädaristimine. Poisike on nimelt raskesti haige. Kardeti kõige pahemat. Ja tõesti — haigus läheb raskemaks, ikka raskemaks, just nii, nagu

oli poolteise nädala eest vaese väikese titaga, kes seal vibuhällis karjus ööd ja päevad, armas näoke valust sinine, käekesed krampidest rusikas. Ta karjus, kuni jäi üsna vaiki. Ja siis öeldi, ta olevat surnud. Sama lugu sünnib nüüd ka Manni ristitud titaga, vahe on vaid selles, et väikese koolnu ema sünnitamisest saati ka ise võitleb surmaga, kuna see nurganaine siin — tänu jumalale! — ammu juba on vahvasti jalul.

Kuid tema vaene tõbine tõuguke! Ei aita rohud, ei palvetused. Armuheitmatu surmaingel, ta nõuab endale ka selle kalli olendi. Korraga — vagusi, tumm! Surnud! Emakese lemmikut ei ole enam! Oma südamehaleduses tõstab Mann seelikukese üles, vajutab selle veere vastu silmi ja nutab kibedasti... Järgneb matus. Isa naelakast muutub puusärgiks. Väikesele laibale tõmmatakse valge surisärk selga. Sängitatakse kirstu, kaetakse surnulinaga. Ohtrasti voolavad emalikud pisarad, kui sulgub kirstu kaas väikese külma tumma lemmiku üle.

Kirstupanek ühineb muide vastava vaimuliku tseremooniaga. Jällegi tegutseb Mann köstrina. Pikki palveid loeb ta oma raamatukesest ja laulab kõigest ihujõust. Kõlab natuke kummalisena, et tema surmalaul sisaldab sõnu, nagu: „Häid sõnumeid toon teile sealt“, muidu aga teostub tõsine toiming täpselt ja kõigiti liigutavalt.

Isegi haiget naist ta vaevalisel põhkasemel vallutab sügav hardus. Oma läiketa silmadega, mis hoiavad alles ainult veel ema-armastuse hävinemata kuma, on ta lapsukese mängu jälginud. Tema närtsinud näol peegeldub surma- ja kirstupaneku-etenduse puhul piinaküllane hämmastus. Ta võibse kõigest kehast, huuled tuksuvad, ta katsub kõnelda, aga vähemat kui häält ei saa kuuldavaks.

Mann ei pane ema tähele, ta on täiesti süvenenud oma traagilisse tegevusse.

Väike surnu tuleb vedada kalmistule. Kirst kantakse reele. Pikkamisi läheneb see kirikule. Heliseb leinalaul...

„Mann,“ ähib äkki haige ema.

„Mis sa tahad?“

„Vett, vett, lapsuke! Mul on hirmus valu.“ Ta hääli raageb sosinaks, ta nagu lõustleb. Mann niisutab ta põlevaid huuli külma veega. Leinarongi on ta jätnud keset maanteed seisma, et emakesele appi rutata.

„Mann, jää mu juurde,“ sosistab haige vaevu, „Mul on hirm, imelik hirm...“

Mann ei näi teadvat, mis tähendab sõna „hirm“, kuid ema laialt-avatud, tardunud silmad, kogu ta võõrik nagu lasevad teda järeldada, et asi ei ole korras. Ta ronib voodisse, haarab kätega haige ümbert kinni ja küsib oma heitunud kitsikuses:

„Kas Mann peab laulma — jah?“

„Jah, jah,“ ümiseb ema.

Ning Mann hakkab oma igavest jõululaulu taas otsast peale: käekesed risti, suu pärani lahti nagu linnupoja nokk, vaade lakke pöördunud. Peale teist salmi küsib ta:

„Kas sul on juba palem, ema?“

Ema vaatab talle otsa; see on pilk, mis naerab ja nutab. Viimast jõudu ponnistades tõmbab ta väikese lohutaja oma rinnale ja suudleb teda kirglikult.

„Jaa, mul on juba parem, palju parem... Laula aga edasi, mu lõoke!“

Uhke oma laulu mõjust, jätkab Mann selle ettekan-
net. Haige jääb tõesti rahulikumaks, ta lamab kinniste silmadega, kramplikud võbinad liikmeis annavad järele. Näib, kui suiguks ta unde. Mann tohib siis matusele tagasi minna.

Ainult et ta matust kunagi pole näinud, vaid üksnes surnu vedamist. Ta loobub seepärast puusärgist ning reest ja püüab leiutada uut mängumotiivi. Tema otsiv pilk riivab jõulupuukest. Ehk oleks sünnis süüdata küünlad? Taevas teab, mil tuleb isa — ega nii kaua jõua oodata! Kuis see küll oleks, kui jõulupuu põleb? Mann piidleb ema poole — kas ehk oleks keeldu karta? Kuid emake nähtavasti magab. Muudkui — käed külge!

Ta toob endale aknalaualt topsi väävlitikke, ronib järile, tõmbab tuld ja süütab mõlemad küünlaotsad.

Hõiskehüüdu talitsedes jääb siis eemalt haruldast vaatemängu silmitsema. Ta tiirleb tantsides ümber puu, vehkleb kätega ja naerab.

Peatselt tundub talle siiski, kui peaks õige jõulupuul hiilgus olema palju suurem. Enam valgust! Aga kuidas seda teostada? Ent säherdune mõtisklev lapseaju leiab juba nõu. Need paberised mehed ja ristid ja rattad okstes — eks ole ehk needki süütamiseks? Ja kuigi mitte — ilusti põlema hakkaksid nad igatahes. Muide võib ju isa hiljem uued lõigata...

Mannike ronib jälle järile ja tõmbab tuld: esimene paberist mees lõõmab kaduvikku. Ka teise ja kolmanda tapab tulesurm; nende mustad hinged heljuvad taeva poole. Mäherdune veetlev mäng. Mann plaksutab käsi ja juubeldab väljusti. Pragonal võtab tuld ka see ja teine kuuseoks. Tilluke madal tuba täitub väävliaisu ja põlenud paberi ning kuuseokaste suitsuga. Kuid see ei eksita lõbutsejat, eks kuulu ju seegi autodafee juurde...

Natuke tülikas on aga nõndanimetatud vallavanematikkude käsitlemine Mannile, kes selles on täiesti vilumatu. Nad on nii kõvasti üksteise küljes kinni, sageli kimbukestena, ning vahel süttib juba mõni, enne kui jõuad korrapäraselt ja menukalt kraapida. Nõnda siis juhtub Mannile viimaks äpardus, et ühe kimbukese koostkiskumisel läheb põlema kogu tops. Ehmunult viskab Mann kõik maha ning põlevad tikud lendavad õlgedesse laiali...

Kõikjal nilpavad tulekeelekesed ülespoole.

Mann on kahevahel, kas ta peab sellest pöördest rõõmustama või pahandama. Ta eelistab esimest ja naerab. Kuid kaunis sunnituna kõlab see naer. Kartlikud pilgud hiilivad ema poole. Ema aga puhkab liigutamata sügavas unes...

Ahnelt haarab õletuli põrandal ringi. Pikkamisi, samm-sammult taandub ta eest Mann. Ta naeratab veel, naeratab ikka veel, aga ta pärani avatud silmade ilme kõneleb sellele vastu. Kaugemast seinast jälgib ta seda uut, üsna ootamatut vaatemängu, mis on kahtlemata suurejoonelisem kui põlev jõulupuu, aga — aga —

Tuli läheneb nurgale, kus asuvad Manni lapsed. Mann teab, et tuli põletab ja et põletamine on valus. Asja küllalt oma kallimaile appi rutata. Küll on teine neist juba surnud ja puhkab puusärgis, aga milline omasüda tihkaks näha, et tema lemmiku laipki hukka saaks! Mõne julge hüppega on Mannike ohust ähvardatud nurgas, haarab oma lapsed, olgu elus, olgu surnud, sülle ja päästab nad hirmsast tulesurmast...

Naeratus ta huultel on ammugi hääbunud. Seda enam, et leegid suunduvad rutusti haige ema sängi poole. Ning selle ligidal seisab veel teine põhuga varustatud ase... Hämmastusega seeütle, et ema nüüdki veel kätt ega jalga ei liiguta, seltsib Manni kahvatu näokesele ilme, mis ei ole kaugel jubedusest, algavast jälestusest. Oh, et ema ometi midagi ütleks, et ta tõrelema hakkaks! Sest Manni põksuv südameke tunneb loomusundlikult, et selleks on küllalt põhjust.

Kuid ema ei ärka. Mäherdune unil Ei ta kuule leekide praginat, ei ta haista kibedat suitsu, ei tunne isegi kõrvetavat lõõska, mis talle näkku peaks hõõguma. Sest juba on tuli sängi all ja küljes.

Kõige paksemini ja kõrgemini kuhjub õlgi teise asemees, millel taotseb isa ema haigusest saadik magada. Jäme lina ja paar vanu pükse ripub üle sängiveere alla. Tule sinna jõudes seisab sedamald terve tuba lahvatavates leekides...

„Ema! Ema!”

Ei vastata.

„Ema, ärka üles!”

Kõik jääb vaiki.

Mann surub ristitatud käed kukla ümber ja hakkab nutma. Tule eest hoidudes kobab seinä äärt mööda emakese voodi poole, millesse ta kähku ronib. Ta raputab magajat õlast — kuid asjata! Ema ei liiguta oimugi. Oma hämmastuseks näeb Mann, et ema silmad on lahti. Ta peab ju siis ärkvel olema? Kuid ei — ta ei vasta, midagi ei tuksu ta ilmes, tema ripsmed ei liigu. Ainiti vahib ta üles toa lakke. Ja mäherduse pilguga! Neid silmi pole Mann tema näos veel kunagi näinud. Need ei ole ema silmad. See pole ka ema nägu. Peab olema võõras naine, kes siin lamab. Kes ta on?

Kust ta siia tuli? Kuhu jai ema, Manni ema, keda Mann nii selgesti tundis, kes ärkas kohe, kui teda hüüti?...

Otsatu õudus haarab Manni. Ta unustab tulelõõma enda umber, ta vahib vaid üksisilmi võõrale naisele otsa, kes lamab tummalt ja hukumatult ta ees, võõrale naisele, kes oli ta ema ja seda nüüd mitte enam ei ole... Akki koidab tal ajukeses: ta mäletab, et ta midagi sellesarnast on näinud, on üle elanud. Surnud tita tuleb talle meelde, kuis ta vapustavate valude lõppedes samuti avatud silmil hällis lamas, ühtegi liiget liigutamata. Alles ema käsi vajutas vahavalged laukesed kustunud pilgu peal kinni... Kas ehk kordus siin see nimetu, see taibatamatu — Manni emaga? Kas see peaks olema — surm? Sünge surm, kes röövib inimese rääkimise, kuulmise, nägemise ja sellega pangeb?... Ema surnud... surnud... surnud!...

Vali kiljatus vallandub Manni rinnust. Ta ajab käekesed kaugele sirgu, ära hoidma hiigelkoletist, keda ta arvab nägevat.

Sel hetkel pahvatab teise aseme ees olevast suurest põhuhunnikust üles peaaegu laeni ulatuv tulekubu. Himurad leegikeeled lakuvad seinapalke mööda ülespoole, nilpavad nõgiste parte ümber. Sasiga varustatud ase, sellel olev vaip, lina, püksid, jänesevillast padi — kõik võtab kohe tuld. Tuba täitub ikka tihedama, mustema savuga¹, mille sädemesajuseid pilvi rabab nagu torm vastu lage ja sealt tagasi vastu põrandat. Leekide pahin ja pragin kasvab vägevaks mühinaks...

Mann on pime ja keeletu, peaaegu lämbumas. Kuumavat tahma ja pihutavaid sädemeid sajab talle pähe. Ta rippuvad jalad puutuvad juba tulde, ta tõmbab nad kähku üles. Voodi peatsist, otslaua küljest ema pea kohal, paiskub lai leek välja. Kõrvetav palavus piirab heitunud last...

Mann viskab enda ema rinnale, krambib mõlema kasivarrega ta ümbert kinni ja anub talt abi... Ehk ta ometi ärkab, niisuguse hirmsa häda puhul peaks

¹ Suitsuga. — Toim.

ta ärkama, ärkama kas või surmast, sest ta on ju ema!... Aga ei, ta ei ärka mitte. Toll-tollilt taganeb laps põlevast voodiotsast. Ta saabub ema jalgadele, kükitab sängi kaugemasse otsa, hoides kinni veel ainult ema suurest varbast... Ta ei suuda temast loobuda, olgugi et ema on surnud, olgugi et ema ei saa aidata...

Aga leegid lähevad Mannile järele ja ajavad ta sängist. Ta põgeneb läbi väherdava suitsu loomusundlikult ukse poole. Leiab selle ja kobab mõlema käega lingi järele. Kuid hädal! Ta sõrmed kas ei küüni nii kõrgele või ta otsib seda surma-ahastuses võõrast kohast. Ukse kõrval nurgas ei põle veel. Seal ta vajub põlvili, sirutab käekesed taeva poole ja ta vöbisevate huulte üle tungib ägamisi, kugistamisi — viimse appihüüdena surma suu ees:

„Ma tulen taevast ülevalt,
häid sõnumeid toon teile sealt...“

Kui isa viimaks saabub, leiab ta oma kodu asemel eest ühes naise ja lapsega hõõguva, juba madalaks kõdunenud söe- ja tuki-hunniku.

ASTLA VASTU

„Kameeleon!”

„Ael!”

„Ilmuge!”

„Kohe, tohter!”

Ja juba oligi kohal. Ta tempas ikka nagu maa alt silmapilkselt ja kuulmatult.

Tohter istus lahtisel rõdul kiiktoolis, suitsev sigar napus, aurav kohvitass laual. Kaunis kõrgelt ja järsult nõlvalt, millel asetses maja ruumika verandaga, oli tal vaba vaade üle uibuaia, üle põldude ja aasade kuni haljendava kasemetsani, mis palistas nende taga pikas kaares silmaringi.

Tohter sirutas käe sinnapoole.

„Vaadake, Kameeleon, kas näete seal midagi?”

„Ei näe.”

„Siis pange prillid ette.”

Kameeleon pani prillid ette.

„Ei näe midagi.”

„Siis võtke minu ooperiklaasi!”

Teine võttis pakutava ooperiklaasi, tellis teda silmade ees ja vahtis. Ta raputas mõne aja pärast pead, kui ta terve ümbruse oli läbi uurinud.

„Ma ei näe neid.”

„Neid? Siis teate, keda ma teid lasen otsida.”

„Võisin seda arvata.”

„Otsisite neid ehk juba isegi?”

Tohter vahtis talle teraselt otsa. Ta punastas nagu harilikult ning kostis:

„Jaa, põõningukambrist.”

"Oo, või nii kõrgesse on nad teid juba sundinud! Mõne aja eest nägite neid veel maapinnalt."

"Siis kõögiaknast."

"Soo, ja nüüd ei näe enam pööningultki! Kas teil pole nõu hakata katusele ronima?"

"Ei tea," vastas Kameeleon, seekord kahvatades.

"Ja mina ei tea, missugused kunstlikud nägemisriistad ma enesele peaksin muretsema... Esiotsa nägin neid veel palja silmaga, siis prillidega, aga nüüd ei küüni enam kiikergi. Pean küll, kui lugu jätkub, mõnest tähetornist refraktori laenama... Esiti pöördusid aiamulgult tagasi, siis Rae mõisa tatraväljalt, viimane piir oli kaasik, aga nüüd — nüüd peituvad kõige tihedamasse* laande — ei nad pea mingit piiri... Kameeleon, mida teie arvate sellest piirita asjast?"

Kameeleonil paiskus jälle puna põske, aga kui ta vastas, oli ta nagu uuesti valge.

"Mul on hirm," ütles ta.

"Soo, või hirm. Teie mõtlete siis —?"

"Ma mõtlen, et sellest midagi head ei või tulla; minu meelest on, kui oleks suur õnnetus tulekul... Ma palun teid, tütar, ma palun..."

Emanda tasasest, peaaegu sosistavast häälest värises nii sügav sisemine erutus, et doktor Vallgren pöördus ühes kiiktooliga rääkija poole ümber. Tema ees seisis nüüd väikese kasvuga elatanud naisterahvas, üks neist, kelle vanaduse kohta nende välimuse järgi õiget määra kätte ei saa. Ta juuksed olid hallid, lai triip, mis käis otsekohe üle pealae, koguni lumivalge; aga ta kõrge otsmik ja ta õrna läbipaistva jumega nägu, ehk küll mitte ilma kortsutähnideta, ilmutasid siiski teatud lapselikku rõõskust, mille mõju suurte, allikselgete silmade tõttu veelgi suurenes. Ka emanda piht oli halli pea kohta veel liiga neiulik, samuti ta liikumine ülearu vilgas. Tema nooruslik nägu tuli eriti nähtavale, kui ta punastas, ja tal võis väga vana nägu olla, kui ta jäi pikemat aega kahvatuks, nagu praegu. Ja et Lintropi-emand alalõpmata punastas ning kahvatas, siis oli ta viie minuti jooksul mitu korda noor ja vana.

Selle kentsaka jumevahetamise pärast oligi ta arslult saanud nime „Kameeleon“, ja aastate kestel oli ta sellega nii harjunud, et jäi poolvõõrastades kuulutama, kui dr. Vallgren külaliste kuulates teda korra ka õige nimega kutsus. Ja see jumetsemine oli olnud ka üheks põhjuseks, et Lintropi-emand rohkem kui kümne aasta eest oli tohtri majatalitajaks saanud, ametisse, milles ta nii hiilgavaid andeid ning omadusi ilmutas, et vanapoiss — linna neitside ja noorte leskede õnnetuseks — naisevõtmise sootuks unustas.

Kui dr. Vallgren oli ligi veefandsada aastat nagu igavene juut mööda laia maailma ümber rännanud, suri tal ühes Baltimaa kreisilinnas saja-aastane lesk tüdi, keda ta elus ainult kaks korda oli näinud — esimest korda enda varrudel, sest tüdi oli ta ristiema, ja teist korda suurel õlipildil, mille ta raugakese surma järel leidis ta majast. See tüdi oli oma vana kahekordse puumaja, mis asetses nimetatud kreisilinnas, ühes suure krundiga tundmata ristipojale pärida jätnud. Viimane tuli, leidis linnakese nägusaks, maja tarvitatavaks, ja et ta tundis imelikku väsimust liikmeis, viskas reisikepi nurka ja otsustas siin veidike puhkust pidada. Ta puhkas aasta, puhkas kaks, tehes seejuures tihti proovi, kas ei võida tuim keha endist rammu tagasi. Seadis tooli keset tuba ja katsus üle hüpata. Esimesel aastal sai üle, kukkus aga nõtkevailt põlvilt käpuli. Teisel aastal puudutasid jalad tooli ja ta sadas ninali. See läks talle väga südamesse, sest tema suur kongis nina oli ta ülim uhkus.

Ta puhkas veel ja jäigi puhkama. Viimaks ei usaldanud enam jõuproove tehagi, kartes oma kalli nina pärast. Pikkamisi hakkas ta end vihatud mõttega harjutama, et vanadus, see elurõõmsate inimeste kohutavaim koll, salaja nagu luupainaja temalegi kallale on tikkunud. Ja ta jäigi oma kreisilinna, tüdi sooja pesasse hauduma, kasvatades aias kapsaid ning herneid, ravitsedes ajaviiteks mõnda talupoega või vaest tööinimest — sest kõrgemad seisused hoidusid temast eemale —, ja hakkas Lintropi-emanda väikese tütre kallal õhinaga isa ja kasvataja kohuseid täitma, mis sai talle kõigist ta ajaviiteist kõige armsamaks.

Mainitud emandaga oli ta aga järgmisel lihtsal viisil kokku juhtunud.

Dr. Vallgren armastas puhtust, eriti toidu suhtes. Et saada puhast, võltsimatut toidukaupa, võttis ta ostmise tihti enda peale või käis vähemalt müümakohti, kust tüdruk pidi ostma, nende puhtusliku korra poolest vahel üle vaatamas. Väikelinna ausad kodanikud ajasid küll suud-silmad pärani, kui tootrihärä — härra ise! — mõnest poest välja astus, soe leib, nael värsket võid või kilupurk käes, ja sellega pikkamisi ning oma kõrge rahuga mööda uulitsat „patseeris“, nagu arvaks ise, et ta on terve mõistusega inimene. Kuid kõik need lahtised suud, kõik naermine ja pilkamine ei eksitanud teda. Ta oli kord inimene, kes tallas kombes ja pruugid, olgu nad nii vanad ning pühad kui tahes, jalgade alla, kui nad temale ei meeldinud. Sellest tuligi, et tal oli „paremais ringkonnis“ nii vähe sõpru ja veel vähem haigeid. Tal puudusid takt ja toon läbikäimaks paremate inimestega, kes, teevad arsti, advokaadi, kirikuõpetaja kas kuulsaks või võimatuks. Härra, kes läheb koorekannuga üle uulitsa, on niisama vähe härra kui see, kes ei märka öelda linnanõuniku kaasale „armuline proua“. Et tohter Vallgren daamidil kunagi kätt ei suudelnud, isegi linnapea proual mitte, see oli linnas tuttav. Lühidalt: temast öeldi, ta olevat inimene, kellele ei ole miski püha.

Dr. Vallgreni puhtusearmastus viis tema ka ühte piima- ja saiapoodi, mille omanikuks sel ajal oli emand Lintrop. Siit leidis ta peaaegu paleusliku puhtuse. Ikka, nagu oleks eelmine päev olnud laupäev. Mitte ainult piimakirnud, mööduriistad ja lett, — ei, isegi põrand, seinad, lagi, koguni ukse link naersid talle värskes puhtuses vastu. Ning selle ümbruse puhtaim keskpaik oli poepidaja ise. Asjata otsis tohter tema põllet, ta rinnaesiselt või käistelt mõnd tõmmukat laiku. Siit poest ise ostmas käia — see sai Vallgrenile otse lõbuks. Ja mida sagedamini ta tuli, seda kauemini ta jäi: ta armastas viisaka emandaga juttu ajada, tema kaheksa-aastase terase tütrekesega naljatada. Siin pisukeses piimapoes levis midagi õhus, mis äratas head tuju, mõnu, lõbu, ja seda mõju ei suut-

nud vahendada kõige vängemgi juustu- ega singilõhn, hoolimata tootri väga tundlikust vibuninast. Vallgren leidis Lintropi-emanda piimapoes otsekui lillepõõsas. Nii tunnistas ta temale ise, ja sellest selgub, et ta võis naise vastu ka viisakas olla, eriti kui ta neile ei tarvitsenud „armuline proua“ öelda.

„Kui palju teie pood teile sisse toob?“ küsis ta ühel päeval.

„Nii palju, et võin elada,“ vastas emand punastades.

„Kui teile pakuks keegi niisama või veel pisut suurema sissetuleku — kas võtaksite vastu?“

„Ma peaksin teadma, kes on pakkuja.“

„Näiteks mina.“

„Teie?“ küsis emand, ja nüüd oli tal järg kahvata. „Jah, siis võtaksin vastu.“

„Käsil“

Kui emand andis käe, oli muidugi õige aeg koraks jälle punastada, mispeale tohter tähendas: „Lubage, et ma teid ühtlasi Kameeleoniks, emand Kameeleoniks nimetan; kas teate, mis loom see on?“

Et ta tahtis daamile looma nime anda, polnud temast tõesti mitte viisakas, ja mõni muu daam oleks teda pahaks pannud, kuid Lintropi-emand naeris ainult ja ütles:

„Olen kuulnud, mis loom see on; aga ärge arvake, et minu meelel sama omadus on mis mu põskedel.“

Vastus meeldis vanahärrale ja nad tegid kauba kohe tahedaks. Kui tohter teda veel kord uue nimega kutsus, tähendas emand, et sel olevat väike viga.

„Missugune?“

Sõna „emand“ olevat üleliigne, — ei, otse väär.

„Kuidas nii?“

Nii sügavat jumevahetust, nagu see, mis vehkles nüüd Kameeleoni põskedel, polnud tohter seal enne näinud.

„Ma ei ole emand, — mul pole meest.“

„Aga teil oli.“

„Ka mitte.“

„See pole tõsi.“

Sel hetkel astus poodi väike Hedvig, koolirahits seljas. Tohter hakkas suure häälega naerma. „Tule siia,

vaene laps, sinu ema salgab su ära — sul ei ole enam ema! — Või see pisike tripstrill siin polegi teie tütar, armas emand?"

"Ta on minu tütar."

"No tulise pihta, mis on teil siis emanda nime vastu? Ma kutsun emandaks iga emast isikut, kel seesugune uhkusetops põlle küljes ripub. Emanda ja neitsi vahel ei ole minu teada muud vahet! — Kas arvate siis, et ma teie perekonnaseisust juba ammugi nii palju ei tea? Mõelge, et me elame linnas, mille ühes otsas kuulatakse, kui teises otsas aevastatakse! Ja sellega oleks siis meie kaup ka teie nimede ja tiitli poolest küps, emand Lintrop, liignimega Kameeleon!"

Ta andis poemammale naerdes kätt, varastas väikeselt Hedvigilt musu ja läks. Seekord oli tal pikk rõngas värsket verivorsti paberist välja paistvate otstega kaenla all ning mantli taskust vahtis välja koorrepudeli valge kael, mispärast talle uulitsal jälle kord rõõmliku põnevusel järele vahiti.

"Näe ameeriklast!" kuulis ta kedagi itsitavat.

"See ju meie va hull tohter," vastas teine.

Vallgren pidi tahtmata naerma: praegu oli ta andnud teisele "liignime", nüüd sai ise kaks korraga.

Paar nädalat hiljem, kui Kameeleon oli piimapoe käest ära andnud, astus ta pereemandana dr. Vallgreni teenistusse. —

"Teil on hirm ja teie palute mind," kordas tohter kiiktoolist, liigutades lusikaga pikkamisi kohvi. "Hm, ka minul on üks tundmus, aga hirm ei ole see mitte. Ma olen kade, ma olen — ütleme — vihane, kõige vähemalt pahane. Ma ei taha salata, noormees ise meeldib mulle, ta amet aga mitte, veel vähem see muld, millest ta on kasvanud, see õhk, mida ta iga päev hingab... Aga teie palute mind, Kameeleon, — mispärast palute mind?"

"Te peate aitama — peate aitama, et tuleks lõpp," ütles emand tungivalt, ja tohter kuulis, kuis kõlisesid tasakesi võtmed rõngas, mida emand näpus hoidis. "Te peate asjale otsa tegema, tohter, muidu suren hirmu kätte. Te võite ju isegi arvata, et sellest mangust kuri tõde võib tõusta. Lõpetage enne, kui on hilja!"

"Lõpetage — aidake!" osatas Vallgren ja tõstis ristis käed pentsiku ahastusega taeva poole. "Väga kahju, armas Kameeleon, et mul õnneks pole olnud teid kasvatada, nagu ma teie tütre kasvasin. Siis te ol seisaks siin ega ringutaks käsi, vaid teil oleks usaldust enese ja teiste vastu, kes seda väärivad, ja te peaksite teadma, et Hedvig väärib täielikku usaldust. Minu assistendi peale võite igatahes julge olla, emand Lintrop," lisas Vallgren naljaka suurustamisega.

"Teie „assistendi“ peale — jaa, aga teie assistent on peale selle noor tütarlaps, on näisterahvas," võitles emand kasvaval ärevusel vastu.

"Minu kasvatusel ei näi prouake siis suuremat lugu pidavat — säh, seal see tänu mu vaeva eest ongi! Hea küll, teeme teie silmateraga proovi —"

"Niisugused proovid on kardetavad, doktor. Uskuge mind, ainult rutuline lõpp võiks abi tuua."

"Teil on aga siis kenad arvamised minu õigustest, pai Kameele! Lõputegemine eeldab ju vägi-valda. Mis õigusega tohiks siin vägi-valda tarvitada? Teie vastate vahest: kasuisa õigusega. Aga see on vale: kasuisal pole sääraseid õigusi, neid ei ole lihaselgi isal. Kõik, mis isa võib teha, on see, et ta nõu annab, kui laps talt nõu küsib, kui laps seda tarvilikuks arvab. Ainus õigus, mis jääb isale, on kriitika-õigus, ja seda õigust tahangi, kui vaja, loodsalt¹ tarvitada... Kas teate, emand, ma mõistaksin ju seega kogu oma kasvatuskunsti hukka, näitaksin, et mul ei ole tema väärtuse kohta usaldust, kui ma Hedvigi eraasjus, mida ta kui täiskasvanud inimene ainuüksi peab ajama, oma mõju, oma võimu, liati veel vägi-valda, püüaksin maksvaks teha. Ma tahtsin oma väikesest assistendist isemõtleva, isetegeva, iseseisva inimese teha ja ma loodan esiotsa veel, et ta selleks on saanud. Mul pole siis mingit põhiust teda ta inimlikus isetegevuses pidurdada ega selle tegevuse vabaduses takistada. Või kui ma seda teeksin, siis mõistaksin oma kasvatusmeetodi ja osa oma üldveendumusi ise hukka."

¹ Tublisti. — Toim.

Lintropi-emanda ainus vastus selle pika kõne peale, millest ta ainult seda mõistis, et tohter „lõppu“ ei tahtnud teha, oli sügav ning ägav ohkamine. Murelikult ning igatseval otsimisel laskis ta oma pilgu üle haljendava uibuaia Rae mõisa tatraväljale ja sealt kaugele kaasikusse rännata, kui korraga ta selja tagant valge käsi välja sirgus, kuna teine ta kaela ümbert kinni asus, kuum põsk ta näo vastu liitus ja selge, sügav hää ta kõrva ääres ütles:

„Seal küljes meid täna ei ole, mammi.“

Hedvig Lintrop suudles ema põske, laskis käe kor-raks paitades ta halli pea üle käia ning jäi siis sirgelt ema ja tohtri vahele seisma, kätt viimase õlale toetades.

„Ludvig ja mina — me tegime otsuseks abielluda.“

Emand ei saanud sõnagi suust, tohter tegi „soo, sool“

„Me ei kahtle kauemini,“ rääkis Hedvig edasi, „et me teineteist armastame. Mina usaldan teda ja tema mind. Teatud takistustest loodab ta võitu saada. Tal on kindel nõu endale vaba teed rajada.“

„Kas läbi müüri või müürist mööda?“ küsis Vallgren, silitades oma halli, tihedat habet.

„Kuidas saab, kuidas läheb,“ vastas neiu. „Ta loodab, et müür kistakse eest ära, kui ta selle vastu protesteerib.“

„Armas assistent, luba, et avaldan selle lootuse kohta kahtlemist. Protesteerimine sünnib sõnadega, müür aga on põliskindel.“

„Ma arvan, et ka sõnad võivad kummutada müüre, kui nad on raudsed.“

„Kas siis usud, et nad nii raudsed on?“

„Esiotsa usun seda; mul pole tunnistust, et nad seda mitte ei ole.“

„Ilus! Ja mis siis, kui müür jääb seisma, raud pörkab tagasi?“

„Siis jäädvad teised teed: müürist üle või müürist mööda.“

„Sinu kangelane töötas ka seda?“

„Jaa.“

„Kas ta oli väga erutatud, kui ta kõike seda töötas?“

„Võib olla, aga ma usaldan teda.“

Vallgren võttis oma assistendi käe ning raputas seda kui sõber sõbra kätt. „Soovin jõudu ja õnne!“

„Ja sina, mammi?“

Sellel seisis ehmatusehigi otsmikul; ta nägu oli niisama valge kui see hõbedane juuksetriip, mis tal nagu lai lauk üle pea jooksis. Ta ei öelnud midagi. Hedvig lõi käed ta ahtakese piha ümber, põimis enda tema külge nagu tapuväät varda ümber ja ütles meelitas.

„Mammi, ära karda, ära muretse! Mis mulle julgust annab, pole muu kui see, et Ludvig on aus, läbi ja läbi aus. Ludvig jälle teab oma isast, et see ei salli ülekohut; Ludvig on julge tema õiglase meele peale. Ludvig austab oma isa just selle omaduse pärast nii väga. Põhi, millel me mõlemad seisame, on nii siis kõva, ehk küll auklik ja täis padrikut. Aga meil on julgust, ema — ole ka sina julge!“

Emandal liikus midagi keelel, ka Vallgreni suu vesihallis habememetsas maigutas, nagu tahaks ta midagi vastata, kuid sel silmapilgul ilmus toatüdruk ning teatas, et ootekambris istuvat kaks haiget. Tohter vaatas taskukella — õige, kõnetund oli alanud. Ta tõusis istmelt, lonksas tassist viimase kohvi ja läks. See oli märguks ka assistendile mõelda ameti peale. Ta litsus ema murelikule suule kiire musu, kohendas oma pikka valget põlle ning soome lõuendist triibulist haigetaltajaseelikut ja oli tohtri kannul varsti vastuvõtutoas.

Hedvig võttis kasuisa kutsetööst osa õiglase õhina ning selle visa kannatusega, mis näitas, et tal on asja vastu armastust. See tööisu ja teadusehimu temas oli Vallgreni külvatud, idandatud ja tema armurikkal hoolekandel suureks ning lopsakaks kasvanud. Tütarlapse terane, viljakas vaim aitas teha õppetöö niisama kergeks kui lõbusaks. Hedvig oli kõik oma kõrgema hariduse koduse õpetuse teel tohtrilt saanud ja võis uhke olla selle teadusevara peale, millist talle ükski

kodumaa tütarlastekool ei oleks pakkunud. Ta oligi seda; aga veel uhkem oli ta kasuisa enda peale, selle tüdimata, ennastsalgava mehe peale, kes vabatahtlikult, palja inimliku osavõtu ning õpetamishimu sunnil oli võõrale tütarlapsele tee rajanud uude suurde maailma täis imesid, maailma, kus ta oli nüüdki veel ühtelugu tema juhatajaks, näitajaks ning seletajaks ja muud tasu ei nõudnud, kui et seda, mida ta näitas, mõistetakse ja hakataks õiglaselt armastama. Vallgren oli oma õpilasele avanud vaba vaate elavasse ilma ja mõtteilma; ta heitis takistavad salakatted tõsise looduse ja luulelooduse, tõsise elu ja varjuelu salatud, varjatud, võltsitud tõe kui ka vägivaldse vale pealt. Oma õpetustega ei jäänud ta mitte elu ilma pinnapealsete, silmatorkavate nähtuste juurde peatuma, ta urgitses halbade aednikkude või kelmide poolt kokkupandud prügi alt ka nende juured välja. Ta viis oma kasvandiku puhtasse, selgesse, loomulikku teaduseõhku, heledale päikesepaistele, mille valgusel kõik on näha, mida tahetakse näha ja mida on vaja näha, kus kaob himu madalaks salgamiseks, peitmiseks või tõe häbenemiseks, sest et selleks ei ole asja.

Oma kitsamale tööpõllule, arstiteadusse, oli tohter õpilase nii kaugele kaasa viinud, kui viimane tegelikult ja nägelikult suutis ühes sammuda, ilma kannatust ja arusaamist kaotamata. Ning see edujärg ei olnud madal, sest Hedvig sammus ruttu säärase teejuhi kõrval. Kui Vallgren ta endale assistendiks kutsus, siis polnud see kompliment ega iroonia. Hedvig oli tõesti arstiabiline, kes võis tõsisemaidki nõudeid täita; vähemalt pidas teda Vallgren oma praeguses kitsendatud tegevusringis õigusega oma paremaks käeks. Neiust oli ta koolitanud mõtleva, peaaegu iseseisva naistearsti ning tubli sünnitamisaitaja ja haavahaiguste ning lõikuste tarvis külmaverelise käsilase, rääkimata sellest, et Hedvig oleks kõlvanud haritud haigetalitajana mõnele suurele kliinikule eeskujulikuks õpetajaks. Dr. Vallgren pidas nimelt ka väikest erakliinikut kolme voodiga, milles leidsid ravimist iseäranis haiged, kelle kallal oli lõikusi ette võetud.

Tänaesse kõnetundi ei ilmunud haigeid, kelle juu-

ten tohtril kaaslaste abi oleks vaja olnud. Hedvig sai priiks ja hakkas mammad otsima, et temale toetust pakkuda. Mammad polnud tubades, polnud köögis, viimaks leidis ta tema aiast. Lintropi-emand kükitas seal poterselja- ja porgandipeenarde vahel, aga ta tüdimata kaad ei nabitnud, seekord hariliku rutuga mullas, vund ta hoidis nad risti, tõstis vahel nagu palvetades vastu suud ja laskis siis jälle lõdvalt langeda.

Hedvig poetas enda vargsi ligemale ja jäi vaadeldes õstlapöösaste varju peitu. Mamma istus nüüd peaaegu liikumatult paigal. Päike paistis ta halli pead, kõige pehme tuulelehk pani juusteid nagu udusulad värisema. Emanda õrnul põsil läikisid pisarad.

Hedvig oli paari kerge hüppega ema juures, lõi kaad ta peene, peaaegu neitsiliku piha ümber ja kat- tin suudlustega ta niiskeid palgeid.

"Tule, ema, tule minuga sinna lehtlasse, istume pin- gile ja puistame oma südamed viimase sopini välja... Sul on minule palju, palju rääkida — eks ole?"

"Jaa, laps, on küll."

"Ja mul sinule ka."

Aga kui nad jõudsid metsikute viinapuuväätidega labipõimunud lehtlasse ja võtsid istet sarapuuvitstest punutud aiatoolidel, teineteise kõrval, ei teadnud kumbki, millega seda südamepuistamist õieti alustada. Ainult teineteise käest kinni hoides vahtisid nad vastastikku teineteisele silma.

Need kaks paari sõstrasilmi olid täiesti ühed ja omad. Nad olid ühed suuruse, karva, ripsmete, lau- gude poolest, ühed pilgutamisviisilt ning neis nähta- vale tulevatelt vilgutustelt ning varjutustelt. Nad olid nagu kaks paari täiesti ühesuguseks lihvitud kallis- klve, muudkui kumbki teises äärises, üks uuemas, tolnes vanemas. Vaatasid nad teineteisele silma, siis vaatasid nad iseenele silma.

Aga kuna need silmad vastamisi praegu kokku su- lasid, võis nende tundepeegeldusest siiski selget vahet tunnetada. Lapselik, piiritu usaldus ühtedes, armastav kartus või kartlik armastus teistes. Tõesti, Anna Lint- rop kartiski oma lapse armastatud silmi. Ta oli neid ulati kartnud ja aja jookkul ikka enam harjunud

kartma. Oma araks tehtud, umbusaldusega täidetud loomuse sunnil oli ta harjunud tütre silmist kaebusi ja kohtumõistmisi lugema, asju, millest laps õiguse pärast ise midagi ei teadnud, mis olid vaid ema enese kaebuste, ta erutatud, haiglase kujutlusvõime sünnitised. Kuis oli ta kord hirmu tundnud nende silmade selgumise, nende kasvava teravuse eest! Millise värinaga oli ta lapse õrnema ea puhul seepeale mõelnud, et väike peake hakkab kord mõtlema, see pisike suu kord küsimal Kuis soovis ta, et see silmapilk ei tuleks iialgi, et need silmad, see aju ja see suu ikka jääksid lapseliku teadmatuse udusse. Asjata. Aeg tuli, mil nad hakkasid küsima. Nad küsisid tummalt, nad pärisid selgel sõnal, kuid nende heidutav mõju emasse ei kaotanud midagi oma vahedusest.

Esimese verise kaebekirja kriipsutas väike Hedvig teadmata ning tahtmata ema südamesse, kui ta hakkas väikesest piimapoest kooli käima. Kunagi ei unusta Anna seda päeva, mil ta lapsuke lõkendaval näol, punaseks nutetud silmil, ahastusest ja jooksmisest põksuval südamele nagu tagasihutatud linnuke poodi pelgu jooksis ning nuuksudes ema kaela langes, ot-sides talt varju ja vaigistust.

"Mamma, nad ütlevad — nad ütlevad — —"

"Mida nad ütlevad?"

"Nad ütlevad, et sa oled halb inimene ja — ja —"

"Halb inimene? Miks siis?"

"Ja et sul pole ilmaski meest olnud ja mul mitte isa... Nad — nad ütlevad, et sa ei olevatki naine, vaid tüdruk — sihuke — lapsega tüdruk!"

Uus vool valu- ja vihapisaraid lämmatas plikakese hääle; ta väikesed käed vabisesid ema kaela ümber, ta silmad rippusid janunedes ema huulte, ema silmade kuljes, nagu püüaksid sealt vabastavat tõde ja pääs-tet välja imeda. See vaade litsus end Anna hingesse kuumaks, kustumatuks pitseriks. Sel hetkel õppis ta neid silmi kartma, kartma selle piinava, salaja nä-riva häbikartusega, mis ta loomusest pikkamisi vii-mased sädemed iseseisvust, julgust ja enesetunnet kustutas, ta araks, alati nurki ja pragusid otsivaks pu-tukaks tegi ja ta juuksed enneaegu halliks pleegitas.

... kull oletada, et laps sel ajal veel asja täie-likku luuma oma kitsasse mõtteringi ei suutnud mahu-tada, et ta ahastus ainult sellest tuli, et keegi tema kallist ema oli julgenud laita, koguni teotada, mida ta iluvõimatuks oli pidanud; ta tundis ka oma lapse kergesti erutatavat, kirglikku iseloomu ja võis täna veel loota teda mõne põikleva kõnekäänuga täiesti vaigustada. Aga see laps kasvas ning küpses ju jär-peel. Ta tuli ju jälle ning ikka jälle ja nõudis otsust. Tema alati pärivad, läbitungivad silmad rippusid sest päevast peale vahetpidamata ema pilkudes, ta suu kuljes. Ja siis oli vaja anda selgemaid seletusi...

Need mõtted lendasid välgukiirusel Anna peast laht, kui ta surus nutvat last rinna vastu ja õppis ta kartma, neid muidu nii armastatud lapsesilmi.

"Nad valetavad, laps, ära kuula neid," ütles ta. "Minu ema pole halb; kas sa seda ise ei tea?"

"Ma tean... Aga nad ütlevad, et minu isa..."

"Minu isa on surnud."

"Ja sa ei ole tüdruk?"

"Ma olen naine, sinu ema — sa näed ju seda... Tüdrukul pole lapsi." Anna tuksuvad huuled sosis-tasid seda lapse hõõguvasse kõrva, ta käsi mattis kinni tema väikese päriva suu.

"Siis nad valetavad, need tigidad lapsed!" hüüdis Hedvig valkuval silmal ja ta rinnast tõusis kergendav ohu. "Ma tahan neile öelda, et nad valetavad! Minu mamma on hea — hea — hea!"

Ta puhkes laginal naerma, kuna tal pisarad veel üle poskede veeresid ja märg kate silmade ees seisis...

See ei jäänud muidugi mitte ainsaks korraks, mil väike Hedvig ärevalt koju jooksis, kibedad kaebused aus ja silmis.

"Mamma," kurtis ta uhel päeval, "Sepa-Juuli ja Jões Johanson sõimavad mind! Nad ütlevad mulle, et ma olen tüdruk, vördjas!"

"Mina käis kuum vool peast jalavarvasteni."

"Vördjas... mis on vördjas?" päris laps.

Anna surus ta peakese käte vahele ja sulges ta huul-d enda suuga. "Vait, wait, laps," sosistas ta kah-tult, "see on rumal sõna, seda ei tohi sa kunagi

suhu võtta... Lapsed, kes nõnda ütlevad, on ropud uulitsalapsed... Ütle neile vastu, et nad on uulitsalapsed!"

Kuid Hedvig tõi vahel veel pahemaid sõnu koju, ja mitte ainult teistelt lastelt, ka mitte rumalatelt uulitsalastelt, vaid täiskasvanud inimeste suust. Nõnda öelnud kord keegi naine tema kohta „põõsa-alune” — mamma, mis tähendab põõsa-alune? Või jälle: Palmbergi kutsar kutsunud teda uulitsal enese juurde ja hüüdnud: „Tule siia, väike nurgatagune! Kas tead ka, kus su isa on?” — „Minu papa on surnud.” — „Hähähä või surnud! Tule siia, ma ütlen sulle, kus ta on: ta on metsas, saba seljas...” Hedvig jooksnud vihaselt ära. Aga pooljoobnud kutsari naljatamist kuulanud pealt kaks koolipoissi: need putkanud tütarlapsele karjudes ja vilistades järele ning hüüdnud ühtesoodu: „Isa metsas, saba seljas! Isa metsas, saba seljas...” Inetu riim levis nagu sügelisehaigus kooli ning mänguplatsile ja igaüks, kes tema kihelemist tundis, sügas end vaese Hedvigi küljes, mis tegi üleannetuile seda suuremat lõbu, et piinatud laps nende tooruse nii väga südamesse võttis.

Alaline nokkimine ja näägutamine hakkas viimaks tütarlapse rinnas vastuhakkamist ja kättemaksuviha soetama. Ta nägi, et tal ei olnud muud kaitsjat, ning hakkas end ise kaitsma. Ühel päeval — Lintropi-emand oli juba dr. Vallgreni juures teenistuses — tuli Hedvig koju verise ninaga ning püüdis mamma eest peitu pugeda. „Laps, mis sul on?” küsis Anna ehmu-des. „Kus sa olid ja mis on sinuga tehtud?” — Ta olnud kaevupuiestikus mängimas. — „Miks su nina verd jookseb?” — Ei vasta. Valetada ei taha ja tõti rääkida ei julge. Ema ei saa talt muud välja, kui et ta kohmab nuuksatades jälle midagi söimamisest. Õige vastuse tõi aga keegi naabriemand, kes tikkus sõimates ning hurjutades Anna juurde kööki, umbes kolmeteistkümne-aastane ulguv tütar kae kõrval. Emand lõkendas vihast nagu kalkun, ähkis ning puhkis nagu vedur: Hedvig kriimustanud mänguplatsil tema silmateral näo lõhki! Ja tõesti, plika palged olid küüntega tublisti veristatud, hoolimata sellest, et ta

oli Hedvigist palju suurem ja vanem. Vihane kaupmehe-emand nõudis süüdlasele kõige kibedamat karistust, ja kui Hedvigi ema sõandas tähendada, et vastana ju tema tütrele nina veriseks lõõnud ja teda sõimuga vihale ärritanud, paiskus naabrinaise suust niigugune vool paksu sõimusoppa, et vaene Anna hakkas valju haalega nutma... Sel silmapilgul astus dr. Vallgren kooki, võttis paksu emanda natist kinni ning tõmbas ta ühes kriimustatud tütreaga kõige lähemat teed varskesse õhku... Selle „ausa mehenaise” suust aga oli „hukkaläinud tüdruk” kuulnud sõnu, mis ta kõrvale niisama võõrad olid kui kõige täielikumalegi ootamatule.

Kaegitud juhtumusest saadik hakati dr. Vallgreni ja Anna Lintropi nime mainima ühenduses, mille juurde pilgutati silma ja irvitati. Selle eest oli väljavisatud kaupmehe-emand hoolt kandnud.

Väikese Hedvigi põli läks ikka kitsikumaks. Ta muutus araks, kinniseks, tuhmiks. Ta hakkas oma kooli- ja mänguseltsilistest eemale hoiduma, niihästi koolis kui ka väljaspool kooli, harjus igaühele kui vastasele otsa vaatama, igaühelt paha kartma. Ta sai üksikuks sonijaks, ehitas endale mingi eraldimaailma, kulma, tumeda, täis igavat tühjust. Viimaks lähenes ta emale hārda palvega, et ta koolist ära võetaks. Ta oli õppinud kooli ja kõike, mis sellega ühenduses, tallest hingest vihkama, niisama sugavasti vihkama, nagu ta seda esiotsa oli armastanud. „Võta mind koolist ära, mammal!” palus ta ühtelugu nii innukalt, et vastupanu viimaks sulas. Ta küsis tohtrilt nõu, ja et mee Hedvigi soovi täiesti toetas, siis sai mõte ruttu teoks: tütarlaps lahkus avalikust koolist, mis talle pinnapaigaks oli saanud, üheteistkümne-aastasena ning astus dr. Vallgreni vahendusel ühe koolipreili juurde nii kauaks eraõppusele, kuni kasuisa — nagu ta teda tohtri enese soovil tohtis nimetada — tema harimise ja kasvatamise täiesti enese hoolde võttis.

Tütarlaps toibus ning kosus nüüd ruttu. Ta elusooned hakkasid uuesti tuktuma. Kuigi ta jäi üksikuks, valitades endiselt seltsi, kadus siiski senine argus ning mõrudus ta meelest. Tema mõtteilma paistis jälle

päike. Vallgreni kasvatamise ja tema õpetustest võidetud vaba vaate mõjul edenes ta julgus ning lootus elu kohta, talle kasvas selgroog, ta kogus relvi.

Anna Lintrop märkas sisemise rahuldusega, et mida suuremaks kasvas tütarlaps, seda enam hakkas ta neid pärimisi alla neelama, mida ema nii väga kartis. Ta näis valusat kitsikust aimama hakkavat, mida ta viimasele seeläbi valmistas — esialgu üksnes umbkaudu, siis ikka selgemale teadvusele jõudes. Kes ta oli? Kuidas see tuli? Kus ta on? — need küsimused hävisid ta huultelt. Ta terane lapsesilm oli märganud, missugune ootamatu mõju oli neil küsimustel ema ara ning pehme hinge kohta, kuidas inimlik jume ta palgelt kadus, kuis ta silmad armu palusid. Hedvig viskas oda, millega ta paha aimamata oli mänginud, mis aga ema rinda nii valusasti näis torkavat, ruttu nurka. Vanemaks saades, arenedes mõtlevaks inimeseks, hoidus ta siis selgel teadmisel ning tahtmisel iga puudutuse eest ema salahaavadesse. Et Annal puudusid ilmutuseks jõud ja julgus, siis jäi tema saladus tütre eest samuti katte alla, nagu ka viimase kasvataja dr. Vallgreni eest, kelle leebiv takt iga pärimise iseenesest ara keelas. Mida Annale veel jäi karta ja häbeneda, olid Hedvigi selged, targad silmad. Oh, need pidid ju kõike mõistma, ka siis, kui nad ei tahtnud hoolega mõista! Kuigi Hedvig sündmuse lähemaist oludest midagi ei teadnud — sündmus ise seisis ju julmalt alasti tema ees! Tütre laiemat, vabamat vaadet elu kohta — seda Anna ei mõistnud ega usaldanud, seks oli ta enese vaade liiga kitsas.

Teadagi oli Hedvigi terane mõistus aja jooksul üksikuid tähiseid, mis talle kogemata ette olid juhtunud, kokku kandnud ja enesele neist ema õnnetuse suhtes väikese, kuigi uduse aimduse ehitanud. Iseäranis üks omast kohast tähtsusetu ning väheusaldatav juhtum Hedvigi varemast plika-east oli nagu välgukiir korra ta silmade ette kerkinud ja unustamatult talle meelde jäänud.

Ta kõndis emaga linna peauulitsal. Seal tuli neile üks härra vastu, kellel oli nii lahke, pehme ning ümmargune nägu nagu nagu kesksuvine täiskuu. Ta pisuke-

st silmad vaatasid nii rõõmsalt ning lõbusalt maailma, nagu oleks ta kõige õnnelikum inimene maa peal. Ta kandis musta ülikonda, musta kübarat ja valget rüüet maniska ees. Ta peen lihav käsi hoidis hõbepeaga keppi ja esimeses sõrmes hiilgas tal suur kuldne pitsersõrmus.

Oda armast ümmargust härrat nähes ehmus Hedvig mamma nii väga, et ta järsku seisma jäi nagu ootusammas. Kui Hedvig ta käest poleks kinni hoidnud, ta oleks vist maha kukkunud.

Ka võõras härra peatas sammu. Ta pilk käis emalt tütrele. Hedvig nägi selgesti, kuis ta armulikud silmad emalt suuremaks läksid, siis aga mahalastud laugude alla nagu loojusid. Ta näolt oli rõõmus läik nagu pühitult. Ta oli nahtavasti pahane. Mis ta tegi? Ta käsi tüksas kübara poole, vajus aga ruttu tagasi. Uhes käe liigutisega maigutas ta suud, aga maigutas ainult. Siis hüppas pikas kaares mõlemast mööda, ja nii ruttu, et ta, kui Hedvig tagasi vaatas, oli juba veerand miinut eemal.

"Kas tunned seda härrat?" küsis Hedvig mammalt.

"Vastas see nii ootamata karedalt, et laps enam edasi ei julgenud pärida.

"See härra ja ema ehmatuse ei läinud aga Hedvigil talgi meelest. Kindel oli, et see sündmus midagi tähendas. Aga mida? Kas seda?

Raagitavat härrat nägi Hedvig veel teist korda elus mitu aastat hiljem. Ja kus? Altari ees. Hedvig oli esimest korda armulaul. Kevadises leeris käis ikka nii palju lapsi, et laualevõtmist, mis sündis lihavõtte esimesel pühal, sooritasid vähemalt kaks, vahel kolmgi õpetajat. Pastor Lange palus endale mõne maaõpetaja seks päevaks appi. Kui nüüd alguslaul lõppema hakkas ja Hedvig Lintrop oma laululehe pealt üles vaatas — kes seisab seal altari ees? See pole õpetaja Lange kõrge, aukartusele sundiv kuju, mitte tema kõhn, kahvatu, allaheitmist nõudev valitsejanagu. See seal on hingekarjane, kelle ümmarguselt, antavalt palgelt läigivad tagavene, heldus ja pehmus, kelle madal, munajas keha vajub alandlikkuses maha. Tema häälgil on magus ning sula nagu kärjemesi. Hed-

vig vahib, vahib — nagu on võõras ja siiski tuttav. Ta on seda meest kord ennemalt näinud, aga millal ja kus? Korraga tuleb meelde. Ja nüüd ta paneb imeks, miks ta seda kohe ei mäletanud. See on ju teatav armas härra, kelle üle mamma kord uulitsal nii väga kohkus ja kes nii pikas ringis neist möödus, teretada tahtis, aga mitte ei teretanud. — „Kes on see võõras õpetaja?“ küsis Hedvig ühelt leeriõelt. — „Õpetaja Lange vend — T, kirikhärra maalt.“

Hedvig laskis pilgu üle lähemate pinkide käia, kus ta teadis ema istuvat. Ema istus küll seal, aga Hedvig ei näinud ta nägu, sest emand luges isukalt oma laululehte, hoides seda silmade ees. Leht värises tal näpus. Aga see võis tulla tuulest, mis tõmbus läbi avatud akende.

Hedvig mõtles pärast oma endiste sala-arvamiste üle järele ja raputas pead. Kuis võivad valeaimdused inimesele pähe tekkida! Võõra härra vaimulik kuub tema seltskondlik seis — — Hedvig sõitles ennast oma lapsiku meele pärast! Ta teadis oma ema olevat alamast soost, kehvade vanemate lapse, kes seesuguste ringkondadega elus vaevalt võis kokku puutunud olla. Juhtum kirikus viskas siis tütarlapse senised järeldamised jälle labisegi ja käes hoitud peenike lõng katkes.

Sest teistel pisukestel märkidel, mida talle veel meelde torkas, oli niisama vähe tõsist pidet. Näiteks ei käinud Anna Lintrop kirikus, ehk ta küll oli usukindel inimene. Kas see midagi tähendas? Võib olla. Aga kui Hedvig kutsus enesele mõtteisse, et mamma suuremaist inimkogudest üldse aralt eemale hoidus, et ta juba rahutuks sai, kui teda uulitsal vahiti, siis kadus mingiks järeldamiseks ka ses suhtes iga tusedam põhi. Teiseks oli Hedvig seda kummalist ärevust tähele pannud, mis tuli mamma üle Ludvigi külaskäikude puhul. Iseäranis noormehe roheline üliõpilase müts näis talle rahutust sünnitavat. „Kes ta on?“ — „Õpetaja Lange poeg.“ — „Õpetaja Lange poeg!“ hüüdis Anna ja kahvatas. — „Miks sa seda nii imeks paned?“ — „Ma ei pane imeks — ma hüüdsin aga nii... Mis ametit ta õpib?“ — „Ta studeerib usuteadust.“ — „Ka usuteadust,“ kor-

ras mamma nii imelikult rinna põhjast. Ta võttis kohe viisiks noore härra sealolekul tutrele enese suust kohe tööd anda või teda, kui ta Lange-härraga ühtki kokku oli juhtunud, keset jutuaajamist äkitselt ümber hüüda. Noorte inimeste sõpruse kasvamisega kasvab selgesti nähtavalt ka emanda salajane hirm, mis peletas ta kahvatust näost ning veel enam ta silmadest, mis midagi salata ei jõudnud, kuigi ta arg suu jäi vaht. Seal tuli täna Hedvigi suur ilmutus, mis juumast kohast üksnes rõõmu, taiesti õnnelikku lõppu kuulutas, aga vaest mammat vapustas endine hirm, muudkui veel suuremal võimul, nii et ta tumm suugi li hakanud kõnelema, abi paluma. Kas võis sellest midagi välja seletada? Kas oli sel mingit peidetud tähendust? Võib olla. Aga kui Hedvig mõtles oma perekondlikkude olude, oma seltskondliku taseme peale, võrreldes neid Ludvigi omadega, siis selgus ema kokkule täiesti ustav ning loomulik põhjus. Selles olukorras pruukinud mingit kõrvaltähendust varjul olla. Mida jäi Hedvig uttu nagu ennegi, ja seletuste päriks puudus tal suda.

Kuna ema ja tütar Vallgreni aia haljas lehtlas teinud silma vahtisid ja sosistades oma kartusi ning muresid hakkasid arutama, sammus Ludvig Lange oma kambris rahutult edasi-tagasi. Ta hoidis parema kae kuue all seljal, pahemaga sügas ja silitas vahetpidamata oma teravaks kärbitud valkjat lõuahabet, tahtis pörandale, laiade silmadega, nagu nõõpnõela otsides, tõukas siin ja seal mõne tooli, laua või muu asja vastu, jai vahel äkitselt seisma ning pigistas silmad kinni, misjuurde ta oma karedajuukselist, veidi tuhakarva käharpead õõtsutas. Vahel sai nagu uut hoogu ja kõndis siis kiiresti, hiigelsammudega, siis jälle kadus põnevus ta näost ja pinge ta liikmeist, ta lammas lōdvenes, muutus pikaldaseks, ta jäi seisma, nagu pikkamisi seisma jääb kella viipur, tehes ikka lühemaid, ikka nõrgemaid käike — tudiseb veel veidi ja seisab! Ta jäi ikka mõne asja ette peatuma, mida ta suure tähelepanuga vaatles, ilma et ta ise teadis,

mida ta vaatles. Kord jäi ta peatuma oma pleekinud ning tolmunud värvimütsi ette, mis paistis oma läbitorgitud põhjaga nagu väike sõel või kurnamislapp kahe seinale ristamisi pandud rapiiri keskel ja mille alt tolgendasid paar kirjut, määrinud õlapaela; kas teades või teadmata, aga noormehe nagu avaldas nende tolmunud jätiste silmitsemisel utlemata õrnust, võib-olla mõeldes nende pühaduse, võib-olla pruudi peale. Teinekord jalle tunnistas ta isa pilti kirjutuslaua säärase põnevusega, nagu näeks ta teda esimest korda. Kaua seisis ta ka ema pildi ees, seisis nagu pöranda külge naelutatult kanaarilinnu puuri ees, ja lõpuks juhtus veel, et ta vahtis laiul silmil vastu paljast seinat.

Sellest kõigest tohtis vististi järeldada, et kandidaat Lange peas mühasid väga ärevad mõtted. Mitte raske polnud mõista, mispärast.

Tema põues segines armastuseärevus lahingueelse ärevusega. Kumb oli suurem, seda ei teadnud mees isegi. Ta teadis ainult nii palju, et ta oma sudameasjaga täna oli kindlale, selgele otsusele jõudnud, ja seda, et otsuse maksmapanek võitlusi nõuab. Ta vingerdas õnne ja kartuse vahel. See tähendab — tal ei olnud kartust, õigemini argust võitluse alustamise eest — sellekohase kahtluse salgas ja vandus ta eneses mehiselt maha —, vaid ta kartis ainult, et sõda saab vahest liiga vägivaldne, liiga verine, et peaplahvatus on liiga hävitav, et lõpp võiks tuua kõigi seniste sidemete katkestamise.

Kui ta selle peale mõtles, mis ta oli teinud ja veel teha tahtis, imestles ta iseennast. See kõik oli ju ilmvoimatu, ja ta oli seda võimalikuks tegemas! Kainetel pilkudel pidi ta ennast tingimata hulluks pidama, aga armastajal on vähe kaineid pilke ja ta pidas ennast kangelaseks.

Neil oludel abiõpetaja Lange armastuse suuruse ning tõsiduse kohta kuidagi kahevahel olla on patt, lihtsalt patt. Armastus, mis teeb kellegi kangelaseks, on õiglane ja suur. Ja säärane armastus murrab müürid. Sellest on ajaloos näiteid. Romaanidest ei maksa rääkida

Esimene vägiteo ning võitluse päris algus oli juba

et Lange-härra neiu Lintropi tütrele avalikult oli julgenud laheneda, et ta „hullu tohtri“ majas oli hakanud sisse ja välja käima. Õige kull, ta oli selle läbikäimise hakatusel veel üliõpilane; õige küll, ta oli praegu vaimulik, ja nii ühel kui teisel on seltskonnalt luba kõige patusematesse majadesse sisse astuda, nii ühe kui teise külge ei jää sellest plekki, nad mõlemad onavad kõrgemal kõigest madalusest, kuigi nad otsepoisi kõnnivad, sest üliõpilaselt ei nõuta veel vastutust ja iga käik vaimuliku poolt saab ametikäiguks, langeb vähemalt ameti ning seisuse, üldise vastutuse alla. Kandidaat Lange võis endale ju lihtsalt kätte võtta, et ta on tohtri majas patuseid ja uskmatuid leidnud, keda ta tahtis õnnistuse teele tagasi poorata, ning igaüks võis seda rahuliku südamega uskuda. Kuid siiski — me ei või ega taha härra Lange vägiteod eitada, kui ta ise seda selleks pidas. Mõeldagu esmalt selle peale, et ka kõige jumalakartlikumas ning voorushikumas seltskonnas on neid, kes inimest, risku see ametilt ning seisuselt ka kui kõrges paleuslikus sfääris, jalgupidi ikka madalale mulla- ja mudapinnale maha on rebimas. Need meeled ja keeled mõtlevad ning kõnelevad põhimõtteliselt paha, ainult paha. Ja igaüks teab, kui kahjulik see on vaimulikule mehele, kui talt koguduses paha mõeldakse ja kõneldakse. Kui siis abiõpetaja Lange neist ohtudest midagi ei hoolinud, neile mehiselt vastu hakkas, siis on see kahtlemata vägitegu, mida me ei tohi ajaloost kustutada, kui lahame olla ausad ja erapooletud. Seda vähem, et kõikjal kuuleme kaebusi, meie aeg olevat mehise meele ja õigete kangelaste poolest vaene. Peale selle on meile armsaks kohuseks igaühele hästi silmade ette tõsta, et noorel õpetajal oli ta läbikäimise pärast neitsi Lintropi, emand Lintropi ja dr. Vallgreniga peale laiemal avaliku arvamuse ka ühe kitsamaga ja lõpuks koduse kriitikaga võidelda, ja et viimased kaks olid esimesest palju karedamad. Noore härra ema oli aadlisoost, isa vanast literaatide ja pastorige kannust. Perekonna sügu-, sõprus- ja tutvuskond koosnes siis ainult nimetatud seisustest. Kuidas need harrased säherduse läbikäimise üle mõttesid, ei või

kellelegi teadmata, vähemalt aimamata olla. Seesugust sõbrustamist ei võinud selle seltskonna vaimulikud ega ilmlikud elemendid heaks kiita. Sest see maja seal vallikünka kaldel ei varjanud mitte ainult sünnilt, vaid ka kommetelt madalaid ning meelsuselt kardetavaid elukaid.

Nõnda oli selle seisuse avalik arvamus, kelle keskel Ludvig Lange oma perekonnaga juurdus ning võrsus; et sel perekonnal enesel teist arvamust ei võinud olla, on loomulik. Ning selle ühise arvamise, selle ühehäälse hukkamõistmise vastu välja astuda oli noorel mehel julgust olnud! Kas ta ei võinud ennast õigusega kangelaseks või — hulluks pidada?

Tema auks peab tähendama: siamaani ei kahetse nud ta veel sugugi, et ta nii vägeva ühendatud vaen lase oli sõandanud võitlusele kutsuda. Ka kõige tasasema, rahumeelsema inimese üle saab vahel võimuse isedraalik õhin — hakata enamusele vastu, trotsida teda, temast vaenulikult eralduda — tihti ka ilma nii võimsa põhjusega, nagu see, mis juhtus olema Ludvig Langel: kirglik armastus naise vastu. Esiotsa meeldis noormehe enesele oma näite-osas veel nii väga, nagu enesele kangelase-osas meelditakse; kõik oma mehisuse, vaimustuse ja kanguse sulatas ta tugevaks, teravaks relvaks, pragunemata teraskilbiks.

Armastus, mis teda nii kaelamurdvaile tegudele õhutas, oli omast kohast isegi sõjakast pinnast tekkinud ja sõjaõhus suureks kasvanud. Et Hedvig ja Ludvig, kumbki isesugusest maailmast pärit, vastamisi jooksvatest kasvatusviisidest läbi käinud, oma arvamuste ning kinnetega sedamaid kokku pidid põrkama, on kerge mõista. Kui nad aegamööda aga siiski nii kaugele jõudsid, et sellest antagonismist õiglane ning kindel südameühendus võis tekkida, ühendus, mis teeb ju mõtteühenduse enam või vähem eeltingimuseks, siis oli selle korda saatnud üksnes härra Lange tark taktika. Härra Lange oli teinud vanasõna järgi, mis ütleb, et targem annab järele, ja ta oli teise vanasõna juurde lisanud: aeg annab head nõu. Kolmandaks oli tal ta koduselt seltskonnalt põhimõtte päritud, et viisakas mees annab naisele õiguse, ka seal, kus ta sellel ei arva

õigust olevat. Sest naisolend on ju teatavasti nõrk, teda peab hellalt kohtlema, hellalt nagu alaealist. Naine jääb ju lapseks terve eluaja. Neil sihtmõtteil, mida ta teist muidugi märgata ei lasknud — see oleks neiu iseleadvust ning uhkust haavanud —, arvas kandidaat Lange julge olla võivat, et kui Hedvig kord kuskil üksikus kirikumõisas, ainult oma mehe ameti- ja mõtetarngis, vagusat õpetajaproua põlve peab, küllap siis igapäevase, üksluise elu tihhe tolm kõik praod ja lõhed kinni kitib, mis nüüd veel nähtaval olid ja nähtavale kippusid jääma.

Ludvig oli teda esimest korda lähemalt tundma õppinud kui dr. Vallgreni abilist ja haigetalitajat, kusjuures ta ise saatuse või taeva tahtel ravitsetava haige osa oli vandanud mängima. Nime ja näo poolest tundis ta kui kuma linna elanik Hedvig Lintropi juba kaua; neiu ise jutustas vahel naerdes, kus Ludvig gümnaasiumiõpilasena tema kord kahe uulitsapoisi käest oli päästunud, kes tütarlast ta kombevastase sünni pärast tuttavalt viisil olid kiusanud; ta sasinud oma tugevate kätega mõlema lakast kinni ning löönud nende päid nagu kaalikaide kokku, kuna Hedvig vaheajal oma pikkadel ning peentel putkedel kui tuul kodu poole kerinud, oma rüütlile ainust tänusõna ütlemata... Üliõpilaspõlves, kui ta koolivaheaegadel kodulinna viibis, oli Lange-noorhärrale neitsi nagu ning kuju ikka enam ilma hakanud torkama — mitte just hiilgava, aga pikkamisi mõjuva, arenemisi soendava iluga. Sel ilul polnud kalli, triiphooones viljeldava soojamaa-lille sära; tal oli ainult kodumaa metskanni nagu, ilma siretava värvi ning läiketa, ilma joovastava lõhnata, aga selle eest rõõmustas ta silma metskanni karske värskusega, terve ning kosutava laanelõhnaga.

Dr. Vallgreni ravitsusele oli Ludvig Lange kogemata juhtunud, nimelt seeläbi, et ta ühe talutaadi peru hobast, kes oli paari hoolimatat rattasõitja pärast lõhkuma pistnud, oli peatada püüdnud ning seejuures nii õnnetult kukkunud, et oli käeluu murdnud. See sündis linna lähedal maanteeel. Lähem arst linna peauulitsa algul oli aga dr. Vallgren, keda kiideti asjatundjate poolt pealegi osavaks haavatohtriks. Nõrda leidis noor

usuteadlane tee sellesse majja, mida tema se suse ringkonnis nii vähe salliti. Oma haige käega jai ta kauemaks ajaks tohtri kodusele ravimisele ning neiu Hedvig hoolitsemisele. Terveks saanud, oli tal juba asja ka ilma mõne murtud luuta tohtrile ning ta assistendile külaskäike teha. Ta ei tahtnud olla tänamatu.

Ta oli saanud terve käeluu, aga kaotanud südame.

Noor naine, keda ta siin tundma õppis, veetles teda omapärasusega. Ta oli haruldane erand kõigi nende seast, kellega noormees oma ringkonnis siinamaani oli kokku puutunud. Ta leidis temas ühendatuna õrna, luuleliku lapsemeele peaaegu meheliku elutõsidusega, karastatud mõistusega ja säärase töö- ning teaduhimuga, mille juures*polnud millalgi märgata naisterahvalikku auahnust, suurustamist, hiilata-tahtmist või ülepea tujusundi. Oma haigemajalise tegevuse, oma kogutud teadusevara üle laotas ta imelise loori neil silikku luulepuhtust; tema lapselik karskus ning rõõskus lehvis nagu lillilõhn ta ümber; igal teol, liikumisel ja sõnal oli seda lõhna juures. Kandidaat Lange pidi oma hämmastuseks tunnistama, et sel üheksateistkümne-aastaselt tütarlapsel on kindel, läbimõeldud ja selgekskurnatud maailmavaade, et tal on veendumused, mille vastu noormees oma tõekspidamistega küll põhimõtteliselt pidi võitlema, mida ta enda seisukohalt pidi küll ekslikuks mõistma, mida tal aga nii kerge ei olnud kummutada või kõigutada, nagu ta oli arvanud, seda vähem, et Hedvig oma mõttekantsi niisama teravmeelsete kui kindlal loogilisel alusel seisvate põhjendustega suutis kaitseda. Seejuures ei olnud neiu sõge tuiskaja, hoolimatu pealetikkuja oma sotsiaalsete arvamuste ning nõuete poolest; ta ei olnud midagi vähem kui oma seltskonnast otsekohe välja hüppav ilmaparandaja või vägivaldne meeltepoõraja. Ta andis oludele, mida ta küll põhimõtteliselt hukka mõistis, siiski oma ajalise ja ajaloolise eluõiguse, oodates kõiki uuendusi ning muutusi üldise edu vägevast, peatumatust voolust. See tema omadus ei lasknud siis tema ja noore vaimuliku vahele tekkida nii laia lõhet, et lähenemine oleks olnud võimatu; nad olid inimesed, kes üle selle lõhe teineteisele käe või-

ot anit, mõlemal soov ning uhtlasi lootus sudanes, tulevik ehitab silla.

Seks lootuseks andis asja Hedvigile ja isegi skeptikusele dr. Vallgrenile, kes oli oma elutarkuse peale kaunis uhke, noormehe otsekohene, õiglane loomus.

Hedvig imestles teda, nagu tema Hedvigit, selle isearasuse pärast, mis oli kummalgi kaasas. Nad vahtisid teineteist nagu kaks inimest, kellel kummalgi on isegune ihukarv — ühel must, teisel valge.

Hedvig imestles ning austas juba seda julgust ja enesesalgamistki, millega Ludvig ane sele dr. Vallgreni majasse tee oli raiunud. Teised temasugused poleks seda suutnud, nad oleksid pigemini kõrvalisi ning kõveraid teid tarvitanud. Peale selle andis abiõpetaja Lange end kohe algul palju vabama, leplikuma ja üldse selgema mõtteilma pooldajana tunda, kui seda oleks võinud oodata mehelt, kes seisuselt, hariduselt ning kutselt tema liiki kuulub. Kolmandaks täitis härra Lange ülalmainitud taktika oma kohust: niihästi Hedvig kui ka tema kasuisa märkasid, et nende vastasel mitte viisiks ei olnud luusse ja lihasse kasvanud arvamusi, millel aeg aluspinna õõnsaks oli uuristanud, kangekaelselt kinni pidada, varjupõhjustega kaitseda või tunnistada, et on valesid, mida tingimata on tarvis alal hoida. Ludvig Lange oskas järele anda, tunnetatud tõde omaks võtta, oma veendumusi mitmeti muuta, kui nende senine alus selgema äranägemise tõttu oli hävinud. Nõnda järgnes esimesele kokkujõrke-ajale, mil mõlemad vastasele hoolimatult pähe olid raiunud, teine, leplikum periood, vaidluseaeg, kus nad harjusid teineteist lähemalt tundma, üksteise mõtteid rahulikumalt kaaluma. Ludvigi järeleandmine lasis koguni lootusekiirt märgata, mis töötas tulevikus peaaegu rahu, kuigi ehk ainult peaküsimuste suhtes.

Hedvigi suda tuksus õnnest valjusti, kui Ludvig tema oma kindla nõu oli avaldanud viivitamata "müüri" vastu võitlust alustada. Neiu usk tema armastusse ja aususse sai selle otsuse tõttu kõikuma-kuks, tema vastuarmastus lõi loites laiali nagu leek, mis on vaba õhu kätte pääsenud

Kui abiõpetaja Ludvig Lange oma toas nii ärevalt edasi-tagasi sammus, siis oli selles kõigepealt süüdi tema otsus — juba täna, silmapilk, kodust selgust nõutada. Ta tahtis oma ilmutusega isa ette astuda.

Kartis ta teda? Jaa. Oli tal lootust teda enese poole võita? Jaa.

Ludvigi tundmused isa kohta olid: austamine, imestlemine, usaldamine.

Tal oli piiritlematu aukartus õpetaja Lange iseloomu vastu, umbes säärane pime aukartus, nagu läbistikuks sakslasel vürst Bismarck'i vastu. Ludvig tunnistas oma isa karakterikindla mehe, preestri ning võitleja ideaalseks eeskujuks. Ta leidis selle iseloomu nagu ühes tukis valatuna, iga liiges oli omal kohal ja iseendast täielik, kõik hõngas ühtekuuluvust ja kooskõla. Ka sellest, mis Ludvigile vahest otsekohe ei meeldinud, millega ta hästi ei sõbrunenud, pidi ta siiski tunnistama: nõnda pidi see mees rääkima, nõnda tegema.

Ludvig nägi isa loomusemõju kodus ja kogu seltskonnas, vaimulikes ja ilmlikes, tähtsusetas ja tahtsais asjus. Kodus, koguduses, kogu linnas vaadati tema suu peale, oodati tema sõna. Ja kui ta oli oma arvamusel öelnud, siis oli see tõde, mille igaüks proovimata vastu võttis, siis oli see evangeelium.

Peale võimsa, visa ja julge loomuse, mis nõudis igaühelt alistumist ja sundis igaüht alistumisele, põhjenes pastor Lange seltskondlik mõju ka tema tõesti teraval mõistusel, ta elu- ning inimesetundmisel ja kirjandusest kogutud teadusevaral. Ta seisis selles kõigist, kellega ta siin väikeses linnas kokku puutus, olgu aadlimees või „literaat“, mitu vaksa kõrgemal. Ta oli korralik ja ustav igas asjaajamises, kindel sõnapidamises, eeskujulik oma koduse ja välise elu ning oma kommete poolest. Kõigele sellele pani ta krooni pähe oma heategevusega, mis tema populaarsuse alles laiali laotaski. Ta aitas igaühte, kes tema palvele tuli, olgu sõna, olgu teoga; tema lähelt ei lahkunud keegi troostita. Oma lastele oli ta vali, aga hellasti armastav isa, oma kaasale laitmatu mees.

Säherdusele isale võis läheneda küll iga poeg täie usaldusega, ükskõik kui raske asjaga. Ja säherduse lina peale maksis ka lootusi põhjendada. Ent siiski kartis teda Ludvig. See oli kartus, mida ta lapsest saadik oli harjunud tundma isa isikliku suuruse, tema vaimse väevõimu vastu. Ta kartis selle mehe teravat mõistust, ta üdisselõikavat arvustust, ta suurt kõneannet. Lõudis ta oma asja selle mehe vastu kaitseda? Jõudis ta temale oma puudeid ja tundeid sel ligitungival, südamesse voolaval viisil ette panna, et mitte tema mõistus otsust ei mõistaks, vaid tema isalik ning kristlik üheda. Sest kaine mõistuse ees — seda pidi noormees enesele salaja ikka jälle tunnistama — ei suutnud tema ettevõtte tõsist kriitikat välja kannatada, õpetaja Lange kriitikat kõige vähem. Tahtis ta ju midagi teha, mis ei ole lubatud, mida ükski ei või õjgeks ega targaks teoks tunnistada. Mida ta isalt ihkas, oli siis õigemini andestamine, astutava väärsammu vabandamine...

Kandidaat Lange helistas lauakella. Toatüdruk astus sisse.

„Kas õpetaja on kodus?“

„Jah, härra.“

„Mis ta teeb?“

„Õpetajahärra on kirjutuskambris.“

„Hea küll.“

Ludvig jäi veel kord isa päevapildi ette seisma, nagu tahaks ta tema näoga enne tema ette astumist lepet soetada. Siis astus ruttu uksest.

Söögitoas pidi ta emast mööduma. See oli väike, kõhn, mustaverd daam pisikese peaga, pisikese näoga, pisikese suu ning ninaga ja pisikeste kattega. Ta oli mannetu kui vari, aga igavesti rahutu, alati pirisev, alati haiglane. Seda tillukest prouakest täitis hommi-kust õhtuni, isegi unes, üksainus tundmus ja teadmus: ta aadliseisus. See oli tal nagu sisikonnaks, vereks ja ajuks; ta higistas seda teadmust kõigist oma urvetest välja, iga mõte, iga juuksekarv, iga sõrmeküüs oli sellega nagu elektriga täidetud. Ta tuletas seda mõistu meelde igaühele igas paigas ja igal põhjusel. Ta kirjutas igale lihtsale kirjale ja kas või igale pesusedelile

alla: „Alma Lange, sündinud von Breittfeld“. Seejuures ei tähendanud ta oma väikest von'i kunagi ules ainult esimese tähega, vaid ta kirjutas sõna ikka täiesti välja. Naljutati koguni, et ta sellele kriipsu alla tõmbavat, kui kiri mõnele kodanikusoost inimesele läheb, Proua Lange aadliana oli aga noor ja vist sellepärast talle nii kallis. Kolmkümmend aastat oli ta isa, rikas mõisaomanik Tallinnamaal, nende kolme tähe pärast võidelnud, neid ikka ja ikka jälle oma lastele jõulukingituseks töötanud, ja kui nad viimaks tulid, misütle preili Alma rõõmu kätte minestas, ilmus varsti pastor Lange ning potsis oma labase nime selle asemele. Vaevalt kolm kuud ainult oli vaene preili oma värske von'i täielikkü õndsust maitseks saanud! Kui hale! Kuid aadlimatriklisse võeti kodanikutõugu mõisaomanikke paraku ikka väga visalt.

Ludvig suudles ema kätt, püüdis temast aga muide kiiresti mööda pääseda. See ema oli talle ta kosilasepõlve kõige kibedamaks teinud, peaaegu kibedamaks kui mõlemad õed. Just see virisemine ja pirisemine, mis oli proua Langel otsekohese, sõnaka protesteerimise asemel viisiks, oli noormeest vahel kippunud meeleheitmisele ajama. Ta kurtis ja kaebas, kaebas ja kurtis ning nuttis. Ja kõik see keerles ja veerles sõnade ümber: neiu sugu, meie seisus, meie nimi, meie au. Paljast kaebamisest kaugemale ta aga kunagi ei jõudnud.

Saalis klaverdas preili Laura, Ludvigi vanem õde, ning laulis sulava häälega üht saksa romanssi. Ta oli väga valitud riideehtes, juustes punas värske roos, ning ta ihaldavad pilgud vilksusid tihti ukse poole. Nähtavasti ootas ta oma peigmeest, noort parunit, kelle mõis asetses linna lähedal.

Ka sellest vastasest libistas Ludvig enda nähtava rutuga mööda, püüdes neiu ilusast silmast kinni ainult ühe külma pilgu, mille ta taskusse pistis, kus oli teisi juba küllalt ees.

Veel pidi ta läbi astuma ühest kambrikesest, kus noorem õde Agnes kirjutuslaua taga istus ning tindiste näppudega kribinal kirjutas. Laud oli täis köidetud ja köitmata, lahtusi ja kinnisi raamatuid ning

valgeid ja krumuseid paberilehti. Sest preili Agnes oli õpetlane. Ta oli pühendanud oma noore elu teadusele. Kandis ka prille. Kosilaste seast tegi ta kõige enam lootusi ühele ülemkooliõpetajale, kes valmistus professorikutsele ning elas kubermangulinnas. Vahel meeldis talle aga ka harra von Kramer, keegi noor mõisnik, kelle hobused võiduratsutustel enamasti kõrgeid hindu said.

See õde ütles noorele õpetajale, kui viimane tast kükivarbail mööda pugesh:

„Sa oled lollpea.“

Ludvig ehmus. „Mispärast?“

„Sest et sa mind eksitad.“

„Ah soo,“ ütles Ludvig kergemast rinnast ja lisas ist mõttes juurde: „Või ainult sellepärast.“

Ta kadus.

„Sissel!“ hüüdis õpetaja hää, kui ta tema ukse pihta oli koputanud.

Ludvig astus kaunis suurde, vilusse ja tõsisesse tuppa, mille isevärki lihtsus väga silmapaistev oli õpetaja teiste eluruumide raske ning põlise uhkuse kõrval. Siin võttis pastor Lange koguduseliikmeid vastu ja talitas kõiki oma koduseid ametiasju. Ruumil oli kõigiti mõne kontori nägu, ta kollaseks krohvitud seintest ja kõvadest puutoolidest peale kuni vahariidega ülelöödud puldi ja suure ilutu kirjutuslauani.

Õpetaja Lange istus lauas, mis üleni oli täidetud vaimulikkude ja ilmiikkude asjadega. Esimesteks tuli pidada jutluste käsikirju, pühakirjaraamatuid, vahest ka veel ristimis- ja laulatustähti, viimasteks aga kõigepealt rahahunnikut õpetaja ees, mida ta vist oli lugenud või lugeda tahtnud; seal oli kiht paberit, mitu virna hõbedat ja suur karp täis vaske.

Ludvigi sisse astudes vahtis õpetaja üht ajalehte. Ta pööras ainult poole nägu ukse poole, kuna ta silmad jaid lehe peale kinni nagu inimesel, kes ruttab loetavat lõpule lugema, kuna ta pale juba külalisega kõneleb. Selle tõsise palge peale heitis seejuures kohe külalist tervitav obligaatne lahkusenaeratus, millel oli arnasust talvise kuu kahvatu, soendamata läikega.

„Kas ma eksitan sind, isa?“ küsis Ludvig.

"Ah, sina oled, poeg? — ei, ei sugugi." Ta pani välismaa lehe, mida ta oli lugenud, pikkamisi käest ning tähendas näpuga tooli poole, nagu teaks ta juba, et pojalt on pikem asi ette kanda.

Ludvig tänas, jäi aga veel seisma, üsna isa ette, ning sirutas mõlemad käed õpetaja õlgadele. Ta vaatas talle õrnalt, paluvalt silma.

"Papa, ma tulen sinu juurde kui poeg isa, kui südamesõber südamesõbra juurde," algas ta erutatud häälel. "Asi, millest tahan rääkida, on mulle kõige kallim maa peal, ja et ma tema parast kartuses olen, siis ruttan lapseliku usaldusega sinu ette, sul on nõu, abi ja toetust paluma. Täida minu palve, isa, täida ta südamega, mida juhib ainult sinu suur inimese- ja isa-armastus!"

"Minu südant peab juhtima aga ka jumalakartus," tähendas õpetaja, vaadates pojale silma.

"Ma loodan, et minu asi ka sellele juhile vastu ei käi, sest armastus on ju jumala ülem omadus ja tema ülem käsk... Isa, kui sa proovid minu asja armastusega, vaatad tema peale armusilmadega, siis olen julge, et sinu otsus ei ole mitte hukkamõistev. Ning seda otsust tulin sinult paluma."

"Kõnele, poeg! Sa tead, et ma sulle niihästi hea isa kui ka usaldatav sõber olen püüdnud olla."

"Mille eest olen sulle surmani tänulik," hüüdis Ludvig liigutatult. "Just see annab mulle minu asja suhtes kõige suurema julguse, õhutab mu lootust taga, on mind mu ettevõttes kinnitanud... Isa, mul on nimelt kindel nõu Hedvig Lintrop naiseks kosida ning seks palun sinult luba ning õnnistust."

Põnevil, hinge peatades uuris noormees õpetaja nägu; see jäi vagusaks ja liikumatuks nagu tuule eest varjatud tiigipind.

"Kas lubad või keelad, isa — ma ootan su otsust — ootan ja värisen!"

"Keelan? Miks peaksin keelama?"

"Sa ei keela, isa?"

"Ei. Ma pean ainult küsima, kas see on tõesti sinu kindel, muutumatu nõu?"

"Jaa!"

... ütles seda nii kõmiseval kindlusele, et ma su ma pean uskuma. Ja sel lool võin sulle kosta: Ei, ma ei keela sind. Sest mis aitaks minu keeld, kui sa oma ettevõttele truuks jääda, oma nõu teoks teha tahad? Ma näen, et sul on see tahtmine, ja ma arvan ka, et sul ei puudu selleks tarvilik meelekindlus. Ka mina olen harjunud ettevõtetud asju, kõigist takistustest läbi, täide ajama. Minu keeld ei aitaks siis midagi. Sa oled seaduse ees täisealine ning võid ennast igaüks ka iseseisvaks teha. Peale selle ei ole mul miniat himu saada romaani-isaks ning sind su armastuse mäatriks teha... Ei, poeg, ma ei keela sind."

"Need on väga vilud sõnad, isa," ütles Ludvig lühge, ja ta käed langesid õpetaja õlult maha.

Ma olen ainult avameelne, nagu sõber sõbra vastu peab olema. Mu süda ei või soojaks saada asjast, millel puudub soendamisvõime. Ma ei ole aga mitte ainult sinu sõber, kelle kohus on oma arvamist otsekoheselt avaldada, vaid peale selle ka sinu isa, ja sel juhul kõige vähem asja oma lapse eest midagi varjata... Jah, ma vaatan viludusega sinu ettevõtte peale, sest mul on ma teda heaks ei või kiita; veel enam: mu süda on täis kartust ning haledust sinu pärast, sest ta aimab juba illest sinu sammust hädaohte. Kui sõber ja isa hoiatan sind! Ma hoiatan, aga ei keela."

Ehk muutuvad su arvamusel ja tundmused, kui sa koki olusid oled tähele pannud, teada saanud ning kupselt kaalutelnud?"

Võib-olla, mu poeg. Teeme seda. Võimalik, et sa mulle võid asju teatada, mida ma veel ei tunne ja mis sinu asja eest kostavad. Võta istet! Arutame ja otsustame!"

Nad istusid teineteise vastu. Aknast langev hele päike ümbritses vana õpetaja halli pead laia aupaislega, maalits ta tugevale, võimu ja väge väljendavale kehakogule kollase tagaseina ning andis ta läbitungivatele silmadele suurema läike; muudkui ta vilu, vaigune nägu jäi ka sel valgustusel elutuks nagu kuiv, kare kaljumäestik kuu pinnal... Ludvig Lange istus varjus. Ta nägu paistis hallina, ta pilk oli rahutu ja

ta tundis oma sõrmi tasakesi värisevat, nii et ta võttis käed laualt.

Õpetaja Lange tahtis alustada. Ta korraldas oma mõtteid, hakkas neid loogikapaela lükkima. Oh, see armutu loogika, mida Ludvig alati nii väga oli kartnud! Aga tulgu, mis tuleb — võitlus on algamas nüüd vaja olla mees!

„Räägi, papal!”

Kuid sel silmapilgul avanes uks ning Ludvigi lelle armas ümmargune nägu, ta õitsev, paisuv keha, mõlemad luhtavat eluõnne hõngates, tulid nähtavale, veeresid pikkamisi ligemale. Muudkui ta pilk avaldas täna isearalist murelikku rahutust. Paari piiluva vaatega püüdis ta tutvuda seisukorraga, mis talle mõlema mehe poolt silma paistis.

„Tere, mu kallid,” algas ta, pühkides ninarätiga higi oma punetavalt põsilt. „Kas ma vahest eksitan? Häradel nii tõsised näod, kuna väljas paistab päike, laulavad linnud, õitsevad lilled, nii et süda põues hüppab! Ja missugune hea teel! Minu kutsar sõitis täna ligi kakskümmend versta tunnis. Berta kartis, et hobused hakkavad iga silmapilk lõhkuma. Ta hoidis minu käsi varrest nii tugevasti kinni, et mul on vist sinised plekid ihu peal...”

Ta pigistas kätt isal ja pojale. Mõlemad teretasid tummalt. Ludvigi kulm oli kortsus.

„Palun tuhat korda andeks!” hüüdis õpetaja Johannes Lange, aru saades, et ta tõesti eksitas. „Teil näib olevat mõni tähtis asi arutamisel, mida ma sugugi ei taha takistada. Ma teretan ja lahen kohe, kui seda soovite, ehk ma küll saladuste peale maias olen.”

Ta naeris ning vahtis uudishimuga, mis oli naiselik-õiglane, isa pealt poja peale.

„Ma usun, Ludvig, et sa oma asja saladuseks ei pea, kõige vähem oma lihase lelle eest,” ütles vana õpetaja, „ja sellepärast, Johannes, annan sulle teada, et minu poeg on saanud õnnelikuks peigmeheks.”

„Peigmeheks? Ohoo! Aga kui tohin küsida — kelle peigmeheks?”

„Ludvigi pruut on Hedvig Lintrop.”

„Kes nii? Kui — kuidas sa ütlesid?”

„Hedvig Lintrop, neitsi Anna Lintropi tütar.”

Õpetaja Johannes Lange silmad ja käed otsisid tooli. Ta pööras vennale ja õnnelikule peigmehele mõneks ajaks selja. Viimaks leidis tooli ja vajus ssesse, nii et ta ei räägises.

„Soo, soo, soo,” ütles ta siis ja kuivatas higinähtu palgeid. „Või peigmees, või peigmees!... See on aga uudis, tõesti suur uudis!”

„Ludvig on minult praegu kihluseks luba palumas,” ütles õpetaja Gotthold Lange rahuga, kuna ta teretas silmad venna näol viibisid. „Sa tead, tal on parimad lootused S. koguduse peale saada, ning vana ilusa pastorliku kombe järgi tahab ta naisemehena keeseisvasse ametisse astuda, kuna ta prooviaasta minu juures, nagu tead, mööda on saadetud ning minu koguduse abiõpetajale —”

„Või sinult luba palumas,” ütles õpetaja Johannes Lange veidi kannatamatult vahele ja tõusis püsti. „Siis ma ei taha tõesti mitte eksitada, sest nii tähtis asi, nii oluline — ei, ma lähen kohe, palun veel kord andeks!”

Ta kummardas, kummardas veel kord ja hakkas tagurpidi ukse poole nihkuma. Vend astus talle sammujärele.

„Johannes, sul pole vaja nüüd enam põgeneda, sest minu luba on juba antud.”

Johannes jäi seisma. See sündis nõksatades, nagu oleks ta seljaga mingi takistuse vastu puutunud. Tal oli viisiks kuulatades suud veidi lahti pidada. Nõnda kuulis ta nüüdki venna ees.

Viimane vaatas talle laialt ja täielt näkku. Selles vaates, nii tõsine ja vennalik kui ta ka võis olla, peitus siiski midagi, mis ajas vere põske, mis torkas nagu nõel ihusse. Ja kui õpetaja Gottholdi suu selle vaate juurde sõbralikult naeratas, siis oli Ludvigi meelest, kes pidas neid mõlemat silmas, kui tilguks ta isa naeruhuultelt piisku, mille mõrudust teine vend nais tundvat ning kartvat.

„Luba antud?” kordas õpetaja Johannes Lange, kuna ta peanahk juuste all sai tumedama karva. „Luba antud, ütled sa?... Aga see on ju võimatu!” pahvatas ta siis nii järsult välja, et isegi ehmus

"Võimatu? Mispärast võimatu?"

Selle lihtsa küsimuse pärast sattus aga õpetaja Johannes nähtavasti kitsikusse. Ta tammus ühelt jalalt teisele ja hakkas kogeleva. Seejuures piilus ta prilliklaaside kuldsete äärte üle venna poole, nagu teada tahtes, kas temaga mitte nalja ei heideta.

"Mispärast võimatu?" küsis nüüd ka Ludvig omalt poolt, kes meelsasti oleks näinud, et lell oma kitsikuse sunnil uksest välja oleks taganenud.

"Mispärast? — Noo, noo, ärge pange pahaks, ma arvasin aga nii, sest minu teada, ja nagu meie kõik teame — — preili Lintropi kohta pole mul ju muidugi karva võrra halba öelda, mitte sugugi, sest ma ei tunnegi teda, mul pole veel mitte au olnud — — ta võib kõige armuväärsem, kuldsem tütarlaps olla — — aga siiski, missugune suur, suur uudis!..."

"Kui ma sind õieti mõistan, armas vend," ütles Ludvigi isa, "siis ei taha sina Ludvigi vahikut enda seisukohalt mitte õnnelikuks kiita?"

"Minu seisukohalt? Kuidas nü?" Härra Johannes Lange heitis vilksuva pilgu venna poole.

"Noh, ma arvan, et sul, nagu minulgi, on oma seisukoht seiliste asjade kohta?"

"Ja muidugi, enesest mõista, mul on seisukoht..."

"Sest asjal on ka omajagu põhimõttest tahendust nagu arvan."

"Kindlasti."

"Kui perekonna lähedal liikmel, kui Ludvigi lihasel lellel, on sul, armas vend, õigus, pealegi kohus räägitavas asjas kaasa kõnelda ning arvamust kuulda lösta. Ka minul on nõu Ludvigi kavatsust arvustamisele võtta, ja ma näen, et mu poeg valmis on meid tähele panema."

"Ja aga — kui sa juba oma loa andsid...?"

"Ma andsin, mida ma ei või keelata."

"Sa ei või keelata?"

"Ei. Minu poeg armastab kõnesolevat neitut ja loodab temaga õnnelikuks saada. Mis põhjusel võiksin talle keelata sealt oma õnne otsida, kust ta seda arvab leidvat! Ma võin tema tegu arvustada, võin talle ohtusid näidata, mida mina näen või arvan näge-

vat, võin teda hoiatada, talle nõu anda — see on kõik! Ja sama õigus on ka, nagu öeldud, sinul... Ludvig, ma arvan, et sul midagi selle vastu ei ole, kui sinu lell meie läbirääkimistest osa võtab. Ma loodan, et sul küllalt julgust on oma asja ka kahe vastase vastu mõjuvalt kaitseda."

Ludvigil oleks lelle osavõtu vastu küll mõndagi olnud ning õpetaja Johannes Lange, kes kartis iga vaidlust ja ülepea iga asja, mis võis tema rõõmsat hinge rahu rikkuda, nagu laps tuld, oleks pannud meeleldi üht palavalt pinnalt põgenema, kuid nad seisid mõlemad liiga väga vana õpetaja võimsa tahtemõju all, kui et nad oleksid tema soovile söandanud vastu panna. Tema sõnadest kuuldus aga tõesti kindel soov, mille põhjust Ludvig enesele hästi ei mõistnud seletada. Ta tähendas lühidalt, et ta oma asja kellegi eest ei tahtvat varjata. Ning lell Johannes ümises midagi paljast pealtkuulamisest". Ta oli endale istme otsinud, ja kuna ta igatsevaid pilke ukse poole saatis vihutas ta järjest oma rasket keha nahkses leentoolis nagu istuks ta nõelte otsas.

"Ütle mulle kõigepealt, armas poeg," võttis sõna õpetaja Gotthold Lange, "kuidas teie mõlemad, sina ja su tulevane abikaasa, meelsuses kokku lepate. Ma võin oletada, et teie mõtted kõige tähtsamais küsimusis lahku peavad minema, kui mitte vaheajal muutust pole tulnud. Ma võin seda oletada teie kummagi kahe suguse kasvatuses ning selle õhu järgi, mida kumbki teist oma kodus, kogu oma ümbruses sisse hingab. Ma tean, et dr. Vallgren on sinu mõrsja kasvataja ning koolitaja, ja selle mehe meelsus pole mulle tundmatu. Uhtlasi on mul ustavaid andmeid küllalt neitsi Lintropi vaateist; ka sinu enese üksikuid märkusi olen aja jooksul võinud koguda."

"Ma ei taha salata, isa, et meie arvamused nii mõneski asjas veel kokku ei lähe," vastas Ludvig.

"Siis ei ole sinu töö veel küpsemat vilja kandnud?"

"Minu töö —?"

"Noh, ma arvan ometi, et sul püüet olr dr. Vallgreni

majas oma kutsekohast tööd teha, kuigi ainult selle hinge kallal, kellega sa tahad sisimalt ühineda? Ma arvan, et sa seda tõemõõka, mis sulle Igavene Valgus kanda on andnud, kõigest jõust püüdsid tarvitada? Sa pidid teadma, et ainult see püüe sinu kaikusid sinna majasse jumala, inimeste ees ja su enese silmas võis vabandada ja lubatavaks teha."

"Seda ma teadsin, isa, ja ma arvan, et olen oma kohust igal ajal meeles pidanud, jõudumööda ka täita püüdnud."

"Kuid võit — kus on võit?"

"Minu töö kestab edasi, ta pole veel lõppenud, ja mu lootus on kindel, et võit ei jää tulemata."

"Sinu töö pole lõppenud," naeratas õpetaja Gotthold, "ja siiski oled jõudnud otsusele, nagu oleks võitlus otsas, vastane laggenud, võit sinu, rahuleping tehtud? — Oi, poeg, oi!"

Ludvigi õhetav otsmik peegeldas ta aju rasket töötamist. "Isa, ma palun mind õieti mõista! Ma tähendasin ainult, või tahtsin tähendada, et mul täielik võit veel käes ei ole. Minu senine töö avaldab aga juba nii palju mõju, et mul võimalik on õnneliku lõpu ja täieliku võidu kohta kindlale lootusele toetuda. Sel kindlal lootusel jõudsingi oma otsusele. Kui sa seda otsust siiski enneaegseks pead, siis palun meelde tuletada, et mõistuse kõrval minu tööd ka noor armastav süda mõjutab."

"Aga kui selle noore armastava südame mõju mõistuse omast liiga palju kangem on?"

"Seda ma ei karda — ma olen sinu poeg, sinu kasvatatud."

"Rõõmustab, et sa seda meeles pead; see annaks mulle juba rohkem julgust, kui ma aga teaksin, et sinu tähendus mitte paljas kõnekäänd ei ole, mille sa oma kitsikuses mõtlematult kätte kahmasid."

"Sa võid julge olla."

"Täna!"

Ja õpetaja Lange andis pojale käe.

"Sa märkad siis, armas poeg," lisas ta juurde, "et sa oma vastase mõtteringis pinda oled võitnud, et ta on taganemisel?"

"Vähemalt lepime meie nüüd kokku asjus, milles esiotsa täiesti lahku läksime."

"Ja see järeleandmine tuleb ainult su mõrsja poolt?"

Noormees nihutas end toolil ja ta käed kohendasid kuuehõlmu.

"Ma võin sulle kinnitada, papa, et ma oma kardinaalveendumusist silmapilgukski pole taganenud. Mul on aga võitlemise juhtnööriks meeles pidada, et minu armas vastane on väga noor ning peale selle naine — liiati naine, kes võõritise kasvatusel mõjul ülearu palju visa iseteadvust on omandanud. Neid olusid meeles pidades kohtlen teda kannatlikult. Ma uuritsen pikkamisi, aegamööda, toll-tollilt. Ma ei püüa midagi saavutada vägivaldselt, ühe raske hoo biga..."

"See tähendab, sa annad temale järele —?"

"Kui vaja — jaa; üksnes näiliselt, üksnes silma kirjaks, ainult paremat aega ootama jäädes..."

"Ja sa pead seda võitlemisviisi õigeks?"

"Ma pean teda mõistlikuks, järelikult õigeks."

"Ning võid tõendada, et sa sel teel edasi oled jõudnud, et sul on juba võidetud maa jalge all?"

"Muidu ma poleks tänasele otsusele jõudnud," vastas Ludvig Lange väikese vaheaja järel. "Sa ei võid minust arvata, isa, et ma eluaegset ühendust tahaksin uisapäisa sõlmida, kui mul mingit rahustavat kindlust südames ei ole... Ma olen julge, et kui Hedvig kord oma praegusest ümbrusest väljas on, minu ja minu-meelsete igapäevases seltsis viibib, minu ameti, seltskonna, seisuse elupeenraste on istutatud, kastme minu mõtteallikast saab ja minu ihulikku ja vaimulikku leiba sööb — siis on Hedvig hinge poolest niisama täiesti minu, nagu ta seda nüüd on südame poolest."

"Aga kui sa eksid? Sa tähendasid, et sinu pruudil olevat palju visa iseteadvust?"

"Millest saan võitu, nagu kõigest muustki!" hüüdis noormees südalt, ka juba pisut kärsitult.

Õpetaja Gotthold Lange tõusis, nagu tal viisiks oli, jutu keskel püsti, kõndis paar korda majesteetlikult üle toa ja võttis siis jälle rahuliku lahkusega istet.

"Ma esitan sulle väikese palve, poeg: töö oma mõrsja

varsti minu jutule. Ma tahan teda lähemalt tundma õppida. Õigupärast on ju minu nõue asjatu: sa teeksid seda isegi, — sinu lähem samm on ju vist, et sa avad mõrsjale oma vanemate maja..."

"Seks tahtsin sinult luba paluda."

"See luba on sulle antud... Kas loodad seda varsti tarvitada?"

Poeg mõtles järele. Ta mõtles kaunis kaua.

"Isa, mul oli nõu oma kihlust alles siis avalikult teada anda, kui minu valimine S. koguduse peale kindlaks on saanud. Vahest oleks kohasem, kui ma Hedvigi ka alles siis oma vanemate kaenlasse toon? Aga-otsusta sina ise."

Õpetaja Lange kopsis sulenoaga lauale, muigutas veidi suud ja kostis:

"Kõik, kõik olgu sinu otsustada, armas poeg; ma võin kannatada, nii uudishimuline kui ma ka olen, sinu vaimurikast mõrsjat tundma õppida. Ma mäletan ja tean temast õieti ainult nii palju, et ta käis minu juures leeris ja et talle nalja tegi mulle pühakirjast kõiksuguseid keerulisi küsimusi ette panna... Jaa, jaa, ta oli terane tütarlaps, väga terane tütarlaps..."

Ludvigi meelest oli, kui peaks tal asja olema praegusest arutamiskäigust rõõmu tunda; läks ju kõik ootamata siledasti. Kuid siiski — ta ei rõõmustanud, ikka veel kipitas tal mingi salajane kartus sudames, teadmata, mille eest.

"Me oleme siis nüüd ühe punkti üle, mis mulle muret tegi, kõnelnud," võttis isa uuesti sõna. "See punkt on küll veel otsustamata, aga ma tahan rõõmsaid lootusi, et otsus hea saab olema, sinuga jagada... Astume edasi. — Armas poeg, mul on julgust väita, et kogu sinu taotlus on siiski — hukkamõistmisväär! Ta on hukkamõistmisväär, vaadates kristlikust ja kombelisest seisukohast, ja see on seisukoht, millel põhjendab kogu maailm. Niipea kui maailm, niipea kui mõni seltskonnaliik, niipea kui üksik inimene sellest seisupaigast nihkub, on ta langenud, kadunud... Kas tead, mida sa tahad teha, mu poeg? Sa tahad jumala seadustele lihtsalt vastu hakata! Sinu tegu on mäss; ta on mäss Kõigekõrgema vastu."

"Isa!"

"Jaa, jaa, sa oled ehmunud! Ma tahan uskuda, et sa oma teo õiget nime ei teadnud, seda ei leidnud. Sa ehmunud, kui ta sulle nüüd kõrva tungib; sa pigistad silmad hirmu pärast kinni, kui sind tabab tõe valguskiir. Sinu tegu on mäss, kinnitan sulle!"

"Mis viisil, isa, — mis viisil kõigepealt jumala vastu?" Ludvig oli tõesti kohkunud, ehk ta küll aimas, mille poole isa sihtis, ja ehk ta küll umbes säärast käänat algusest saadik oli oodanud; kuid see tuli liiga ägedasti, liiga raske rõhuga; kepi asemel kahmas isa korraga kätte kaljupanga.

"Sa pead tunnistama, poeg, et seltskonna üldine arvamus käib tingimata sinu ettevõtte vastu. Otsused sinu üle on kas pehmemad või karmimad; tundmused sinu vastu vanguvad kas viha, põlguse, pilke ja naeru või kahetsemise ja kurbuse vahel. Aga kõik ühinevad tunnistuses: Sinu ettevõtte pole kõlblik! Kust tekib see ühine arvamus? Kas ta ei põhine kristliku maailma üldisel kõlblustundel? Ja kust tuleb see tunne? Kahtlemata selle käest, kellelt me usk on tulnud, kes oma igavesed seadused inimsoole ette on kirjutanud, seadused, millest taganemine igal ajal on seltskonna langusega lõppenud. Sa tahad igavesele jumalikule kõlblusseadustikule vastu hakata, mu poeg seega jumalale enesele, ja seda tegu nimetan ma õigusega mässuks."

"Sa tead aga, isa, et seltskond on oma arvamuste ja otsustega tihti ekslik, ülekohtune või vähemalt liialtminev."

"Võib-olla taoti, sest inimene on ju üldse ekslik; aga ses asjas tõesti mitte. Meil on siin silma ees elav näide, kuidas kristliku seltskonna kombeline südamelunnistus nende oma lukmete vastu avaldub, kes kõige kitsamaist moraaliseadusist üle on astunud. Mis tähendab sinu üritus õieti? Sa tahad üht kombeliselt langenud inimest, kelle peale kõige vägevam karistaja häbinuhtluse on pannud, selle karistuse alt päästa, teda ülendada, ja ja uhkuse sisse tagasi tõsta. Sa tahad jumala tahtmist lihtsalt nurja ajada. Sa tahad inimene olla, kes kurjategija ta teenitud vangis"

põlvest salaja päästab, türmi eest luku muukrauga lahti kangutab. Niisugust vangipäästjat nuhtleb ilmlik seadus, teda nuhtleb ka jumal ja seltskond põlgab teda."

"Sa mõtled minu pruudi ema peale," vastas Ludvig õhetaval palgel, "ja unustad, et minu üritus ainult kogemata selle inimese heaks võib mõjuda; mul ei või ju mitte otse nõu ega tahet olla teda ta karistuse alt päästa, ja seda peab seltskond mõistma. Ma ei või ju seejuures midagi parata, et neitsil, keda ma kosin, on juhuslikult see naisterahvas emaks, ja mitte mõni teine. Ka ei usu ma, et minu kosimine ta karistuse alt korraga päästab: tema eksimust ei suuda ju keegi enam sündmatuks teha. Tema karistus jääb talle..."

"Kui teravmeelne sa oled!" naeris õpetaja Lange. "Sa võtad ju oma kosimisega räägitava inimese oma perekonda, oma seltskonda vastu; sa tunnistad enesest avalikult, et sa seda karistavat kohtuotsust, mis seltskond jumala tahtel tema üle on mõistnud, mitte õigeks, mitte kohaseks ei pea."

"Ja kui ma seda teeksingi, isa?" hüüdis Ludvig, kellest paraku vaidluseärevus ning seega ägedam võitlusehimu hakkas võitu saama. "Ma salgan, et jumala ja seltskonna otsus ses asjas samastuvad, ja mul on õigus seda salata. Ma tuletan sulle ainult meelde Kristuse sõna variseride ja kirjatundjate kohta, kes mõistsid samasugust seltskondlikku kohut ühe abielurikkuja naise üle: „Kes teie seast patuta on, see olgu esimene tema peale kivi viskama!" Ma arvan, isa, need on sõnad, millest sünnib kinni pidada! See on elav näide, et ühiskonna otsus käib pahatihti otsekohe jumala otsuse ning tahtmise vastu. See ühiskond, kelle arvamusel ma pean alistuma, mõistaks minu ka siis hukka, kui minu pruudi ema oleks aus naine või lesk, aga alamast seisusest kui mina. Ühiskond ei hooliks ka siin midagi pühakirja otsusest, mis õpetab, et jumala ees on kõik inimesed ühesugused. Kristlik kombeõpetus keelab ära, et patune mõistab kohut patuse üle, kuid seltskond nõuab seda. Kristlik kombeõpetus käsib ligimest armastada kui iseennast, seltskond käsib teda põlata ja vihata. Ei, isa, ma ei

usu mitte, et olen mässaja, vähemalt mitte jumala vastu. Jumala kombeõpetus seisab kõrgemal kui seltskonna oma."

Õpetaja Lange kuulatas, kuulatas põnevalt, tõusis siis üles, käis oma keeru ära ja istus jälle.

"Hm, jaa, jaa — ma kuulen," ütles ta, kuna tal kummaline joon suu ümber seisis, mis oli pooliti pilges, pooliti sapine. "Sa tood mulle seal pühakirja sõnu ette, mida sa just sinna paigutad, kuhu nad sinule tunduvad kohased olevat; kas nad seda aga tõesti on — ma kahtlen! Sa unustad, et sõnad langenud naise kohta tulid selle suust, kel on meelevald pattusid andeks anda; inimesel ei ole seda meelevalda, inimesel on vaid käsk kombeliselt elada ja kommete vastu eksimist patuks pidada. Niipea kui inimene pattu enam patuks ei tunnista, on ta jumalikud seadused enesest ära heitnud ja kombeliselt langenud."

"Aga inimesel ei ole mitte meelevalda teist oma-sugust patust hukka mõista; seda ütleb Önnistegija selge sõnaga ja seda me õpetame kantslist igal pühapäeval. Lugu näib olevat minu meelest ainult see, et me ise oma õpetuse järgi ei tee, seda ainult teistelt nõuame ning pealegi ette teades, et ka teised seda ei tee. Me elame patuse seltskonna, mitte jumaliku ning kristliku kombeõpetuse meelevalla all."

Juba kartis Ludvig oma sõnade mõju, aga pilk isa naole varjistas teda; õpetaja Gottholdi rahu oli täielik... Lell Johannes aga nagistas oma tooli edasi, kuulutas oma kuldset uuriketti alalõpmata silumisega ning näris nugarilt oma alumist huult. Paar korda oli ta katsenud tõusta, aga vist kartes teisi eksitada, vajus oma tulisele istmele ikka jälle tagasi.

"Oma pruudi au pealt ei leia sa muidugi ainustki plekki, mida avalik kõlblustunne võiks pahaks panna," ütles isa Lange korraga kaunis tuimalt.

"Kuidas? Mis plekki võiks tema au peal olla?" vastas Ludvig.

"Kas ei lange vanemate au vari ka laste peale?"

"Salaliku, silmakirjaliku seltskonna silmis küll! Aga just ses suhtes näeme jälle, kui ülekohtuselt otsustab seltskond. Hedvig Lintrop ei või tõesti midagi

parata, et ta on Anna Lintropi tütar. Miski pole maailmas teatavasti juhuslikum kui inimlapse sünd."

"Ma ei raägi siin seltskonna otsusest, vaid jumala käsuseadusest. Pühakiri õpetab, et vanemate patud nuheldakse laste kätte. Sina tahad seda nuhtlust takistada, ja seda ei või ma mitte õigeks pidada."

"Väga hea, armas papa, aga kes ütleb sulle, et mina seda nuhtlust keelan, kui teen Hedvig Lintropi enda naiseks? Võib olla, et jumal teda just sellega ta ema suu eest karistada tahabki? ... Kas peaks jumalal karistusvahenditest puudust olema? Ma olen pealegi julge, et Hedvig Lintrop saaks minu asemel teise mehe, kes võib minust palju parem olla. Ja kui ehk jumala tahtmine on neft minust ilma jäämisega karistada, siis saadab ta selle kahtlemata korda: Kõigevägevamale olen mina liiga nõrgaks takistuseks ees."

Ludvig Lange hakkas märkama, et tal ei tarvitse isa loogikat nii väga karta. Imelik, et see tundmus talle alles täna tuli! Ta ei olnud aga ka ise iganes nii palju, nii sõnakalt ja õnnelikult temaga vaieldud, ei kunagi niisugusesse õhinasse sattunud. Suur aukartus isa võimsa iseloomu, ta laialise tarkuse ning kõneande vastu oli Ludvigi peal nagu salakoorem lasunud, tehes ta enamasti kuulajaks, mitte kaasaraäkijaks, kõige vähem teda vastuvaidlejaks julgustades.

"Sa tunnistad siis oma ettevõtte seltskonna üldise kombetunde ees täiesti õigeks," tähendas õpetaja Lange, kelle kahvatul palgel paar punakat tappi olid nähtavale tulnud. "Sinu arvamus on, et seltskond ise käib moraali suhtes valeradu ja et sina oled tema ainus liige, kes tahab õige ja puhta kristliku moraali järgi elada. Sellest selgub, et sul on nõu oma seltskonnast välja astuda. Kas sul on see nõu?"

"Ei," kostis poeg, "ma ei tee muud, kui et ma mõnele seltskonna arvamusele, mida ma oma mõistusega õigeks ei või tunnistada, mille mu kriitika ümber lükkab, enam alla ei kirjuta. Et meie seltskond vigadeta ei ole, see peaks küll igaühele selge olema. Sageli puudub meil aga julgus ning õiglus seda möönda."

"Ja sinul on see julgus ning õiglus?"

"Ma soovin, et mul need omadused oleksid."

Nuud tuli vaheaeg. Kõik kolm vahtisid isekülge, kõigi kolme näol oli närvlikku tukslemist märgata. Viimaks ütles pastor Gotthold pikkamisi:

"Sa ütlesid mulle, poeg, et sa olevat oma mõrsja kallal hea õnnega meelepööramistööd teinud; nüüd aga näen, et lugu on ümberpööratud. Need tarkused, mis sa mulle siin ette kannad, tulevad kahtlemata otsekohe ateisti ja sotsialisti Vallgreni kojast."

Ludvig tahtis midagi vastata, ent isa ei andnud talle sõna; ta kõneles kõrgendatud, teritatud toonil edasi:

"Jaa, jaa, ma tean, seal räägitakse veel hoopis teisi asju, aga sinu sõnade tuum on mulle tuttav; ma märkan, kust ta pärit, ehk tal küll on veel nägus kristlik koor peal... Oo, ma tunnen seda kihutavat, ässitavat, mürgitavat vaimu, mis sinu targutustes heljub, ma tunnen seda lõhkumis- ja hävitamishimuist uue aja murdjat, kes on kargamas kõige kallale, mis oli maailmas siamaani püha, kõrge, ülev, puutumatu! Põrguvürsti vägevus pole kunagi nii suur olnud kui just meie päevil. Terved rahvakihid seisavad jõledas sõgeduses tema paelus, jumalikud seadused ja asutised, kristlikud kombed ja paleused tallatakse jalge alla, lõde, mis aastasadu, aastatuhandeid kaljukindlalt püsinud, tunnistatakse valeks, puhadused, mis on inimsoo algusest saadik seisnud puutumata ja kõikumata, mõistetakse tühisteks! Jaa, mu poeg, ma tunnen seda kõik ma panen elu ja tema voolusid teraselt tähele, ja mulle tikuvad peale hirm ja viha ja häbi, nähes, kuidas jõledate lõhkujate mässuvägi ühtelugu kasvab, kuidas talle uusi lisasalku isegi paremaid seltskonnaliikidest juurde voolab..."

"Ma palun sind, isa, sa teed mulle ulekohut, suurt ulekohut!" hüüdis Ludvig Lange vahele. "Sa ei mõista mind õieti! Minu ainus väide oli, et seltskonnal, mille lukmed me oleme, on oma inimlikud vead, mida me ei peaks salgama. Ma arvan, et see on täiesti kristlik ja kombeline süütunnistus, mis tuleb alandlikust meelest mitte ümberlükkamis- ega lõhkumisvaimust."

"Siis anna mulle konkreetseid näiteid probleemi kohta, mida praegu diskuteerime ja mille pärast sa meie seltskonna eetika hukka mõistsid!"

„Hea küll, isa! Kuula siis! Seltskond ja sina, isa, ja sina, lell, — teie viskate kividega üht naist, kes on lihahimu-süü alla langenud. Teie nõuate seltskondlikku surmanuhtlust temale, sest ta olevat seltskonna kombeseaduse vastu eksinud. Teie nõuate seda meie kombeõpetuse asutaja, see on jumala enese keelu vastu, kes ütleb, et kohtumõistmine on tema päralt. Teie nõuate seda, ehk te küll selgesti teate, et teie ise ei ole sellest naisest paremad, vaid vaesed patused nagu temagi. Seda julgeb nõuda seltskond, kelle kohta me kaebame, et ta just ise on lihahimude suhtes madalamale langemas. Sel seltskonnal on aga ka veel süda lasta räägitava naise lasta tema süü pärast karistust kannatada! Kas see on õige? Kas see on kristlik? Kas see on kombeline? Ei, seda ma nimetan salalikuks, variserlikuks, kahepaikseks. Nii palju üldiselt. — Astume asjale veelgi lähemale. Meie ees seisab langenud naine oma häbiga. Kus on mees, kes langes temaga ühes, tema vahest langemisele avatleski? Kus on see mees, küsin ma, ja tema häbi? Kas pillub kõlbalt vihastatud seltskond ka teda kividega, nõuab talle surmanuhtlust? Ei, see mees on seltskonna aus, korralik liige, tema nimele pole langenud vähematki varju, ta aule pisematki laiku...”

Kõneleja peatus. Lell Johannes oli istmelt tõusnud.

„Vabandage, ma pean nüüd tõesti minema,” ütles ta kummardades ja jälle kummardades, „mul on täna iseäranis vähe aega ja ka — —”

„Jää,” vastas vanem vend, ja ta hää oli kare ning käskiv.

„See mees jättis oma ohvri rahuliku südamega maha ta häbisse,” kõneles Ludvig Lange ärevalt edasi, „ning aitab vahest veel seltskonnale täiest kõrist kaasa karjuda: „Visake ta kividega surnuks, ta on lihasüü teinud!” Oelge, kas me ei tunne niisuguseid mehi? Kas pole neid meie eneste seas? Kas tahame seda tõesti salata? Kas oleme meie, hingekarjasedki, sellistest puhtad? Mõelgem oma üliõpilaspõlve peale! Me leid-sime seal mehi, kes valmistusid ette kõige kõrgemale, aatelisemale elukutsele, kes tahtsid saada kombeelu õpetajaiks tuhandeile. Kuis elasid paljud neist? Kas

oli neile naise au püha, iseäranis kui naine polnud nende endi seisusest, vaid alamast? Ma tunnen meest — ta on mulle väga tuttav —, ta kannab praegu puutumata auga oma musta kuube: ülikoolist lahkudes jättis see mees tütarlapse, kelle ta õnnetuks oli teinud, ühes noore eluga, kelle soetaja ta oli olnud, naerdes maha —”

„See pole tõsi — ta valetab!”

Selle huude järel valitses kambris hauavaikus. Vestidest oli uuride tiksumist kuulda — või oli see südame tuksumine? Päike oli aknast eemale nihkunud, õpetaja Gottholdi pea ümber polnud enam kullast kuma, õpetaja Johannese armas nägu oli varjus. Ludvig Lange vahtis üksisilmi sellele näole ja oli sügavasti ehmunud. Ta ei tundnud enam lell Johannest. Ta nägi lell Johannese nägu esimest korra ilma õitsva punata, tema naervate silmade ümber esimest korda tõmmusid varje. Muudkui see pool-lahtine suu oli talle tuttav ja need terved, helevalged, läikivad hambad, millele iga moedaam oleks võinud uhke olla.

„Kes valetab?”

Lell Johannes hingeldas. Ta pühkis oma pehme valge käega, mille kõrval ta nägu parknaha-karvalisena paislis, paremalt põselt hīgi. Viimaks pigistas suu kinni. Ta oli takus.

Ludvig Lange pööras pilgu isa poole. Selle suu naeratas. Või ei naeratanud ta mitte? See imeline joonestik õpetaja Lange huulte ümber võis tähendada kõike: rõõmu, tuska, hästitust, kahetsust, kuid otse head ei tähendanud ta mitte. Venna poole pööratud vaade aga näis arusaadavalt ütlevat: Oled sina mehike aga rumal!

Seepeale puutusid isa ja poja pilgud kokku. Korraga oli õpetaja suu ümbert võõras vine kadunud, ta nägu sile ja kulm kui tahvel, silm vaatas rahulikult, labi- tungivalt...

Kui mõlemad taas lelle poole poördusid, oli lell kambrist kadunud.

Pastor Lange kirjutuskambri kõrval asetses kitsas, poolpime ruum, mida tarvitati osalt kölikambriks, osalt

arhiiviks. Seal lasus vanu, vigaseid mööbleid ja muid majaanemeid, seisis kapp mittekantavate riietega ja suur riiul täis kulunud, tolumuseid raamatuid, kolletanud käsikirju ja muid pabereid. Valgust sai ruum väikese neljaruudulise akna kaudu ainult kirjutuskambrist, kust ka kitsas uks sisse käis, kuna teine tuli kõõgi kõrvalt koridorist. Mõlemad ukseid seisis enamasti lahti.

Siin kolikambris viibis praegu pastor Johannes Lange. Ta seisis aknakese kõrval, kõrvaga vastu seina, ning kuulatas põnevalt, mida mõlemad tutvavad, siia selgesti kuuldav hääled kirjutuskambris kõnelesid. Läbi akna võis ta neid näha, nende liigutusi, nende näomuuteid tähele panna; tema ise jäi neile aga nähtamatuks, mitte ainult sellepärast, et ta peitu hoidus, vaid ruum ise paistis kirjutuskambrist pimedana.

Siia veidrasse paika oli pastorihärra järgmisel viisil sattunud. Kui ta venna ja vennapoja seltsist nii äkitselt ja nii salaja oli eemale pugenud, jäi ta eeskotta seisma, pani näpu otsmiku ette ja ütles: „Ma ehk olin rumal?” Ja ta põles uudishimust selgusele jõuda, kas ta oli olnud rumal. Selle selguse lootis ta aga isa ja poja jutuaamisest saada, mis peale tema lahkumist pidi järgnema. Seepärast pugest ta kikiarvabail kolikambris, pani kõrva vastu seina ja sai järgmise mõttearutuse teraseks pealtkuulajaks.

„Kas tohib küsida, mida see tähendab?” ütles noore õpetaja hääl.

Vana õpetaja küsis vastu: „Mis sa arvad, mida see võis tähendada?”

„Minu meelest on, kui oleks lell mind võõriti mõistnud... Ta näis arvavat, et — et mina kõnelen tema s t.”

„Nõnda mõistan ka mina tema vahelehiüet; seda sa muidugi ei teinud?”

„Teadagi mitte, kuidas oleksin seda võinudki, ma ei tea ju midagi — ma rääkisin ühest oma tutvavast...”

Pastor Johannes kolikambris torkas endale sõrmega jälle otsaette ja tunnistas: „Jah, ma olin rumal!”

Ehk tal nüüd küll selgus käes oli, jäi ta siiski veel kuulatama.

„Ma võin sulle seletuse anda,” ütles isa Lange, mis-

peale lell Langele külm higi pealaele tõusis, „ja ma pean oma kohuseks sulle seletust anda,” mispeale lell Lange suust kukkus sõna, mida ei kõlba trukki panna.

Aknast oli näha, et nad istusid nüüd vastastikku kirjutuslaua juurde — otsekui kohut pidama,

„Valutava südamega pean sulle tunnistama, et sinu viimastes sõnades, mis minu vennasse nii nähtavalt mõjusid, oli omajagu tõtt. Ka mina ei taha salata, et meiegi ametiseisuses on üksikuid, kes, iseäranis nooremas eas, elukommete poolest mitte ei ole, nagu nad peaksid olema. Ma lisan aga kõige juurde: ka hingekarjane ja selleks saada-tahtja jääb ikka ekslikuks, patuseks inimeseks. Mina oma seisukohalt mõistan teesuguse eksija niisama valjusti hukka kui sinagi; ma ei vabanda teda mitte, mitte iialgi. Ma püüan säästlast kõlvatut karistada kõigi abinõudega, mis mul saadaval. Ja seda teen oma vennaga tema süüst saadik uhtelugu. Tema süü aga on, lühidalt öeldud, just sama-sugune, nagu see, mis sa oma tutvavast jutustasid. Sundmusekoht kah ülikoolilinn; ohver kah üks neitsi, kes oma häbiga ja selle viljaga maha pidi jääma... Jah, sul on õigus kohut mõista, poeg, aga pea meeles: üksikute eksimine ei või veel asja anda terve seisuse, kogu seltskonna hukkamõistmiseks.”

„Seda ma ka ei teinud, isa,” vastas Ludvig võidukindla, kõmiseva häälega; „ma nimetasin ainult ülekohutuseks, et seltskond paneb üksnes eksinud naise sugulise patu pärast häbipinki, eksinud mehe au aga tunnistas terveks ja puhtaks. Naise muidu vabandatavat nõrkust ei panda ses suhtes tähelegi, üksnes ja ainult tema tehakse vastutavaks kogu süü eest, millesse mees, kes tema nõrkuse kaitsjaks olevat seatud, meelega, ta täie tahtega oli meelitanud. Naist karistatakse otse mehe süü eest, kuna mees kõigest patust puhtaks tunnistatakse... Ma usun, isa, see on selgem kui selge.”

„Olgu, kuis on, ma tahtsin sinu lellest veel paar sõna jatkata,” ütles õpetaja Gotthold, kuna õpetaja Johannes seda kuuldes peaga kolikambri seina vastu tõukas, nii et talle nagu halli pigimütsina üks üleni tolmunud amblikuvõrk pähe kukkus. „Nüüd läheneb veel üks

peaotsus!" pomises ta endamisi. „Vend, vend, kui kaugele veab sinu su püha vaen!”

„Sinu keelele peaks kerkima küsimus, Ludvig, mis pärast ma nõudsin, et minu vend meie läbirääkimistest osa võtaks. Minu vastus: ma tahtsin teda raputada, pörutada! Ma teadsin ju, mis asju meie puudutame. Ma tahtsin talle lihasse lõigata, ja ma olen rõõmus, et see mul nii täiesti on korda läinud...”

„Ilus vend!” mõtles vist kuulataja.

„Sa oled ehk juba märganud, et ma oma venda kui inimest, kui seltskonnaliiget ja hingekarjast ei armasta — ei, ma ei armasta teda! Ma vihkan lapsepõlvest saadik tema ihulikku ja vaimset lodevust, vedelust, laiskust. Ma vihkan tema lihameelt, ta himusid. Kui tal ta noorpõlise sugulise süü pärast kohtumõistja on olnud, siis olin mina seda...” Seejuures tõmbas kõneleja käe rusikasse, ta silmad välkusid ja häälest kõmises nagu kange kõu. „Ja ma mõistsin oma kohut armutult — ma rususin ta ilmleppimata põlastuse alla... Sellest selgub sulle, et meie seltskonnal on liikmeid, kes mitte ainult langenud naist ei karista, ei, ka meest, ka meest, ja kuigi see mees on hukkamõistja lihane vend... Mine nüüd, poeg, me räägime sinu asjast teinekord edasi: praegu oleme mõlemad liiasti erutatud... Minu luba sinu kihluseks sul on, see oli sul aga juba enne meie arutust. Rahul ei ole ma sinuga mitte, kuid — Issand õnnistagu sind!”

Õpetaja Johannes tõmbas sügavasti hinge, kui ta seinast taganes. Ei, ta ei olnud nii tige, kui ta oli kartnud, see armuheitmatu vend! Ta oli õigel kohal peatunud, — oi, ta mõistis oma asja!... Õpetajahärra poetas end, kui kuulis, et vennapoeg on ära läinud, oma kehalaiuse kohta imekspandava väledusega pimedast ruumist välja, võttis võõrusest ruttu kübara ning kepi ja pääses nähtamatult majast.

Ta tahtis värskes õhus oma ärevust jahutada. Ta oli ka tõesti sellises meeleolus, et oma põlvi tundis nõtkuvat, kuna uulits, majad, inimesed ta virvendavate silmade ees hullu tantsu keksisid.

Enese peale oli tal suda nii täis, et ta oma nina otsast meelsasti tuki oleks ära hammustanud. Kuidas

võis inimene nii ennatu, nii lapselik-edev olla! Tarvitses see upsakas kollanokk teada saada, mis meestel on elus juhtunud! Kas oli nüüd ka veel seda vaja, kuna ta küllalt juba oli kannatanud, teades, et siin linnakeses elas inimene, kelle paljast varjust tal juba hirm oli, kelle suud ta kartis nagu tuldpurskava mäe avaust... Keeletuks oli ta jäänud, nähes, kuidas ammu-unustatud, peas ja hinges sootuks kustunud kuju pikkade aastate takka siin linnakeses äkitselt nagu maa alt üles kerkis. Aga ta vaigistas end aegamööda. „Oh, et ta suu tuhande pitseriga kinni oleks!” oli ta palunud ja jumal oli ta palve täitnud. Kuis oli ta tänulik selle eest! Aga seal ilmub uus hirmutis. Sel ninatargal poisil, kes praegu nii ässitavaid sõnu jumaliku ilmakorra vastu oli rääkinud, oli korraga tuju tulnud sobitada tutvust majas, kus elasid ülikardetavad inimesed, nende seas ka see, kelle suud Lange-härra nii väga kartis. Mis siis, kui pitserid murduvad! Miski polnud võimalikum kui see. Sest suu oli naisesuu, ja seda ei pea jumalagi pandud pitserid. Naine on auahne, tahtis ehk oma endiste tutvustega hoobelda, noorhärja silmas tõusta, tunnistades: oleme ju teie sugulased... Ja siis see teinel! Vanema ja lapse vahel pole harilikult saladusi. Kui nad oma saladust ka siiamaani on hoidnud — kes vastutas selle eest veel nüüd! Kes jõudis keelata, et tütarlaps hakkas oma isaga uhkustama, mitte ainult, et näidata, et tal ülepea isa oli, vaid veel, missugune isa tal oli! Mis võis loomulikum olla kui see? Lõpuks ka veel see vana, hoolimatu karu, see seltskonnaõgija, keda nad linnas ameeriklaseks kutsusid. Võta kinni, mida seegi juba kõik ei teadnud! Ja see mees ei heitnud kellegi peale armu, temale polnud miski püha, mitte kõige püham saladuski — see oli kindel. Kolmele teadjale tuli siis neljas veel juurde, ning see oli suur perupeal Häda, häda! Vaene õpetajahärra sõitis kolm korda nädalas linna, hirmuhigi otsaes, ning teritas kõrvu iga lause, iga sõna kohta, mis talle venna majas ja tuttavate juures kuuludus olevat kahtlane või kahemõtteline. Ei, ta ei kuulnud kõppugi. Kõik veel vagune, kõik veel korras. Oh, et see nõnda jääks! Kuid lahti ei saanud ta oma piinavast murest

mitte; hullud jutud, et tõsine südamesund vennapoja sammud kardetavasse majja juhtivat, said ikka kindlamaks, kuni viimaks iga kahtlemine pidi kaduma. Tänane päev tõi siis selge lõppotsuse. Õnnetus oli käes, või pidi sündima mingi imel! Hakatust oli ta praegu juba maitseada saanud, kuigi hoopis ootamata viisil. Mis ei või aga kõik veel sündida!

Küll võitis pastoriäärä praegusest äpardusest selle vaigistuse, et vennapoeg oli dr. Vallgreni majas siamaani veel puhast õhku hinganud. Ometi oleks olnud lapsik loota, et see nõnda jääb, sellele vaadates, kuidas lood praegu seisid: Ludvig Lange neitsi Lintropi peig, tulevane mees — isa luba käes! Missugune ärevustuhin pääses seal majas lahti, kui noormees kihlasõnumiga ilmus! See tuhin pani südamed üle voolama, murdis viimase pitseri! Asja loomulik tagajärg ei võinud muu olla kui suur ilmutus...

Johannes Lange jäi keset kõnniteed seisma, nagu oleks ta peaga vastu seina põrganud. Ta sügavasti erutatud meel laskis terve rea hirmupilte, üks ehmatavam kui teine, ta vaimusilma eest mööda keerelda. Kas tohtis ta loota, et kardetud ilmutus jääb ainult vennapoja perekonna keskele? Võimatu! Halbadel saladustel on imeline väledus levida, suur visadus vaibuda. Niisugune asi on otsekui nakkustõbi, mis algab paarist inimesest ja varsti paneb kogu linna põdema. Ja ometi ei tohtinud asi perekonnaski levida, mitte kauemale, kui ta oli praegu. Õpetaja Johannes mõtles eelkõige oma abikaasa ja laste peale — kaks täiskasvanud tütar ja poolealine poeg! Taevast oli teda küljeluuga õnnistanud, kes nalja ei mõistnud, liiati veel säärast nalja. Mäherdust osa etendas ta edaspidi perekonnas, kogu sugukonnas, kui tuttavaks sai, et ta oma vennapoja abikaasa isa oli, kuna ta teised lapsed mitte selle nais-terahva õed ega vennad ei ole. Ja missuguses vahekorras seisaks ta vennapoja ämmaga!... Perekonnale, suguvõsale järgnes tutvuskond, siis terve linn ja viimaks ta enese kogudus — kõik sedasama neetud saladust põdemas, kõikide suus õpetaja Lange nimi!... Õnnetu mehe selga kattis külm higi. Ta meelest oli, kui põimiks end pikk jäme madu oma ilge ning kalgi

kehaga ta ihu ümber ning suruks tal hinge kinni. Sellest hirmust selgub, et õpetaja Johannes Lange pidi olema kaunis ara verrega mees. Muidu oleks ta silmas pidanud, et üliõpilasepatud ei ole kellegi patud. Või kui nad seda on, siis säherdused, mille pärast ei võeta meest vastutusele. Kuid lugu oli see, et õpetaja Johannes armastas rahu, ainult rahu. Iga rahu-eksitus tegi ta õnnetuks. Ta oli kõige rõõmsam, kui tast midagi ei räägitud, ei head ega paha. Mõte aga, et tema kodusele ja välisele rahule kuidagi võiks vangutusi tulla, et tema nimi satuks paljude suhu, pealegi nii vängemaigulise asja pärast — see mõte oli ta meelest nii jube, et talle kõiksugused hirmuviirastused peale tükkisid.

Sihitult sammus ta edasi, pea norgus, nagu varjus. Kõik ta elurõõm oli korraga kadunud. Ja kuna ta sammus, piinas ennast ta aeglane aju, otsides pääsuvõimalusi.

Korraga jäi ta jälle seisatama. Paarkümmend sammu eemal, ühe suure halli maja ees, seisis kerge ühehoobuse-troska, millele olid kaks inimest astumas, kes majast praegu olid väljunud. Üks oli madalavõitu, halli peaga härra, teine noor daam, sale ja väle nagu lina-västri. Kerge astumisega, ilma abita, oli ta silmapilk vankril ning sirutas sealt oma kaaslasemale käe aitamiseks vastu. Poiss, kes oli hobust valvanud, andis ohjad härra pihku ning troska vuras minema.

Pastor Johannes Lange seisatas ja vaatles. Ta tundis mõlemat: dr. Vallgren oma assistendiga. Nüüd märkas pastor ka, et ta oli „hullu tohtri“ maja lähedale jõudnud: seal ukse küljes läikis ta nimesilt... Jälle astus pastor mõne sammu sügavas mõttes, siis surus äkitselt käe vastu rinda: ta südamest oli kuum vool läbi jooksnud. Ta taipas taeva näpunäidet... Piilumisi vaatas ta uulitsal ringi, lähenes siis viivitades ja rutates, rutates ja viivitades majauksele, mille ette ta uuesti peatuma jäi. Ta süda tuksus valjusti, ta käed värisesid, aga vägisi surus ta nõrkuse tagasi, astus trepi kaks astet üles, pani käe uksele ja astus sisse... Arad inimesed lähevad suures kitsikuses vahel hulljulgeks.

Eeskojas tõmbas õpetaja Lange uksekella, mispeale teenija kohe avas. Külaline pidi enne mitu korda sügavasti hinge tõmbama, enne kui ta kurgust häält tuli.

„Kas Lintropi-proua on kodus?”

„Emand on kodus.”

„Üksi?”

„Tohter ja preili sõitsid välja.”

„Kas üksi kodus?”

„Jah, üksi.”

Tüdruk saatis õpetaja, sest et see tohtri jutule ei tulnud, suurde saaliruumi, mitte ootetuppa, ning läks emandat kutsuma. Seda silmapilku tarvitas külaline, et pilku heita suurde peeglis, mis seisis saali uulitsapoolsete akende vahel. Nägu, mis talle peeglist vastu vaatas, oli talle eneselegi praegu võõras: kolunud, tohletanud nagu inimesel, kes põeb kanget pohmelust. Ja silmadel nii imelik kuiv läige, nagu vahet surmahirmus lõdiseval jänesel, keda küti koer taga kihutab. — Ruttu pühkis õpetaja higitilgad ninarätikuga ära, sättis kortsud ja jooned suu ning silmade ümber tõhusasse korda ja langes raskelt ning tasakesi ägades sohvale. Tal oli ainult veel aega põuetaskust suur nahkne pung välja võtta ning pilku sisse heita, kui korraga emand Lintropi väike õrn kogu sisse astus; õpetaja Lange kerkis püsti nagu vedru vibamisel.

Lähemal hetkel seisis emanda ees maharusutud mees norgus peaga, paluva näoga — alandlik maani. Kolikambrist juustesse jäänud tolmune ämblikuvõrk näis nagu hunnikukene halli tuhka. Kõik tema küljes, pealaest jalatallani, oli mõru ja hapu ja magushapu patukahetsemine. Ta häälgi oli paljas surija sosin.

„Te panete imeks, vahest ka pahaks — aga ma palun teid, andke mulle andeks!” Ise ei tihanud teretuseks kättki sirutada. „Mul on teiega, aulik proua, nelja silma all mõni sõna kõnelda; kas oleme eksitamata?” Ta silmitses ust, aknaid, seinugi. „Kas te mind vahest ei tunne?”

Ta lisas selle küsimuse pooltahtmatult juurde, sest

emand oma olekuga võis äratada tõesti kahtlust, kas ta külalist tundis: Anna Lintrop seisis liikumatult paigal, vahtis ainiti võõra otsa; ta oli tardunud nagu arg lind mao silmade nõiduse all.

Õpetaja pidi oma küsimust kordama, aga kui ta nüüdki veel vastust ei saanud, kui ta märkas, et emanda pitserdatud suu töötas kinni jäädagi, hakkas ta kohe oma asja poole tüürima: emanda ärarääkimata kohmetus andis talle julgust.

„Mulle sai õnn osaks oma venna, pastor Lange majas täna kuulda, et teie tütrekesel on nõu minu vennapojaga kihlusi pühitseda,” algas ta, kuna ta Lintropi-emandale paari kummardusega lähemale astus. „Ma pidasin oma kalliks kohuseks tulla teile seks ülitahetsaks sündmuseks õnne soovima. Uhtlasi toon teile rõõmusõnumi, et õnnelikul peigmehel on isa luba juba käes. Seks oli, nagu võite arvata, omajagu võitlust vaja, aga ma olen õnnelik, et mul mahti jätkus oma mõju venna kohta maksvaks teha, nii et ta viimaks järele andis. Jumala ja teie ees pidasin ma oma armsaks kohuseks seda ühendust, mis tagab teie kallile lapsele ilusa, ausa tuleviku, endagi poolt aidata korda saata. Minu õnnesoov tuleb südamest — võtke ta lahkuse ning kristliku armastusega vastu...”

Ta ootas, kas on sel osaval sissejuhatusel mõju. Ei olnud. Ta kõneles nagu seinale. Kameeleon unustas karvagi vahetamata: ta pale jäi valgeks nagu linane põll ta ees. Õpetajahärra pea, õlad, rind vajusid veel enam kokku, ta susin sulas kärjemeeks...

„Anna,” õhkas ta, „teie ees seisab õnnetu, kõige õnnetum mees maa peal! Teil ei või aimugi olla, kui palju see mees on kannatanud, kui palju uneta öid ta on mööda saatnud, nuttes ja palvetades oma voodis, kuis ta pisarad patju on niisutanud! See mees tunneb oma süüd ja kahetseb seda! Nii sügavasti ei ole keegi veel oma noorpõlve-pattu kahetsenud, nõnda pole keegi oma südametunnistuse ja oma Issandaga heidelnud... Minu tervis on murtud, minu elurõõm kustunud. Te näete enda ees paljast inimese varet, paljaid rususid... Kui nüüd see mees oma südamlikule õnnesoovile teie ainsa tütre kihluseks niisama südam-

liku, hingest õhkava, alandliku palve juurde lisab: andke talle andeks! — öelge, Anna, kas võite tema palvet täitmata jätta?"

Aga Anna arvas heaks nende sõnade kohta veel keeletuks jääda. Paluja sirutatud kätt ei pannud ta tähele. Ta enda käsivarred rippusid lõdvalt.

Nüüd pööras õpetajahärra näo veidi kõrvale ja tappis silmas sõrmenukiga ühe pisara.

"Jah, Anna," ütles ta, "teil on õigus, püha õigus olla ilmleppimatu. Teil on õigus mind hukka mõista, mind needa. Ma olen teid õnnetuks teinud — kes tahaks seda salata. Kuid ma ei kaota lootust. Ma tunnen teie südant. Teil on inglised rinnas. Ja see annab mulle julguse oma palvet korrata ja ühtlasi pikendada... Te teate, Anna, mul on naine ja täiskasvanud lapsed, mul on sugulased, mul on kogudus ja iseäraline amet. Kas võite öelda — kas võite töötada — kas te —" ta hakkas kogeleva ja jäi takku. Oma kitsikuses ei leidnud ta paremat nõu, kui pistis käe põuetaskusse ja tõmbas sealt oma suure tengelpunga välja... "Te annate andeks — aga ma pean oma kohuseks teie lapse meheleminekut ka sellel viisil meeles pidada. Ma tahan oma ilmlikust varast, mida mulle taevane isa oma armust on jaganud, nii palju teie kalli lapse veimevakka panna, kui mu jõud vähegi lubab..." Ta sõrmed loendasid punga sees: "üks — kaks — kolm — neli — viis"; nad peatusid: ehk on liiga palju?... Ja nad hakkasid otsast peale: "üks — kaks — kolm..." ja panid kolm sajarublast paberit pikkamisi ning pühalikult sohvalauale... "Siin, armas emand, väike tähis minu armastusest ja osavõtust, mis aga sugugi viimaseks ei pea jääma... Önnistagu Kõigevägevam teid ja teie õitsvat last, keda ma endagi südame vastu suruda —"

Nüüd alles, laual siretava raha mõjul, tuli emanda liikmetesse veidi elu. Lõkendades tõusis tal veri põske, ta suu hakkas liikuma. Nähtava ehmatusega taganes ta lauast eemale.

"Võtke oma raha ära, pastorihärra," hüüdis ta kõigest kehast värisedes. "Te peaksite teadma, et ma teie raha vastu ei võta. Ma ei võtnud teda vastu ka ühek-

sateistkümne aasta eest, kui ma oma häbi kõrval ka veel puudust kannatasin. Miks te teotate mind nii väga, miks püüate mind veelgi madalamale suruda, kui ma juba muidugi olen? Kas ma siis nüüdki, ligi kahekümneaastase kannatuse järel, teie kaastundmust ei ole ära teeninud!..." Ta vajus toolile ja pisarad purskusid tal silmist... "Te kardate oma au, oma õnne ja rahu pärast. Olge mureta, õpetajahärra: suu, mis siamaani on vaikinud, jaksab edasi vaikida! Kui ma senini julgust pole leidnud oma lapsele ilmutada, kes tema isa on, siis saab see julgus mul ka edaspidi puuduma, liiatigi peale praegust tundi. Ma ei taha oma last õpetada põlgama... Olge ka mureta, et keegi muu teie saladust minu kaudu võiks teada saada. Olen ma senini seda saladust hoidnud maksuta, siis suudan seda ka edaspidi teha. Teie võite julge olla, õpetajahärra, niihästi oma naise ja laste kui ka oma au ja ameti pärast. Teie au, mis on teile nii kallis, jäägu puhtaks; selle eest on minu au juba küllalt roojastatud!... Võtke oma raha, õpetajahärra, ja minge — minge kohel!"

Kui Lintropi-emand oma kõnet oli alustanud, kõnet, mis oli pikem ja ladusam kui ükski muu, mis ta oma eluajal oli pidanud, tuksatas pastori pea õlanukkidega peaaegu kokku, nii väga kohkus mees; ta kuulatas ukse juures, et kas kedagi ei ole lähedal, ja heitis emanda poole vannutavaid pilke. Seepeale täitis ta ruttu viimase tungiva soovi ning võttis raha laualt. Sest kui inimene võib saada midagi rahata — miks ei peaks ta seda siis vastu võtma?... Ta tahtis midagi öelda, aga vaevalt oli ta suu avanud, kui helises uksekell. Paar pilku hiljem astus saali Hedvig Lintrop, kübar peas, päevavari käes...

Ilmas on palju asju, millest inimene võib ehmuda, aga vaevalt teist säherdust kohutavat äpardust, nagu see, mis praegu pastor Langele juhtus. Sest neiu Lintropi kannul astus sisse ka Ludvig Lange. Ta oli Hedvigiga praegu majaukse juures kokku saanud. Kui nüüd ka veel tohter nende seltsis oli, siis ei jäänud õnnetuse täiuse kohta naljalt enam midagi soovida...

Mõlema tulnuka esimene kohmetus ei olnud palju

väiksem kui Johannes Lange oma. Noore neiu terased silmad tikkisid nagu nõelad esmalt külalisele, siis emale näkku. Nad märkasid silmapilk esimese kahvatut argust, teise niiskeid põski. Noormehe vaatest paistis aga esimesel tuhinal ainult piiritu hämmastus.

Ootamata kombel muutus aga õpetaja Lange argus ka sel kriitilisel hetkel julguseks, kui oskame asjale õiget nime anda. Vähemalt oli tal nii palju meele- talitsemisjõudu käepärast, et ta ajas enese sirgeks — nii sirgeks, kui ta enda üldse võis ajada — ning moon- das oma huultele lahke, rahuliku naeratuse; rõhutud kahetseja ning paluja asemel seisis seal nüüd korraga õpetajahärra Johannes Lange, ei keegi muu...

„Soo, ja nüüd ei tahä ma teid siis enam kauemini eksitada, armas emand,“ ütles ta, nagu lõpetades se- nist ükskõikset vestlust, kuna ta kõrv kogu aja oli eeskoja poole kuulatanud. „Väga kahju, et ma tohtri- härrat kodust ei leidnud, sest minu haigus, iseäranis parema põlve kangus, kipub tõesti muretäratavaks minema; aga ma tulen teine kord, täna on mu aeg liiga napp... Aa, vist teie tütar, minu tulevane sugu- lane? Rõõmustab mind tõesti südamest, preili Lintrop,“ — ta kummardas neiu poole, kummardas kergesti ning naeratades ka vennapoja poole — „minu õnne- soovid teine kord, kui mu aeg nõnda pakitsev pole... Ei, kallid noorrahvas, ma ei taha teid nüüd enam pike- malt tülitada... Head päeva, kõigile head päeva ja jumala õnnistus!...“ Ning naeratades ja noogutades libises ta lahtijäänud uksest tagurpidi läbi; väline uks käis, ja ta oli läinud. —

„See oli minu isa,“ ütles Hedvig Lintrop ema poole.

Viimane kerkis istmelt püsti nagu ülespuhutud udu- sulg.

„Ludvig, ole nii lahke ja jäta meid üksinda,“ tähen- das neiu peigmehe poole. „Mamma, mis sulke on juh- tunud?“

Nad langesid teineteise rinnale, Hedvig asus nagu väikese, hirmunud lapse ümbert kinni, kuna Ludvig tasakesi toast väljus.

„Tema'p see oli, ema, ära salga, tema'p see oli!“

„Ei, ei, ei!“

„Siiski — ma nägin seda!“

Emand kostis uue pisaravooluga, mille ta tütre valgele kaelale maha nuttis. Hedvig surus ta õrnalt sohvale istuma, ise langes jalavaiba peale põlvili tema ette ja suudles ta värisevaid käsi. Nõnda jaid nad kaua kokku ning Hedvig kuulatas ema lihtsat, aga oma lihtsuses nii kurba õnnetuselugu, mille ilmsiks- saamist ta kauemini ei võinud ega jaksanud keelata, sest saladuse pealt oli kate iseenesest langenud.

Oh, neid lugusid on nii palju ja nad jäävad ikka ühesugusteks!... Tütarlaps nooruke, elutundmatu, naiseks alles puhkemisel; noormees nägus, seltskond- likult kõrgem ja hiilgavam, libe ja laia südametunnis- tusega. Uks töötab ja vannub, teine armastab ja usub. Nagu särav päike, nägemist pimestades, langeb sä- herdune hiilgav tutvus kehvadel elutingimustel üles- kasvanud, elu ja õnne järele igatseva, puhkeva rin- naga tütarlapse halli uduelu sisse. Mis ta peakeses magusate unelmatena oli idanenud, mis ta põues õnd- sate aimdustena oli pakatanud — kõik see lööb luh- tama, mühama, murrab tupe, murrab koore — väge- vasti, mässates! Kevad on käes — kes suudaks teda tagasi tõrjudal... Selle kevade, tema päikesesära ja viletsa, labase pettuse ohvriks oli langenud ka Anna Lintrop, kehva, aga ausa käsitöölise tütar Balti uli- koolilinnas... Elurõõmus üliõpilane, kel oli raha jaoks muid, paremaid otstarbeid kullalt, püüdis tütarlapse petetud usaldust ja oma maitstud õnne tasuda viie- kümne rublaga, kuid see raha läkitati talle ilusti ta- gasi, muudkui mõned kuumad pisarad olid kirjutele paberitele juurde lisatud. Tütre häbi viis vana lese isa enneaegselt hauda, vennad ja õed pöörasid õnne- tule selja. Ta põgenes oma lapsukesega kodulinnast ning asus võhivõõraste inimeste sekka elama. Uhe helde tädi abil, kes tema peale oma testamendis saja rublaga oli mõelnud, asutas ta siinses väikeses maa- konnalinnas piimapoe, mis teda mitu aastat kehvalt elatas, kuni ta dr. Vallgreni, oma õiglase sõbra ja hea- tegija juurde teenistusse siirdus, asutades enesele ning oma lapsele kindlama elujärje.

Tol ajal, kui Anna Lintrop võttis eluaset linnakeses,

suri seal vana praost ning tema asemele tuli kuskilt kaugemalt maakihelkonnast Lange-nimeline uus noor õpetaja. Anna tundis teda, ta oli Johannes Lange vanem vend, kes pidas sellal, kui neiu viimase ohvriks langes, Tartu lähedal ühes kirikumõisas oma prooviaastat, kuna noorem vend alles kolmat poolaastat studeeris. Õnnetust sündmusest viis Gotthold Langele ta elupaika teate Anna vanem õde, kes oma valu- ja vihaõhinas talt „abi“ oli rutanud nõudma. Aga ka see mees ei teadnud muud, kui raha pakkuda ja sõnadega trööstida. Gotthold Lange pidi Annat tundma, sest ta oli teda venna seltsis jalutuspaikades nii mõnigi kord näinud, aga ta ei andnud sellest märku. Võib-olla oli ta tema unustanud, võib-olla arvas ta ennast eksivat, pidades teda mõneks temaga ühenäoliseks, sest Anna Lintropi korraga siin linnakeses eest leida — see võis teda kergesti sellele oletusele viia; lühidalt — ta läks, kui nad juhtusid uulitsal kogemata vastastikku, temast võõralt mööda, hoolimata sellest, et ta temale paaril esimesel korral näkkugi oli vaadanud... Kuhu Johannes Lange peale ülikooli lõpetamist ametisse sai, sellest ei teadnud Anna Lintrop midagi, sest ta ei kuulnud tema järele ega olnud tal kuulamiseks mahtigi, sest et ta hoidus inimestest argelt eemale. Ta oli kord kindlale selgusele jõudnud, et ta kavatses ja kavandlalt kordasaadetud pettuse ohvriks oli saanud, kusjuures ta enese kaassüüd sugugi ei salanud ega kitsendanud, ning see teadvus ehitas tema ja ta endise armatseja vahele täieliku lahutusseina igavikuni. Ta ei vihanud teda, sest sel tundmusel polnud Anna pehmes, hellas südames asupaika; ta ainus püüd oli teda unustada ja ühes temaga kõike, mis talle ta õnnetut elukevadet kuidagi võis meelde tuletada. Oma lapse suhtes, kes tal iga päev silma ees seisis, luuletas ta enda iseäralise muinasjutulise fantoomi võrku: ta tõendas enesele, et ta leidnud oma silmatera kuskilt merest, või mäelt, või udupilvest, ja tal läks korda hakata seda luulevalet aegamööda uskuma, misjuurde ta vahel ainult oma nukral viisil naeratas.

Aastate järel nagi ta siis ühel päeval ka Johannes Langet siin linnas — teataval korral, kui ta tütre

temale vastu juhtus. Ta nägi, kuidas õpetajahärra kauges kaares temast ja ta lapsukesest nagu pidalitõbistest mööda põgenes, märkas pärastpoole ka seda tussast kohkumist, millega pastor tema eest kõrvale astus, kui nad väikeses linnas kuidagi teineteise ligidale juhtusid; oh jaa, ta nägi seda, litsus hambab kokku ja oli vait. Tahtmata ja pärimata sai ta inimestelt kuulda, et õpetaja Lange olevat ühest kaugemast maakonnast siinse linna lähedal oleva kihelkonna hingekarjaseks kutsutud. Täna siis, ligi kahekümne aasta tagant, oli ta esimest korda jälle kuulnud tema häält, temale lähedalt silma vaadanud, tema meele- ja hingeolu üle uusi selgusi saanud...

„Kas võid mulle andeks anda, tütar?“ sosistas Anna, kui ta oma loo oli lõpetanud. „Kas sa ei põlga oma vaest ema, kas suudad teda ikka veel armastada?“

Aga Hedvig mattis ta suu suudlustega, „Mitte nii, ema, mitte nii! Sa ei ole ainult enese, sa oled kogu oma soo eest kannatanud. Ma olen uhke sinu peale, nii uhke! Mul on kõige kallim ema maailmas!“

Vaheajal mõõtis noor õpetaja pikkade sammudega dr. Vallgreni aia kõnniteid. Vastikud tunded, rõõm ja tusk, uhkus ja kibedus täitsid ta põue. Kahtlemata oli ta oma suure isa üle täna võitjaks jäänud, aga kõigepealt: missugusel imelikul, peaaegu inetul viisil! See võit oli saanud praeguse sündmusega dr. Vallgreni saalis alles täielikuks, aga kui halenaljakas, kui veider oli see sündmus! Kuis riivas see tema, ta isa, kogu ta perekonna uhket iseteadvust! Ludvig oli esiotsa veel väga kahevahel, mis tal tuleb sel kombel arvata isa õiglasest meelest, tema ülekohtu-vihkamisest, mille pärast poeg teda nii sügavasti oli austanud! Mees, kes hukkamõistetud süüdlasel teadis iseenese perekonnas kaassüüdlase olevat, ei oleks pidanud nii valju kohut mõistma. Ludvigile ei meeldinud ka, et isa oli talle vaid poole tõde öelnud ning tähtsama osa jätnud ilmutamata. Ta leidis selleks kull põhjuseid, kuid need olid ta meelest nii kõhnad, nii väiklased, et talle hästi pähe ei tahtnud mahtuda, miks just õpetaja Gotthold Lange, see otsekohene, kavaluseta võitleja igas võitluses, neid oli võtnud tarvitada.

Kuid Ludvig puudis end isa suhtes vaigistada. Ei, ta ei tahtnud tema kohta kahtlusi soetada — seks uskus ta liiga kindlasti tema aususse. Kui isa nõnda oli raakinud ja teinud, siis ta ka teadis, mispärast, ning tema põhjused võisid olla üksnes õiglasel, tingimata kohased. Ludvig lootis varsti selle kohta isalt eneselt selgust saada.

Noore õpetaja tundmused lelle kohta ei võinud kõige sõbralikumad olla. Mäherdust kentsakat näite-osa etendas see kena mees kogu loosl! Ludvig tundis häbi kõigepealt oma mõrsja ette astuda, kelle imelik hüüd „See oli minu isa!“ tal kõrvus kumises. Näis, kui oleks neiu alles nüüd, praegusel silmapilgul, sellele teadvusele jõudnud; aga kuidas, mislabi? Ludvigi enese silmade eest oli pool katet ka alles täna langedud. Lelle hüüe: „See pole tõsi — ta valetab!“ ei läinud tal meelest, hoolimata isalt saadud seletusest. Sest õpetaja Johannese sõnad „ta valetab“ äratasid ometi arvamus, et lell mõtles kindlasti mõne isiku peale, kes võis olla Ludvigile tema saladusest midagi ilmutanud. Kelle peale aga võis lell mõelda? Oma venna peale ometi mitte, mille vastu kõneles selle seisupaik kogu vaidluses. Ent kelle peale siis? Sündmus oli liiga vana, kui et Ludvig muude teadajate ja ilmutajatega oleks võinud kokku puutunud olla. Siis tuli noorele õpetajale veel meelde lelle haruldane ärevus ja ehmatus, millega ta oli „võimatuks“ seletanud, et Hedvig Lintrop on tema vennapoja mõrsja. See rahuar-mastav lell ei seganud end muidu ilalgi perekonna-asjadesse, laskis käia igapäev oma teed; nüüd aga hüüdis ta selles vennapoja era-asjas korraga: „See on võimatu!“

Murdes pead isa ilmutuse ja lelle kummaliste aval-duste üle, oli Ludvig Lange kodust lahkunud ja sam-mud mõrsja maja poole suunanud. Siin pidi ta siis ootamata kombel õige ja terve seletuse saama. Üle jäi ainult veel küsimus: millest oli Hedvig oma isa praegu ära tundnud, isa, kellest ta, nagu ta peiule kord oli tunnistanud, midagi ei teadnud, mis oli selgu-nud ju ka tema hüüde toonist praegu. Ning Hedvig tuli ja andis otsuse ka selleks.

Õhetaval palgel jooksis ta noormehe juurde aeda, surus enda tema kaenlasse ja suudles teda oma vabal ja siiski nii hellal, usaldaval viisil. Nad istusid lehtlas teineteise juurde ja hakkasid põhjalikult tänaseid juhtumusi arutama, millest üks oli erutavam kui teine. Hedvigil nais nõu olevat praegust juhtumust salata, mida mamma talt nii tungivalt oli palunud, sest ta ei võivat pastorile antud „töötust“ murda. Hedvig väitis punastades, et ta oma imeliku hüüdega oli eksinud, et ema ta eksimuse talle selgeks oli teinud. Kuid Lud-vig võttis neiu peakese käte vahel, vaatas talle naer-des näkku ja ütles talle suu sisse, et ta valetavat. Ta seletas lühidalt, mida ta kodus oli kuulnud ning ise juurde lisanud, nii et Hedvig sai salgamise tühisusest varsti aru. Ludvig kuulis siis mõrsja suust kõigist neist aja jooksul korjatud ja talle hoitud märkustest, mis neiu oleid asja andnud ema ja õpetaja Lange va-hekorra suhtes hakata aimdusi soetama, kuni siis tä-nane juhtumus — pastori külastäik, kui ema üks oli nende erutatud näod, ema nutetud silmad — nagu välgukir ööpimedusest läbi oli sähvanud ning neiu silmale hetkeks vaba vaate avanud. Teadmata ja taht-mata, nagu tunnetushüüe hingest, olevat talle sõna keelele kerkinud: „See on minu isa!“

Kui pastor Johannes Lange dr. Vallgreni majast uulitsale oli jõudnud, ei teadnud ta õieti, kas ta pidi nutma või naerma. Missugune neetud päev! Sarviline ise näis temaga nalja heitvat... Et tohter ja Hedvig hobusega välja olid sõitnud, siis oli ta kindlasti eel-danud, et nende teekond kaugemale läheb, et nad nii ruttu tagasi ei jõua. Aga vist oli neiu käinud vana-hämat ainult tüki teed saatmas ja uulitsa otsalt kohe tagasi tulnud. Ning peale selle pidi põrgust puhuv tuul ka veel selle ninatarga poisi sinna kihutama, kuhu teda tarvis polnud, kõige vähem sel silmapilgul... Õpetajahärra oli pool-uimane. Ta ei suutnud enam oma mõtteid koguda ega neist midagi selgemalt järel-dada. Nii palju ütles talle aga ta vägevasti põksuv

süda, et praegusel äpardusel võisid pahad tagajärjed olla, kui ta õigel ajal abi ei leia. Ka aimas ta, et lähem oht ähvardas Ludvig Lange poolt, kellel oli osa saladust juba küüsis.

Abi, vähemalt head nõu, võis talle ainult vend Gotthold anda, see on, kui ta tahtis. Johannes teadis, see vend ei olnud tema sõber; aga ta teadis ka, et neil olid siin ühised tulud kaitseda. Ta pidi siis tahtma.

Kodus öeldi, et õpetaja Gotthold, see väsimatu töötaja, ikka veel kirjutuskambris viibivat. Johannes saatis oma kärsitule abikaasale, kes teda oli lasknud juba otsida, alandlikult teatama, et tal olevat veel äriasju ajada, ning puges venna juurde. Ukse tõmbas enese järel hoolega kinni.

Ta võeti naerdes vastu.

See oli üliharuldane juhtumus, et õpetaja Gotthold naeris, ja kui ta naeris, siis ei tähendanud see head. Vend Johannes teadis seda. Ta mäletas, et vend Gotthold harilikult üksnes siis oli naernud, kui tema, vend Johannes, mõne asjaga „jalle kord“ läbi oli kukkunud. Vend Johannes vihkas seda naeru, aga ta ei võinud midagi parata, ta oli selle vastu võimetu. Sest läbi-kukkumis-äpardus juhtus ikka ainult temale, mitte iganes vend Gottholdile — mis sel siis viga naerda! Sirgelt ja sihikindlalt sammus see mees oma rada, ei ta komistanud, ei vääratanud ta jalga. Juba lapsepõlvest saadik vitsutas ta venda oma külma, pilkava naeruga iga suure ja iga väikese nõrkuse eest ühel viisil. Üliõpilasena oli ta kõigest osa võtnud, millest rikas korporatsiooniburš osa võtta ja osa peab võtma, olgu joomapidu, olgu mõni naljatemp, olgu kahevõitlus või isegi väike armumäng; aga ikka oli ta välja sammunud riivamatult, kriimustamatult ja puhtate jälgedega, pea kõrgel, keha sirge. Tema asjad olid alati korras. Keegi ei võinud tema peale näpuga näidata, ei keegi temast nalja leida, ei keegi tema üle naerda. Ja nõnda oli see jäänud kogu tema eluaja.

„Noh, armas vend ja ametivend,“ ütles pastor Gotthold Lange, „kuidas mõjus värske õhk närvidele? Ma panen imeks, kuidas sa heaks võisid arvata just sel silmapilgul jalutama minna, kus meil nii tähtsad

asjad olid arutada, asjad, mis otseselt ka sind puudutavad.“

„Mind?“

„Või vahest mitte? Ma usun, sul oli oma tulevasele väimehele tütre käe suhtes otsust anda?“

„Vend, jäta oma naljatamine niisuguseis asjus,“ palus Johannes.

„Ma ei naljata sugugi,“ vastas Gotthold, „ma olen tõsisem kui kunagi. Ma pean sinu mehekohuseks, et sa nüüd viimaks oma lapsele isa ja seega oma väimehele äia kingid. Muidu jääb nende abielu peale tume vari. Või puudub sul julgus seesuguseks vägiteoks?“

„Vend, heida armul!“ ütles Johannes tõsise kurbusga. „Ma tean ju, et sa mind ainult pilkad. Ma tulen sinult teed küsima, ja sa juhata mu kuristikku.“

„Teed küsima? Ah soo, teed sellest rääst välja, millesse sattudes sa ka minu kaasa vedasid?“

„Sinna ma olen nüüd veel sügavamale sisse vajunud,“ tunnistas õnnetu mees õiglaselt. „Kui ma välja tahan saada, siis pead sina mind aitama. Minu au on ka sinu au.“

„Kas sa jalutades vahest mõne uue tarkuse toime saatsid?“

„Paraku, jah... Et sa oma pojale minu asja umbkaudu teada andsid —“ õpetajahärra naksas keele otsast hammastega kinni ja punastas.

„Hm,“ ütles vend, „sa ei läinud siis mitte k o h e jalutama. Sinu kõrvad aga teeksid mõnele vanapiigakesele au...“ Ta pööras näo kolikambri akna poole ja tähendas ükskõikselt: „Sealt see aken vaja kaotada... Aga räägi edasi, armas vend!“

Ja vend Johannes rääkis. Ta jutustas, mis põhjustel ja millise nõuga ta Anna Lintropi oli külastanud ja missugune ootamatu lõpp sel külaskäigul oli olnud. Kärtus, mis teda nüüd piinavat, olevat see, et Ludvig loob isalt kuulnud loole nüüd ise lõpu, mis ei tarvitse tõest sugugi mööda minna...

Vend Gotthold naeris. Nii vihaselt naerda oskas ainult tema. Ta oli viha pärast kahvatu kui surnu ja ta sõrmed tõmbusid pihu sisse kronksu. Aga ta naeris, lõi vennale sõbralikult õlale ja ütles, vend võivat

nüüd rahuga koju sõita ja magama heita, tema päeva-
too olevat ausasti sooritatud, tal ei olevat sedapuhku
linnas enam midagi, tõesti mitte midagi toimetada.

„Ja sa tahad minu asja oma poja vastu korraldada?“
küsis Johannes argset.

„Kõige suurema meeleheaga, kallid vend!“ vastas
Gotthold.

„Ja sa kirjutad mulle sellest?“

„Muidugi, muidugi! Ma annan sulle vennalikult nõu
kodus hästi hoolsasti oma põldude järele vaadata ning
linnast võimalikult kaua hoiduda — siin pole sul, nagu
naed, suuremat õnne... Tõota mulle seda, kullad vend!“

Vend töötas, Nende jumalagajätt oli veidi vilu...

Kui õpetaja Gotthold üksinda oli jäänud, helistas ta
lauakella.

„Kas mu poeg on kodus?“

„Härra läks tunni aja eest välja,“ vastas tüdruk.

„Kui härra koju tuleb, siis palun teda kohe enda
juurde.“

Õpetaja Lange sammus ligi tunni aega ühest seinast
teise, enne kui Ludvig ilmus. Isa esimene küsimus oli:
„Kas sa mu venda ei näinud?“

„Ma kuulen, et ta on natukese aja eest ära sõitnud.
Kas ta siin enam ei käinud?“

„Ei. — Kahju, ma oleksin talt midagi küsinud. Aga
— ükskõik; istu minu juurde, poeg!“

Pastori nägu oli sügavtõsine, ta silmad vaatasid kur-
valt. Ta pani käe poja õlale.

„Ludvig, mul oli vaheajal mahti ühes asjas, mis mu
südant koormas, selgemale ja — ma arvan — õige-
male otsusele jõuda. Ma andsin sulle natukese aja
eest oma venna mineviku üle iseäralisi teateid. Need
ei olnud aga tadelikud. Kui ma tähtsama jao ütlema
jätisin, siis sündis see põhjustel, mis sinu ja mitme
teise inimese eluõnnega ühenduses seisavad. Kuid
pikema järelemõtlemise tõttu jõudsin siiski veendu-
musele, et mul on kohuseks sulle täit tõtt tunnistada,
sest et asi sind nii lähedalt puudutab... Minu vend
on sinu pruudi isa.“

Noormehe naos üles lendas rõõmuläik. Ta andis isale
käte.

„Täna sind — ootasid seda seletust... Asi ise aga
on mul juba teada.“

„Kuidas? Juba teada?“

„Jaa.“

Ludvig jutustas. Õpetaja kuulas suure tähelepanuga.
Ta nokutas ainult peaga, nii nukralt ja nii rõhutult.

Kui Ludvig oli lõpetanud, võttis isa ta käe oma kahe
sooja pihu vahele, vaatas talle oma kurva pilguga
silma ja ütles: „Kõigepealt väike palve! Meie tänases
mõttevahetuses langes minu poolt mõnigi kare sõna,
mida ma südamest kahetsen. Anna mulle andeks,
poeg!“

Need lihtsad südamlikud sõnad selle raudse loo-
muga, kõikumatu ja paindumatu mehe suust liiguta-
sid noormeest nii väga, et ta hakkas õhinal isa kaela
ümbert kinni.

„Sina minult andeks! Isa, sina minult andeks!“ hüü-
dis ta ja suudles tormiliselt õpetaja kätt. „Minu ko-
hus on sinult armu paluda, sinult, sa suur ja tugev,
kellele ma vastu julgesin hakata, ja veel nii üleanne-
tul, nii kõlvatul kombel! Unusta seda, papa, mõtle sel-
lele isaliku leebusega, leia vabandust minu noorusest ja
minu armastava südame praegusest tuhinast! — Ma
täna sind, isa, sinu loa eest — sa tegid mu õnneli-
kuks!“

„Mitte nii, poeg, mitte nii,“ vastas pastor Gotthold
pehmelt. „Ma ei teinud rohkem, kui mis nõudsid mu
isakohused, ja sinust meeldis mulle just su julge otse-
kohesus, su värske, tugev, vaimustatud võitlusmeel.
Läkski mõni hoop märgist mööda — olgu, seda juh-
tub igaühele, aga su käsivarres on rammu, ja see on
peaasi.“

Ja nüüd pidas õpetaja Gotthold Lange pika, üliosava
ja ülimõjuva kõne. Ta seletas oma seisupaika lelle
asjus, ta eritles oma arvamusel poja kosja asjus ja mõ-
lemas küsimuses läks tal korda leida käidavat rada,
olguigi looklevat ning tihnikuist läbi viivat. Ta ei või-
delnud poja taotluse vastu, ta ei võidelnud selle
poolt, ta kaitses, valgustas, puhastas ning paleustas
ainult oma sihtmõtteid, mis ta ennestises vaidluses oli
üles seadnud ning millele Ludvig nähtavasti mõne

augu oli sisse lasknud. Ta mõistis asja nagu völli ringi käivat panoraamivärki keerata, nii et iga käänamisega uus külg, uus pilt esile tuli. Ja ta mõistis nende külgede ja piltide peale igasugust valgust heita, helevalgest hämartumedani, ning laskis rahet ja vihma sadada, päikest paista ja udu tõusta. Tema hiilgavale kõneandele oli kõik võimalik. Tema sõnad siiretasid ja pragisesid poja pea ümber nagu tore tulevärk. Noormehele ei jäänud muud teha, kui imestella ja uskuda; proovimiseks ega arvustamiseks polnud mahti.

Kõneleja näitas, et viimane oma seisupaigaga ei seisvat aatelusel kõrgusel, mitte kvalifitseeritud seltskonna puhtamate ja pühamate veendumuste südames. Ta seletas, kui õrn kuma olevat vaimulikult ametil; päikesel tohtivat olla tumedaid laike, sellel ametil aga mitte, kui ta oma püha mõju ei tahtvat kaotada. Iga laik tähendavat kustumise algust. Iga üksiku vari heitvat varju kogu üldsusele. Kustub üksiku kuma, kustub suur osa ka üldsuse kumast. Seda kuma kaitsesta, kõigi abinõudega ja kõigest jõust, olevat iga ametivenna, iga seisuseliikme püha kohus. Leidub tema üksikuid reerajaid, mõistetagu isekeskis, kinniste uste taga, valju kohut säherduse kõlvatu üle, kuid väljaspool, ilma ja vaenlaste nähes, paistku päike, pestagu laik viibimata välja, enne kui ta hakkab silma paistma. Mitte Meieri või Mulleri, mitte sugulase ega sõbra nimel ei tulevat võidelda, mitte nende au ja mõju ei olevat rahva kohta kaitseda, ei, vaid terve asutise võim ja vägi vaja hoida puutumata, pidada haljas ja hiilgav...

Selles osas puutus kõne niihästi lell Johannest kui ka Ludvig Langet. Kõneleja andis märku, miks venna saladust vaja olnud — ja veelgi olevat — salajas hoida, ning teiseks, kuidas Ludvigi abikaasavalik ahvardavat „üldsuse“ kõrgele kumale varju heita. „Olgu seltskonna otsus õige või ülekohtune — ükskõik, tema otsuse tagajärg jääb ühesuguseks, s. o. sinule, poeg, ja meie seisusele kahjulikuks, ja see tagajärg on: sinu ja meie ameti seisuse mõju kahanemine seltskonna kohta, seltskonna usalduse ja aukartuse kahanemine

sinu ja minu kohta. Ja kui me oma seisust kahjustame, siis kahjustame ka oma taevaliku peremehe asja, mille maisteks ajajateks ta meid on nimetanud.

Selle kõne lõpul seisis õpetaja Lange oma endises suures poja ees. Uks asi sai Ludvigile jälle kindlaks: madalad, väiklased, nurgatagused püüded olid sellele mehele võõrad; ta võitles kõrgemate asjade eest kõrgemalt seisupaigalt. See mees oli austamisväärne, ka siis, kui ta mõnes tükis eksis. Ja et noormehe lihalik armastus oli veel väga kange, siis ta arvas isa just selles punktis eksivat; vähemalt pidas ta tema sihtmõtet üleliia valjuks.

Tugeva, mehise käepigistusega läksid nad kui sõbrad seks korraks koost. Ludvigi põue täitis vaimustushukus niisuguse isa üle.

Kui Ludvig oli esimese rõõmusõnumiga pruudi poole tõtanud, sõnumiga, et tal isa luba käes, oli Hedvig talt küsinud:

„Aga sinu ema? Kas sa teatasid ka temale oma nõu?“

Ludvig eitas. Oma erutuses oli ta selle pooleldi unustanud.

Hedvig ähvardas sõrmega. „Oi, oi, oi! Sel lool on isaliku ainuvalitsuse maik juures.“

Ja lahkudes oli Ludvig pidanud töötama viibimata mamma jutule minna, temale kosjasõnumi viia. See töötus tuli Ludvigile meelde, kui ta isa juurest lahkus. Ta pöördus lävelt ümber ning ilmutas õpetajale oma kavatsust.

„Kui sa soovid, et asjal oleks soodsam mõju,“ vastas papa lahkesti, „siis jäta teatamine minu hooleks. Ma tahan seda kohe õhtulauas teha.“

Poeg avaldas oma tänu ja isa pidas õhtulauas sõna.

Kui õpetaja oli söömapalve öelnud, andis ta perekonnale lühikeste, lihtsate sõnadega teate tahtsast sündmusest, lisandades erilise rõhuga, et Ludvigile tema isalik luba juba osaks on saanud. Juhtumisi olid peale pastoriproua ja Ludvigi mõlema õe ka veel üks elatanud tädi linnast ning vana advokaat Murmel, Lange proua onupoeg, sel õhtul lauas.

Uudise esimene efekt oli see, et peigmehe mamma ja õdede käest noad-kahvlid plarinal taldrikuile kukusid. Olnud kõik kolm mõni aeg keeletud, tõusid mõlemad neiud nagu ühise märguande peale lauast ja muhisesid oma tubade poole, kuna vaene aadlisoost pastoriproua suure häälega nutma puhkes.

Aga õpetaja kamandas: „Tüdrukud, lauda tagasi!“ Ja et nad harjunud olid isa sõna kuulama, siis kobisid nad tagasi oma istmeile, kuid kumbki ei söönud suutäit, punetasid ainult ja põrnitasid vaese venna poole. Mamma suunda aga lendas pastori silmast iseäralik pilk, mis korda saatis, et nutt pikkamisi nuuksumiseks ja viimaks luksumiseks muutus.

Ludvig kahetses südamest, et papa uudise ilmutamiseks nii halva silmapilgu oli valinud. Jutukas tädi ja veel jutukam vana advokaat aiasid kõrvad kikki ja silmad punge, ja et nad teineteise kõrval istusid, siis puuris tädi ka oma kondise küünarnuki vanale Murrele nii teravalt küljekontide vahele, et mehike toolilt üsna üles vedrutas, sest ta kartis väga kõdi. Mõlemad sulgesid esiotsa veel suu, aga kui kauaks!

Pärast õhtulauda, kui õpetaja veel oma töötuppa oli läinud, sai proua, hoolimata poja hellast meelitamisest, kanged nutukrambid ning hüüdis ühtesoodu kaebliku häälega: „Oh, minu seisus, oh, minu nimil!“ — See õde, kes pidas ennast õpetlaseks, viskas tindipotiga, mis oli aga õnneks tühi, vennale järele; vanem sõsar aga, ja nimelt see, kes laulis nii magusa häälega romansse ning armastas üht pikka parunit, astus vennale vastu ja ütles:

„Sinu nõu on siis kindel astuda abiellu selle — ä m m a e m a n d a g a?“

„Laura!“ hüüdis vend.

„Soovin sulle õnne,“ lisas preili Laura, „aga ühtlasi kuulutan sulle, et ma sind sest päevast saadik, kus see on sündinud, enam oma vennaks ei pea.“

Ütles, pööras selja ja läks.

Seepeale algas kolmest kambrist korraga nutukontsert, mis valmistas suure naudingu iseäranis teenijatele. Seda enam, et nad olid teada saanud, milline tuul torud hüudma pani. Liisa „aimas“ nimelt veidi

saksa keelt; ta oli õhtulauast mõned sõnad kinni püüdnud ning kandis nad soojalt kööki ja peretuppa.

Kui pastor Lange järgmisel hommikul harilikule jalutuskäigule läks, märkas ta, et linn oli erutatud. Siin ja seal kisti aken lahti ning vahiti talle järele. Vastutulijad tunnistasid teda nähtava uudishimuga. Nende teretamises oli midagi, mis torkas. Käetõste, tere sõna, näomuude — kõiges oli midagi võõrast ja võõrastavat; ühe poolt suurem viludus kui enne, teise poolt ligitükkivam sõbrustus. Üks kui teine pidi õpetajahärra autoriteeditunnet torkama, üks kui teine pidi näitama, et see autoriteet on korraga paugu saanud.

Pastor Lange sammus sirgelt nagu kunagi, sammus pikkamisi nagu kunagi ja teretas tõsiselt nagu kunagi. Kõigil kolmel hingekarjasel, kes Lange nime kandsid, oli oma iseäraline viis teretada. Pastor Gottholdi teretamine oli võimumehe teretamine. Pide, mis koguduse tema külge köitis, jooksis kartuse ja aukartuse vahelt välja, oli sugulane sundusega. Ta teretus ütles: „Teie peate mind kartma ja austama,“ ja ta lisas juurde: „sest ma olen seda väärt“... Vend Johannes oli teretamises tema vastand. See mees kogus oma armsaid sulava lahkusega. Ta meelitas suhkrua. Nii südantkõditavalt naeratada oskas ainult tema. Ta kübar kerkis kõrgele, ta kummardus ulatus madalale, ta huul tilgutas mett. Ja et maailmas on maiaid nii palju, siis jõudis ka tema ilusasti eesmärgile... Ludvig Lange teretamine oli isa ja lelle omast väga peenesti segatud, nagu sepik vahel rukki- ja nisu-jahudest — pool ühest, pool teisest. Kui ta oma tere sõna välja pööras, siis oli sel isa võimu sees; kui ta aga sinna juurde lisas õhukese ning õõnsa naeratuse, nii kogemata, siis oli ta lelle meepotist niibunud... Ka tema jõuab jumala abiga eesmärgile. Sest seltskond on kepi ja suhkrua harjunud. Löö ja paita! Ainult see, kes kumbagi ei tee, jääb tee le maha. —

Pastor Gottholdile sõitis uulitsal linna naabermõisa proua tütreaga vastu. Ta teretas. Aga mõlemad daamid vahtisid nii teraselt teise külge, et nad tema aupakkumist ei märganud ega vastanud sellele. See oli ime-

lik. Kell käis alles üheteistkümne peal ja mõis oli ikka oma pool versta eemal...

Lähem vastutuli oli linnasekretär von Mentzel. See teretas, aga tal näis nii suur rutt olevat, et vehkis mööda, õpetajaharra käekäigu järele küsimata, mida ta muidu ikka tegi. Pastor Lange hüüdis talle järele, et ta peatuks. Pooltõrkudes tuli herra von Mentzel tagasi.

"Tahtsin teile ainult väikest uudist teatada," ütles õpetaja; "minu pojalt on nõu ennast dr. Vallgreni kasututrega kihlata."

"Kuulsin sellesarnast räägitavat," tähendas linnasekretär vurrusid keerutades ja unustas õnnesoovi juurde lisamast.

"Meie keskel rääkida, armas sõber," ütles õpetaja, "ma ei ole selle valikuga sugugi rahul."

"Ja andsite siiski oma loa?"

"Ma olen isa, kulla sõber, armastav isa. Ma rääkisin vastu, aga see ei mõjunud... Kui juhtute minu pojaga kokku — olge tema vastu otsekohene... Hea seeme leiab ikka veel head maad... Pidage seda lahkesti meeles."

Nad lahkusid. Edasi minnes pöördus pastor Lange dr. Mühlingi, oma sinasõbra ja endise korporatsiooni-venna juurde sisse. See istus oma perekonnaga pruukostilauas. Õpetaja sisseastumisel nõksusid kõikide pead madalale taldrikute peale ja kiire sosin sai kuuldavaks. Tohter ise aga kähvas istmelt ja jooksis külalisele pärani aetud silmade ning kõrgeletõstetud laugudega vastu...

"Inimene!" hüüdis ta, "kas sa tuled oma vaimuhai-guse pärast minu jutule? Miks sa siis oma kena pojukest kohe kaasa ei toonud? Hiljem või varem peab tema minu ravimisele tulema..."

Õpetaja naeris rõhutult. "Sul on vahest omajagu õigust pilgata," tähendas ta, "aga kuigi ma sinu kunsti ees igatahes mütsi maha võtan, kahtlen siiski, et sul nii kergesti korda läheks armastushaigust ravida. Selle haiguse batsilluste vastu pole minu teada rohtu veel leitud. Seepärast, sõber, ära mõista mind enneaegu hukka."

"Mis? Pole rohtu leitud?" hüüdis elava loomuga arst. "No seda tahaksin sulle näidata, kui ma tema isa oleksin."

"Kuigi sa tema isa pole, siis oled ometi ta isalik sõber," ütles pastor.

"Peab sündima, vennas, peab sündima, nii tõesti kui mu nimi on Mühling, mu sõimunimi Kakaduu... Sina aga ära püüa ennast vabandada! Tõesti, ma pidasin sind hoopis teiseks meheks! Naib aga, kui mõistaksid sa ainult võõraste vastu oma autoriteeti maksma panna, kodus oled päris takutõss — ära pane pahaks, pastor."

Õpetaja hakkas ennast kaitsema. Ta tahtvat poega, kelle annetest, agarusest ja tööjõust ta suurt lugu pidavat, vaimulikule ametile alles hoida. Valjuse ja vägivallaga ei oleval niisuguseis asjus midagi ära teha, sest Ludvigi tundmused näivat õiglased ning võimsad olevat. Valjuse tagajärg võivat kergestise olla, et noormees katkestab sidemed vanemate ja seisusega ning pöörab ühtlasi selja oma kutsele. Selle õnnetuse eest tahtnud isa teda omalt poolt hoida.

Dr. Mühling vandus, mis poleks pastori ja ta enese abikaasa juuresolekul sugugi kõlvanud, kuid ta ärevus sõbra perekonda ähvardava õnnetuse üle oli liiga suur. Proua Mühling heitis vaese õpetaja peale kõige heledamaid kaastundepilkusid, ja ta ainus tütar Rosalinde, jumetu kui sügisene öö, pani suhkru asemel kogemata soola oma kohvitassi, sest ta mõtted viibisid mujal.

"Minu sõna, ma tahan poisi pead pesta," töötas vana ladus tohter, "kutsugu ta mind oma ämmaemanda pärast kas või kahevõitlusele välja! Mida ta mõtleb õieti? Ta ei heida ju mitte ainult ennast häbi ja naeru alla, vaid kogu seltskonna. Inimesel on ju kohused mitte üksnes enese vastu, vaid ka selle seisuse vastu, mille liige ta on, mille varjus ta elab ja edasi jõuab... Ütle, vennas, peab see narriku seal, kes laseb ennast tohtriks ja rahvasõbraks sõimata, meie kõigi üle irvitama? Kas tohime temale teed avada eneste keskele, kust me ta välja heitsime?... Ei, ma tahan kõnelda, olge julge, ma tahan taevast sina maha kõnelda!"

Kui pastor tohtrimajast lahkus ja sama uulitsat mööda veel kümme minutit edasi kõndis, seisis ta korraga linnakese lõpul, viimaste majade juures. Siin sündis väike kentsakas vahejuhtum. Viimasest majast paremat kätt astus välja vana advokaat Murmel, viimasesse majasse pahemat kätt astus sisse vana tädi Gertrud. Mõlemad vanakesed avaldasid suurt äri- list ruttu, mida õpetaja väga hästi mõistis. Ta pani ainult imeks nende pehastanud käimaputkede väle- dust! Sest paari hommikutunni jooksul kogu linna ki- hama panna, käies majast majja — see ei olnud kel- legi nalja-asi. Või olid nad juba eile õhtul peale ha- kanud ning täna päikesetõusu ajal jälle teele läinud? Väga võimalik.

Õpetajal läks õnneks Murmeli papakesest nõnda mööda pääseda, et see teda oma käskjala-õhinas tä- hele ei pannud, vaid oma lühikestel jalgadel nagu kerilaud linna poole veeres. Pastor Lange aga jät- tis viimased majad selja taha ning pöördus tiheda haljendava puiestiku poole, mille roheline ladviku seest tõusis ühe suvila kollaseks krohvitud torn sini- sesse suveõhku. Puiestik oli üpris kena ja kõige ilu- samas korras. Rebaselivaga täidetud siledad kõnni- teed vingerdasid igasse külge, põõsad olid hoolsasti piiratud ning nägusa kivist maja ees lehvisid igä karva lilledega kaetud peenarklumbid, mille keskel piserdas väike purskkaev nagu sula hõbedat särava päikese poole.

Siin villas elas lesk kindraliproua von Helmers, sündinud krahvinna Sennen. Ta oli selle kihelkonna patronaadihärra õde, kuhu Ludvig Lange õpetajakoha pidi saama ja kus ta oli hiljuti käinud proovijutlust pidamas.

Proua von Helmers võttis vaimuliku külalise lah- tisel verandal vastu. Ta oli suure kasvuga, mehelise näoga, ja nagu juba eemalt näha, uhke ja karmi loo- muga naine, kelle ülemist huult ehtisid kaunis tihe- dad mustad vuntsid. Vist oma õndsalt abikaasalt oli ta pärinud soldatliku sõnaluheduse ja selle kamanda- mistooni, mida ta tarvitas isegi omasuguste vastu ja millega juba igauks oli harjunud, iseäranis ka õpetaja

Lange. Viimane oli üksiku proua sage külaline, kes temaga poliitiliste küsimuste üle armastas arutusi pi- dada, küsimuste üle, millest kindraliproua elavalt osa võttis.

„Noh, pastor, kuidas on lugu poja tervisega?“ oli proua von Helmersi esimene küsimus, kuna ta õpetaja- le suure tugeva mehekäe pihku pistis.

Ja õpetaja algas niisamuti ilma pikema sissejuha- tusega oma raportit:

„Poja tervis vaene, vaesem kui kunagi enne, armu- line proua. Ta on kindlale otsusele jõudnud neitsi Hedvig Lintrop abikaasaks kosida.“

„Soo, ja sellest ei tea ma veel midagi.“

„See sündis alles eile.“

„Oleksite mulle kohe pidanud teate tooma.“

„Ma olin liiga rõhutatud, armuline proua.“

„Ja teie luba?“

„See on tal käes.“

„Teie jäite endisele seisupaigale?“

„Jaa, sest ma tunnen oma poja loomukindlust ja kartsin teda kaotada; ma ei mõtle mitte üksnes enese kui isa peale, sest ma jõuan kanda iga koormat, mis jumal mulle peale paneb, vaid minu kartus oli see, et noor anderikas seltskonnaliige oma ametile, oma seis- sele kaotsi võiks minna; kuradi võim on suurem kui inimese vastupanu-jõud.“

„Minu vend aga ei või seesugust õpetajat tarvitada.“

„Selle kohta ei ole mul midagi öelda,“ tähendas pastor tõsiselt.

„Siis kirjutan vennale silmapilk, et ta kutsuks õpe- tajaks Heinrich Adamsoni.“

Pastor Lange kehtas õlgu.

„Kas pole siis mingit abinõu leida, mis teie pojale mõistuse pähe tooks?“

„Vahest armulise proua ja patronaadihärra isiklik mõju.“

„Ma olen teie sõber, pastor, ja teie poeg meeldib mulle,“ ütles kindraliproua, kusjuures ta, käed tuge- vasti puusas, mõne korra üle veranda sammus, nii et veidi nõrk põrand kõikus. „Kui teie krahvi ja minu mõ- just head tagajärge loodate, siis peab see abi teile

osaks saama. Ma läkitan oma vennale veel täna asja üle seletava teatuse."

"Ma tänan!"

Kui õpetaja Lange kindraliproua villast lahkus, et linna tagasi minna, oli ta kehaseis sirge ning pea püsti nagu kunagi ja ta näost püüdis ilmneda, kui oleks ta enesega üsna rahul. Pärast lõunat tegi ta linnas veel külaskäike, andes kõikjal ise oma õnnetuse julgelt ning avameelselt teada, kusjuures igaüks võis märgata, et ta on mees, kes seda õnnetust kristliku alandlikkuse ja mehise jõuga tahab ning jaksab kanda, nii väga kui ta selle all ka kannatab. Ta oli mees, kes jumala katsumise vastu ei nurisenud.

See tema olek äratas esmalt üldist kaastundmust, peaaegu haledust tema õnnetuse puhul ning selle kõrval niisama üldist lugupidamist tema suure, isekuseta karakteri kohta. Teda kahetseti ja imesteldi ühest suust. Selle tagajärg ei võinud muu olla, kui et kõikide meelepaha kogunes süüdlase peale, ja see süüdlane oli muidugi pastori sõnakuulmatu poeg. Säherdusele isale säärast kurbust valmistada! Kui süd ametu, kui kangekaelnõu pidi see poeg olema! Mida soemalt keegi isa õnnetust kahetses, mida rohkem ta tema loomusuurust imestles, seda vihasemaks läks ta muidugi poja vastu, seda kibedamalt põlgas ta selle karakteripuudust, püüete-madalust ja piirita enesearmastust.

Järgmisel päeval sõitis pastor Lange ka maale mõnd head sõpra ja sugulast külastama.

"Mungake, mungake, sa lähed raskele käigule, mille sarnast mina ega mõnigi väeülem kõige tõsisemaski sõjalahingus mitte poleks teinud. Oled sa aga õiges veendumuses ja oma asja peale julge, siis sammu jumala nimel edasi ja ole aga kindel. Jumal ei jäta sind maha."

Need sõnad, mis vana Frundsberg Vormsis Lutherusele olevat öelnud, tulid Ludvig Langele meelde, kui ta oma vastaste tihedat hulka nägi. Ta oli ju hakatu-

sest peale teadnud, et tal saab neid palju olema; mida ta enesele aga mitte nii selgesti ei olnud kujutelnud, mis teda võõrastas ja kohutas, oli nende vihane ärevus, nende võitluse-elavus ja nende üksmeel. Noor hingekarjane jõudis vahel otsusele, et Frundsbergi sõna esimene pool oma hoiatusega sobib tema kohta palju paremini kui viimane oma julgustamisega; vähemalt tuli talle see aimdus nõrkuse- ja väsimusetundidel, millest ju ühelgi võitlejal puudust ei ole. Sest hoiatamiseks oli siin pihkupuutuvat asja — vaenlaste rõhuv enamus ja suur mõju, mis põhjust aga julgustamiseks? Mis võis olla võidu vili kõige paremailgi tingimusil? Ainult see, et ta naise sai, keda ta soovis. Vae teise kaussi tuli aga heita; vaen perekonnaga, vaen seltskonnaga, lahusolek mõlemast, nagu vande alla langemine, ja mis ka mitte võimatu, õpitud ametist taganemine, uue otsimine...

Ent esiotsa laskis noormees vana sõjamehe julgustuse ja lohutuse endasse veel täiel võimul mõjuda, teadis enese õigel veendumusel olevat, oli julge oma asja peale ning sammus jumala nimel edasi, uskudes, et jumal ei jäta teda maha. Ta pigistas, kui pea ringi hakkas käima, silmad kinni, et nõnda vaenlaste tihedust mitte näha, ja laskis end oma armastusest ikka jälle uuesti karastada ning taga õhutada.

Ludvig märkas kohe esimestel päevadel pärast oma kosjailmutust kodus, kui kare tuul talle seltskonnast vastu puhus. Esimene vaenumärk oli see, et temast hakati silmatorkaval viisil tagasi hoiduma. Perekonna põlised tuttavad, alalised majasõbrad linnast ja maalt, isegi noormehe paar ülikoolisõpra — nad astusid vaevalt teretust vastu võttes, külma vaate ja iseäralise rutuga temast mööda, või teda eemalt silmates põikasid nad aegsasti kõrvale ning kadusid. Aga mitte ainult temast enesest, vaid ka tema majast, ta kodust ja perekonnast hakati eemale jääma. — See oli esimene liik vastaseid, keda Ludvig tundma õppis; sel liigil polnud julgust — või arvas ta seda enese kohta liiga alandavaks — süüdlasele ta pattu suu sisse ette heita ning teda noomima hakata. Seda toimetas teine liik. Enamasti inimesed, kes enestel mõju ja osavust

teadsid olevat seltskonna pühadusi lõhkumise vastu kaitseda. Need seltskonnatoed võtsid märatseja käredalt käsile ja noomisid ta asja puhadust mööda mehemoodi labi. Dr. Muhling pidas noorele õpetajale ühe hingega ligi kahetunnise kõne seltskondlikest õigustest ja kohustest, ilma et vastane enese kaitseks muud oleks saanud teha, kui ainult suud maigutada: talle ei antud sõnagi. Ja tohter kordas oma kõnet iga kord, kui ta eksiteele sattunud noormehega kokku puutus, ja ta puutus temaga tihti kokku, sest et ta otse seks otstarbeks majasse tuli. Ka linnasekretär von Mentzel taitis oma kohust. See härra juhtis enam manitsemisi kui noomimisi noore õpetaja tähelepanu sellele valule ja kurbusele, mida ta oma kallile isale ja kogu oma perekonnale valmistavat. Ta oskas süüdlast liigutada, ta pehmetaid tundmusi kipitama panna.

Nende mõlema kõrval töötas veel tosin teisi seltskonnapäastjaid; seal oli harrasid, prouasid ja vanaimeid preiliseid — sest nooremaid hoiti ja nad hoidusid ise sänerdusest kärnasest lambast eemale —, seal oli onkleid ja tantesid, onupoegi ja täditütteid, vaimulikke ja ilmlikke autoriteete. Ja kõik need inimesed pidasid eneste õiguseks, pealegi kohuseks, teise inimese kõige varjulisesse era-asjasse, ta südameasjasse, oma nina pista ning selle üle oma vaenulikke arvamusid, tihti kõige avalikumal kombel ja kõige teravamate sõnadega, vastu pead visata! Kõik tegid nõnda, nagu oleks otsekohe nende kallale tungitud, neile kõrisse hakatud, nagu oleks nende isiklik hüveolu hädaohus. Kuigi Ludvig väga hästi teadis, et nad välja astusid oma seltskonna kaitseks, oli ta meelest siiski, kui oleks julgusel ja avalusel, millega nad teda sõitlesid, isearalik salajane tugi, mida ta asjata püüdis kätte saada. —

Peale manitsuste ja noomituste hakkas varsti ka valusamaid hoope langema.

Parun Hecken, Ludvigi vanema õe kihlatud peigmees, andis nüüdsi oma tulevasele äiapapale kui ka mõrsjale enesele kirjalikult teada, „et ta iseenese ja oma perekonna lugupeetavusele vaadates sunnitud olevat oma kihlusetootust tagasi nõudma, kui jutud

tõeks minevat, mille järgi tema pruudi vennal nõu olevat oma perekonnaliikmeks üht naisterahvast tõsta, kellega tema, parun Hecken, mitte sugulaseks ei soovivat ega võivat saada...“ Kiri pastorile lõppes sõnadega: „Nii palavasti kui ma oma mõrsjat ka armastan, nii õnnetuks kui ma tema kaotamise puhul ka saan, tunnen ma siiski enda kõrgema mehekohuse olevat oma perekonna ja seisuse au puhtust kaitseda, ja kui ma seks ka oma kallima vara maa peal, oma õiglase armastuse teie tütre vastu, peaksin ohverdama...“

Hirmus torm pääses õpetajamajas valla selle kirja tõttu — kõigepealt muidugi õnnetu pruudi poolt, kellele siis mamma ja noorem õde appi tõttasid. Preili Laura minestas ära, siis järgnesid krambid, viimaks ilmlõpmata pisaravalangud. Kui ta oleks jaksanud, ta oleks vennal iga juuksekarva ükshaaval peast katkunud. Ta ei märganud aga tükil ajal muud teha, kui kiilus talle näkku: „Mõrtsukas! Mõrtsukas!“ Neid sõnu kordas ka mamma oma viriseva nutuga, joostes seejuures käsi ringutades ühest kambrist teise. Preili Agnese silm puistas ainult kihvtiseid, põlastavaid pilke, kuni talle korraga meelde tuli, et temale enesele venna läbi sama õnnetus võiks juhtuda nagu praegu õele; ta ei olnud küll veel kellegagi kihlatud, aga kas tohtis ta sel kombel veel loota nüüd kunagi nii kaugelgele jõuda? Tema ülemkooliõpetaja kui ka härra von Kramer jäävad julgesti nende majast kohe eemale, niipea kui lugu nende kõrvu on ulatunud. Selle ohu peale mõeldes pidas preili Agnes vennale kange karistuskõne, kusjuures neiu õrnad käed, mis kõnelemise aegu väga elavalt liikusid, laualt veepudeli ja etazäärilt kalli jaapani vaasi maha tõukasid.

Ainus inimene majas, kes silmapilgukski oma kõrget rahu ei kaotanud, oli pastor Lange. Ta ei tahtnud paruni kirja pojale esmalt lagedagi anda — tema meeleõrnus keelas seda; ta ei tihanud omalt poolt poja peale mingi asjaga rõhuda. Aga et Ludvigil õelt juba teade käes oli, siis andis õpetaja viimaks poolvägisi järele, ise aga võttis kübara ning kepi ja pööras majale ruttu selja.

Kirja lugedes oli Ludvigi lähem impulss kutsuda parun kuuli ette. Aga talle tuli ta amet meelde ja teiseks pidi ta enesele ütlema, et seda, mis Hecken kirjutas, olid teised talle juba ammu suusõnal öelnud ning muul kombel märgata andnud. Miks siis ühte vastutusele võtta, teisi laimata lasta? Aga kõikidele käemehi saata — see oli muidugi võimatu.

Järgmine hoop tuli S. kihelkonna patronaadihäralt.

Noor õpetaja sai ühel päeval proua von Helmersi käest kutse tema jutule ilmuda. Ludvig leidis eest ka krahv Senneni. Viimane valis enesele esmalt isaliku sõbra seisupaiga. Lahkel sõnal tuletas ta noormehele meelde, et see olevat vana, auväärt õpetaja-sugukonna paljutöötav võsu; see sugukond olevat põlvest põlve kalli kodumaa vaimulikus teenistuses ülitähtsat, ajaloos kustumata töö teinud; selle suguvõsa traditsioonid olevat nii hiilgavad, neid olevat iga liige siitamaani nii pühaks pidanud ja nii puhtad hoidnud, et noormehe ainus tundmus võivat olla õiglane uhkus, ta ainus püüe nende traditsioonide alalhoidmine... Siis lisas krahvihärra heldesti juurde, et ta pidavat kõigist kandidaatidest, kes ennast S. õpetajakoha saamiseks on üles andnud, oma kaitsealust, noort Langet, tingimata kõige anderikkamaks, tookamaks ning inimlikult meeldivamaks hingekarjaseks — arvamine, mille poolt olevat ka kõik muud kihelkonna saksad. Peale selle leidnud noormehe proovijutlus, nii palju kui ta järelepärimiste kaudu teada saanud, ka lihtkoguduse poolt aiva kiitust. Kõik meeled-keeled pooldavat siis teda. „Kas ei oleks seepärast ülikurb,“ lõpetas patronaadihärä, „kui teie meile viimasel tunnil asja annaksite oma häid arvamisi teist nii väga muuta ja armsaid sidemeid, mis meid peaaegu juba ühendasid, äkitselt katkestada. Ja ma olen sunnitud, armas noor sõber, teile tunnistama, et see kahetsetav lõpp ei jää tulemata, kui tahate oma ettevõttele truuks jääda. Meie soovime enestele õpetajat, kellega me ka perekondlikus elus sõbralikult ning seisusekohaselt võiksime labi käia; õpetaja, kes seda tingimust ei täida, ei kõlba meile. Me tarvitame oma õigust ja võtame teise.“

See kõne oli selge! Ludvigisse mõjus hoop esimesel puhul nii uimastavalt, et ta terve oma kaitsekõne unustas. Just krahvi lahke, isalik toon tegi noormehe muutunud meele seda segasemaks. Kasutades tema kohusetust, riputas proua von Helmers ka omalt poolt kiptavat soola varskele haavale. Ta juhtis noormehe tähelepanu sellele, et krahv Senneni põhjus Lange valimisest taganeda oma mõju ka mujal kodumaal koha muutes saavat avaldama; seisvat ju Sennen ühenduses kõigi kiriklikkude ja ilmlikkude võimumeestega, kes temalt seletust pärimata ei jätnud.

Selle peene ähvarduse kannul nimetas proua von Helmers kiites veel S. õpetajakoha headusi — ligi kaksteist tuhat hinge koguduses, kõige paremad põlud, jõukas rahvas jne. — ning tähendas lõpuks, et valimine säärase koha ja enam või vähem kindluseta tuleviku vahel kainele mõistusele tõesti mitte raskeks ei võivat minna — „ja kui teie seejuures midagi ohverdate,“ lisas ta, „siis pidage meeles, et kõrged aate lised nõuded teilt seda ohvrit pärisid, ja teie ei jää oma mehise teo palgast ilma.“

Läbirääkimine oli sellega lõppemas, et patronaadihärä noorele „perupeale“, silmas pidades ainult selle enda tulu, neliteistkümmend päeva mõtlemisaega pakkus... Alles siin leidis Ludvig sõna vastamiseks. Tunnetas ta ju, et see patronaadihärä kingitus ei nõudnud talt midagi vähemat kui lihtsat sõna- ja truudusemurdmist, ning missuguse tasu eest? Suuremalt osalt hea rasvase koha eest! Seepärast seletas Ludvig viisakalt, et tal ei olevat mõtlemisaega tarvis, ta otus olevat kindel ja muutmatu, nii väga kui ta ka kahetsevat, et ta patronaadihärä lahkust sellel viisil peab tasuma.

Aga krahv Senneni lahkus oli veelgi suurem, ta kannatus katkematu. Naeratades pani ta kae noormehe õlale ja ütles:

„Teie tagasilukkamisest hoolimata, kallid noor sõber, jätan ma määratud tähtsini maksvaks. Ma tean, kuidas armujoovastus noore inimese kainele mõtlemisele võib mõjuda, aga ma ei taha veel lootust kaotada, et teie mahti leiate enesega mehisemalt ja küh-

semalt aru pidada... Ma mõtlen seejuures ka teie isa, oma vana sõbra peale —"

"Kas vahest minu isa minu pärast —?"

Krahv Sennen sai õelt pilgu, mis teda ruttu sundis jätkama:

"Ei. Ma võin aga oletada, et teie kindlameelse, sihi-truu isa arvamisest niisuguseis asjus minu omadega täiesti ühtivad... Teile oleks mul ainult veel tähenda-da, et ma määratud mõtlemisaja lõpu järel teie ot-suse kindluses kauemini ei julgeks kahelda."

Ludvig lahkus. Ta süda oli raskem kui kunagi. Kas tohtis ta loota, et temaga ainult katset tehti, kõik pigistused ta kallal äga prooviti, et siis, kui ta kõiku-matuks on jäänud, leplikult järele anda? Ei, seks tun-dis ta vastaste vaenu liialt kange olevat. Terve selts-kond ei anna üksikule määratsejale järele. Oma „armu-joovastuses“, nagu patronaadihärra tema meeleolu oli nimetanud, oli noor õpetaja võitluskäiku vahel tõesti veidi kergemana eeldanud, vähemalt, mis puutus koha-asjasse. Ta oli endale kujutelnud: nurisevad, mis nurisevad, sõitlevad, mis sõitlevad, — minu tubliduse, mu isa mõju tõttu võtavad mu viimaks siiski vastu. Nad hoiduvad minust mõne aja, annavad mulle oma laituist maitse, viimaks aga, aja tasandaval ja lepi-taval võimul, unustavad viimaks mu patu... See opti-mism pidi nüüd taganema. Ludvig nägi, et võitlus as-tus talle oma karedaimal näcl vastu. Jah, kui talle isa poolt oleks täielik toetus osaks saanud, mida ta esiotsa mõnikord oli julgenud loota! Kui see mees kogu mõjuga tema eest oleks välja astunud! Aga see abi puudus. Ludvig võis veel rahul olla, et isa oli töö-tanud erapooletuks jääda. Nii palju oli nüüd kindel, et kui ta oma kavatsusele ning mõrsjale truuks jäi, siis läks S. koht tingimata kaotsi. Sellega ühes mui-dugi ka lootus saada nii pea iseseisvaks ning võida toime saata igatsetud ühinemist armastatud neiuaga.

Teel torkas talle meelde: kas ei oleks siis mingilgi kombel võimalik seda vägevast meest, kes üksnes kõiki torme võis vaigistada, hädas siiski veel aitajaks võtta? Veel viimasel silmapilgul? Kuidas oleks, kui see mees õpiks tundma Hedvigi kummalise ilu, vaimuvärskuse

ja loomuterasuse mõju? Kui ta saaks pisut aimu nõi-dusest, mida neiu tema, Ludvigi meelte ümber on kudunud? Õpetaja Lange ei tundnud ju neitut veel peaaegu sugugi, ja mida ta temast kuulu järgi teadis, võis ainult rohkendada tema halbu eelotsuseid, vähe-malt mitte kahandada. Ludvig oli julge, et neiu paljas lähedus, tema hää, tema pilk, ta liikumine üksi isa meeli lepitades ning vaigistades mõjutaksid. Sest ar-mastajail on ju paraku lapselik usk, et see, kelle nõi-duse all nad ise seisavad, suudab nõiduda kogu maa-ilma... Ja kui neiu oleks veel tark, kui ta märkaks papale meeldida tahta, kui ta püüaks osaval käel ja veel osavamal suul kõiki pragusid ning lõhesid kinni toppida, mis võiksid nähtavale tulla!

Sellest mõttest haaras noormees vaimustuseõhinaga kinni. Ja et vaimustus on suur lootuste soetaja, siis sonis ta lähemal hetkel juba võidust, hiilgavast vői-dust. Kui tütarlaps leiab isa ees armu — ja ta pidi armu leidma —, siis on abimees leitud, siis taganege, vastased! Ludvigi usk isa meelekõrgusse oli korraga elavam ning kindlam kui kunagi enne.

Sedamaid seadis ta sammud mõrsja kodu poole.

*

Kui noor hingekarjane dr. Vallgreni maja ette jõu-dis, köitis tema pilku seal järgmine vaatepilt. Trep-i ees peatus vilets, põhkudega täidetud vankrilogu vana kondise hobusetükiga. Vankril istus, peaaegu seliti, oigav talunaine, nähtavalt raskesti haige. Ohje hoi-dis väike nutja poisike. Praegu astus dr. Vallgren oma kojamehega, mõlemad palja päi, majauksest välja, kuna Hedvig oma haigetalitaja-kleidis seisis juba vankri juures, surus külanaise mähkmeis last rinna vastu ning püüdis teda õõtsutades vaigistada. Tohter ja kojamees asusid haige naise ümbert kinni, tõstsid ta vankrilt ettevaatlikult ja kandsid majasse. Hedvig nutva rinnalapsega astus neile järele. Ludvigi lähenemist ei olnud keegi neist märganud.

Majja astudes nägi noor õpetaja haigetoa pool-ava-tud ukse kaudu, et tohtri ja ta assistendi arstlik tege-

vus oli alanud. Hedvig, kes lapsukese tüdrukule ära oli andnud, oli sāngi heidetud haiget riidest lahti võtmas, kusjuures ta pehme, selge hāāl kõneles āgavale naisele trōōstivaid ja vaigistavaid sõnu. Tohter seadis tummalt oma instrumente korrale, ta kāik ja kāteliikumised avaldasid kaastundlikku ruttu.

Ludvig pidi ootama. Kui haigetoa uks kinni tõmmati, nii et ta huvitavat vaadet kauemini ei saanud nautida, otsis noormees Lintropi-emanda üles, kes oli verandal lõunalauda katmas. Ludvig teretas teda peaaegu südamliku sõprusega. Ta oli selle vagusa, oma õnnetuse läbi araks tehtud, alati nagu varjus elava naisterahva kohta, kelle ainus elu otstarve veel üksnes ta laps nāis olevat, aegamōōda iseāralise kaastundliku lugupidamise omandanud, mis juba austamise ja armastuse piirideni ulatus. Missuguse liigutava lihtsusega oli Anna Lintrop talle oma vastused andnud, kui ta temalt mõne päeva eest täiel vormil Hedvigi kätt oli palunud!

Kahvatades vaatas ta noormehe otsa ja küsis:

„Kas on minu laps teile armas?“

„Armsam kui kõik muu maailmas.“

„Kas ei ole ta teile liiga madal?“

„Māherdune mõtel!“

„Siis võite ta võtta... Aga kui näete, et te temaga rahul ei ole, siis andke ta mulle tagasi, aga elusalt! Sest mõelge: ta on minu ainus vara.“

Ludvig võttis verandal istet ja vahetas emandaga ükskōōkseid sõnu. Ta avaldas temale oma muresid küll üldisemal mõttel, jättis aga üksikud juhtumid veel teatamata, sest ta ei tahtnud teda erutada; tundis ta ju tema alati vārisevat, arga südant.

Kui Hedvig, kes peiu tulekust teada oli saanud, viimaks ilmus, läksid mõlemad käsikäes aeda ja võtsid jälle kord paika tuttavas lehtlas, kus nad ju nii sageli oma rõõmusid ja muresid teineteisele olid ilmutanud. Ludvig teatas rõhutud meelel, mille varjamine tal hāsti korda ei lāinud, mis vaheajal kodus ja praegu proua von Helmersi majas oli juhtunud.

„Ja see mees, kes nõnda võis kirjutada, ütleb sinu õde armastavat?“ küsis Hedvig.

„Ma usun, et ta teda muidu ei kosiks.“

„Ii, ta armastab üksnes ennast.“

„Ja seda seltskonda, kelle liige ta on.“

„Ei, ka seda mitte,“ ütles Hedvig; „sest ta ei vōi seda armastada, kes tema eluõnne pūūab rikkuda... Ma usun, sinu õele ei sūnni kahju, kui seesugune mees temast taganeb.“

Pōōrdudes patronaadihārra teatuse poole, tähendas Hedvig, kuna ta mõlema kāega peiu pea ūmbert kinni hakkas ning murekortsusid ta otsmikult pūūdis āra mudelda, ta panevat imeks, mikš selle hoobi mõju Ludvigi kohta nii raskeks osutub; sāherduse sūndmuse vastu olnud nad ju hakatusest peale ette valmistatud.

„Aga, kallike,“ hūūdis Ludvig, „sa nāed ju, et selle hoobi läbi on meie ūhinemine, mida ma nii kõigest hingest kätte igatsen, teadmata tulevikuni nurja lāinud!“ Ja ta jutustas āra kindraliproua āhvarduse, mille jārgi talle kohaotsimises kõige suuremaid takistusi tōōtati teha ja mislābi tal ametisessaamine kergesti vōis vōimatuks saada, vāhemalt kauemaks ajaks. „Armsam, pea meeles,“ ütles ta, „et mitte ainult aasta, vaid aastad vōivad nõndaviisi mōōduda, enne kui mulle mõni kehv kohake kuskil pimedamas nurgas nagu armu poolest kätte juhatatakse.“

„Ma pean tunnistama,“ vastas Hedvig, „et ma seda mitte liiga suureks õnnetuseks ei oska pidada; me olime ju ka sāherduse juhtumi vastu ette valmistatud: lugu on lihtlabane — sa pōōrad vaimulikule ametile minu rõõmuks selja ja valid endale uue kutse.“

„Oh, mu kullakel! Aga kui see uus kutse on sāārane, et ta mulle ka alles aastate jārel vōimalikuks teeb oma kallist kaasakest toita?“

„Mind toita, Ludvig!“ hūūdis neiu. „See on nāotu sõna, mis sa praegu ütlesid! Sul pole vaja mind toita, ma toidan ennast ise! Sa unustad, et ma tōōd tahan teha, ka siis, kui sinu jõud minu toitmiseks ulatuks. Ma ei taha olla üksnes sinu naine, vaid ka sinu kaastōōtaja. Me oleme kaks tōōlist, kes kergemaks, lõbusamaks ja loomulikumaks eluks ūhinevad. Sinu puurilinnukeseks, keda sa lābi traatide suhkruga sōōdad ja kel sulle ainult lõbulaulu oleks ette lōōritada — seks

ei taha ma mitte saada... Ja kui me käsi esiotsa halvasti käib, kui me toidupuudust peaksime kannatama — ühest asjast ei tule meil ometi puudust ja see tasub iga kahju: meie armastus, meie truu sõprus!"

Ludvig kaisutas mõrsjat. „Ma tänan sind selle julguse eest, armsam, ja ma tean, et sa tööd ei karda ega põlga, olgu see ka kui raske ja madal. Kuid miks peaksime kindlama ning kergema elujärje, mis teeb meie töö alles vabaks, käest andma, kui meile veel vahendeid jääb teda kinni pidada? Vähemalt ühte tean ma veel."

„Ja see on?"

Ludvig hakkas seletama. Isa olevat soovi avaldanud poja pruudiga tutvuda, et temale oma maja — „vähemalt pooltki maja," naeratas noormees nukralt — „nagu kord ja kohus avada."

„Ma täidan meelsasti sinu isa soovi," tähendas Hedvig vahele.

„Nüüd aga on kõigepealt vaja isa südant võita," kõneles noor õpetaja õrnalt edasi, „sest see võit tähendab võitu ülepea." — Ta kirjeldas õpetaja Lange suurt mõju inimeste ja olude kohta, tema sidemeid võimsate meestega, ning näitas, kuidas asi, mille eest seesugune mees kaitsedes välja astuks, seltskonna silmis kohe oma kaju muudaks.

„Aga kuis sa võid siis arvata, et mul korda läheks sinu isa südant võita?"

Ludvig paitas hellalt pruudi pead. „Ma olen julge, et minu kullake papale meeldib, sest papal on niisama hea maitse kui pojalgil. Ja ma olen julge, et minu linnuke ka vana herra kivise südame võidab — kui ta aga tahab," lisas ta meelitamisi.

„Tahab?"

„Jaa — tahab!... Kõik, mis sul tuleks teha ja mida ma sinult kõigest südamest palun, oleks ainult see: kahanda papa ees veidi oma avameelsust vaadates, millest sa tead, et nad tema omadest lahku lähevad! Ole tagasihoidlik oma otsustamistega niisuguseis asjus. Anna temale näiliselt järele! Ole temaga näiliselt ühel mõttel!... Ma palun sind, armsam, tee seda! Tee seda meie armastuse pärast, tee seda meie — —"

Ludvig peatus. Pruudi käsi oli tema õlalt langenud, ja kui ta tema peale vahtis, vahtisid talle kaks laia silma ehmunud võõrastamisel vastu.

„Ludvig, need ei või sinu tõsised sõnad olla — sa naljatad!" hüüdis Hedvig. „Sest sa ei nõua minult midagi vähemat, kui et ma peaksin petma, valetama ja kõike salgama, mida ma õigeks ja tõeks pean!... Ma ei pea sinu isa südant mitte võitma, vaid pean ta — varastama! Ma peaksin salalikult silmakirjateenriks saama, kometit mängima?... Ludvig, võta oma sõnad tagasi: nad ei tule mehisest meelest! Nõnda ei võidelda. Mehed ei võitle nõnda. Ja meie tahtsime ju võidelda mehiselt..."

Ludvig oli üsna kokkunenud selle erutatud vastupaneku üle. „Armsam, ma palun sind, ära mõista minu sõnu võõriti! Sa teed mulle suurt ülekohut oma etteheidetega..." Aga ta ise sattus kitsikusse seletamisega, kuidas talle ülekohut on tehtud. — „Kõik, mida ma sinult palusin, oli ju ainult see: ole minu isa vastu lahke, sõbralik, järeleandlik, nagu nõuab noorema kohus vanema, lapse kohus isa vastu... Mõttele ometi veidi järele oma ilusa, terase peakesega: kellele sünniks siis seeläbi kahju, kuigi sa mõne sõna vähem ütleksid, mõne vastuse alla neelaksid, mõne eksiarmuse ümber lükkamata, mõne mõtte lähemalt seletamata jätaksid? Kahju ei sünniks kellelegi, meile tuleks aga kasu. Kellele teeksid sa head, kui sa minu isale märku annaksid, et sa oma mõtteilma poolest tema vastane oled? See ei teeks head temale ega meile. Head teeksid aga temale ja meile, olles leplikum. Minu isa meelt pöörata on sul ju võimatu; sel poleks ka mingit mõistlikku otstarvet, sest mitte temaga ei hakka sa koos elama, vaid minuga."

Hedvig oli peigmehest eemale nihkunud. „Ludvig," ütles ta, vaadates talle teraselt silma, „minu arvates peaks sinu isal selgesti tuttav olema, et meie arvamused mõnes asjas lahku lähevad. Kui ma talle nüüd korraga teisel näol vastu astuksin, kuis suudaks ta seda siis tõeks pidada? Kas sinu nõu on panna teda arvama, kui oleksin ma oma mõtteid muutnud, oma karva vahetanud? Või arvabki ta seda juba?"

Noormehe palet varjutas kerge puna. Hellalt võttis ta pruudi käe pihku.

„Miks nii vali, nii leppimatu, mu väike sõbrake? Kas oleks see siis tõesti nii suur õnnetus, kui papa saaks sinust hetkeks nõnda-öelda vaigistavama arvamus, kui sa talle — kuidas pean ütlema? — kui sa talle nagu enam — neiulikult, naiselikult vastu astuksid — —?”

Hoolimata ettevaatlikust valimisest, oli kõnelejale, nagu seda kõige osavamalegi võib juhtuda, siiski sobimatu sõna suhu sattunud. Hedvig vibas püsti.

„Kuidas, mu sõber? Sa väidad, et see pole mitte neiulik, mitte naiselik, kui naisterahval on oma arvamusel või kui ta neid arvamusid julgeb avaldada? Sinu teada on siis üksnes mehel õigus endale seda uhkust lubada, et tal on arvamusel ja et ta võib neist kaasinimestele osa anda? See on sinu mõtte järgi mehe monopol? Kas sa ei märka, et sa sellega ühtlasi inimliku mõistuse, mõttevõimu ja kogu teaduse mehe ainuõiguseks tunnistad? ... Ei, sõber, lugu on teisiti! Ka mina tahan mõista, mõelda, oma mõtteid tunnistada ja neid, kus vaja, kaitseta ... Ma arvasin, et me oleme selle poolest selgusel, et sa mind sellest küljest tunned ja minuga solidaarne oled; paraku tunnistavad sinu sõnad, et olen eksinud ...”

„Aga, armas laps, ma rääkisin vähem enda kui õpetaja Gotthold Lange sellekohaseist aateist ja vaateist.”

„Ei, Ludvig, sest kogu sinu nõue, mille sa mulle praegu esitasid, annab samuti neist aateist ja vaateist tunnistust,” hüüdis neiu Lintrop. „Et meie mõlema arvamuste vahele ses suhtes mingit tumedust ei jääks, seletan sulle siin veel kord lühidalt ja kindlalt: ma tahan nüüd ja sinu naisena jääda mõtlevalks inimeseks, kes oma veendumusi väljendama ei karda ega häbene. Sinu isa ette astun heameelega kui tema poja mõrsja; ma ei lähe tema juurde mitte kui meelepööraja, kui vaidluseotsija, ma ei kutsu teda mingil kombel, ei sõna ega teoga, võitlusele välja. Aga ma tahan tema ees seista ka kui vaba, otsustamises ja mõtlemises iseseisev inimene; annab ta mulle asja, sunnib ta mind, et ma oma tõekspidamisi pean aval-

dama ja nende eest välja astuma, siis ei jäta ma seda mitte tegemata. Seda taktikat pean ma kõige õigemaks, kõige ausamaks. Silmateenrit mängida ma ei oska ega taha, sest säherduse mängu mõistan ju teiste kohta põhimõtteliselt hukka — ta pole kombelik.”

Selle seletuse peale ohkas noor pastor. Kui vähe oli tema pruudil veel elutarkust ja eluosavust! Ta lahkus temast esimest korda tõesti kibeda südamega, kuna ta päeva, mil ta tema isamajasse viib, edaspidi lubas määrata. Aga ka neiu hingesse oli langenud esimene tõesti mõru piisk.

Pastor Lange maja peal lasus boikott.

Kõige raskemalt tunduvaks sai see vana auväärt kirikhärra 50. sünnipäeval, mis varsti kätte jõudis. Kõigist pidudest, mida õpetaja perekonnas — iseäranis täisealiste tütarde pärast — muidu peeti, pühitseti seda päeva igal aastal eriti suurejooneliselt. See pidu pidi üldise lugupidamise ja austamise, mis vaprale tööli-sele Issanda viinamäel vastu kanti, nagu ühiseks suureks virnaks koguma, et seda elavamalt talle enesele ja kõigile muile teatavaks saada ning meelde jääda. Õnnesoovijate hulk oli alati suur; neid ilmus igast seltskonnakihist; kogudus ja asutised, millega õpetaja kuidagi ühenduses seisis, läkitasid saatkonnad, ja õhtul kippusid avarad ruumid piduliste hulga kitsaks jääma.

Teisiti seekord.

Nagu ühisel kokkuleppel hoidus seltskonna kõrgem pool oma tippudega sel päeval pastorimajast eemale. Mõned saatsid kirjaliku õnnesoovi, teised ei teinud sedaqi. Kõlavaimad nimed puudusid. Õnnesoovijad, kes ilmusid, olid enamasti keskmisest või madalamast kodanikuseisusest ning saatkonna läkitas ainult koguduse eesti osakond, kuna sakste oma puudus.

Suur tühjus haigutas õhtul piduruumides; leinav haledus kõndis toast tuppa. Sosistav ja kõhistav trobikonake hambuta tantesid, küürus onkleid, prillidega piigakesi, maiad lärmavate uudiste peale, keelepeksmises vilunud, nende seas muidugi ka tädid Gertrud ja papa Murmel, — see oli peaaegu kõik. Need seisuse-

kohased kõige lähemad sõbrad, kes olidki enne lõunat käinud õnne soovimas, nagu dr. Mühling, linnasekretär ja teised, aitasid teha demonstratsiooni sellega siiski täielikuks, et jäid öhtul pidust eemale. Nõnda olid siis nüüd ka need manitsejad ja noomijad, kes siamaani veel jala üle läve olid julgenud tõsta, vande alla sattunud majast taganenud.

Pastoriproua ja mõlemad preilid olid enam surnud kui elus. Kõigepealt puudus parun Hecken, misütle mamma ahastus tütre omast peaaegu suurem oli: paruninimeline väimees oli ju tema alaline igatsus olnud; missugune kõla oleks sellel sees, kui ta oma tütart kord kuuleks „paruniprouaks“ kutsutavat! Ja siis puudus veel preili Agnese ülemkooliõpetaja, kes tahtis professoriks saada, ning härra von Kramer, kelle hobused said võiduratsutustel ikka esimesi hindu. Ülemkooliõpetaja, kes elas kubermangulinnas, käis küll harva külaliseks, kuid papa sünnipäevalt ei olnud ta ilalgi ära jäänud, — selge märk, et katkukartus ka juba tedagi oli tabanud — paarisaja versta taha! Et ta haige ega surnud ei olnud, seda tunnistas õnnesoov nimekaardil, mille ta õpetajale postiga oli läkitanud... Et puudusid patronaadihärra krahv Sennen ja kindraliproua von Helmers, see võiks väga hästi nimetamata jääda. Nähtavasti oli kaugemais ringkonnis valitsenud kartus, et pastori sünnipäeval kuulutatakse noore Lange kihlus avalikult välja; seega ähvardas seltskonda hädaoht kokku puutuda selle — selle, noh, neitsi Lintropiga (sest „ämmaemanda“-sõna häbeneks mõnigi õrnem suu välja rääkida). Kes aga oleks võinud arvata, et streigist osa võtab ka lell Johannes, see armas, lõbus külaline, kelle söögi-isu iga majaproua uhkeks tegi ja kelle janu oleks igale üliõpilasele au teinud! Taevaisa oli kinkinud sellele oma kostilapsele imeterve kõhu, millesse supid ja praed, pirukad ja koogid, konjakid ja veinid ilmlõpmata killavooris sisse võisid voolata, ilma et muud mõju oleks olnud märgata, kui et pailaps jäi öhtu jooksul veidi tukkuma. Uni oli nimelt ka asi, mida lell Johannes väga armastas.

Jah, nad olid kõik tulemata jäänud, isegi lell Johannes oma perekonnaga.

Õpetaja Lange oli pojale hiljuti meelde tuletanud, et vanemate patud nuheldakse laste kätte. Täna võis aga lgauks näha, et laste pattusid nuheldakse vahel ka vanemate kätte.

Piduruumide hauavaikus, pastoriproua ja preilide surnunäod hakkasid ka neidki külalisi, kes olid ilmunud, varsti põgenemisele hirmutama. Süudlane ise istus enamasti omas toas kinnise ukse taga. Ainus inimene, kes oma tasakaalu ei kaotanud, oli sünnipäevalaps. Ta lõbustas oma võõraid jutupuhumisega, lõi nendega tihti veiniklaase kokku ja tegi öhtu jooksul paar väikest naljagi, mida temast mitte sagedasti ei kuulud. Ta puudis näidata, nagu ei paneks ta hoopigi, mis talle täna oli antud, tähelegi, või nagu oleks ta seda oodanud ja tahaks seda kui paratamatust rahuga kannatada.

Kui Ludvig, hinge põhjani liigutatud, pärast külaliste äraminekut üksikus kambris talle lähenes ja oma sügavaimat kahetsust avaldas, et tähtis päev tema süü läbi nii kurvalt oli möödunud, koputas õpetaja talle ainult lahkesti õlale ja pajatas lihtsalt:

„Ole minu pärast mureta, laps, minul oli lõbu küllalt, nagu mul teda ikka on, sest ma elan oma jumalaga sõpruses. Selle kõrval on mulle muu lõbu tühine. Ma pean tunnistama: vae on mu südamele, mis ma tana pidin nägema; aga sa tead, ma olen harjunud ka iga koormat kandma, mis mulle peale pannakse, sest et minu usk on elav ning kindel. Mine, poeg, ja rahune oma vana isa pärast.“

Seesugune hingesuurus ajas pojalt pisarad silma. Ta surus isa kae mitu ja mitu korda oma huulte vastu. Isa aga suudles õrnalt ta otsmikku.

Oli Ludvig jälle oma kambrisse läinud, ilmus sinna ta vanem õde. Laura ei tulnud seekord vihas, vaid sügavas kurbuses; mitte kaebajana, vaid härda palujana. Ta tuli vennalt oma kaotsiminevat õnne tagasi paluma. Liigutavalt sõnul, nuttes, tunnistas õde, et ta oma peigu kõigest südamest armastavat, et tema taganemine murdvat ta südame... „Aga ka mina armastan!“ võis Ludvig hüüda; siiski läks õe õnnetus talle valusasti südamesse. Ta tõmbas neiu oma rinnale ja püüdis

teda igal viisil vaigistada. Ta tahtvat paruniga kõnelda ja talie seletada, et ta lahkub oma abikaasaga kodumaalt, katkestades seega iga lähema ühenduse siinse seltskonnaga. Selle pooliku vaigistusega pidi preili Laura seekord leppima, sest ta nägi, et venna hinge-
piin mitte väiksem ei olnud kui tema enese oma. —

Mõni päev pärast sünnipäeva levis linnas jutt, õpetaja Lange tahtvat siinsest kogudusest lahkuda ja enesele mujalt, kaugemalt, kuulu järgi siseriigist, uut kohta noutada. Uhed rääkisid Volga asundusest, teised Krimmist või Kaukaasiast, kolmandad koguni Taga-Kaspiast ja Siberist. Lahkumise põhjust öeldi selgesti teatavat, vähemalt öieti aimatavat: poeg oli teinud isa koguduses ja kõrgemas seltskonnas „võimatuks“... Kust ja kuidas see jutt öieti oli tekkinud, seda ei teadnud keegi öieti seletada; üks oli teda ühelt, teine teiselt kuulnud, ja nõnda rändas ta suust suhu, kõrvast kõrva, äratades kõikjal imetlemist, võõrastamist, kahetsemist.

Ka Ludvig Lange sai imeliku sõnumi väljast; teataja oli üks kiriku eestseisjaist, linna tähtsam ja rikkam kaupmees, kes viimasel puhapaeval, mil noor õpetaja jumalateenistust oli pidanud, talle käärkambris lähenes.

„Kas siis mitte võimalik ei oleks,“ ütles vana auväärt mees tähendusrikkalt juurde, „et meile jääks alles meie armastatud hingekarjane, keda kogudus nii vaga austab? Ma arvan terve linna südamesoovi väljendavat, kui ma teile palve esitan: tehke võimalikuks, et me teie isa eneste kantsilt ei kaota!“

See oli selge keel! Pool-uimaselt, nagu oleks talle räastooli katus pähe langenud, läks noor õpetaja kirikust koju. Kas see siis võimalik oli? Tema isatahtis armsaks saanud tähtsast tööpaigast, kus teda kätel kanti, kus ta nagu väike vürst valitses, kus ta oma ilusama eluaja oli veetnud, oma lapsed suureks kasvatanud, tööpaigast, mille külge teda saja haruga perekondlikud, seltskondlikud ja sõpruslikud sidemed köitsid, — tema isa tahtis siit lahkuda ja oma vanul päevil valja rännata, teadmata kuhu poolmetsikusse Aasia kolkasse! Ta tahtis luhtavast elust, kõige viljakamast tööst põgeneda ja kuhugi pimedasse nurka nagu haudamattuda! Ja sinna pidi ta kaasa vedama ka oma pere-

konna, haiglase abikaasa, võib-olla mõlemad õitsvad tutredki! Ei, see ei võinud õige olla, nad olid selle jutu luuletanud; ta tekkis sellest meelepahast, mida kõrgem seltskond õpetaja vastu tema poja pärast praegu nahtaval kandis.

Noormehel puudus julgus oma järelepärimistega otsekohe isa ette astuda; ta pöördus ema poole. Vastuse asemel hakkas proua haledasti nutma. Ta ei tahtnud tükil ajal raakida, viimaks tunnistas nuuksudes, et jutt olevat õige. Ent pastor keelanud temale sellest pojale kõnelda, et teda mitte erutada ega loole niisugust nagu anda, kui tahaks tema, papa, poja peale seile kosja suhtes rõhuda... Õpetaja olevat konsistooriumile oma lahkumisenõu juba teada andnud ning tõesti soovi avaldanud, et talle kuskilt kaugemalt, isegi sisemistest kubermangudest, uus tööpõld võetaks juhatada.

„Ja ta oleks siin varsti praostiks saanud,“ lisas proua suurel pisaravoolul juurde, millele järgnesid pikad kaebused, kohutavad kujutused tuleviku kohta ning südantlõhestavad palved pojale.

Vaene närvipõdur naisterahvas nuttis ja kurtis ja kohutas enese nii suurde meeltemäratsemisse, et ta päris hirmuviirastusi hakkas nägema. Ta kõneles Aasiast, lõvidest, tiigritest, murgistest madudest, katkust ja koolerast nagu palavikuhaige.

Ludvig oli südame põhjani põrutatud, murtud. Ta vankus oma tuppa ja istus seal õhtuni peaaegu ilma mõtteta. Ta unustas söömise ja magamamineku. Terve öö kuuldi teda edasi-tagasi sammuvat.

Ludvig Lange oli enesega kohtus. Ta oli seda tõsisemalt kui iialgi enne. Ta oli ühtaegu kaebaja ning kaitsja, kohtunik ja tunnismees. Tal oli kindel nõu vna tänasel ööl oma protsess lõpule ja otsusega edasi kaebamata rahul olla.

Isa kavatsust ta mõistis. Õpetaja Lange oli minister, kes oma valitseja usalduse oli kaotanud — ta pidi taganema. Kui ta parlamentlikus riigis minister oleks olnud, ta oleks ehk võinud paigale jääda, sest kes ütles, et enamik on tema vastu, et ta on enamiku usalduse kaotanud? Otsus ei olnud siin aga enamiku kaes. Õpetaja Lange pidi taganema. Kelle süü pärast, see oli

ükskõik. Ludvig mõistis isa tegu, sest ta oli isaga ühe ning sama seltskonna liige.

Seda enam mässas suudlase südametunnistus. Kas võis ta seda kunagi unustada, mis ta oma isale, oma perekonnale oli teinud? Kas oli selle sõnaga juba kõik öeldud, et ta nende elupuust õnneõied oli katkunud, nende juurtelt toitva mulla kraapinud, nende päikese tumeda vaibaga kinni katnud? Ei, vaid tema tegu võis pikalise põdemise asemel ka äkilist ihulikku surma tähendada. Isa ei olnud enam noor, ta süda mitte terve; ema oli taiesti pödur.

Kas ei saaks isa jäämine vahest võimalikuks, kui põgeneks tema asemel poeg — põgeneks võimalikult kaugele? Ei, sest siinsete ringkondade silmas jäi ta ikka isaks, kes andis pojale luba ühiskonna pühaduste vastu eksida. Seda ei unustatud. Seda anti talle alalõpmata tunda. Seda selgesti teades pidi isa otsus jääma kõikumatuks. Ludvig ei tohtinud loota, et ta järele annaks. Seks oli ta õpetaja Gotthold Lange. See mees ei võtnud midagi ette, mis ei olnud viimse täpini küpselt järele mõeldud, ja see mees ei taganenud ühestki otsuseks tehtud ettevõttest.

Ludvig tundis oma süüd ja teadis allikat, millest see oli imbunud. Seda allikat nimetas ta enesearmastuseks. Oma isiklikku õnne taga nõudes tallas ta mitme teise õnne jalge alla. Ta tahtis isa õnnistatud tööpaigast, oma kallist kodust, õe armastatud mehest armutult ilma jätta, et aga üht enda südamesoovi täide viia. Hoolimatult närtsitas ta teiste armastuse, et aga enda oma iga põua eest päästa. Kas see polnud enesearmastus kõige karmimal, inetumal, madalamal kujul? Nende kõikide õnn kokku nõudis ainult ühte ohvrit, tema õnn üksi mitut. Miks oli tema üks ohver kallim kui teiste mitu? Mis oli siin õigem ja suurem, ohvrit võtta või ohvrit anda?

Ja kui kallis oli siis õieti see vara, mille saavutuseks ta teistelt nii määratuid ohvreid tahtis nõuda? Kas oli sel varal tõesti nii palju paleushikku pühadust, üldsuse kohta nii aatelist tähendust, et selle eest teistelt ülepea ohvreid tohtis võtta? Eil Ta tahtis ainult naise võtta, kes meeldis talle rohkem kui mõni teine, kellega ta

siiani oli kokku puutunud. See oli kõik. See oli tema isiklik eraasi. Üldsuse kohta puudus sel iga tähendus.

Ja nüüd see naine ise. Kas tal oli nii suuri, hiilgavaid, aukartusele ja alistumisele sundivaid omadusi, et mehel maksis nende pärast kuritööle minna? Et mees nende parast tohtis end vabandada, enesele oma süüd andeks anda, enesest tunnistada, et ta teisiti ei võinud teha? Ei vist. Mees pidi, kui ta kaine ja enese vastu õiglane tahtis olla, tunnistama, et ta veel õieti ei teadnudki, kas ta abielu selle naiseiga kõige lihtsamas maski mõttes õnnelik, rahulik, leplik, võiks olla. Ei, tal oli asja kahtlane olla, et see seesuguseks osutub. Alles hiljuti oli ta sellest kibedasti marku saanud, et nad kaks last olid, kumbki iseilmast pärit. Ehmudes oli ta kuulnud ja näinud, et see naisterahvas ei tahtnud oma armastuski, iga muu neiu tervet maailma, oma mõistusest, veendumustest ja põhimõttest eraldada, ei, vaid ümberpöördult: ta pea oli talle kallim kui ta süda! Tema suurus ja hiilgus seisis ainult ses ühes omaduses, tema vaimses iseseisvuses, ning see omadus oli peigmehele põhimõtteliselt vastumeelt — ta otse vihkas seda omadust oma südame varjatud sopis.

Hedvigi viimase seletuse järel oli peiu salajane loetus, et ta sellest naisterahvast tulevikus, aegamööda, endale kaasa võiks koolutada ja taltsutada, kes hakkaks tema ja ta seltskonna nõudeid täitma, märksa kahanenud. Neiu rinnast olid kajanud toonid, ta silmast väikunud pilgud, mis noore õpetaja silmas ja kõrvas tuleviku äikeseks ühinesid. Kui ta mitte ei muutunud, kui ta end mitte ei lase kasvatada, kui temasse ei mõju mees, uus ümbrus, teine seltskond — kuis kujuneb nende elu siis? Kellele võis ta seesugust naist näidata, kellega veel läbi käia, kui ta oma seisusele ning seltskonnale täiesti selga ei tahtnud pöörata, ja seda ta ei tahtnud, sest ta tundis, et ta seda ei võinud, ei jaksanud. Jäi ta aga enda seltskonda, siis oli naine, kes selle seltskonna instinkte ega ideaale ei mõistnud, kes nende vastu võitles, alaliseks hädaohuks tema õnnele, habiks tema nimele ja majale.

Ja Ludvig Lange kaalus ka viimse loeni ära kõik varalised kasud ja kahjud, mis talle üks ja mis talle

teine eventuaalsus¹ võis tulla. Ta kujutas endale tulevikku asjalikes, mitte liiga valgeis ega liiga mustis värves ning võrdles ühte sihti teisega. S. kirikumõis võitis — võitis siiski hulgavalt! Vastand oli liiga väike. Vahekord oli ju umbes nii, nagu täis muna ja tühi koor... Kihelkonnal ligi 12 000 hinge, õpetajal parimad põllud, jõukas rahvas, ruumikas uus härrasmaja, kena umbrus, palju seisusekohaseid sõpru ligikonnas, raudtee ja linnad lähedal. Kui soe, pehme, vaikne, rahulik oli niisuguses pesas asuda! Seevastu aga teine pilt: esiotsa kõik pilkane pime. Siis vahest kauase kiratsemise järel mõni vilets paigake siseriigis, mõni koolmeistrikohtake kuskil räpases linnakeses. Kõik elulõbud kahtlased, lahus seltskonnast, sugukonnast, perekonnast; hall mure majas, vahest piinav lõhe abielus. See oli kõik. Aga sellest oli küllalt — tõesti küllalt...

Kui kuldne hommikupäike ta roidunud, luitunud palet suudles, lõpetas noormees oma protsessi ja pani kohtuotsuse protokollile.

Seltskond oli päästetud!

Mainitud protokoll jõudis mõne tunni pärast dr. Vallgreni majja.

See, kes teda pidi lugema ja kelle kohta käis pool kohtuotsust, jooksis temaga aeda, tuttavasse lehtlasse. Seal luges ta teda nii kaua, kuni silmade ette kasvasid paksud märjad kaed ja kuni tint paberil jooksis laiali, nii et kurvast protokollist sai järverikas maakaart. Siis kukkus paberileht maha kollasele liivale, kus kärbsed ja putukad ja süsimustad sitikad tast nuuskides ja siblides üle sadrisid. Mõned väristasid pead, nagu ei meeldiks neile protokollile sisu; teised aga lugesid kaua ning hoolega ja ütlesid, et kiri on hea. Need, kes nõnda ütlesid, olid eriti mustad... Aga mitte ainult protokoll ei kukkunud maha putukate sekka, ka kohtuotsuse lugeja nõrkus ära ja vajus põrmusse põlvili. Ta pani oma ilusa pea kummuli pingile ja nuttis nii kaua ja nii palju, kui petetud pruudilt hariliku õigusega võib nõuda. Aga mitte rohkem. Siis hüppas ta püsti, sirgelt püsti, raputas pisarad maha ja jooksis majja.

¹ Võimalik juhust — Toim.

„Ma olen võitja!“ hüüdis ta emale ja kasuisale vastu, kuna ta suu ümber tuksles kramplik naeratus. „Minu suur sõjavend kukkus uimaselt maha, kuuldes vallilt meimesi pauke — mina aga olen püsti! Vall seisab veel, aga mina aga seisani!“

„Laps, mis õn sündinud?“ hüüdis Lintropi-emand. „Sinu silmad on punased, sa oled nutnud.“

„Nõrk tütarlaps nuttis, tugev naine ei nuta enam!“ vastas Hedvig oma imeliku muigega. „Sähke — lugege, siin on minu langenud sõjavenna alistumistunnistus!“

„Nii ruttu?“ urises dr. Vallgren, sättis prillid aeglaselt ninale ja hakkas lugema. Mõne lause järel laskis ta aga paberilehe langeda, tähendades, ta teadvat, mis edasi tuleb, pani mõlemad käed oma assistendi õlale, vaatas talle sügavasti silma ja küsis:

„Poiss, kas ta oli su südamele armas?“

Iga liige tütarlapse keha küljes värises; ta silmades lõi põlema põuane leek. Ta sirutas mõlemad käed kasuisa kaela ümber ja vahtis ainiti, loitval vaimustusel tema poole üles.

„Ma armastasin teda, aga tuhat korda rohkem armastan ma sind! Ma võin ilma temata elada — ma tunnen seda — ilma sinuta mittel! Kui sa tahaksid — ma tuleksin sulle naiseks!“

Vallgren ei võinud parata — ta kehast käis kuum hoog üle... Siis aga hakkas mees kentsakal haledusel kõrvatagust sugama.

„Täna suure au eest,“ ütles ta kummardades, „rõõmustab mind tõesti väga, aulik preili, aga — aga — ma pean paluma natuke mõtlemisaega... Mul on enne väike vanaduseproov teha... Hüppan ma üle tooli, ilma et oma uhket ninaluud murrar — siis olen teie oma — ihu ja hingega teie oma — minu sõna selle peale. Niikaua palun aga oodata, — ja teie, Kameele, andke vaheajal oma tütrele pudel selterssi juua!“

Ta astus naerdes tuppa. Sealt tagasitulekul oli ta nägu ütle mata hapu.

„Ei midagi,“ seletas ta, „juba tooli kõrgust nähes tuli hirm peale; pean siis lahke kosja eest väga tänama... Aga kas tead, poiss?“ hüüdis ta pead püsti

ajades, „jalapingist sain üle mis välkus! Kas tead, mida see tähendab?”

Hedvig, kes peitis oma hõõguvat nägu ema rinnale, raputas naeratades pead.

„See tähendab, et jaksan veel hulkuma minna. Aga ma ei lahe enam üksinda. Sina, poisitar, tuled minuga. Lapsed, pakkige reisikohvrid! Mina muretsen passid! Ruttu tööle! Euroopas võetakse meid lahkesti vastu.”

Rõõmukarjatusel lendas Hedvig kasuisa kaela ja vajutas talle oma maasikvärsked neitsihuuled kolm laksuvat korda suu peale. Vanamees aiva muiutas. Selle vastu ei olnud tal midagi...

* *

Kuna pastor Lange majas säras kadunud poja õnneliku tagasituleku pärast nüüd ööd ja päevad rõõmpäike, kuna õpetaja Gotthold, kui ta oli üksinda, kõige lõbusamal tujul käsi hõõrus ja ennast Moltkega võrdles, kes ka kõik lahingud oli võitnud, ilma et ta mõõkagi oleks tõstnud, veel vähem kuulirahesse astunud — sa taevake, milleks siis inimesele mõistus on antud! — ja kuna noor Lange õnneliku naeratusega S. patronaadiherra kutsekirja luges, — istus vana tohter Vallgren oma õitsva kasutütrega kuldsel tujul mõneldes aurutõllas. Jäi teadmatuks, kumba südant, kas vana või noort, põksutas lõkendav reisilust elavamalt. Nad olid nagu kaks õnnest vallutat last. Nad naljatasid, näselesid, nokkisid teineteist, ei väsinud naermast ega iga vähemat kui asja, mis uudusena silma puutus, tähele panemast. Veduri kivisõe-suitsul on oma joovastav mõju — seda tundis Hedvig esimest, tema selt-siline, see vana reisilind, küll juba lugematut korda, kuid seepärast mitte loiumana.

Ja nõnda nad lendasid edasi, ikka edasi — lääne poole, meie päikesetõusu poole...

TEINE JOOSEP

Uhel heal päeval — Karikakra eit vahib sauna-aknast välja — kes sealt tuleb, kepp käes, pamp seljas? — loosep!

„Isa, Mari — tulge, vahtige, kas see pole meie poiss, kes sealt tuleb?”

Vahivad. Joosep nehi

Joosep astub sisse.

„No kust sina siis nüüd tuled?” küsib taat, lükates piipu teise suunurka. „Kas aeti mõisast ää või?”

„Tulin ise ära.”

„Miks?”

„Himu sai otsa.”

„Himu sai otsa? Soo, või su himu sai otsa?” Ja Karikakra taat vahib siia nurka ja sinna nurka, nagu otsiks midagi. „Kuule, poiss, ma tahaksin sulle jälle natuke himu teha! Ema, too rooski!”

„Las ta nüüd enne reagib, miks ta ära tuli,” ütleb eit vaigistades. „Poeg, mis sulle siis meelde tuleb! Oasta pooleli, ja sa tuled teenistusest ää! Mis sul mõisas viga oli?”

„Preiln hakkas armastama.”

„Mis sa ütlesid?”

„Preiln hakkas armastama.”

„Keda ta hakkas armastama?”

„Mind.”

„Siis ta oli sinuga rahul, ja see oli ju väga heal!”

„Ei, ta hakkas mind teistmoodi armastama.”

Isa, ema ja tütar vaatasid üksteise otsa, siis kõik kolm rumala poisi otsa. Ema astus talle murelikult ligemale ja hakkas, käed ristis, ta nägu tunnistama.

"Joosep!" ütles ta. "Sa oled ju ikka meie Joosep?"

"No kes siis?"

"Ega sa ometi totraks ole läind?"

"Ei ole."

"No mis lori sa siis ajad!"

"Preiln hakkas mind armastama, sellepärast tulin mõisast ära."

Taat, eit ja Mari — nad vaatasid taas üksteisele otsa ja siis rumalale poisile näkku. Eit tikkus talle veelgi ligemale, Mari hakkas laginal naerma, taadi silmad ronisid aga nurgast, kus ei olnud rooska, seina mööda üles, kus rippus piits varnas.

"Poiss," kärgatas ta, "vaata, mis seal on!"

"Piits," vastas poiss.

"Ja nüüd ütle veel kord, et preiln hakkas sind armastama!"

"Preiln hakkas mind armastama," kordas poiss, nagu kästud.

"Ema, anna see piits siia!"

"Oota'nd ikkal! Las paneb enne pambu seljast ja soendab peaju, ehk hakkab siis mõistlikku juttu reakima... Poeg, istu õite siia ja terita oma aru. Kui kõht sul tühi, küll siis toon sulle süüa, ja kui tahad juua, meil on kalja. Aga ära heiduta meid nii tõgeri jutuga."

Joosep pani kepi käest, viskas pambu seljast ja võtis laua ääres istet. Ta küsis süüa ja juua.

"Mari, too lõunane pudru ja piim lauale! Lase ka värsket kalja kappal!" hüüdis Karikakra ema helkja häälega.

"Või süüa veel niisugusele jooksikule!" tahtis taat hakata urama, aga eit pilgutas talle keelates silma.

Nad lasksid teda rahulisti süüa ning juua ja oma külmast kohmetanud aju soendada. Ainult kõik kolm piilusid kõrvalt talle näkku, pingul teatavast põnevusest.

Joosep oli umbes seitsmeteistkümne-aastane priske ja punane, mütakas ja vohmakas külapoiss, külapoisi nina, suu ja olemisega. Tal polnud seetõttu kerge tööks teha, et parunipreili oli hakanud teda armastama, kuigi ta mõisas pool aastat juba talli- ja koerapoisi aukraadis oli seisnud.

Joosep pani käed risti, täheks, et ta kõht on täis saanud.

"Ole siis nüüd hea laps ja reagi meile ilusasti üles, miks sa mõisast ära tulid," alustas ema toonil, nagu küsiks ta seda esimest korda.

"Mis sa veel pärid," pragas taat vahele, "eks ikka laiskuse pärast, mis muud! Kodu hea magada — küll isa toidab!... Mari, ulata mulle see piits varnast!"

"Las ta nüüd ikka reagib," surus ema vastu, "riielda ja talle naha peale anda jõuad ju pärast." Ja siis Joosepi poole meelitamisi: "Reagi, poeg, reagi üsna julgesti, oled jo isa-ema kohtulaua ees, mitte põletsei küüsis!"

Joosep maigutas suud ja näppis nina, näiliselt valmis rääkima, ei leidnud aga vist küllalt sündsaid sõnu algamiseks.

"Mis niisuke redu reagib veel," ässitas taat. "Sa kuulsid ju, mis ta reakis! Roppu valet ajas suust välja! Mõtles, et mis nüüd siukesed rumalad ka teavad mõisa asjust... Näe, kuda ta mäletseb ja uusi valesid sõõrutab!"

"Isa, pea nüüd korraks suu! Enne kuula ja siis mõista kohut... Poeg, ää karda ühtigi, hakka aga peale, sul jo kaelakohtu süüd vist südame peal ikkagi ei ole!"

Ema ja Mari — plika silmad otse põlesid uudishimust — asusid Joosepi ümber laua äärde, kuna vanamees otsekui ähvardav kõuejumal sauna savist põrandal tammus ja kärgatamiseks uut parajat silmapilku ootas. Tema vihal ei näinud aga — tasahilju kesi öelda — poja kohta suuremat mõju olevat. Joosep algas oma lugu täieliku rahu ja väärarmata ükskõiksusega toonis ja olemuses.

"Õigust öelda, ega ma jüst sellepärast üksi ära tuld, aga ta sõi ka muul viisil mu südant. Ta läks mu meelest kohe halvaks!"

"Pea suu!" kärgatas kõuetaat. "Sina, molkus, tohid öelda, et mõisapreiln läks sinu meelest halvaks!"

"Ei võind teda pärast enam silma otsas sallida," jätkas Joosep tasemalt ning enam ema ja õe kui isa poole. "Ja see kõik tuli nii. Varsti, kui mõisa läksin, hakkas teine minuga sõbrustama. Käis ühtelugu minu juu-

res tallis, ajas pikad jutud ära, kaelustas hobuseid, andis neile saia ning suhkrut ja oma ratsamärale tihtipeale suud —

„Hobusele suud!“ hüüdis Mari.

„Kuula nüüd valet!“ urises isa.

„Andis oma ratsamärale suud, ei mina või midagi parata, isa... Ma põle niukest tütarlast ülepea enne näindki. Ta nagu põlegi tütarlaps — päris poiss, — ei, hullem kui poiss. Alati kuukab tallides ja lautades ja metsas ümber, ronib üle aedade ja puude otsa, laastab linnupesad tühjaks, ässitab koeri teiste loomade kallale, kihutab tuhatnelja ratsa kui kasakas ja laseb püssigi. Ikke on tal ratsapiits pihus — ilma selleta ei magavatki — ja peas on teisel punane poisimüts — niisuke, mida nad hüüavad sokimütsiks.“

„Mis on sinul tättinjal sakste mütsiga tegemist, olgu kas või vaskne kiiver peas!“ noomis taat.

„Tõepoolest, poiss mis poiss!“ jutustas Joosep edasi. „Te peaksite nägema, kuda ta mõisa hoone-tes ringi nuusib — nina püsti, silmad neelavad, suu vilab. Ta on kui vari igal pool, kerkib nagu maa alt üles — vilksti siin, vilksti seal!“

„Kui vana ta's on?“ küsis ema.

„Kuueteistkümne-aastane plika, nagu meie Marigi.“

„Saksad kälvad ju kaua koolis — kas ta's enam linnas koolis ei käi?“

„Põle teine koolis sittagi õppind — võetud välja.“

„Luisatud lori!“ tuli äikesejumala poolt. „Kes tuli sakste asja sinu nina peale siduma!“

„Olime esiotsa üsna head sõbrad,“ jätkas Joosep, summutades hääle läbi nina käivaks poolsoosinaks ning kõneldes üksnes veel emale ja õele. „Plika oli nii pentsik — tegi mulle palju nalja. Aga viimaks hakkas juba tüütama. Kõikjal oli sul kannul, hommikust õhtuni, ei soand viimaks enam hingerahu. Ei ta lasknud mind õigel ajal lõunale minna, ei õhtusöögile. Õhtuti oli mu juures tallis tihti kella kümne ja ühe-teistkümnene — kõht kibedasti tühi, ei sinder lase sööma minna!“

„Mis ta su juures siis tegi?“ päris Marike, ärev käsi kõrisõlme ümber.

„Mis ta tegi? Mis ta siis tegi! Ajas aga juttu iidamast ja aadamast, vahtis mulle kiiskavalt otsa nagu kass, kes otsib saaki, välgutas ratsapiitsa ja tippis jalul edasi-tagasi justkui linavästrik oja kaldal... Vahel pidin tesel keha ümbert kinni võtma ja ta ühe hobuse ja teise hobuse selga ning siis jälle seljast maha tõstma, see tegi talle suurt rõõmu. Seejuures haaras mul ikke nii tugevasti kaelast kinni, kui tahaks mind ära kähistada, ja rõhus oma pale minu pale vastu... Mõnikord jälle kutsus mind rammu katsuma, et tema armastab ihust ja hingest maadelda. No maadlesimegi. Viskasin ta muidugi varsti põhkudesse nagu takutopi. Vahel sai hädagi, aga sest põld midagi, naeris aina. Ma ju ütlen — poiss mis poiss!... Siis jälle tahtis, ma pidavat teda jala peal kiigutama — et kas mul on jalas nii palju jõudu. Kiigutasin siis. Hoidis mul kaelast kinni ja rõõmustas kui kahe-aastane lapsuke... Mõisa suurt puiestikku tead, ema?“ küsis Joosep jutu vahel.

„Miks ei tea.“

„No sinna tuli mulle õhtuti vastu, päris pimedas kohe, kui teadis, et tulen kuskilt väljast.“

„Mis ta sust siis tahtis?“

„Ega mina tea.“

„Mis ta sinuga siis reakis?“

„Sedasama, mis talliski.“

„No mis ta seal siis reakis?“

„Seda ma ei oska öelda. Reakis ühte ja reakis teist — küsis, päris, nokkis, hepitas — kõik läbisegamini, aga vahel läksid teise jutud nii keeruliseks, et ei saand arugi...“

„Aga kust sa siis tead, et ta sind armastama hakkas?“ uuris Mari hõõguvail põsil.

„Tea? Kust ma seda tea? Arvan muidugi —“

„Arvad paljalt?“ ütles ema.

„Nojah, seal see vale väljas ongil“ kraapas taat tige-
geda käeviskega. „Tema tola muudku arvab! — Kas sul pörssal häbi ei ole saksa lastest niisukest lori ajada! Urjoh!“

Joosep mõtles veidike järele; talle tundus, et ta

peaks oma arvamist paremini põhjendama, kui see seni oli sündinud.

„No mis see siis oli, kui ta kandis mulle taskus ühtelugu saia ja kompvekki ja präänikuid ja pagan teab mis maiusi veel talli ja metsa — muudku võta ja võta!... Opetas mind piipugi tõmbama — tõi paruni tubakat, ja linnast ostis ilusa piibu, ja ka sigaritest ei olnud puudust...”

Karikakra taat nihkus äkki sammu ligemale.

„Kas koju ka tõid?”

„Ei.”

„Valevorst!”

„Ah soo, ma usun siiski, et mul on veel mõni sigar kimbu sees karbis.”

„Või preiln tõi sulle saia ja kompvekki,” ütles Marike mõtlikult ja nähtavasti vesise suuga, „ega sul vist koju täidind tuua —?”

„Võib olla, et leiad mu pühapäeva-pükste taskust veel jätiseid — kimbus seal.”

Mari nihutas, nihutas end ja kadus siis ema kõrvalt laua tagant. Joosepi pambu kallalt leidis ta isa eest. Nad jäid sinna kõrvuti kükitama.

„Kuule, Joosep, miks siis teised saksad plika järele paremini ei vaadand?”

„Või mina tean! Neil kõigil oli iseenestega tege- mist — parunil oma jooksvahaigusega, noorhärrel hobuste ja koertega, proual koolihärraga — mis mina tean! Plika luitas kõikjal üksinda ringi.”

„Kas siis ei saadud kodu aru, et ta sulle nii palju asju tassis?”

„Oh, jumaluke, kus kõigest küll ja küll on!”

„Kuule, poiss,” ütles järsku isa hääl nende selja ta- gant, ja kui ema ja poeg pead tõstsid, nägid nad, et taadil tossas jame kollane sigar hammaste vahel, „kuule, poiss, kui preiln sulle nii palju häid asju andis, kas sa siis ise kõik juba oled ära raisand, et meile kodustele nii vähe kaasa tõid?”

„Ei raisand.”

„Kuhu see siis jäi?”

„Ta oleks mulle tont teab mis kõik toond, aga ma ei taht pärast enam vastu võtta.”

„Ei taht vastu võtta? Tulise pihta, miks?”

„Ei taht, noh!”

„Eks ma ütle — poole aruga — napakas — — kas nuta või naera!” kurtis taat mõrudal häärel. „Saks pakub temale heast südamest ja tema tainapea ei võta vastu!... Kas sa ei mõeld siis sugugi oma vana isa peale?”

Sellele küsimusele jäi poeg vastuse võlgu.

„Kas tead, mis mina sinu asemel oleks teind?” va- dis vanamees ärevalt edasi. „Ma oleks võtt kõik naer- des vastu ja nurunud veel juurdegi! Sedaviisi oleks teind täie aruga inimel! Aga sina oinas — häbene oma silmad peast! Kas ta sulle ka raha pakkus?”

Joosep läks näost punaseks, olles nähtavasti suures kitsikuses, ja hakkas kogeleva.

„Kas ta sulle ka raha pakkus?” kordas vanamees valjemalt.

„Jah!”

„Kus see on?”

„Ma ei võtt vastu.”

Taat otsis istet — nii jalustrabav oli poisi vastus.

„Saks pakkus sulle raha ja sa ei võtt vastu!... In- mesed, kuulge: saks pakkus temale raha ja ta ei võtt vastu!... Seda hüüdis vanamees lallaval keelel, tal oli nutt varuks. „Ja niisuguse peale paistab veel ju- mala päikel Niisugune ilmamoja togu elab veel risti- inimeste seas! Siduda vaja sind ja hullumajja viia — siiduda, kas kuuled!” Ja taadil seisid nüüd tõesti pisarad silmis.

„Ära nüüd kraaksu nii palju, vanamees,” sõitles teda ema. „Enesel saksa sigar juba hammaste vahel — mis sa's veel tahad! Mõttele ometi, et plika ju pakkus va- rastatud — paruni järelt varastatud raha, sest ega tal enesel old! Ja mis siis, kui see oleks välja tuld? Poiss muidugi kimbus... Kahju on mul enesel ka, aga — aga — parem reagi edasi, Joosep!”

Marike asus jälle ema kõrvale lauda. Ta põsed olid punnis, imev suu matsus.

„Kas ta ütles sulle siis ka sõnadega, et ta sind armastab?” küsis ta.

Poiss mõtles.

„Kas ta just otsekohe sõnadega ütles, seda ei mäleta enam, aga muidu sain selgesti aru — ega ma's nii rumal koa ei ole! Ja kõik teised teenijad nägid ja nõokasid mind järjest — olin neil nagu kondiks lõugade vahel, ei and enam hingerahu, üks irvitamine alati... Uhel õhtul hilja kaelustas tene tallis jälle oma hobuseid ja andis oma kimlile musu. Siis järsku hüppas mulle kaela, värises ise kõigest kehast, vahtis mulle kaua, kaua silma ja sosistas: „Joosep, minu Joosep!“

„Mis sina siis ütlesid?“ päris Mari.

„Ma ei lausunud musta ega valget.“

„Ja siis?“

„Siis raputasin enese lahti. Tema aga jooksis tallist ja hüüdis: „Rumal poiss! Rumal poiss!“

„Olidki rumalate rumal!“ kõmistas kõu ning Marike noogutas veendunult kinnitust.

„Jargmisel õhtul pimedas ootas mind puiestikus. Kutsus pingile istuma. Istusime pingil. Hakkas mu käsi varrest kinni ja pigistas kui tangidega. „Kuule, Joosep,“ ütles viimaks, „kui me kahekesi üksi oleme ja keegi meid ei näe ja pime on — miks sa mult musu ei varasta?“ ... Ma ei teadnud talle midagi vastata. Viimaks ütlesin: „Ma ei tohi.“

„Aga kui ma luban?“

„Kuda preiln võib seda lubada — ma va karune külapoiss!“

„Aga ma luban!“

Ta vahtis mulle otsa ja silmad põlesid nagu söed, põlesid, nagu väävel põleb kassi silmas... Mulle tuli hirm peale ja ma ütlesin: „Ma ei taha!“

„Sa ei taha?“ sosistas tema ja ma kuulsin selgesti, kuda tema hambad kirisesid. Sus andis mulle piitsaga plaksu näkku, nii et maailm mu ümber kirendama lõi, ja ise kadus... Teisel päeval oli mul nina jäme ja silma all punane vorp.“

„Paras niisukesele togule! Saks tahab tema käest musu ja tema ütleb: „Ma ei taha!“ ... Kuule, vanamoor, see poiss on täiesti sinusse tuld — just sihuke kõlupea oled sina koa!“

„Isa, pea'nd suu!“ keelas Mari, kellele venna jutt

veel mitte huvi ei olnud kaotanud. „Joosep, ää kuula uhtigi, vesta aga edasi!“

„Teine päe tassis mulle kõiksugu maiusi talli, hea kantsaka põdraliha, pudeli peent viina ja pagan teab mis veel. Viis rubla rahagi toppis vägise kaukasse —“

„Kas see on sul veel alles?“

„Alles.“

„Kartis vist, et lähed parunile kaebama?“ arvas ema.

„Võib olla. Juba õhtul oli jälle minu juures. Ei rääkind tukk aega sõnagi. Kehkles aga mu ümber ringi ja nipsutas piitsa. Korraga sülitab piitsa peale ja viskab piitsa metsa. Ning äkitselt ripub mu kaelas ja musutab mu palet ja paistetand nina ja mu suud... Siis on jälle läind nagu tuul.“

„No nüüd on selge, et ta sind armastas,“ ütles Mari harda tõsidusega.

„Seda arvan mina ka,“ kinnitas ema.

Isa aga rõigas kaeblikult: „Ja sellepärast jookseb see inimeseloom mõisast ära! Oelge nüüd ise, kas ta kruvid ei ole lahti!... Kui plika sedasi armastas ja oleks vanemaid palund, poisist oleks soand viimati parunile koduväi — mis siis!“

Mari ja ema hakkasid suure häälega naerma, mis aga taati koledasti vihastas.

„Hirnuge iseennast, lollid, mitte mind, ma tean, mis reagin. Miks ei või minu poeg paruni koduväiks saada? Seejuures, teate, vodatakse isa peale, ja kui see on mees, siis põle miski võimatu. Mina olen va Karikakra, pidage seda meeles!“ Ja taat lõi endale rusikaga vastu kõmisevat rinda, sest ta teadis, kes ta oli.

„Et parun annab tütre popsi pojale, seda hullust pole veel seitongiski seisnud,“ naeris Mari käte ja jalga-dega siputades.

„No kui mitte seda, siis oleks poiss ometi preilna naest kõiksugu häid asju võind soada ja põhjatu noosi raha, oleks ta mõisa jäänd,“ kaitses end vanamees. „Aga seal ta istub! Ära jookseb mõisast! Jookseb mõisast ära sellepärast, et preiln teda sitaratast armastab!“

„Meil mõisas peeti nüüd sügise suur jänesejaht ära — saksad ütlevad parvorstjaht,“ jutustas Joosep edasi. „Oli küll vist sada saksa igalt poolt koos, vane-

maid ja nooremaid ja mõned preilnadki hulgas. Kas teate koa, kuida niisugust parvorstjahti peetakse?"

"Teist juttu hakkab tegema," urises taat. "Mul krutskimeest! Aga mis tal oma lolluse kaitseks ka öelda olekski?"

"Parvorstjahis on kõik ratsa. Kõigil pikad piitsad peos. Kihutatakse nii, kuida hobused vähegi võtavad. Pikker¹ muidugi kaasas. Mina olin sellel abiks. Aga ärge arvake, et parvorstjahil lastakse püssiga jänesid —"

"Mis asjaga siis?"

"Piitsadega."

"Mis sa valetad! Kas piits siis laseb?"

"Ei lase. Aga piitsadega pekstakse jänesid surnuks."

"Ära lorise!"

"Jumala eest! Nägin ju oma silmaga pealt. Saksad kihutavad kokkuaetud jänele üle puu ja põõsa, üle kivi ja künna pikas kaares huisku otsa. Jänes on taga-kihutamise kabuhirmust juba uimane, nii-öelda pool-surnud, kui saks ta viimaks kätte saab ja piitsaga maha notib. Küll nad punuvad risti-põigiti, küll löövad kukerkuuti joostes — ei aita miski, ratsakütid on kannul ja piitsad plaksuvad... Ma nägin jänesid, kel olid silmamunad peast peaaegu väljas hirmu pärast, ja ma nägin jänesid, kes nutsid —"

"Nutsid!" Mari silmad seisisid pärani, ta põsk oli valge.

"Jah, nutsid! Nende silmad olid veel märjad, kui nad ise juba ammu olid külmad. Loomad nimelt nutavad ka, kui neil häda on, — kas sina, Mari, seda ei tea?"

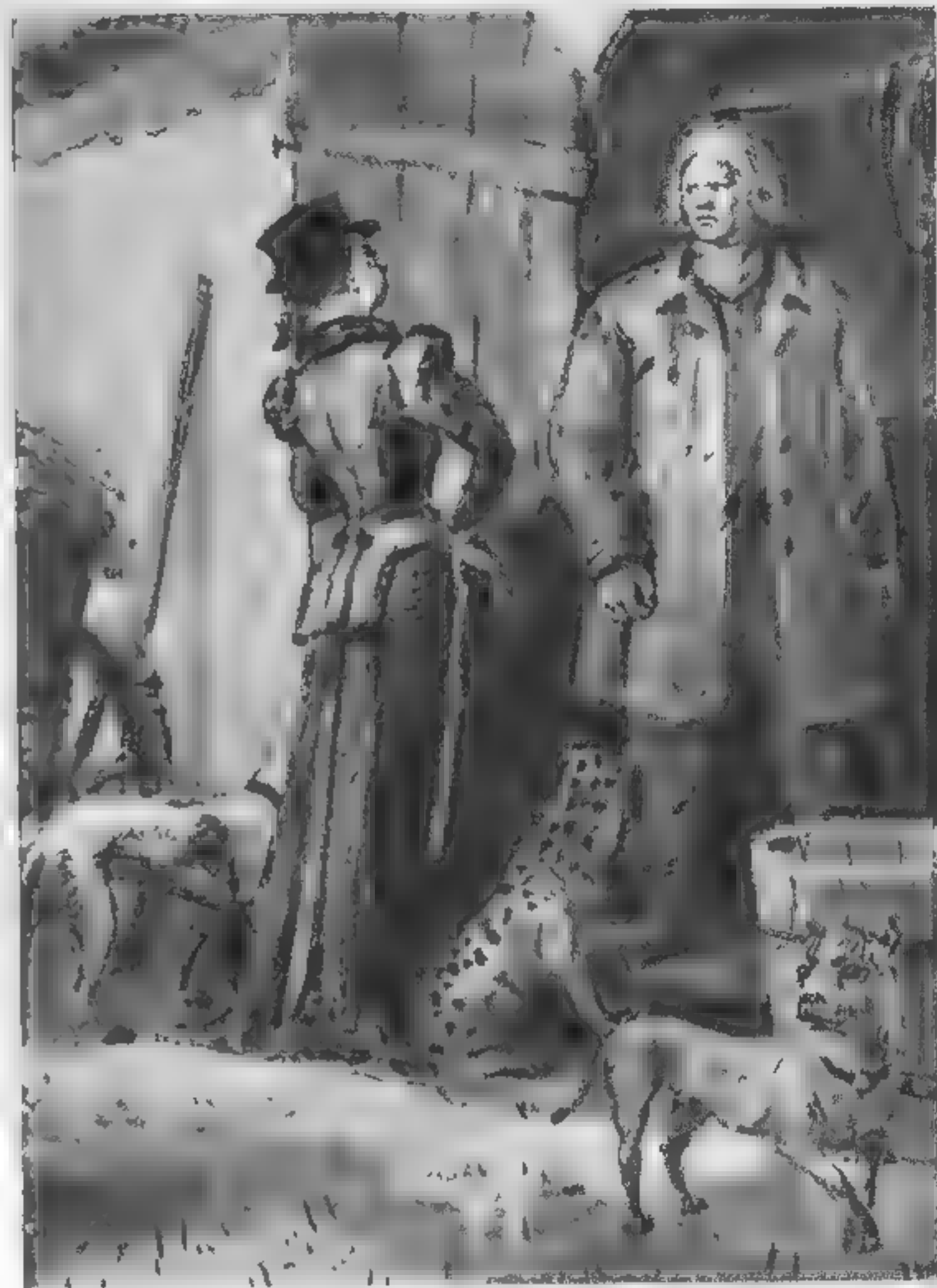
"Aga miks siis saksad sedaviisi — miks siis piitsaga —?"

"See on jälle selle jahi mood, muidu poleks ta nimi parvorstjaht."

"Sa ütlesid, et jahil oli ka preilnaid, — kas siis ka need piitsaga —?"

"Kuida muidu — kõik piitsaga, preilnad teadagi koa piitsaga. Preilnad veel kõige tragimad jänesid uinu-

¹ Piqueur (l.: pikoor, prants. k.) — jahiteener, ka koerte ülevaataja.

«Noh, Joosep, kas oli ka ilus vaadata, kuida ma neile andsin?»
«Ei old. Mitte ei old.»

tama. Sest see, kes tapab kõige rohkem jäneseid, saab jänese saba kübara külge. Suur au siis teiste ees. Kõik kummardavad teda ja annavad kätt ja soovivad talle õnne. Ma ise lõikasin jänestel sabad tagant ja meie preiln pani nad oma kübara külge. Oli teine kümme jänest surnuks löönd."

"Kümme jänest," kordas Mari pikkamisi. "Ja teised kummardasid teda ja soovisid talle õnne!"

"Mis te siis kõigi nende jänestega peale hakkasite?" küsis eit. "Kui juba see väike preiln, kümme maha lõi ja saksu oli sada —?"

"Uldse tapeti nelikümmend kaheksa jänest. Mis me nendega peale hakkasime? Pikker ja mina korjasime nad kokku, panime vankrile ja vedasime mõisa. Seal söötsime koertele ja kassidele."

"Kas siis saksad ise ei söönd?"

"Mine ikke, Mari! Kes siis sööb piitsaga mahalöödud jänest!"

"Siis tapeti neid aga nii naeruks —?"

"Nojah — jahi pärast."

"Miks sa siis mõnda meile koju ei soat," torises isa. "Ma oleks linnas ää müünd. Küll ma neile kuuliaugu naha sisse oleks sopsind."

"Preiln tuli pärast jahti minu juurde talli, jänese-sabadega kübar veel peas, ja ütles: „Noh, Joosep, kas oli ka ilus vaadata, kuda ma neile andsin?"

"Ei old," vastasin mina. "Mitte ei old."

"No oli sul nõnna vaja saksale vastata!" sõitles taat.

Mari aga sirutas käe üle laua ja paitas venna musta, karedat käppa, mille najale ta pead toetas.

"Ühe asja peale oli meie preiln veel meister: kassid kartsid teda kui tuld —"

"Kassid?"

"Jaa. Ta pidas enesel kolm toakoera. Uks oli hele-valge karvanäss, teine koleda musta näoga, tõntsi ninaga ning ilma sabata, ja kolmas ilmatu pika kerega, aga madalate jalgadega nagu jalajärg — justku meie ema jalajärg... Nendega mangis sirkust, nagu ise ütles. Mõisas oli tühi tuba. Sinna viis ta koerad ja ühe kassi. Koerad ässitas kassi peale. Uksed-aknad kinni, tuba

lage — kass ei saand kuhugi pelgu joosta. Ässitas koerad jah kassi peale, ise piitsaga juures. Hakkas kass koertele vastu, sai preilna käest piitsavarrega. Koerad purevad kassi, nii et nahatukid lendavad, ja preiln taob kassile piitsavarrega pähe, kuni kass jääb uimaseks. Mida haledamini kass koerte käes karjub, seda ägedamini ässitab preiln koeri. Ise killkab rõõmu pärast, laksutab käsi, keksib... See oli meie preilna sirkus..."

Mari oli näost koltunud. Ta haaras venna kää ümbert tugevasti kinni.

"Ja selle pärast hülgasid ta armastuse?"

Joosep ei vastanud. Ta kõneles edasi:

"Kui kasse mõisast enam saada ei old, käskis mul neid mujalt muretseda. Lubas maksta rubla tukist."

"Kas muretsesid?"

"Mitte ühtegi."

"Jeesuke — Maarjake," heitus taat, "ma oleks talle paar tosinat nädalas võind muretsedal"

Mari aga silitas uuesti venna kätt. "Ja siis?" küsis ta.

"Siis tuln mõisast ära, mis muud."

"Mina, vend, — ma oleks sinu asemel koa tuld," ütles Mari häälega, mis kerkis alt sügavast. Eit ja taat aga vaikisid.

VIIMNE ÖÖ

Uks neid madalaid viletsaid hurtsikuid Härjapea jõe¹ ääres, mis tuletavad meelde enam vabadikusaunu kui linnamaju. Hoovis teine veel väiksem ja armetum onn. Selles loomalaut, sest majaperenaine peab lehma, ja kõrval tilluke üurituba. Ammuvad lehmad, siis kostab see üüriliste tuppa; kõnelevad üürilised, siis kuulavad lehmad pealt. Ja laudast poeb tuppa värsket sõnnikulehka, ja toast imbub lauta kibedat vaesuseleitmakut. Aga nad ei pahanda sellest — ei ühe ega teise korteri elanikud. Nad on leplikud üleaedsed. Juhtub vahel, et päits pistab oma külma, märja nina seinale uuristunud august tuppa, siis läheb eit ja paitab seda nina, ja päits lakub tal selle eest kätt. Nad on head üleaedsed. „Suures majas“, kus elab neli perekonda, on üüriliste vahel alati riidu. Siin mitte.

Väljas 16 kraadi külma. Eideke kütab ahju. Et oleks vanamehel soe tuba, kui tuleb koju. Eidekese süda naerab põues. Kolme päeva pärast jälle küdev ahil Soojaks, päris soojaks ei saa see tuba küll ilalgi, aga eks või vähemalt ahju küljes käsi ja selgagi soendada.

Eit on uhke selle küdeva ahju peale. Sest kes muretses kütte? Temal Vanamees arvab, et vanamoor hali-
 seb sängis rinnavalu käes. Vale! Pani hommikul pärast vanameest kepi najal minema kui tuul... Kes otsib, see leiab. Siit laastuke, sealt laua-otsake, kolmandast kohast puuhalg, mis kukkunud koormast, prügi ja pähna pealekauba. Tee voori kolm päevas — ahjuküte käes! Oh, see vanadus, see vanadus! Nagu

¹ Endine oja Tallinnas, Tartu ja Narva maantee piirkonnas, muudetud hiljem kinniseks kanalatsioonimagistraahks. — Toim.

luupainaja asub ta inimese kallale, imeb vere, imeb üdi, järele jätab vaid porstunud vareme.

Hoovis krigiseb lumi. Sammu lähenevad. Ukse taga saab kuuldavaks ähkiv, korisev hingeldamine — vanamees kodul! Uksest sisse astub väike, vimmas seljaga hallhabe, kirves vöö vahel, habe härmas.

Ta ei tereta. Ta kustunud silmist hiilib pilk küdeva ahju, teine vahva eide poole; ta kollakassinisest, kort-sudega kaetud hauaisenäost lihvatub midagi üle, mis on osalt meelehea, osalt meelepaha.

„Mh, kas tervist juba küllalt, et võidakse patseerimas käia?”

„Pea oma nurih, vanamees! Mis mu tervisel viga?”

„Tee aga tee, et heidad ja jäädi!”

„No kas pole aeg käes või mis?”

Vanamees viskab kirve vöölt ja asub küdeva ahju ette käsi soendama. Oo, missugused käed! Need pole käed, need on käpad. Nad pole ka käpad, nad on pändad — on looduse ebasunnitised, mida kui kurioosumeid piirituse sees peaks alal hoitama. Nad on keeruline kogu muhke ja kühme, kerakesi ja munakesi. Adrapuu ja vikat, reha ja vart, kirves ja saag — nad kõik on oma jäljed nende käppade külge igaveseks mälestuseks jätnud.

Vanamoor tõmbab pingi ahju ette, nad istuvad mõlemad peale ja soendavad käsi. Tükil ajal ei lausu kumbki sõna. Nad vahivad, kuidas leek näeb vaeva vana vintske saapakanna kallal, mis laastude seas ahju on juhtunud. Punane kuma loitleb laialt mõlema mullakarvalisel näol.

„Noh, vanake?” küsib viimaks eit argelt.

„Ei midagi!”

„Ka täna mitte? Juba neljat päeva mittel!”

„Mitte punast krossil!”

„Aga kuidas on see võimalik — kas siis keegi enam puid ei osta?”

Vanamehe pikk hall habe vajub sügavamale rinnale.

„Kas nad puid ei osta? Küll nad ostavad, ja raiuda lasevad ka, aga mitte mind. Vanaks põlgavad, — ei sina jaksa raiuda, ei sina jaksa trepist üles kanda!... Tule sina, või sina — oled noorem mees!”

„Oled ehk liiga loid ennast pakkuma?”

„Pakun küll — suisa pakun, luban odavamalt teha kui teised, — ei midagi! Mõni ei vaata otsagi, mõni hakkab koguni veel mõnema, paiskab sulle näkku: „Mine sina, kus tühi! Sa ju ei jaksa oma jalgugi enam vedada!”... Nagu oleks see minu süü... Nagu vana inimene enam süüa ei tahakski...”

Ta pöörab näo ukse poole ja teeb, kui nuuskaks nina. Pühib aga habemelt silmist kukkunud märga.

Eit on äkitselt püsti vibanud, nagu oleks sõna „süüa” teda torganud.

„Kas sul on kõht väga tühi?”

Vanake tõstab silmad naise poole; ses pilgus ja ta suu ümber tuksub midagi — tuksub pilkav, naeratahutt. Selline pilk võib olla ülespoodaval, kellelt küsitakse, kas ta ei sooviks lahedamat silmust’...

„Pole suurt häda,” vastab siis. „Seisin ju terve päeva tööta Suure turu nurgal — mille eest tohin süüa tahta!”

„Tükike leiba mul veel on — kohe toon,” ütleb eide hambutu suu.

Vanamees pöörab kähku pead. „Mis, sul on veel leiba? Kust sa said?”

„Ah mina — kust ma sain — —” kogeleb naine. „Näh, kust ma siis nii sain! Eks meil old ju veel.”

„Ära valeta! Too siia!” hüüab vanamees karedalt.

Eit toob. Vanamees heidab pilgu kuivanud leivapalukesele ja hakkab kiruma.

„No kas niisukest narri enne on nähtud! Eks ma ütlen! Tema nälgib kodus ja enesel on leiba! Kas ma sulle hommiku ei öeld: see tükk jääb sinule lõunaks, küll mina muretsen enda eest ise. Ja nüüd on leivatükk õhtuni alles! Ise vana inimene, aga aru ei põrmugi peas! Tema ogar nälgib — nälgib kolmat päeva, ja suur tükk leiba kodus! Kas sul ka häbi ei ole mind niimoodi alati vihastada! Urjah!”

Nüüd teeb aga ka eit vihase näo.

„Kas tead, vanamees, kui sa seda leivatükki siin praegu minu silma all ära ei söö, siis ajan su ööseks ukse taha — otsekohe lumehange! Enda juurde magama ei võta sind enam, — kas kuuled?”

„Minugi pärast! Lumehang niisama soe kui sina!”

„Soo, või soojast sul puudus? Mul pursuid! Kas ahi ei koe või mis?”

„Ise ju ajasid mind lumehangel!”

„Jah, kui sa leiba ära ei söö! Säh!”

„Uksi ma ei söö; kui pooleks tahad teha, siis söön.”

„Siis teeme pooleks, sa vana riiupunn!”

Eit murrab leivaviilaka pooleks, aga mitte keskelt. Ühe kolmandiku jätab enda pihku, kaks kolmandikku sunnib vanamehele pântade vahele. Istuvad ahju pais-
tel ja nãrivad. See sünnib igemetega, mispärast nõgude terve alumine pool on nõgevasti liikvel. Korraga peatub vana nurgamees söõmises.

„Liisu, lõõ mulle patsil!”

„Miks?”

„Siis saad midagi.”

„Anna parem musu.”

„Mine oma vana musuga!”

„Soo, või nooremata tahad? Kuule, kuule, vanamees, sa kãid nii palju üksi väljas — ega sa ometi mõne nooremaga ole patuteele sattund?”

„Ära loral! Lõõ patsil!”

Eit lõõb. Vanamees pistab kãe põuetaskusse, toob sealt poolekopikase timpsaia nõhtavale ja surub selle Liisule pihku. „See on sinul!”

„Kust sa selle said?”

„Leidsin. Täna hommikul tuleb üks preili saiakotiga Lindebergi juurest välja — siuke peenike, siuke vitsjas. Kui heljub tene parajaste üle turu, kukub kott potsti maha ja — saidad suust välja kõik laialil! Preilikesel hãbi neid hakata noppima — paneb minema! Meie nurgajõrid aga kui hundid neile kallale! Ühe saingi — nooremata saagitsesid rohkem. Pagana vanadus, nigu kammitsasse paneb inimesel!”

„Ja kogu päeva hoiad saia taskus, enesel kõht tühi?” kurjustab Liisu.

„Sai nüüd mehele mõni kõhutãidel!”

„Sa — sa mu hea vanamees!”

Ja eit lõõb kãe vanamehele kaela õmber ning toetab põse ta õla najale. Nii söõvad oma leiva ja saia tummalt ära, joovad vett peale ja kõhendavad tuld ahjus. Juba hakkavad ka sooja saama. Eit võtab vana-

mehele pika kuue maha ja aitab tal saapaid jalast tõmata, et ta võiks ahju paistel jalgu soendada. Vanamees toob kuskilt taskust lühikese piibunossi välja, vahib vargsi kodusse — tühi. Põhjas veel natuke pigi ja tuhka. Põõab ahjust sõe ja paneb peale — ehk tuleb siiski veel mõni pops. Piip vingub nagu tühi piip kunagi, vanamees teeb aga, nagu suitsetaks suure lõbu ja innuga.

Korraga hüõab eide hãl ta selja tagant: „Mihkel, jã põleta piibupõhja lãbi! Kas su tubakas juba jãlle ots?”

Mihkel ei suuda tasast ohet maha suruda. Ta jãtab aga õtlemata, et tal nõdal aega enam tubaka kũbetki pole olnud.

„Sãh, pista siis seegi sisse!”

Ja Liisu hoiab talle õkki poole sigarit nina alla.

„Kust sa selle said?” hüõtakse põue põhjust.

Õnnis lãige lendab eidekese não õle. Õhkelt kostab ta: „Kui sina oskasid uulitsalt saia leida, siis mina jãlle sigariõnnil! Pane aga piip tormamal!”

Ja jãlle istuvad mõlemad pingil ning Mihkel õtleb, nad pũhitsevat täna ju pãris jõuluid — mõni pãev varemini kui teised ristiinimesed...

Vaheajal on ahi ära kũdenud. Kõll hõõgub veel tukke sees, aga vaja kinni panna, et soe ei lãheks korstnasse. See tehtud, hakkab eit sãngi kõhendama.

„Kas tead, vanamees, tõmmame õige voodi ahjusõu ligemale, siis on meil soem magada.”

Vanamees nõõs. Asi toimub. Mõni minut hiljem lebab elatanud abielupaar sãngis vana lõhkise vaiba ja veel viletsama kuue all. Sinna matavad nad endi varemeteks kõdunenud nõlginud kehad, endi hallid pead tãis musta muret ja naeratavat nuttu. „Õh, et see oleks viimne õõ!” mõtleb salaja üks ja mõtleb teine. Sest nad on õleliigsed maailmas. Nad tahavad sũõa, aga ei jaksa seda enam teenida, ja kes tõõd ei tee, ei pea ka mitte söõma, õtleavad targad inimesed, kes istuvad kaetud lauas. Et nad oma pikal eluajal palju tõõd on teinud ja üksnes ihõõtõidu eest — kes kũsib selle jãrele! Tõõaeg on neil mõõdas — peab siis ka söõmis-aeg mõõdas olema. „Sa ei jaksa enam oma jalgugi ve-

dada — mine, kus tühi! Tööd anname noortele ja tugevaile!" Ja nii nad lähevad juba nädalate, kuude kaupa tühja kõhuga magama ja ärkavad tühja kõhuga üles, ja üks päev algab sama lootmatusega, millega teine lõppes. "Te olete vanad, minge, kus tühi!"...

Vaiba alt on kuulda korisevat hingetõmbamist, millesse segineb salajasi nuuksatusi. Nad on hakanud tugevasti teineteise kaela ümber kinni, eide hallid juuksed ühinevad vanamehe halli habemega, suu liitub suuga, külg küljega. Kõik on koos ses kaisutuses — nende õnn ja õnnetus, nende rõõm ja kurbus — otse nii, nagu viiskümmend aastat tagasi... Ja korisedes ning kähisedes töötab vana töölise vigane rind ja vagusamaks raugab ta vahva eluseltsilise hädine nutt. Siis on kõik vaik ja pime ja külm — pime ja külm nagu hauas...

Järgmisel õhtul tõid kohalikud päevalehed lühikese, kuiva sõnumi: Seal ja seal uulitsas, ses ja ses majas leiti täna lõunal surnult sängist üks elatanud abielupaar. Õnnetus on arvatavasti sündinud vingust. Ahjust, mille pelt oli ainult pooleldi ees, leiti tukke, kuna säng oli asetatud ahju suu ette. Mõlemad laibad toimetati lahkamiseks Tornimäele.

NENDE POEG

„Tule jumal appi, kas siis veel torni ei paista?”

Sooniste eit kuis seda juba kolmat korda, ja nii-
sama mitmendat korda vastas talle taat:

„Ega's mul rohkem silmi ole kui sinul, niipea kui
torn paistab, näeme teda mõlemad.”

„Siis anna marale ometi piitsa, muidu jõuame sinna,
kui kirik valja tuleb!”

„Ega ma hoost või lõhki ajada! Eks sa näe, mihuke
tee on!”

Aga seejuures andis ta märale siiski piitsa, nii et see
sabaga vastu lõi ja hakkas veidi väsinud huppega ta-
sast talupojatraavi sörkima.

Eit kohendas oma kõrget munakujulist siidmütsi,
mis suurräti all vankri pörutamise tõttu ühtepuhku
viltu vajus, ning hakkas meeste ükskõiksest meelest
ja vilust verest meelisklema. Sa jumaluke, mis on siuke
isasüda emasudame kõrvall Nagu jääpurikas tulise sõe
kõrvall Eide hing põksub ammu juba Pärtli kiriku
kantsli all, aga tema, taat, ütleb: „Ega ma hoost või
lõhki ajada!” Eit ei saanud tervel läinud ööl rõõmuare-
vuse pärast silmagi kinni, tema, taat, luges isameie
ära ja jai norinal magama... Hommikul oli teine küll
aegsasti üleval, äratas eidegi, kellest väsimus siiski
viimaks võidu oli saanud, ja kuis naeratavalt pilu-
silmi: „Vanamoor, kas mäletad ka veel, kuhu täna
pidime sõitma? — Noh, siis tõuse ometi, meil ju neli-
kümme verst sõita, tee on sant, ja poja jutlusest
ilma jääda — kas tead, Mari, see oleks kahju, mis pa-
neks nutma.”

Nagu poleks eit seda paremini teadnud! Enne veel kui vanamees lause lõpetas, oli ta jalgul, üks-kaks-kolm kirikuehtes ja vankril. Aga nüüd — oh see igavene, ilmlõpmatu kauge maa! Oosel kella neljast teel, päike peaaegu lõunas, aga ei ikka veel kiriku pikka tornigi näha! Ning see va tursahingega vanamees veel toriseb: „Ega ma hoost või lõhki ajada!” Tema hoiab hoost poja jutlusele, pojale külla sõites! Oleksid ohjad ja piits eide käes — kõrb peaks kullerisõitu sõitma! Ei ta lõhki läheks. Tal on jalgu ja on rammu. Ega's Sooniste Mihkli hobused väsinud ole!

„Vanamees, kõputa taga!”

„Las ma panen piipu. Suu nii mage, et ---”

„Sina oma piibuga! Alati peab sul see varn hamaste vahel rippuma! — Anna ohjad siia!”

Sooniste vana annab ohjad, aga piitsa pistab jalge vahele. Eit kisub aga ka piitsa pihku ja teeb märale jalad.

„No ega ma sedasi saa piipu toppida,” uriseb vanamees oma kollakashalli habeme seest. „Vaata, et ajad viimaks veel kraavil! Ega naisterahval aru ole.”

Hoolimata pörutamisest, mis paneb peal-istujad taoti hüplema — tee on äärmiselt rõõplik ja täis suuri kive —, läheb Sooniste peremehel siiski korda piibukolu musta mahorkaga täita, ilma et ta tragi teinepool hobuse jooksu kahandaks. Kuid tulevõtmisega on lugu täbar. Ilm on muidugi tuuline, ja nüüd veel kiire sõit.

„Pea, Mari, ma ei saa tuld!”

Mari peatab, aga hakkab siunama:

„Oh seda nuhtlust, mis peab inimesel siukese piibuimejaga olemal! Kakskümmend viis korda pannakse kirikuteel piipu! Ja ise tahab saada õigeks ajaks jutlusele. Poja jutlusele! On naisugune vanamees väärt, et jumal talle poja andis, kes on kirikhärra! Häbene ka natukel Pole veel kiriku tornigi näha, ja tema viidab kallist aega piibu panemisega!”

„Panen ju alles kolmat korda, ja Jaan ise tõmbab koa,” utleb Sooniste Mihkel, popsides piipu tuld. „Jaan tõmbab muidugi paberosse, mina piipu, aga eks see ole ükstapuhas.”

„Jaan? Misuke Jaan?”

„Misuke Jaan? Meie Jaan!”

„Meie poeg, kes on kirikuõpetaja?”

„Kes siis muu?”

Sooniste perenaine tõmbab ohjad äkitselt pingule, nii et hobune muudab jooksu sammumiseks. Eide kortsurikas nagu on veel rohkem krimpsu läinud ja voldikalt mahavajunud laugude vahelt vilguvad kaks pahast silma Mihkli poole.

„Kuule, vanamees, kas sul enam meeles põle?”

„Mis asi?”

„Kui sul enam meeles põle, siis tuleta nüüd meelde!”

„Mis asja?”

„Oma lollust. Sa oled talupoeg ja jääd talupojaks.”

„Kas sa's mõni saks oled?”

„Ma pean vähemalt meeles, et mu poeg on kirikhärra.”

„Kas mina siis seda ei tea?”

„Eks sa jah teal! Mis sa praegu ütlesid: „Jaan tõmbab koa!” Kelle Jaan? Kes see prostoi Jaan sul on, vanamees? Tohid sa kirikhärrat sedaviisi laia lõuaga kutsuda Jaaniks? Räägid ju nagu oma sugulasest või mõnest muust talujornikust... Kas tead, Mihkel, häbipuna tõuseb mul veel nüüd iga kord palgesse, kui selle peale mõtlen, mis sa oma juhmist peast kahe aasta eest tegid, kui ta veel Tullengal abiõpetajaks oli. Kogu kihelkond irvitab seda veel praegu ja teda ei kutsutud pärast enam muu nimega kui: Jaan — õpetaja-Jaan! Nagu sina oled Sooniste Mihkel, nii oli tema õpetaja-Jaan... Säh, helde jumal, kui enda isal pole aupakkumist, mis siis teistel viga haukuda!”

Mihkel tahab midagi kosta, jätab aga kostmata ja nõotab selle asemel erilise agarusega hobust taga. Nähtavasti on eide soendatud mälestus teda piinlikult puudutanud. Teisiti ei või see olla, sest lugu oli tõesti halb ja Mihkel kahetseb oma „lollust” tänapäevani taga. Eks vanamees astu, tulles kaugelt laadalt ja sõites Tullenga kirikumõisast mööda, kord poja poole sisse. Mõisa õues juhtub mees kirikhärra kutsariga kokku. Mihkel küsib mingi paha peale mõtlemata: „Tere, tere, kas Jaan koa-kodu?”

„Mihuke Jaan?” küsib kutsar vastu.

„Noh, eks minu poeg.”

„Kes su poeg sun siis on?”

„Eks ikka see abiõpetaja.”

Kutsar ajab silmad muidugi pärani, sest ta ei tea, et abiõpetaja on niisuguse talutaadi poeg ja et ta ristinimi on „prostoi” Jaan. Pärast lobiseb pentsikut lugu teistele, need jalle kolmandaile, ja varsti käib kihelkonnas ringi lendsõna: „Tere, tere, kas Jaan koa kodu?” Viimaks puutub asi ka abiõpetaja enesegi kõrvu, ja ta kurdab sellest kord emale. Eit muidugi krapsti taadi silmil. Ja mitte üks kord, vaid iga kord, kui õudne sündmus talle meelde tuleb, ja see tuleb talle paraku sageli meelde. Õnneks valiti „õpetaja-Jaan” varsti teise, kaugemasse kihelkonda koguduse peale, kus lugu ei tuntud ja tema talupojalist ristinime ei teatud. Ta kosis mõne kuu eest linnast noore ning rikka abikaasa ja elab nüüd lugupeetud pastorina hubast hingekarjase-elu. —

„Ja kuule, vanamees, mis ma sulle veel ütlen,” võtab õpetajahärra mõistlik ema, kui ta taadi piinlikku kohmetust meeleheaga on vaadelnud, uuesti sõna. „Et sa oma haisvat piibunossi kirikumõisas näole ei too, et sa ta sootuks ära peidad saapasäärde või kuhu tahes! Sa tead ju, et tema piibuhaisu ei salli; eks sa maleta, misukest nägu ta siis juba iga kord näitas, kui tudengina Tartust koju tuli ning sinu mahorkahaisu nuusutas! Ja nüüd on ta kirikhärral! Aga see pole veel kõik: mõtle tema proua peale! See on justament samasugune proua nagu meie mõisaproua. Peen ja uhke ja muidugi ka kõrgeist soost. Jumal hoidku, kui see sinu piipu näeb või tubakahaisu tunneb! Vanamees, et sa seda meeles pead! ... Jumal, jumal, mul eneselgi tuline hirm tema proua silma alla astuda. Kes teab, kui peen ja tore ongi! Mis meiesugune teab niukesega reakida!”

„Ää nüüd nii väga hädaldal!” kohmab Mihkel, et ka midagi öelda. „Eks ta ole ikkagi meie poja naine ja eks ta tea, et tema mehe vanemad on taluinimesed. Kui pole poeg meie vastu uhke, ega siis või naine koa uhke olla.”

„Naine ja naine,” osatab Sooniste ema uue pahan-dusehooga. „Sinu pojalt pole mitte naine, vaid proua. Kas mõistad?”

„Proua ja ka ikka naine,” pomiseb vanamees vastu. „Kas su õpetused juba kord ei lõpe?”

Ei. Eidele tuleb neid ikka veel meelde. Koputanud piibu vankritiiva vastu tühjaks ja pistnud taskusse, leeb vanamees selle patu ära, sülitab sirtsti läbi ham-maste maanteele. Uus põhjus noomimiseks!

„No kas pole pöörane temp, kui sa kirikhärra tuba-deski oma jälki sülitamist ei jäta! Sülitaga aga seal jah puhtale põrandale või vastu seinale! Ega sinusugu-sest paremat või lootat! Mis sina koa tead saksa tuba-dest — ükskõik, kuhu lirtsu lased! Tõepoolest, hirm tuleb peale niukest vanameest sakste lähedale viia! Kas tead ka, et sakste juures on kõik nii puhas ja läigib, et su nägu sulle nagu peeglist vastu paistab? Mina tean seda — olen ju terve aasta saksu tee-nind, enne kui sina mu külasse viisid. Aga sina — kust sina ka seda võid teada! ... Vanamees, ma annan sulle heaga nõu, unusta pooleks päevakski oma matsitembud, ää tee meie pojale ta proua ees häbi!”

Mihkel ei vasta küll midagi, aga salaja, üsna südame põhjas, teeb otsuseks teisepoole õpetusi karvapealt tahele panna ja oma kallile pojale mitte mingil viisil habi teha. Ninagi tahab nuusata ikka ainult räti sisse, mille eit talle kodus taskusse pistis.

Nad vaikisid nüüd mõlemad ja jäid mõttesse. Ainult Mihkli ühetooniline, masinlik „nöö”, hobuse astumine ning puristamine ja vankrirataste plagin labisid vaikust. Järjest lendas suuri poripritsmeid ra-tastelt ja mära tagumiselt jälult vankripõllele. Tee oli paiguti nii porine, et hobune nagu savikastis tantsis. Sõitjaile paiskus külma uduvihma näkku, vinge ning röske sügisetuul nüsis nende nina ja kõrvade kallal. Metsasalgud ja põõsastikud tee kõrval, leherüüd täis hõõguvat punast ja kollast, seisis nukralt longus, ning kulurohuga kaetud aasadel hõljusid tuhkjad uduvõl-vid otsekui kütisesuits.

„Vanamees, vanamees, näe, torn paistab!”

Eide rõõmuhüüd elustas silmapilk Mihklit. See ajas silmad otsides pärani ja nagi nüüd lepatuka taga tõesti neljanurgelist, tõmmuhalli, terava tipuga torni. See oli üsna lähedal ja nad oleksid teda vist juba ammugi silmanud, kui ilm mitte nii udune poleks olnud.

„Jumalale tänul“ hüüdis Sooniste vana rinda kergendaval ohkel. „Näe, mära juba üsna vahus ja omad luud-liikmed nagu halvatud. Oli see aga teekond!“

Eit aga pani käed risti ja vahtis rõõmliku ärevusega, nagu tummalt palvetades, torni poole, mis kiiresti sõudvate udupilvede sees, vahel kadudes ja siis jälle ilmudes, näis kõikuvat.

Veerand tundi hiljem oli hobune trahteri ette lasila külge seotud, vaip talle seljale laotatud ja heinavõrk ette antud; mõlemad vanad sammusid ruttu kiriku poole.

Aga nägid paraku, et nad olid hilinenud: kirik oli juba sees. Hobuste juures kiriku õues seisid vaid mõned üksikud inimesed ning kiriku udest volasid orelihelin ja laulukaja. Ühelt külamehelt kuulsid nad, et täna olevat pärast maakeeli jumalateenistust veel saksa jutlus, mispärast kirik varemini sisse läinud.

„Eks ma öeld sulle ikka, kõputa hoost taga, aga sulle on hobune armsam kui su poja jutlust!“ sosistas Sooniste perenaine mõruda etteheitega.

Taadi näost oli näha, et ta kahetses hobuse hoidmist nüüd isegi, aga ta püüdis end seega vabandada, et ega jutlus ole ju veel peale hakanud.

„Jaa, aga kas me veel räästooli ligidale pääsemel!“ nurises Mari edasi. „Istumisest põle juttugi.“

„Küll me räästooli ligidale poeme, see olgu minu mure,“ trööstis Mihkel. „Ole aga minu küljes kinni ja poe mulle järele.“

Halva ilma pärast polnud kirik nii väga täis, nagu eit oli kartnud. Istekohta nad küll enam ei leidnud,

aga kantsli ligidale pääsesid kerge vaevaga. Altari-teenistus näis olevat juba möödas, kogudus laulis ennejutluse-laulu.

Mõlemad vanad lugesid isameiet põlvili ja värisevail huulil, ohkasid mitu korda sügavasti ja ajasid endid siis oma märgades riietes jälle pusti, et otsida lauluraamatust mustade tahvlite pealt paistva numbri järgi, mida suutis näha ainult eide silm, lauldav laul ules.

Aga nende üle valitses niisugune seesmine ärevus, et nad laulu tükil ajal kätte ei leidnud, ja kui see vanamehel, kes raamatu väriseva eide käest ära võttis, viimaks korda läks, hakkas kumbki isekõrgusel laulma ja kummagi häälekõrgus ei lainud koguduse omaga uhte. Nad ise ei pannud seda täheleegi. Nad ei saanud aru ka sõnadest, mis nad laulsid. Nende mõtted ja meeled olid kammitsas, olid needitud selle ühe ning ainsa mõtte külge: meie poeg on kirikuõpetaja ja täna kuuleme esimest korda tema jutlust! See mõte helises nende hinges nii valjusti, nii maruselt, et see helin kõigist muist häälist — orelist, koguduse ja nende eneste laulust üle kostis.

Nad pidid poja jutlust tõesti esimest korda kuulda saama, sest noor õpetaja oli peale seda, kui ta ülikooli oli lõpetanud, väga kauges kihelkonnas prooviaastat pidanud ja niisama kaugel abiõpetajaks olnud. Kord palus Mihkel oma kihelkonna vana hingekarjast, et see tema poja korraks siia kutsuks jutlust ütleva. Aga too kirikhärra oli sakslane, kes eesti rahvusest õpetajaid ei sallinud. Ta kostis Mihklile, ei olevat sünnis, et tema kihelkonna talupoja poeg tema asemel siin jutlust peab; see kahandavat koguduse ees lugupidamist kirikhärrade seisuse vastu. Ta ei täitnud Sooniste Mihkli alandlikku palvet, ehk küll Mihkel oli kiriku „vöölmölder“. Mihkel arvas, et kirikhärra on kade. Oli see ju paaril korral temaga nurisenud, et miks ta tahab poja õpetajaks teha; seisus ei pidavat seisusest üle ronima; see olevat kõrkus, mida jumal karistamata ei jätnud. Ja kui ta ei tahtnud poega talupojaks jätta, eks siis pannud teda linna meistri või kaupmehe juurde õppima.

Oma etteheitega tegi õpetaja Mihklile jaolt ülekohut. Ega Mihkel poega sundinud õpetajaks saama, poeg tahtis ise; see mõte oli poja enese peas tekkinud, Mihkel andis ainult järele ja heitis nõusse, seda enam, et poeg õppis koolides imevirgasti ja kooliõpetajad soojalt soovitasid, et Mihkel teda kõrgemalt koolitaks. Ja jõudu Mihklil jätkus. Nii palju oli muidugi õige, et poja aade varsti ka vanematele südamesse juurdus, et poja paleus ka nende paleuseks sai. Nad ei suutnud enestele küllalt elavalt kujutella, kui ilus, armas, hinge ülendav see oleks, kui nende poeg kord pikas mustas õpetajakuues, valged lõkad rinna ees, kantslis seisaks ja patustele hingerooga jagaks. Ning tuttavad sosistaksid imestuse ja kadedusega: „See on Sooniste omade poeg!“ Nad ei jõudnud viimaks enam ära oodata, mil see tund täis rõõmu ja uhkust kätte jõuab.

Nüüd oli ta käes...

Lauldi viimast salmi. Käärkambri uks läks lahti, noor õpetaja ilmus. Aeglaste mõõdetud sammudega, silm maha löödud, astus ta kantsli trepist üles. Kuna orel, viisi lõpetades, lühikest järelmängu alustas, laskis õpetaja oma valkja pea ja õrna kollaka habemega piiratud näo ristas kätele ja palvetas.

Õpetaja ilmumisest saadik oli Mihkli ja Mari meelest, nagu oleks kirik üleloomulikult ereda valgusega täitunud. Jamedad küünlad altaril löid säravalt loitma; ristipoodud Kristus mustunud altaripildil ning Maarja ja Joosep ja vagad naised, kes risti ümber nutsid, ärkasid nagu ellu ja vaatasid kõik otsekui õnnistades noore hingekarjase poole. Ja mõisnikkude vapid ja hõbedast mälestuseplaadid tolmunud seintel ja sammaste küljes, need siretasid, nagu oleks neid nähtamatu käsi praegu haljastanud. Läbi kiriku voolas pühadusekuma, heljus pidulikult vagadusevaim. Oleks mõni ingel läbi ruumi lennanud, Mihkel ja Mari poleks seda imeks pannud.

Noor õpetaja tõstis pikkamisi pea, laskis silmad kogudusest üle käia, kõhatas paar korda ja liigutas suud. Jutlus algas.

Maarja ja Joosep altaripildil ei võinud innukamalt,

hingelisemalt ristilöödud Jeesuse poole üles vaadata, kui Mihkel ja Mari noore õpetaja poole kantslis. Nende silmad rippusid ta suu küljes, imesid iga sõna tal huultelt; nagu magus muusika teisest maailmast kõlas ta hää neile kõrvu. Nad ei raatsinud valjemini hingatagi, ja kui taat korra kõhis, karistas eit teda etteheitliku pilguga. Kui kaunisti ta nende meelest kõneles! Nõnda polnud nende teada veel ükski õpetaja jutlust öelnud. Iga kõrv pidi teda kuulatama, kõige tuimemassegi südamesse pidi tema sõna tungima, igast silmast vee välja võtma! Seepärast käis Mari südamest vihahoog läbi, kui ta kuskil kahte naist nägi jutluse ajal teineteisega sosistavat ja teises kohas kolme noort tüdrukut isekeskis naeru kõhistavat. Mihkli südant jälle täitis nähtus, et mõned inimesed pinkides tukkusid. Nende poja jutluse ajal julgeti jultu ajada, naerda ja tukkuda! Kui patune ja tuim on maailm!

Noor õpetaja kõneles tänases jutluses palju laste kohustest vanemate vastu. Asja andis talle selleks üks tema koguduses ettetulnud juhtum. Neil päevil oli ilmunud keegi seitsmekümne-aastane rauk õpetaja juurde ja kaevanud temale pisarsilmil, et poeg ja minia, kellele ta talu ja vara juba enda eluajal parandina kätte oli andnud, teda peksvat ja näljas pidavat. Ta palus õpetajahärrat võtta mõlemad noomimisele ja tuletada neile nende lapsekohuseid meelde — ehk aitaks see neid parandada. Muidugi oli õpetaja seda leinud ja karistas tänamatut paari nüüd veel sellega, et ta nende pattu ja kurjust hoiatava näitena ka tervele kogudusele kujutas. Ta tegi seda nii südameisse tungivate sõnadega, et kogudusest üldine liigutus läbi voogas ja naised hulganisti nutsid. Kõigi eel muidugi õpetaja enese ema. Ja ka õpetaja isa silmad olid märjad. Isa ja ema vaatasid läbi pisarate teineteise peale ja nende säravad pilgud ütlesid: „See on meie poeg, kes nõnda kõneleb, meie suur poeg!“ ... Arutades neljanda käsu ainet edasi, jõudis osav jutlustaja ka muude näidete juurde, mis pidid selgitama laste tänamatut meelt vanemate vastu. Küll ei olevat, tanu jumalale, neid lapsi liiga palju, kes oma vanemaid, ihu-

likult peksavad ja ihulikult näljutavad. Aga kas ei olevat küllalt neid, ja just meie päevil, kes oma vanemaid hingeliselt löövad ja neile samas suhtes leiva asemel kivi pakuvad. Kui paljud ei hakkavat oma vanemaid põlgama, kui nad on elus parema hariduse või jõukama ainelise järje poolest neist kõrgemale tõusnud, pealegi vanemate eneste abil; kui paljud ei näitavat sel puhul austamise ja tänu asemel üles uhkust ja kõrkust vanemate vastu, kui mitmed ei salgavat neid äragi, nagu salgas Peetrus Önnistegija!... Lühidalt: jutlus oli kõigiti ajakohane ja mõjuv. Seda tunnistas sügav vaikus, millega kogudus noore hingekarjase sõnu kuulatas, seda tunnistas naiste alaline nutukahin.

3

Jumalateenistus oli otsas.

Elatanud abielupaar, õpetaja isa ja ema, ärkasid nagu magusast unest, kui orel vaikis ja kogudus hakkas uste poole liikuma. Eit äigas rätiga üle märgade silmade, vaatas taadi otsa ja sosistas säraval pilgul:

„Küll oli ilus! Kuula kas või söömata!”

Ja taat vastas, kusjuures ta alumine huul imelikult tudises:

„Kahju et nii ruttu lõppes! Ma pole nii vägevat jutlust veel kuuldk.”

Nad toetusid ühe tühjaks jäänud pingi otsale, nagu ei raatsiks kirikust lahkudagi. Viimaks ütles Mari: „Kuule, vanamees, sa mine vaata hobuse järele, ma jään saksa jutluse ajaks koa kirikusse. Poen kuhugi nurka ja kuulan.”

„Sa ei saa ju saksa jutlusest aru.”

„Mis sest! Kuulen ometi ta häält.”

„Siis tulen minagi tagasi,” vastas Mihkel. „Tahaksin ometi näha saada, kudas ta need saksakesed koa läbi noomib.”

Ja tõesti — nad võtsid osa ka saksakeelsest jumalateenistusest. Mõlemad vanakesed peitsid endid, kui Mihkel oli hobust vaatamast tagasi tulnud, kuhugi nurka, tagumiste pinkide juurde, ja nautisid, kuna

nad jutluse sisust aru ei saanud, ainult õpetaja häält. Oli see ju nende poja hääl! — Mõlemad olid puruväsinud pikast teest, nende kõhud kirisemiseni tühjad ning mõlemad külmetasid oma märgades riides. Aga nad ei lahkunud enne kirikust, kui saksa jumalateenistus oli viimase laulusalmini lõppenud. Siis alles kobisid nad jalust peaaegu nõtkudes jumalakojust välja.

Kirikuõues läks õpetaja mõne saksaga nendest mööda, ilma neid ära tundmata. Kuis ta võiski seda, sest tal polnud ju aimugi, et tema vanemad siin on! Meelega olid nad jätnud seda temale teatamata, et talle ootamata rõõmu valmistada.

„Küll ta teeb suured silmad, kui meid korraga näeb!” mõtlesid mõlemad ja nende silmad naersid ning rinnad paisusid.

Kirikaia-esisel seisis umbes tosin tõldu ja troskasid, vormiriides kutsarid pukis, pikad plakspiitsad käes. Härrased olid peale istumas, mõnedel toapoised ees ja taga. Kuid see kõik ei huvitanud Mihklit ega Marit. Nende pead täitis külaskäik poja ja minia juurde, mis pidi saama praegu teoks, ning küsimus, kuidas võetakse neid seal vastu. Muidugi suure rõõmuga — selles olid mõlemad julged. Kuigi ehk minia, noore kirikhärra peen proua, esiotsa veidi võõrastab — mis sest. Nähes, millise rõõmu ja armastusega tema abikaasa oma elatanud vanemaid teretab, hakkab ta kahtlemata varsti sulama ning unustab ruttu, et külalised on lihtsad taluinimesed.

Kuna nad teineteise järel — taat ees, eit tema kannul — vankri poole sammuvad, leiab viimane jälle kord mahti vanamehele midagi ette heita.

„Oleksid ka võind lasta oma juukseid natuke lühemaks lõigata,” toriseb Mari. „Mis noor proua mõtleb, kui niisuke pikajuukseline vanamees talle korraga tuppa astub. Et sina ka ise millegi peale ei mõtle!”

Mihkel äigab käega üle kuklataguse ja kostab: „Noh, kui ta vaname enese vastu võtab, ehk lepiß siis ka vaname juustega. Ää ole ikka nii kartlik! Me läheme ju oma laste juurde!” —

Õpetajamaja oli üsna kiriku ligidal. Ilma et kumbki vankrile oleks istunud, ajas Mihkel hobuse kirikhärra

talli ette. Seal seisis kolm poriste ratastega kaleskat, mille eest hobused lahti olid rakendatud. Kutsarid seisis piipu tõmmates räästa all koos. Ilma neid oma ärevuses tahele panemata, sidus Sooniste peremees hobuse kinni ning kohendas vankril põlle, ja kui Mari oma mütsi ning rätti oli korraldanud, sammusid mõlemad maja poole. Ega maksa mära enne eest võtta, kui õpetaja ise käsib — mõtles Mihkel. Ta pidas seda viisakamaks. Ja nad olid ka veel nii viisakad ja alandlikud, et ei astunud majja suurest eesuksest, kust õpetaja ise sisse ja välja käis, vaid hoone otsast käiyvast uksest, mis muidugi teenijaile ja muile lihtinimestele oli määratud.

Nad jõudsid pikka avarasse vahekotta, kust mitmed uksest elamu paljudesse ruumidesse viisid. Vahekoda täitis mõnus praelõhn, ja köögist, mille uks oli praakil, kuuldus pannide ja padade susinat ja suminat. Veidi avatud oli ka vahekoja teises otsas üks uks, mille tagant kuuldus taldrikute ja nugade-kahv-lite klõbin — arvatavasti kaeti seal söögilauda. Uks tüdruk vehkis, midagi käte vahel, lendaval kõnnil läbi koja külalistest mööda, vaevalt vastu võttes nende teretust. Siis jooksis teine tüdruk neist samuti mööda, riivates taati käisest ja eite jalast. Majas näis valitsevat palavikuline rutt ja suur ärevus.

Õpetaja vanemad ei teadnud, mida peale hakata. Ise omal loal kuhugi tuppa tikkuda, seda nad ei julgenud. Nad olid parajasti sosinal otsust tegemas lähemat teenijat peatada, kes kojast läbi läheb, ja lasta õpetajale öelda, kes nad on, kui avanes uks ja kiiresti astus vaheruumi noor sihvaka kasvuga naisterahvas kahisevas siidkleidis.

Mõlemad vanakesed kummardasid sügavasti. Noor proua heitis põgusa, ükskõikse pilgu nende poole, ning tõtates köögi suunas neist mööda, tähendas kurnis kanges eesti keeles nuriseval toonil:

„Teie tahate vist opetajaherra palvele minema? Tulge teine kord. Opetajaherral pole täna aeka.“

Ja kadunud oligi. Köögist kuuldus varsti ta tõrelev hää.

Ta kahises küll varsti jälle neist mööda, elutuppa

Opetajaherra tammus nii rahutult ühelt jalalt teisele, nagu ei tunneks ta enda viibimist siinses ruumis sündsa olevat

tagasi, aga see sündis nii ruttu, et kohmetud vana-
inimesed ei saanud enam sõnagi suust.

„Neil näikse võõrad olevat,” sosistas eit, „selle-
pärast need tõllad seal õues. Oh kui kahju!”

„Peaks ometi Jaan — hm, hml — peaks ometi
õpetaja ise välja tulema!” vastas Mihkel samuti sosi-
nal.

Nad seisisid taas mõne aja oodates vahekoja seina
ääres. Siis tuli köögist toatüdruk, kandik suure aurava
supitirinaga käte vahel. Eit astus talle südilt tee-
ette.

„Olge hea ja õelge kirikhärrale, et meie tahame
temaga kokku saada.”

„Praegu ei saa õpetajahärraga kokku — saksad is-
tuvad parajasti lauda,” vastas tüdruk.

„Aga meie oleme kirikhärra vanemad.”

Tüdruk pööras oma tulipunase ja higise näo küsi-
vate silmadega vanakeste poole, nagu poleks ta eide
ütlusest õieti aru saanud.

„Me oleme kirikhärra vanemad,” kordas Mari tun-
giva, usaldust nõudva sosistamisega, „ja oleme kaugel
maa takka oma poega tuld vaatama. Õelge aga kirik-
härrale, et tema vanemad on siin!”

Tüdruk vaatas ühelt teiselt, laskis silmad korda-
misi kummagi riietest ja tervest kogust üle käia, mõõ-
tis neid, nagu öeldakse, pealaest jalatallani, ja ta pil-
gus võitles lai imetus visa umbusaldusega. Tema
nagu näis ütlevat: „Nah, et meie õpetajahärral on
põlvkused vanemad, seda ma poleks uneski usku-
nud...” Vanakestele aga kostis viimaks:

„Ma katsun siis õpetajahärrale öelda, et olete siin.
Aga kui ta võõrastega juba lauda on istunud, siis ma
ei tohi teda tülitada. Meil on täna suured võõrad.”
Öeldes viimast lauset juba üle öla, ruttas ta tirinaga
pooljoostes minema.

Onnekas polnud härrased veel lauda istunud. Nende
hüüesumini kostis saalist. Söögitoas oli ainult noor
naisproua, kes laskis viimase prooviva pilgu uhkesti
koetud, hõbedast ja kristallist siretava laua üle käia,
tõrjuki närvlikkude etteheidetega vastu võttes liiga
pikali tegelemise pärast.

Tudruk vabandas end seega, et teda võõruses tükk aega kinni peetud. Ja et ta prouale arvas võivat seda sama teatada, mis härralegi, keda ta saalis külaliste hulgas ei sõandanud tülitada, siis rääkis ta temale õpetajahärra vanematest, kes väljas ootavat ja õpetajahärraga soovivat kokku saada.

„Õpetajahärra vanemad?“ kordas noor proua ja astus sammu tagasi. „Kus — kus nad on?“

„Taga võõruses. Kas proua neid köögis käies ise ei näinud?“

„Võõruses seisid kaks külainimest...“

„Needsamad.“

Proua tõmbus näost tulipunaseks, siis kahvatas. Ta laugude vahele flumus sügav korts. Kähku pööras ta tüdrukule selja ja kadus saali. Paar minutit hiljem astus ta abikaasaga magamistuppa, mille ukse ta enda järel hoolsasti kinni tõmbas.

„Johannes, sinu vanemad on tulnud!... Missugune õnnetus!“

„Minu vanemad?“

„Jaa, sinu vanemad! Nad seisavad kojas. Ma nägin neid ise... Ja Viule öelnud, et nad on sinu vanemad!... Just täna! Jumal aita, just täna, kus meil on esimest korda niisugused külalised! Härra ja proua von Roth! Ja härra von Eckbrecht! Ja dr. Flemming! Kui paha, kui hirmus paha!“

„See on tõesti natuke paha... Mul polnud aimugi, mitte kahvatut aimugi...“

Õpetaja Jaakson seisis nähtavas kitsikuses oma noore kaasa ees: see värises ärevusest ja lennutas abiotsival ahastusel oma ilusaid silmi sinna ja tänna.

„Aga mis me peame tegema? Anna ometi nõu!“ soistas noorik saksa keeles, mis oli nende kodune keel. „Me ei või neid ju eneste lauda kutsuda, ei eneste tubadessegi. Sa mõistad ometi?“

Õpetaja Jaakson seisis norus peaga. Ta oli alumise huule hammaste vahele pitsitanud.

„Nad on nüüd kull ikka minu vanemad...“ algas ta kogeldes, „ja tulid meid külastama...“

„Aga mõtle ometi, millised võõrad meil on! Esimest korda suvatsesid härra ja proua von Roth meie

kutset täita, nende eeskujul ka härra von Eckbrecht tutrega — ja nüüd! Mis nad meist mõtleksid!...“ Ning prouake vaene ringutas käsi, sattudes ikka suuremasse ärevusse.

Õpetaja tõstis argelt pead. Ta nägu ilmutas suurt sisemist ummistust.

„Nad võivad minu kirjutuskambris nii kaua oodata, kui võõrad on lahkunud. Ma viin nad kohe sinna.“

Ja õpetaja pöördus sedamaid minekule. Proua aga peatas teda õlast.

„See ei lähe, Johannes! Neil ehk on tõkatiga võitnud saapad jalas, ja teiseks seisab sinu kirjutuskamber kahe uksega teiste tubadega ühenduses, sinna võiks meie külalistest keegi sisse astuda.“

„Keerame ukseid lukku.“

„See äratas kahtlust. Mõni tahaks sisse minna — sul pole ju õiget suitsetamistuba — aga ei pääse... Kas tead, Johannes, vii nad teenijatetuppa! See on tühi, tüdrukud on tegevuses.“

Jälle näris noor õpetaja midagi hammaste vahel, seekord tutikest oma valkjast habemest. Ta näis tahtvat midagi vastata, ent abikaasa jõudis ette.

„Kõige parem on, sa annad Viule käsu nad sinna viia. Sina pead ju võõrastega sedamaid lauda minema... Oh jumal, jumal, supp jääb sedaviisi külmaks ja praad kõrbeab ahjus ära! Ruttu, Johannes, me ei tohi endile häbi teha!“

„Ma — kas tead — ma tahaksin neid enne meeleldi teretada...“

„Aga seks pole ju enam aega!“ hüüdis proua, kel oli peaaegu nutt varuks. „Sa tead ometi, et supp kanti juba lauale!“

Ta lükkas mehe, kes kauemini vastu ei rääkinud, enese ees uksest välja. Kuna ta ise jäi saali külaliste juurde, läks õpetaja söögituppa Viule otsustatud käsku andma. See sündinud, paluti suurtsugu külalised lauda. Söögitoas algas seepeale rõõmus lusikateklõbin ning mõnus jutusumin.

Pastor Jaaksoni elatanud vanemad istusid vaheajal üksinda teenijatetoas. Õpetajahärra ei saavat mitte kohe nende juurde tulla — oli tüdruk teatanud —, sest ta istuvat praegu võõrastega lõunalauda. Käskinud viia vanemad niikauaks siis ümmardajaile kuuluvasse tuppa. Pärast sööki lubanud kohe tulla.

Eit ja taat vaatasid vilksti teineteise otsa, ei lausunud aga kumbki sõna. Tummalt silmitsesid nad, kui tüdruk rutates oli läinud, endi lhtlabast ümbrust. Mari laskis suurräti õlgadele alla ja Mihkel tegi käsikanööbid eest lahti. Muidu jäid mõlemad üleriistesse ja taat hoidis mütsigi käes. Nad näisid seda ruumi enestele ainult ajutiseks peatuspaigaks pidavat. Kas nad sellest mõtisklesid, et miks poeg ja minia neid mitte mõnda oma kambrisse viia ei lasknud, vaid teenijate korterisse paigutasid? Miks nad neid kui külalisi mitte ka lõunalauda ei kutsunud?... Kes teab? Nad ei rääkinud sellest teineteisele midagi. Nende suud olid kõvasti kokku pigistatud.

Eks nad võinud ju vist ikka arvata, et nendesugused suurte sakste seltsi ei sünni. Oli ju tüdruk paari mõisnikku maininud, kes õpetajahärrale esimest korda võõrusele tulnud. Aga üks asi torkis nende südant siiski, ja selle võtsid nad, kui nad juba enam kui tunni aega olid istunud, viimaks kõnesse.

„Kui ometi kuskilt palukese leiba võiks saada! Kõht nii tühi, et sisikond aiva nutab,“ algas Mihkel sosistamisi.

„Mul ka,“ kinnitas Mari. „Eks nad oleks meilegi siia võinud süüa saata. Ma tean ju, kui kaua sakstel viisiks on lauas istuda.“

„Tüdrukutel pole vist aega või unustasid ära.“

„Muidugi unustasid ära! Eks teenijate hooletust teata. Aga ära nii palju virise, vanamees, kannata välja, nagu mina!“

Vanamees ei virisenud siis ka enam. Ta kannatas eidega võidu tühja kõhtu. Mõlemad kuulatasid tummalt, kuidas vahekojas edasi-tagasi joosti ja kuidas vahetevahel eemalt, avatud ja jälle suletud uste va-

helt, kostis taldrikute tärin, klaaside kõlin ning rõõmus naerulagin.

„Tulime õnnetul päeval,“ tähendas Mihkel viimaks, kui toas valitsev vaikus liiga rõhuvaks oli muutunud. „Li saa pojaga sõna reakida ega miniat nähagi.“

Eit ei kostnud üsiootsa midagi, ohkas ainult salaja. Siis ütles enam enesele kui vanamehele:

„Oleme kui unustatud...“

Ning taas vaikisid mõlemad. Möödus üks veerand-tund teise järel, ilma et õpetaja oleks ilmunud. Viimaks astus Viiu sisse. Ta tuli nähtavasti uudishimu ajal, et õpetaja vanemaid lähemalt silmitseda.

„No kas saksad varsti söönud?“ küsis Sooniste perenaine.

„Joovad juba kohvi... Teil vist igav küll oodata... Ja küllap te kõhudki on tühjad. Aga proua ega härra ei öeld midagi sellest, et peaksin teile süüa tooma. Vist unustasid. Ja ma omast peast ei teand ka, ei old ju õieti aegagi. Kas pean nüüd proua käest küsima?“

„Tuletage enne õpetajahärrale meelde, et mele teda ootame,“ palus eit; „küll siis saame söömaga aegul!“

Aga õpetajahärra juba tuligi. Ometi viimaks! Kuna Viiu lipsas uksest, sirutas pastor Jaakson vanematele käe teretuseks.

„No kuidas teie siis nii kauge maa tagant ka siia saite?“ algas ta, kui ta mõlema kätt kergesti oli pigistanud. „Ja siis tulete nii ootamatul viisil! Eks te võinud ette kirjutada, et tuletel!“

„Tahtsime sulle natuke teadmata rõõmu teha,“ vastas ema.

„Teadmata rõõmu — hea küll, hea küll, aga näete nüüd, mul toad võõraid täis... Valisite õnnetu päeva...“

„Ega sest ole midagi,“ ütles ema, „tahtsime ainult su jutlust kuulda ja sind näha.“

„Ja ka miniat,“ lisas isa.

„Ah jaa, teie pole teä veel näinudki — õige küll! Aga ta on nüüd nii külaliste küljes kinni — mõistate isegi —, et praegu ei teagi, millal saab mahti... Eks ta ole kinni, nagu ma isegi...“ Missugune paha päev

täna!... Ega me pikemat juttu saa ajada ühtigi — pean aga jalle minema. Külaliste seas mõned mõisnikud, — teate isegi — need soovivad, et hasti nende ümber oldagu... Aga kuda siis kodused asjad on? Vana viisi? — Soo, soo, see on ju väga hea..."

Õpetajahärra kõneles nii rutates ning nii katkistes lausetes ja tammus nii rahutult ühelt jalalt teisele, nagu ei tunneks ta enda viibimist siinses ruumis sünda olevat. Poorduski mõne pealiskaudse sõna järel minnekule. Ukse vahel tuli talle aga veel midagi meelde.

"Kas olete ka juba süüa saanud? — Ei? — Oh, kahju, seda oleme hoopis unustanud! Kohe käsin teile süüa tuua."

Ja vanemad kuulsid, kuis ta hüüdis võoruses Viiut ja ütles sellele: "Ruttu muretse neile vanainimestele süüa!"

Mihkel ja Mari aga olid jälle üksinda.

"Ei kästud hoost lahti võtta ühti," mõtles taat.

"Ei pakutud õomaja ühti," mõtles eit.

Ja mõlemad lisasid mõttes juurde: "Ei lubatud miniat näha tuua ühti."

Aga nad ei kõnelnud kõigest sellest teineteisele sõnagi. Nõnda istusid nad vaikides, kuni toodi süüa. Viiu andis neile nõu üleriided seljast võtta, muidu hakkavat neil soe. Nüüd tuli mõlemale meelde, et õpetaja ise oleks võinud seda käskida. Aga ka sellest ei viiksatanud kumbki teisele. Eit vaid ohkas endamisi: "Oh kahju, valisime õnnetu päeva!"

Nad sõid vaikides. Ajaviiteks silmitsesid saksa moelehest väljalõigatud pilte, mis tüdrukud olid ehteks seintele klisterdanud, ja mõnda kastikest ning karbikest aknal. Taadi suu oli vesine. Hmistas piipu tõmata. Aga eit ei lubanud. Läks siis välja "hobust vaatama" ja tuli mõne minuti pärast tagasi. Küll ta kuskil nurga taga oma popsud ara tegi.

Istusid jälle veidi. Videvik oli kaes. Pimedik järgnes. Nende silmad ei selitanud enam teineteise nagu-sid, nad nägid ainult veel endi tumedaid kogusid.

"Eit, hakkame õige minekut tegema!"

"Hakkame pealegi."

"Neil pole ju täna aega..."

"Ega ole... Võid isegi arvata — suured võõrad..."

"Lähme siis pealegi!"

"Lähme neh... Aga enne peame jumalaga jätma —"

"Ei tea, kas maksab neid tülitada... Utleme tüdrukule."

"Oleks nagu natuke hale nii lahkuda... Tüdruk võiks nad siia paluda... Täname ometi söögi eest..."

"Siis ütle tüdrukule!"

Eit tegi ukse lahti, ja kui Viiu mõne aja pärast mööda laks, kutsus ta tüdruku sisse ja palus õpetajale teatada, et nad hakkavad koju sõitma.

Õpetaja ilmus mõne aja pärast, aga ilma abikaasata.

"Juba minek lahti?" hüüdis ta lahkel, otse südame-likul toonil. "Kahju küll, väga kahju, aga kas teate: tulge ometi hea saaniteega kord tagasi!... Täna — näete isegi — täna on siuke õnnetu päev... Minu abikaasa näiteks ei saa võõraste juurest äragi — praegu peab neile mängima klaverit... Tahavad veel õhtusöögiks siia jääda... Aga kui tuleksite kord tagasi — ükskõik millal, ega sellega häda ole, me elame siin ju ikka alles, kui jumal elupäevi kingib, — siis — siis oleme enam isekeskis... No jumalaga siis, ja koju palju terviseid, ja head teed ka..."

5

Nad istuvad jälle vankril. Kõssis teineteise kõrval. Väga ligistikku. Ja külm vihm peksab neile näkku ja vinge tuul hammustab nende nina. Rattad ja hobusekabjad pilluvad pori vankripõllele ja nende riieteale. Tulles soojast toast, on neil külm; nad lõdisevad. Ja märg, rõhuv pimedik piirab neid. Nende silm ei selita enam teineteise nägu; nad tunnevad ainult, et nad on teineteise juures — ühendatud rõõmus ja kurbuses...

Nad ei lausu musta ega valget. See vaikimine valtab tunni, vältab kaks. Siis algab eit korraga õrna, tassase häälega:

"Aga kui ilusti ta jutlust pidas!"

Ning taat kostab soojalt: "Jah, küll oli armas jutlus!"

„Et kuula kas või söömata!” lisab eit.
„Jah, ei tahaks, et lõpeb,” tähendab taat.
„Ja iga sõna nii õige, nii südamest...”
„Nii südamest —” kordab taat, tahab veel midagi
öelda, jätab aga sõna pooleli ja äigab käega paar korda
üle halli habeme...
Silmapilk hiljem kuuldub eide suurräti seest ise-
värki ägav kahin. Mihkel tunneb ta sooja keha oma
külje vastas tuksuvat...
„Ema, miks sa nutad?”
„Mõtlen — mõtlen poja — armsale jutlusele...”

ÄI

Väike väljasõidukoht linna ligidal.

Kolmekuningapäeva õhtu.

Lumeta teest hoolimata rohkesti külalisi restoranis.

Mina istun üksinda restoraniruumi ühes nurgas, rüüpan musta kohvi, vaatlen seltskonda ja kuulatan tema vestlust.

Enamasti kaupmehed, peremehed ja sellid ning nende daamid. Ma tunnen neid kõiki — kui mitte nime, siis ometi näo poolest. Nad kannavad häid riideid ja kõnelevad saksa keelt. Rahvuselt on nad endised eestlased, mida nad muidugi olla ei taha. Nooremad härrad on hoolsasti soetud ja moekohaselt ekipeeritud saapaninast kuni kõrge krae ja värvika kaelasidemeni. Iseäranis „kontorihärrad“. Need on kaubalinna lõvid. Poesellide peale vaatavad nad veidi üle õla. Need jälle vaatavad üle õla teiste peale, keda nad endist arvavad madalamad olevat, näiteks käsitööliste peale. Seltskonnal peavad olema oma astmed, muidu puudub nii mõnelgi isendil tähendus ning kaal. — Daamidest pole midagi erilist öelda: nende välimus on laitmatu, aga mitte just elegantne, maitselt väikelinna laadi nii riide, ehte kui ka soengu suhtes. Kulased taskukellukesed pika kuldse keega, käevõrud, rinnanõelad, sõrmused. Iseäranis sõrmused. Neid on neil palju. Uhel proual loen neid kahes sõrmes kuus tükki. Aga mis sest. Ta on ju rikka vorstivabrikandi noorik.

Seltskonna jutuaained on mitmekesised. Enamasti aga räägitakse üleaedseist, tuttavaist, ärisõpradest ja

ärivaenlastest. Uks on teinud midagi hästi, teine midagi halvasti. Kõige kauemini viibitakse nende juures, kes on teinud halvasti. Seal on näiteks keegi härra, kelle abikaasa pidas kübaraäri ja jäi hiljuti pankrotti. See tuli sellest, et mees käis lokaales liiga sagedasti einestamas. Laskis naist ennast enam-vähem toita. Vaene naine, vaesed lapsed! Seltskonnas on mõned, keda sageli nähti halva mehe seltsis einestamas. Need mõistavad teda nüüd kõige karedamini hukka. Miks ka mitte — t e m a läks pankrotti, mitte n e m a d.

Nooremad härrad, kaks ja kolm koos, kõnelevad naistest. Tudrukuist. Teatud liiki tüdrukuist. Ja linna-teatri naisnäitlejaist. Ja trimpamisest. Lõbusaist joominguist või tantsinguist. Ka riidudest ja kaklemistest. Ja rattasõidust ning kaardimängust. Nad lõbutsevad seejuures küllaldaselt ja joovad ühe klaasi riia õlut teise järel. Taoti tõusevad istmeilt ja joovad letil „üldise napsi“.

Ühes lauas arutatakse Vene-Jaapani sõja küsimust. Härrad teavad selgesti, et sõda tuleb. Neil on Peterburist ustavaid sõnumeid. Minister ise öelnud. Homme minevat meie linna garnisonist see ja see rügement juba teele. Mobilisatsioon käimas.

Kumb võidab?

Muidugi venelane.

Keegi kahtleb. Sest Jaapan tellinud inglaselt siisugused suurtükid, mille pommid lõhkedes vaenlase terve väekorpuse uimaselt maha sirutavat. Pommid olevat täidetud nimelt mürggaasidega. Uksainus pomm võivat võtta 10 000 meest jalust maha. Mis siis vaenlase ratsaja jalaväel viga uimaseid mehi nagu rotte maha nottida!

„Kõik ei aita midagi,“ vaieldakse vastu. „Jaapan ei pääse ju mandrile. Selle eest vastutab Vene uutmoodi miinistik. Te peate ometi teadma, et kogu meri Jaapani ja Aasia kontinendi vahel on risti-põigiti torpeedosid täis pandud. Need seisavad traatidega ühenduses nagu telegraafivõrk ja peatraat suundub Port Arturisse, otsekohe admiral Aleksejevi tuppa. Niipea kui Jaapani sõjalaevastik väljub sadamaist, vajutab Vene admiral elektrinööbile — ja kogu laevastik lendab vastu taevast!“

„Kui hirmus!“ hüüavad kaks daami lauas ja lõõvad käed põskede ümber.

Härrad aga vaidlevad tõsiste nägudega edasi ja satuvad punetavail päil ikka suuremasse õhinasse. Nende punss läheb külmaks, sigarid kustuvad — nad ei pane seda tähele. On ju kaalul kahe suurriigi saatus.

Seltskonnast huvitab mind kõige enam laudkond, millesse kuulub kaupmees Vaas oma abikaasa, väikese poja ja kahe sõbraga, kellest teisel on ka proua kaasas. Ma tunnen kaupmees Vaasi, tema mind vist mitte. Oleme koolivennad, aga kui tema oli ülemas klassides, olin mina alamais, sest ma olen temast noorem, ja nii ei puutunud me teineteisega lähemalt kokku. Ta on mustaverd habemik mees palja pealaega; teine silm vaatab pisut kõõrdi. Ma nägin teda paarikümne aasta eest, mil ta oli esmalt õpipoiss ja siis sell ühes rauakaupluses. Nüüd tal on oma kauplus, mis hästi jookseb ja ta võrdlemisi lühikese ajaga jõukaks meheks on teinud. Niisugused hoidjad, püüdjad, väsimatult-töötajad, nagu Vaas, saavad ikka rikkaks. Juba õpipoisina siretas talle tuleviku kaugest udust hele paiste vastu, tema eesmärk, tema paleus: saada peremeheks, tõusta haljale oksale. Selli pead täitis ööd ja päevad sama mõte, ainult kindlamal kujul, laiendatud lootustel: mitte ainult haljale oksale, vaid rikkaks, võimalikult rikkaks tahtis ta saada. Hoidis mees iga kopikat, laskis koguneda kopikad rubladeks, rublad sadadeks. Nagu ta äris oli korralik, ustav, usin, nii oli ta eraelus kaine, kasin, karske. Ja nagu ta äris tõusis ametiastme ja palga poolest, nii tõusis ta eraelus lugupidamise ja usalduse poolest. Ei tea, kui palju tal enesel raha oli, kui ta peremeheks hakkas, aga ma võin oletada, et tal polnud puudust krediidist, kui ta ehk laenu vajas. Lugupidamist ja usaldust tema vastu kinnitas veel see, et ta õpipoisina ja sellina käis igal pühapäeval kirikus. Mäletan veel selgesti, kuis Johannes Vaas, ilusti köidetud lauluraamat käes, pühapäeva hommikul täpilt kell kümme tõsiselt ning viisakalt saksa kiriku uksest sisse astus ja täpilt kell kaksteistkümmend sealt jälle väljus. Sellele kaunile kombele on ta ka peremehepõlves truuks jäänud, muudkui et ta nüüd ühes

abikaasaga jumalalt edasikestvat äriõnne käib palumas.

Härra Vaasi abikaasa on pisuke, valgetverd, kahvatu, aga üsna ilus naisuke. Ta kannab näpitsat väikesel kreeka ninakesel ja äratav arvamist, nagu oleks ta paremast seltskonnakihi pärit. See pole aga nii. Ta on vaese kelneri tütar. Härra Johannes Vaas hakkas teda armastama ja abiellus temaga, olles tol ajal veel poesell. Ta oleks kahtlemata võinud ka rikka naise kosida, ja see nõu tal ehk ka oligi, aga armastus tõmbab vahel äriarvetest kriipsu läbi.

Ka härra Vaasi äi on meie restoranis.

See mind just huvitabki.

Ta ei istu aga mitte tütre ja väimehe juures joogilauas, seks pole tal aega, vaid ta töötab siingi kelnerina. Ta peab ümmardama külalisi. Ta ümmardab ka tüdrit ja väimeest ja nende sõpru.

Kes linnas ei tunneks vana Meinvaldi, seda igavest hotellikelnerit! Sest saadik, kui ta ei suuda enam hotelitreppe mööda üles ja alla lennata, näikse vanakest restoranis töötavat, millel ei ole treppe. Ta on peale seitsmekümne aasta vana ja tal on reuma mõlemas jalas. Seepärast veabki ta neid lääpamisi järel ning kõrge vanaduse pärast värisevad ta närvlikud käed ja tudiseb ta hall pea. Ta näonahk on sügavasti kiprunud ja veretuhall nagu pärgament, kuna teravaks kitsenenud lõua alt ripuvad kaks laia voltlotti kaugele valge kaeluse peale alla. Ka ei kuule ta enam hästi, seepärast peab teda ikka valju häälega hüüdma. Ja ta ei näe enam hästi, seepärast komistab ta tihti ja läigatab klaasidelt osa taldrikuile. Talle antakse aga ikka veel teenistust, sest ta on korralik, ustav, läbi ja läbi aus kelner, kes ennem laseb ennast petta, kui petab külalist. Ja siis ollakse tema vastu ka kaastundlik, sest kes peab teda toitma, kui ta enam teenistust ei leia?

Väimees? Rikas väimees?

On väimehi, kes äiu toidavad; on ka neid, kes ei toida. Kes väimeest võib sundida äia toitma! Naine ja lapsed muidugi toita. Ja ega toitmist veel vaja olegi — vana-meis suudab ju veel teenida. Kui ta on kord nii kaugel,

et oma kõveraid jooksvajalgu enam sugugi ei suuda järele vedada ja värisevad käed ei jaksa napsitaldriku enam sugugi kanda — siis muidugi peab väimees appi tõttama ja vanamehele armuleiba andma. Kuid esiotse jõuab ta ju veel teenida, nagu praegugi lokaaltäis inimesi võib tunnustada.

Minu meelest on, kui poleks härra Vaas ja tema kuldnapitsaga abikaasa mitte teadnud, et vana Meinvald siinses restoranis töötab. Muidu poleks nad vahest siia tulnud. Ma nägin nimelt, mis juhtus, kui perekond sisse astus ja kelner nagu kord ja kohus neile vastu tõttas, et nende pealisriideid maha võtta. Härra Vaas tuksatas tagasi ja proua Vaasi kahvatu nägu jumesus roosakaks. Lugu muutus veelgi piinlikumaks, kui nende väike terane pojuke poolvalju häälega rõõmutses:

„Aapapa siin! Mammi, näe, aapapa siin!“

Mammi kummardus poisikese üle, pannes talle käe suu ette. Papi aga pööras näo ukse poole ja näis aru pidavat, kas poleks parem tagasi minna. Nad oleksid seda vahest teinudki, kui neil mõlemat tuttavat kaasas ei oleks olnud. Need poleks aga vist niisugust põgenemist mõistnud, kui juba kord siia oli sõidetud. Nii siis lasksid härra ja proua Vaas sündida, et vana Meinvald neil kasukad seliast võttis ja proua Vaasil kalossidki jalast. Ta ei avaldanud seejuures vähemat kui tundmismärki, ta oli aiva kelner, aupaklik, distant si silmas pidav kelner salvrätist sabakuue ja valge lipsuni. Ta painutas oma kanget selga ja küürus kukalt alandlikuks kummardamiseks, nagu kord ja kohus, ning läks ainult nii palju ümmardaja piirist välja, et ta äigas väikesel poisil, kes teda aapapaks oli nimetanud, käega vargsi üle valge pea.

Ja nüüd, kus seltskond lauas istub, ümmardab ta härra ning proua Vaasi ja väikest Oskarit niisama teraselt, viisakalt, alandlikult ja võõralt nagu kõiki teisi külalisi. Vana Meinvald tunneb elu ja elukombeid, vist tunneb ta ka oma väimeest ja selle kuldprilliga abikaasat.

Härra Vaasi lauas valitseb pisut kohmetu, lõbuaher meeolu. Ei taha targata elavust, ei pääse laabuma

jutt, hoolimata veinist ja punsist. Härra Vaas istub seljaga saali poole, ta kulm on kortsus. Proua Vaas nihutab end toolil sinna-tänna ja ta suu ümber vaevleb sundlik naeratus. Ainsad jutlejad on nende kolm tuttavat, kaks vanaldast paksu härrat ja pikk kõhetu proua, keda ma ei tunne ja keda ma pean siin linnas võõraks.

Korraga hüüab väike Oskar, see ilmparandamatu õnnetuselaps:

„Aga papi, miks siis aapapi meie lauda ei tule? Näe, kui väsinud ta on!”

Ma ei tea, mis seepeale sündis. Mul oli piinlik vaadata härra Vaasi laua poole, seepärast panin käe silmade ette ja vaatasin maha... Mäletan aga, et Oskar sel õhtul enam aapapa nime suhu ei võtnud. —

„Kelner, kolm klaasi õlut!”

„Kelner, neli konjakit!”

„Kelner, pagana päralt, kui kaua peame siis tellitud vähke ootama?”

„Kelner, kas siis minu portsjon ikka veel ei tule?”

„Kelner, kui te mitte kohe raha ei tule vastu võtma, lähen maksmata minema!”

Ja vana hall Meinvald, härra Vaasi äi, laseb oma kangeid, kõveraaid kelgusalaseid vibutada ja sudib laua juurest laua juurde, nii et frakisabad lendavad ja higi tilgub otsmikult. Iga joobnud kollanokk võib teda hüüda, tõelda, hurjutada, sõimata. Ta on ju kelner! Ja kedagi pole, kes heidaks armu ta vigastele, väsinud jalgadele, ta värisevatele kätele, ta poolkurtidele kõrvadele, ta tuhmidele silmadele. Ja kedagi pole, kes talle annaks sooja toanurga ja igapäevase leivapalukese ning ütleks: „Meinvald, sa oled enam kui seitsekümmend aastat vana, oled elus palju tööd teinud ja vaeva näinud, oled oma lapsed kasvatanud ja koolitanud — puhka nüüd ka natuke, enne kui poed mätta alla!”

Härra ja proua Vaas teevad minekut. Härra Vaas maksab. Meinvald peab tagasi andma. Ta annab kopikat kuuskümmend tagasi. Härra Vaas pistab neli-kümmend kopikat punga, kakskümmend jätab lauale jootrahaks.

Siis ruttavad kõik riiete juurde, mida kelner aitab neile selga tõmmata. Härra ja proua Vaas on esimesena uksest väljas. Ma ei kuulnud mitte, et nad ümardajale jumalaga ütlesid, kuid võin eksida. Kõige viimane on väike Oskar. Aapapa vajutab sellele mütsi pähe. Poisike heidab rutulise argse pilgu aapapale, ta suu liigub, nagu tahaks midagi öelda, aga vana Meinvald poetab ta õrnal tõukel uksest — poisil pole vaja midagi öelda...

Vanake seisab pilgukese aega mõttes ukse juures, nagu tuletaks enesele midagi meelde. Siis lääpab pikaldasel sammul härra Vaasi laua juurde, millelt tal on jootraha jäänud võtmata. Ta vaatab raha peale maha ja näib aru pidavat. Mõlemad käed on ta sügavasti tasku pistnud.

„Kelner, õlut!”

Ta kähvab ringi, parem käsi tuleb taskust ja võtab jootraha laualt. Sest vana Meinvald ei lask ju jootrahast.

KAKS JÖULUÔHTUT,

„Tilde, ma toon vitsa, kui sa mitte kohe tuppa ei tule. Mitu korda pean sind kutsuma?”

„Oh, mamma, las ma veel natukenegi vaatan!”

„Sa oled juba küllalt vaadand! Kolmveerand tundi seisad juba nagu vahisoldat seal lumehange otsas! Oota, tüdruk, kui jälle kõhima ja läkastama hakkad!”

„Mamma, mul ei ole külm, mul pole mitte sugugi külm!”

„Kas pole laps käest ära! — Mis sul seal vahtida ongi? Sa oled seda ju ennegi näind!”

„Kui ilus, mamma, kui ilus!”

Ma astusin parajasti hoovivärvast sisse, kui see sõnavahetus mulle kõrva puutus. Kõrge kivimaja kahest suurest aknast voolas hele kuma alla hoovi ja selle valguse paistel nägin kojamehe Tildet õuekoera onnikese kõrval lumes seisvat ning pärani silmil nende valgustatud akende poole üles vahtivat. Parema käega villast rätti rinna eest koos hoides silitas ta pahema käega Sultani suurt musta pead. Ilm polnud liiga külm, aga vinge tuul puhus väikese neiu kitsast kogust üle, ja ma panin tähele, kuis Tilde oma rāti sees tasakesi värises. Minu iseäralist tähelepanu äratas aga, kui olin ligemale astunud, tütarlapse sinakas, kahvatanud nägu, millest välja särasid kaks suurt tumesinist silma isevärki soniva, nagu kaugele võõrasse maailma nägeva pilguga.

„Tilde, sul on külm, sa peaksid tuppa minema, nagu mamma käsib.”

„Ma lähen varsti,” sosistas ta mulle vastu. „Vaadake ometil!”

Hakkasin kinni ta jääkülmast käest, mis puhkas koera kolbal, ning tõstsin pilgu üles majaperemehe akende poole, millel näis väikese Tilde kohta nii nõiduv mõju olevat. Esimene asi, mis mulle rikka majahärra söögitoast silma paistis, oli suur särav jõulupuu. Ta ulatus maast lakke ja oli kirjute küünaldega, siretava ehtevärgiga, kõiksuguste ilu- ja maius- asjadega nii raskesti koormatud, et nõrgemad oksad lāngu vajusid. Põleva puu ümber tuksus õnne, rõõmu, armastusse ja küllusse uppuv perekondlik elu. Mamma ja papa olid tütardele ja poegadele jõulumehe tooted kätte jaganud, ja et jõulumehel on rikaste pailaste vastu iseäranis lahtine käsi, siis oli meil Tildega asja küllalt nende kingituste paljust ja hiilgust imestella, millega „sulane Ruprecht“ saksalapsi oli õnnestanud. Näha võisime neid ande seda paremini, et preilid ja noorhärрад nendega sagedasti akende juurde ilmusid ja neid õnnest säravail nägudel üksteisele näitasid.

Ma pilusin kõrvalt Tilde otsa. Ta kohmetu pale, ta suured, pärani aetud silmad väljendasid ainult lapselikku vaatamishimu, ahnet põnevust ilu ja hiilguse kohta, mitte kadedust. Kergelt ja pehmelt levib ta näokesel lapselikkuse, resigneeritud rahulduse nukker-rõõmus kuma.

„Lähme, Tilde!“

Ma püüdsin teda õrnalt enda järele tõmmata, sel hetkel aga hakkas majahärra korterist kostma klaverihelin, millele järgnes laulukaja. „Vaikse öö“ hingelised akordid ujusid pühaliku helilainena pimedasse hoovi, heljusid Tildest ja minust üle ning surid kaugel lumega kaetud majade ning aedade taga.

Tilde oli minu järel paar sammu edasi astunud, seisis aga nüüd jälle nagu maa külge võlutud. Ta silmad laienesid veel enam, nende mõistatuslik vaade näis peegeldavat mõne mulle nähtamatu paiste vastu kuma. Ja ta sinised huuled sosistasid vaevalt kuuldavalt:

„Seal — seal — seal...“

Ma ei suutnud teda eksitada selles mulle nii arusaamata olekus. Ma lasksin teda seista nagu nälgi jat,

kes kustutab oma isu, nagu palvetajat, kelle hing on lahus ihust ja maailmast. Alles siis, kui laulu viimane toon lumehangede taga oli hinge heitnud, viisin ta pimedat treppi mööda alla tema vanemate niiskesse keldrikorterisse.

Ma armastasin seda kolmeteistkümne-aastast tütarlast. Armastasin teda kui neiut, kui naist, mitte kui last, ja ma tegin seda täie mehearmastusega.

Minu silmis ei olnud Tilde mitte laps. Ma unustasin ta arenemata keha, ta lapselikud liikmed. Ma nägin ainult ta silmi, ja need ei olnud lapsesilmad. Ja need silmad andsid talle ka näo, mis polnud lapse-nägu. Ma pole kunagi näinud nii targalt, nii sügavalt, nii hingeliselt kõnelevaid silmi, kui olid Tildel. Ma vaatasin nendesse ja mu meelest oli, nagu kõneleksin ma täiskasvanud inimesega. Ja tema nägu oli nii muutlik, nii kõigi tundmuste käes vabalt meisterdada, et unustasin ka Tilde lapseliku suu ja vahetasin mõtteid ainult tema silmade ja näoga.

Tilde töötas küpseda suureks iluduseks. Ta kasvas jõudsasti, peaaegu liiga jõudsasti, ta sihvakas paindub keha võttis ikka meeldivama, täidlasema kuju, ta peenike kahvatu nägu astus imekena valkja käharjuukse raamist ikka nõiduvamalt nähtavale. Ja see lilleke kasvas meie kojarahva pimedas kitsas keldrikambris! Keegi ei näinud, keegi ei imestelnud teda peale minu. Ja ma olin nii õnnelik, et ma seda üksi võisin teha.

Ma käisin teda tihti vaatamas, temaga vestlemas, temale midagi viimas. Ta rõõmustas ju nii väga, kui ma talle pihku pistsin mõne lille, mõne raamatu, mõne pildi või tarbeasja, öeldes: „Tilde, selle tõi sulle.“ Sooja sõprusega hoidus ta minu poole, ja kui olin kauemat aega kodust ära — ma elasin temaga ühes majas —, siis oli ta isalt või emalt sageli minu järele küsinud. —

Pärast mainitud jõuluõhtut sain alles kolmanda püha õhtul mahti Tildet vaatama minna. Oma ehmatuses leidsin ta haigema sängist. Ta nägu kattis õhetav palavikupuna, külmavärinad raputasid ta kuuma keha ning rinda vapustas taoti kuiv kahtlane kõha.

Muidugi ajas ema kõik süü laupäevaõhtusele külmetusele ning tõreles vastast last selle õrnusega segatud meelepahaga, mis tuleb kartlikust emasudamest. Tilde ettevaatamatus oli ka tõesti seda suurem olnud, et ta juba mõnda aega varemalt oli kergesti köhinud.

Sel õhtul ei saanud ma Tildega palju rääkida, sest ta uinus magama ja hakkas sonima. Niipea kui kojamutter seda märkas, pöördus ta meelepaha „vastaselt lapselt“ teisale. Nüüd korraga oli majasakste jõulupuude kõige juures süüdi.

„Ma ei mõista, miks nad hoovipoolseid aknaid ka kinni ei kata!“ ohkis ta rahutult. „Kellel on nende ilu ja uhkust vaja näha! Kui ta nüüd sureb, siis — siis tuleb see nende hinge peale!“

Aga Tilde ei surnud. Juba mõne päeva pärast nägin teda ema kõrval uulitsal lund rookivat. Möödunud haigust tuletas meelde ainult veel ta verekehv nägu, mida nüüd kattis läbipaistvam kahvatus kui muidu. Ka kuulsin teda veel köhivat.

See lühike tahe kõha, millest Tilde nüüd enam lahti ei saanudki, ei tahtnud mulle sugugi meeldida. Mulle puges salakartus põue. See kasvas seda suuremaks, mida kauemini Tilde köhis, mida kõhnemaks ning valgemaks muutus ta õrn nägu, mida lahjemaks ta kasvav keha.

Mõne kuu pärast ei võinud ma enesele enam salata, et tütarlapse elujuure kallal närib see armutu uss, kelle hävitamine nii harvasti õnnestub. Tilde põsed vajusid lohku, ta silmad tungisid tumeda ringi keskelt kohutaval suurusel välja, ta kehajõud hakkas silmanähtavalt kahanema. Seejuures ei kurtnud ta ilalgi valu, ta ei tundnud häda rinnas ega kurgus, köhimine ja köhatamine sai talle nagu harjunud viisiks. Käisin vanemaile peale, et nad viiksid lapse arsti juurde; kaua ei tahtnud nad seda teha, pidades haigust kergeks ja mööduvaks, ja kui nad seda viimaks tegid, oli juba hilja. Tohter võis ainult nentida, et tütarlaps juba kaunis kardetavaks arenenud kopsutiisikust põeb, mille vastu võitlus tahab visaks kujuneda. Et on karta kõige pahemat, seda peeti haige eest muidugi salajas.

«Eedi, tereta omeli noorhürrat ja tee ilus «kratsjuss»!»

Missugune meeleheitlik tundmus — teada noort, elurõõmust, armastatud olendit nõnda surmale puhendatuna — abita, lootuseta, näha teda oma silma all hua poole vankuvat!

Tilde kahanes ja hävis nagu põlev küünal. Ta närtsis ja kõdunes nagu murtud juurega taim. Pikkamisi, aga alatasa. Vagusi, valuta, talle enesele teadmata. Ta ei tundnud midagi muud kui kasvavat nõrkust. Ta suust ei tulnud ainust kaebesõna, ta ei äganud ega oianud. Köha muutus vahel raskemaks, kadus aga vahel peaaegu sootuks.

Ma värisestin, mõeldes silmapilgule, mil ta oma olukorrast aru saab. See pidi ometi kord tulema. Ja tuli.

Tilde oli siis juba mõnda nädalat sängis olnud. Ta jõuetus oli nii suureks läinud, et ta enam jalul ei suutnud seista. Uhel õhtul käisin teda vaatamas.

Ta vahetas minuga mõne pehme, lapseliku sõna ja naeratas paar korda nii magusasti, nagu ainult tema oskas naeratada. Siis jäi mõttes vastu lage vahtima. Ma ei eksitanud teda.

Akitselt kähvas ta istukile, ta nägu avaldas ärarääkimata hirmu, ta pärani kistud silmist kisendas meeleheitlik ahastus.

„Surema... surema... ma pean surema!“ kiljatas ta järsku häälega, mis pani mu südame tarduma.

Püüdsin teda vaigistada. Ta vajus nõrgalt, lõdisedes padjale tagasi.

Nii ärevaid momente ei tulnud pärast enam ette. Tilde meele üle valitses enamasti sama lõtv, jõuetu rahu, mis vangistas ja sängi külge sidus ta kõdunenud, kuivanud, väljaimetud liikmed. Ta kõneles pehme, sosistava häälega, lauseid lühidalt, kähisevalt välja tõugates, kuna ta iga kolmanda sõna takka püüdis kuiva kõhatamisega häält selgitada.

Jälle oli talv kätte jõudnud ja jälle lähenesid jõulupäevad. Paar päeva enne jõulupäeva käisin Tilde juures. Ta jõud oli nüüd juba hoopis otsas. Vaevalt jaksas ta veel pead liigutada ja kätt tõsta; mu meelest oli, nagu teeks talle raskust suu liigutamine, isegi silmade pilgutamine. Ta nägu, rind, käed — kõik oli juba luuks ja nahaks kuivanud.

Ma võtsin ta külma, niiske käe pihku. Ta vaatas kaua, kaua kurvalt mu otsa. Siis liigutas huuli, aga ei kõnelnud. Kui kummardasin pead, et suudelda tema vaest elutut kaekest — ma püüdsin seega varjata oma pisaraid —, leidis ta ometi nii palju jõudu, et tõstis teise käe mulle pähe ja silus paar korda paitades mu juukseid.

Korraga hakkas sosinal kõnelema.

„Ma ei tahaks surra,” ütles ta imelise pehme rahuga, „ma tahaksin veel elada — natukenegi elada...”

Ma ei lausunud sõnagi, mul polnud enam julgust temale vale varal lootusi teha. Aga ta oli minu troostiga nii harjunud, et minu vaikimine teda erutas. Pilk, mis mind puudutas, oli etteheitlik, paluv ja ühtlasi kurb, surmani kurb.

„Ma tahaksin veel elada,” algas Tilde uuesti, „ma olen ju noor... Ja elada on — elada oli nii hea... Ma tahaksin elada nagu sina... Sina elad — mispärast pean mina surema?... Ütle, mispärast pean mina surema!”

Ma hakkasin mõlema käega ta pleekja, siidpehme peakese ümbert kinni, ja koondades kõike oma jõudu, sosistasin talle vana vale kõrva:

„Tilde, sa ei sure, sa saad terveks!”

Ta liigutas vaid uskmatult pead, siis vajusid ta silmad väsimusest kinni. —

Jõululaupäeva õhtul viisin Tildele värskeid lilli — ta armastas neid nii väga.

Keldritoakeses valitses pühalik vaikus. Tilde ema luges lauluraamatut, isa polnud veel kodus. Kitsast aknakesest võis näha seda varisevat, heitlevat paistet, mida majasakste suur särav jõulupuu hoovi heitis. Ja nüüd imbusid hääled ja helinad läbi müüri, läbi lae alla niiskesse keldrisse — rõõmuhääled, õnnehõisked, mängu- ja lauluhelid. Ja „Vaikse öö” võimsad akordid voolasid ülevalt elavate maailmast siia haa-koopasse ning äratasid surnu hetkeks ellu.

Ainult hetkeks.

Tilde laud läksid lahti — raskelt, vägisi kistult. Ta näis kuulavat. Siis liigutas suud. Nagu õhk,

nagu lillelehk vallandus ta huultelt üksainus sõna: „Elada!”

Siis vajusid ta silmad jälle kinni. Enne kui ta nägi mind ja mu lilli.

Ma astusin talle ligemale, vaatasin talle näkku, kahmasin ta käekese järele.

Kõik oli möödas! Küünal oli kustunud. See, kes ihkas nii väga elada, ei elanud enam.

Tema valgest marmornäokesest jäi mulle meelde iseäranis see mõru, kaeblik joon, mis ümbritses tema sinist suukest.

MINU ESIMESED „TRIIBULISED“

Olin seitse aastat vana, kui mulle esimene suur au osaks sai, mis minu iseteadvust märksa tõstis. Parun ja paruniproua olid pika arupidamise ja sisemise võitluse järel otsusele jõudnud mind oma ainisa pojakese mänguseltsiliseks valida — mind, aidamehe Eedit, kõigi teiste mõisalaste seast! Toatüdruk kutsus ühel päeval ema „üles“ — nõnda nimetati meil härrastemaja —, ja kui ema jälle „alla“ tuli — nõnda nimetati meil teenijatemaja —, tõi ta minu toa tagant vihmaloigust välja ning ütles mulle ärevusest väriseva häälega:

„Poiss, tule, ma pesen su puhtaks; sa pead noorhärraga mängima minema — noorhärraga, kas kuuled!“

Põhimõtteliselt polnud mul jumala vee vastu midagi, kui see mul alumisi kehaliikmeid niisutas ja kas või kaenla alla ulatas, aga nägu ja kaela — iseäranis kaela märjaks teha lasta, pealegi kui seejuures seepi tarvitati, mis mulle igakord silma läks, see oli mu surm, selle vastu tõrkusid kõik mu tundmused. Ema ja minu vahel algas siis — nagu igal hommikul — meeleheitlik võitlus, mis paraku tugevama võiduga lõppes, ja see tugevam polnud mitte mina. Varsti olin otseti pesuvaagnas, suud-silmad seebivahtu täis, ja ema nühhis ja küüris, nagu oleks tal minu asemel piimapütt või koorekirn, käte vahel. Minu ulguvat protesti ei pandud miksiki — hoopis selle vastu, mulle käis paar lahmakat selleks loodud tallermaa peale, nii et tolm aga lendas.

Nüüd järgnes suurepärane peasugemine isa tehtud pigiharjaga; et mu juuksed — nagu ikka — olid väga vanunud, siis oli valu suur ja ulgumine paisus mõirgamiseks. Veidi lepitavat tasu pakkus mulle see, et ema mulle lõpuks kõige paremad pühapäeva-hilbud selga tõmbas.

Vahepeal ilmus isa ja ma sain nüüd vanemate jutust kuulda, mispärast parun ja paruniproua pika arupidamise ja sisemise võitluse jarel just minu, aida-mehe Eedi, kõigi mõisalaste seast oma ainsa pojakese mänguseltsiliseks olid valinud.

Ma meeldivat prouale kõigepealt oma puhtuse poolest. Kuna aedniku ja kutsari ning sihvermeisteri laste näod ja käed olevat ahati kriimud — opmannil ei olnud lapsi —, olevat minukese põsed ja sõrakesed alati nii ilusad puhtad. (Jaa, kui paruniproua oleks teadnud, kuidas ma pesemist kartsin ja et ma ainult sellepärast näo ja käed puhtad püüdsin hoida!) Teiseks ei olevat mu nina, nagu teistel lastel, iialgi — noh, kuidas tuleks kirjakeeles öelda: mu ema tarvitas paraku lihtsat viru maakeelt — mu ninaalune ei tuletavat rasva-küünlaid meelde... (Nagu näha, polnud paruniproua mu mõlemat käist lähemalt silmitsenud!) Lõpuks ei olevat ma nii „narr“ kui teised lapsed — mina mängivat enamasti üksinda ja see tähendavat — kuidas ta nüüd öelnud? — see tähendavat saksa vaimu või suurtsugu vaimu või pagan teab mis vaimu; minule oli see vaim hoopis tundmatu ja ma aimasin, et paruniproua ses asjas raskesti eksib, mis aimdus ka varsti täide läks.

Isa oli muidugi uhkuse pärast oma „suurtsugu vaimuga“ poja üle niisama liigutatud nagu emagi ja nüüd hakkasid mõlemad mulle võidu tulusaid õpetusi kaasa andma, kuidas mul noorhärraga tuleks ümber käia. Terve kombeõpetuse katekismus topiti mulle pähe, aga ma tahan õiglaselt tunnistada, et see mul enamasti ühest kõrvast sisse ja teisest välja läks. Ainult nii palju on mul praegu veel meeles, et ma pisikesse paruni ette ilmudes mütsi peast pidavat võtma, et ma teda mitte lihtsalt nimepidi „Villi“ ei võivat kutsuda, vaid „noorhärra“, ja et ma kõik ta

käsud pidavat täitma, aga teda mitte käskida ei tohtivat. Ma ei tohtivat temaga riidu minna, teda lüüa ega tõugata. Üldse oli seda, mida ma ei tohtinud, nii palju, et ma tõesti ei teadnud, mida ma õieti pidin tohtima.

„Aga kui ta mind lööb või tõukab?“ küsisin emalt. „Siis kannata ära,“ vastas ema, „tema on ju saks.“

Ja kui ema mu suuri silmi nägi, ruttas ta juurde lisama: „Saksalapsed ei löö ega tõukagi, saksalapsed on paid lapsed, ja ole sina ka pai, siis saad proua käest ilusaid asju!“

Ema viis mu nüüd kättpidi härrastemaja trepi ette, kus mind paruni ja paruniproua juuresolekul noorhärraga „suu suud vastu“ seati.

Oli ilus mustaverd poisike, umbes minu vanune, aga pikem ja peenem minust. Hakkasime teineteist vastastikku silmitsema, tunnistama, uurima, meie silmad vajusid sügavasti teineteisesse. Ma olin teda siamaani ainult eemalt näinud, kaugelt eemalt; nüüd seisis ta nii ligidal minu ees, et ta soe hingeõhk mu põske puutus. Mul on veel selgesti meeles, mis mõtted mu peakesest sel silmapilgul läbi veeresid.

Poiss ise ei meeldinud mulle nii kui ta riided. Ma vaatasin tema ja siis enese peale ja tundsin nagu häbi. Hakkasin alt peale: tema jalad ja minu jalad! Temal päikese käes läikivad kingad siretavate hõbepannaldegas jalas; mul ainult tõkati ja searasvaga võitnud vene saapakased, mille sääred nii kurvameelselt olid lossi vajunud. Temal peenike sinisetriibuline, kuldsete ankruatega ilustatud madruse-ülikond seljas ja helevalge, hiilgav krae ümber kaela ja õlgade; mul omakootud potisinised poolvillased puksid ja roosa sitskuub, kraeta ja ankruteta, üle särigi. Temal tuliuus kahe siidlindiga meremehe-müts peas, mille esiselt suured kuldähed särasid, mul Rakverest Kondivalu kaupmehelt ostetud „kahekümnekopikane“, mille lagunevast nokast papitükid maha pudenesid ja mille algarva ma isegi enam ei mäletanud.

Veel haledamale otsusele iseenese kohta jõudsin, kui mu pilk noorhärra loendamata paljude mänguasjade peale langes, mida trepiesine täis oli. Kui ilu-

sad kollased ja läikivad olid nad — kõik need vankrid, kärud, labidad, kirved, saed, haamrid! Seal seisis koguni päris loomuliku naha, laka ja sabaga mänguhobune punase sadulaga kiikuval alusel — muudkui istu selga ja sõida! Mõtlesin omadele mänguasjadele, ja jälle käis südamest hale vool läbi. Minu terve vara oli ainult mu enese tehtud värvimata puulabidas, aednikupoisi sepitsetud pisike vanker, millel olid üksnes rattad ja needki ilma kodarateta, siis Karja-Jüri kingitud poollõhkine pajuviile ning jälle mu enese valmistatud veevirts heinputkest...

„Eedi, tereta ometi noorhärat ja tee ilus „kratsfuss“!“ äratas mind korraga paruniproua terav hääl mu mõtetest.

Et ma ei teadnud, mis on „kratsfuss“, siis jätsin ta parem tegemata ning sirutasin ainult käe truusüdamlikult välja. Seejuures unustasin mütsi peast võtmata, ja et ma ema sosistatud meeldetuletustest aru ei saanud, siis pidin seda häbi kannatama, et ema mul mütsi peast võttis, mille ta mulle alles proua armulise lubamise tõttu jälle pähe pani. Noorhärat ei sunnitud „kratsfussi“ tegema ega mütsi tõstma ühtigi, oldi üsna rahul, kui ta pooltõrkuvalt oma pisikese valge käekesega minu pihku puudutas.

Mul oli loomumaduseks oma silmapilkseid tundmusi kohe avaldada, seepärast pöördusin ema poole ning ütlesin: „Näe, kui ilusad riided ja asjad on noorhäräl,“ kusjuures ma sõna „noorhärä“ peale etteheitva rõhu panin, mida ema väga hästi mõistis.

„Nojah,“ vastas ema, samuti sosistades, „noorhärä on ju saks.“

„Miks meie siis saksad ei ole?“

„Rumal laps, sellepärast, et me oleme teenijad!“

Ma olin nüüd niisama tark nagu ennegi ja oleksin heameelega edasi pärinud, aga ema pani mulle käe suu peale, pühkis põllenurgaga veel mu nina ja käskis mind noorhäräga mängima hakata. Paruniproua poolt saime siis veel põhjalikud määrused, kus me pidime mängima ja kui kaugele härrastemajast eemale tohtisime minna; mõisa taga olevale tiigile lähenemine keelati meile meie suureks kurvastuseks kõvasti ära.

Esimene mängupäev möödus läbistikku kaunis õnnelikult. Et saksalapsed just paid lapsed oleksid, et nad kedagi ei löö ega tõuka, seda ma noorest parunist küll ei märganud. Ta hakkas mulle juba esimesel pooltunnil oma labidaga liiva silma loopima, ajas mulle oma käru jalge vahele, nii et ma kõhuli kukkusin, ja kiskus vahel ajaviiteks mu karvu. Ema käsku mööda ja „ilusate asjade“ peale mõeldes, mida mul paruniproualt oli oodata, neelasin valupisarad alla ja kannatasin kõik kätte maksmata ära. Tasuks oma kannatamise eest sain õhtul proualt — õhukese viilaka kollast saia.

Võite arvata, et tundsin end veidi petetud olevat, mispärast noorhärä käsi järgmisel päeval enam nii hästi ei käinud. Loopis ta mulle jälle liiva silma, siis loopisin talle vastu, ajas ta mulle jälle käru jalge vahele, siis kukutasin ta oma labidaga ninali, ja kiskus ta minu karvu, siis rebisin teda kõrvust, sest karvad olid tal kiskumiseks liiga lühikeseks põetud, kõrvad aga just parajad. Tema-mehike tõstis iga kord põrgukära, kuid õnneks polnud saksu sel päeval kodus, nii et ta mu peale kaebama ei võinud minna.

Kolmandal päeval sündis midagi, mis mu kuulsusele ja hiilgusele — olla noorhärä mänguseltsiline, niisama äkilise kui traagilise lõpu tõi. Noorhärat piinas vastupandamatu himu tiigi äärde minna, ja nagu varsti selgus, ka tiigi peale, — tegu, mis meile nii kõvasti oli keelatud. Aga et noorhärä tahtis ja mina tema tahtmisi ema käsu järgi pidin täitma, ja et ma ka ise tahtsin, siis ei leidnud ma põhjust sellele vastu panna.

Oli ka minu teada täiesti hädahoitu ettevõtte, sest vesi oli tiigis vaevalt jala sügavune, kõik muu oli paks pori, milles mustad verekaanid looklesid. Sinna ei võinud ju keegi uppuda! Ma ise olin „laevaga“ nii sagedasti terve tiigilombi risti-põigiti läbi sõitnud. Laevadeks nimetasime meie, teenijate-lapsed, vana vettinud ust ja niisama vana vettinud tõrrekaant, mis me kord viinaköögist ühendatud jõul tiiki olime vedanud, et nende peal — teivastega tagant tõugates — mere-sõitused ette võtta.

Noorhärja ja mina olime varsti laevul — tema uktsel, mina tõrrekaanel. Sõit läks teivaste tõukel tore-dasti, ja kui Ameerika mitte juba avastatud poleks olnud, meie oleksime ta julgesti avastanud. Aga „ookean“ oli meiesugustele kangelastele liiga väike, ta oli meil varsti igast sopist läbi purjetatud ja me püüdsime meremehe-elust uusi huvitavaid külgi leida. Leidja oli noorhärja. Ta hakkas mind oma teiba abil veega pilduma. Selles oli ta nii osav, et mu õhuke sitskuub varsti nõretas ja porist mustakirjaks muutus.

„Noh, kui meresõda tahad, siis olgu meresõda,“ mõtlesin iseeneses, seadsin oma laeva lahinguvalmis ja panin suurtükid sülgama.

Väike saks oli minu julguse üle esmalt kohmetanud, hakkas siis appi karjuma ja palus viimaks sõjariistade- rahu. Ma olin nõus. Aga kes rahu ei pidanud, kes lepingu truudusetult murdis, oli väike saks. Ta tõukas oma laeva minu omaga külje vastu — me peatusime kalda ääres —, ja enne kui mina tema salalikku plaani mõistsin märgata, oli ta mul teibaga mütsi peast vette virutanud, kusjuures teivas nii valusasti mu pead puudutas, et mul silmad tuld löid.

See kelmus kisendas kättemaksmist! Haavatud lõvi vihaga kiskusin truudusetu vaenlase käest sõjariista, hüppasin tema laevale — ja nüüd algas käsitsivõitlus, mille koledusi sulg tõrgub kirjeldamast.

Mäletan ainult veel, et kindel pind meie jalge alt äkitselt kadus, et süsimustad paksud lained meie peade üle kokku löid — siis valitses tükk aega sügav vaikus...

Kui mu silmad jälle veidi seletama hakkasid — nõudis palju meeletlikku kraapimist, enne kui nii kaugele jõudsin —, nägin oma jalge ees sügavas poris midagi siputavat. Ja kuidas siputavat! Nii siputab ainult elukas, kel surmahäda käes. Ja see elukas oli meie vaene noorhärja...

Mu sudamest tuksatas tundmus läbi, et midagi on sündinud, mis ei ole mitte väga hea. Välgukiirusel asusin siputaja peast kinni — ma usun vähemalt, et see pea oli — ning hakkasin teda, kõike oma kangelasjõudu kokku võttes, kaldale rebima. Seejuures oli mu

õnnetu vaenlane vaht kui sukk. Polnud ka ime — ta suu oli paksu pori täis.

Minu päästetöö läks õnnelikult korda. Varsti seisis väike saks kaldal omal jalal. Aga jumala eest, nii „kurva kujuga rüütli“ nägin elus esimest korda. See mehike, kes seal kõssis ja lossis mu ees seisis, tuletas meelde enam koerte puretud ja mudast väljatõmmatud vaest varest kui meie mõisa noorhärjat. Ta kingad hõbedast pannaldega, ta peenike madruse-tülikond kuldsete ankrutega, ta helevalge läikiv krae — kõik oli nagu pigipatta kastetud, ning tiigi-mustaval pinnal ujus ta kuldtähtedega meremehe-müts minu kahekümne-kopikase Kondivalu lätuga võidu Ameerika poole... Et ka minu enese välimus mõndagi soovida jättis, et mu roosa kuub ja potisinised säärikud sisseimetud veest ja porist tinarasked olid, seda ei pannud ma oma kaastundlikus ärevuses tähele.

Nüüd algas mul samaaria mehe teine järk pisikese porise sõjamehe kallal. Ma hakkasin ta nina, suud, silmi ja kõrvu mustast mudast tühjendama. Oh, et ma ta suu kinni oleksin jätnud! See suu sai mulle hukatu-seks, sest niipea kui ta jalle hinge läbi laskis, hakkas ta hüüdma — ta hakkas hüüdma nagu auriku häda-sarv, nagu see pasun, mis Jeeriku linna müürid ümber lükkas. Terve mõis, mõisa terve ümbrus kuni kolme verstani ringi rõkkas, ja mõisas ning külas hakkasid koerad ulguma ja inimesed jäid kahvatades seisma.

Ei kestnud kaua, kui tiigi vagusail kallastel suure-pärane elu tekkis. Terve mõis ja pool valda näis kokku jooksvat: kõige ees parun ja paruniproua käsi ringu-tades, nende kannul pikas reas peremamsel, toapoiss, toatüdrukud, kokk ja kokapoiss valge mütsi ja põl-lega, esimesel pikk nuga, teisel kulp käes, siis korra-tus, trobikonnas opmann, meier, aednik, kutsar ja tall-meister oma auväärt abikaasade ja tütardega, lõpuks kõik tallipoisid, aednikupoisid, hane- ja seapoisid, hulk teomehi ja külarahvast. Terve sõjavägi tõttas õnnetu noorhärrale appi ja kõigi näod peegeldasid arva-must, et tal kõige vähemalt nüri noaga pead maha lõigatakse.

Mul pole vist vaja juurde lisada, et ka minu isa ja ema olid appitõttajate hulgas, ja kui ma seda esimese ehmatusega tähele ei pannud, siis andsid nad endast varsti kõige mõjuvamal viisil märku. Härra, proua ja minu vanemad olid esimesed, kes meid ümber piirasid; mõlemad emad pörkasid meid nähes karjatades tagasi ja paruniproua kiskus nuuksudes oma murjaniks muutunud pojakese rinnale. Sedasama tahtis ka minu ema minuga teha, aga ta jäi poolel teel seisma, sest mõisahärra vihane haäl hüüdis:

„See on muidugi kõik sinu üleannetu poja süü, aida-mees! Ma loodan, et sa talle hea keretäie annad!“ — käsk, mille isa karvapealt lubas täita.

Seepeale lahkusime rahvapilve sees õnnetuspai-gast — mina väese vangina isa ja ema vahel, noor-härra toapoisi süles rutuga kokkuotsitud rätides. Nagu hiljem kuulsin, viidud noorhärra sedamaid palavasse vanni ja sealt sāngi soojade vaipade ja patjade va-hele, kuna kutsar linna tohtri järele kihutas. Mind aga ootas kodus sõjakohus, ja valjule kohtule, kes mu süü-tusetõendused kõik tähele panemata jättis, järgnes raske ning häbistav nuhtlus.

Siamaani oli mind ainult ema karistanud. — Õrnalt ja harva, nagu esimest ning ainsat last karistatakse; palja ihu peale polnud ta mind veel kordagi löönud. Täna aga läks järg isa kätte ja ta alustas ette-valmistusi, mis mu ihukarvad püsti ajasid. Väljast toodi kohutav vitsakimp sisse, aknad lükati lahti, et mu kisa mõisamajja kuulduks, siis kisti mu märjad potisinised jalast. Mis lõpuks tuli, selle peale, oh lu-geja, lase mind laotada häbelik kate ning lepi sellega, kui sulle kaeblikult kõrva sosistan: „Isalt sain tana — oma esimesed triibulised! Soojad punasetriibulised!“

KOIDU AJAL

V. pooljaamas ja tema lähemas ümbruses valitses muidu unine igavus; jaamaülem istus oma toas, jõi teed, luges „Svet’i” ja haigutas; ametis olev telegrafist mõtles nii kaua 20. kuupäevale, kuni ta pea aparaadilaua nurgale vajus ja silmad kinni läksid; stoorož küürutas pagasiruumis kaalul ja parandas oma pojakese kingi; ainult teemeister liikus venimisi jaama ees roobastel, andis roopaseadjale mõne käsu ning läks siis koju naise juurde; sirelipõõsastes, väikese kollase jaamahoone taga, säuksusid varblased, mõni põrnikas pörises noorte pärnade ja pihlakate ümber, alt metsa poolt kuuldus kão kukkumist — muidu oli kõik vagune, uinuv, tukkuv.

Aga kui olid reisijaterongid hommikuti ja õhtuti tulekul, siis elustus V. pooljaam otsekui mõni suurjaam — muidugi ainult suvel. Kõigil teeharudel, mis tulid põhjast ja idast jaama poole — ja neid oli kaunis palju —, tärkas nähtavale valgeid kübaraid, helkjaid kleite, värvikaid päevavarje, iga karva meesterahva-ülikondi roheliste puude ning põõsaste vahel, ja varsti valitses jaamaesisel priske liikumine, rõõmus yehkimine üksteisest mööda ja elav kõnesumin. Jaamamaja seinte najale kogunes ikka rohkem jalgrattaid, pärnade ja pihlakate alla hobuseid sadulas ja vankrite ees. V. pooljaamast paar versta eemal asetses nimelt üks uuemal ajal tekkinud suvituspaik, mille elanikele, eriti nooremaile, pakkus rongide tulek ja minek lõbusat vaheldust, seda enam, et jaama

poole minevad, labi kuusemetsa ja haljaste aasade viivad teed olid jalutamiseks nagu loodud.

T. suvituskohas asusid rikkamad linnakodanikud — seda võis näha nende tütardest ja poegadest jaamaesisel. Viimaste näod, riided, ehted, nende liikumis- ja kõnelemisviis, kogu nende olek eneste vahel ja muu ümbruse kohta — kõik hingas enesest teatavat ollust, mis sissepoole ühendab, väljapoole lahutab, mis tõmbab selle seltskonnaliigi ümber nähtamatu, aga selgesti tunduva piirjoone. Noor jaamaülem, kes toas „Svet’i” lugedes igavuse pärast oli haigutanud, — kuis oli ta nüüd erksalt jalul, kuis teretas ta aupaklikult sinna ja aupaklikult tänna, kuis laenas ta viisakalt ja kannatlikult igaühele oma kõrva, kel temalt oli midagi küsida või soovida, ja kuis punastas ta õnnelikult, kui keegi noorte preilide hulgast teda mõne lahke küsimusega austas! Ja stoorož ja pakikandja — nad muutusid kõigi nende härraste alandlikeks teenijaiks, kummardavaiks ümmardajajaks, nad olid iga kord nagu hüppel, kui neile keegi härra, proua või preili mingi käsuga lähenes. Väsinud telegrafist, kes nii suure igatsusega palgapäeva ootas, oli unest ammugi ärkanud, vahtis aknast pool-aukartliku uudishimuga välja ning tundis kõditavat lõbu, et ta kõigi nende härraste seas, kes teda tähelegi ei pannud, inimese leidis, keda ta tohtis teretada, olgugi et see oli ainult ühe tohtriproua — bonne.

Sel neljapäeva-õhtul, maikuu lõpul, mil Andrei Petrovitšit ootas aimamatu au, et Riesemanni preilid oma venna ja külalistega olid talle raudteele isiklikult vastu tulnud, pakkus V. pooljaam tavalist elustatud pilti. Perroonil jalutasid suuremais ja väiksemais salkades moodsalt friseeritud noored preilid kergeis helkjais suverietes, noorhärрад valgete kübarate või kirjute spordimütsidega, ülespoole koolutatud vurrudega ja läikivate keppidega, siis alaealised tütarlapsed mitmest vanaduseliigist lühikestes seelikukestes, luhemate ja pikemate patsidega, mida ehtisid varvikad linnid, ja lõpuks nooremad ja vanemad poisikesed, osalt õpilasemundrites, osalt õhukes-

tes valkjates suverietes. Vanemaid härraseid oli võrdlemisi vähe näha; need maitseisid kodus oma aedades ilusat sooja kevadeõhtut.

Andrei Petrovitš Kurbatov oli paari päeva eest kirjutanud, et ta saabub tänase rongiga. Härra Riesemann saatis talle kutsari sarabaniga jaama vastu. Et Riesemanni härrastest, kes rohkete külalistega parajasti pühitsesid Stella-preili sünnipäeva, keegi isiklikult ei tahtnud Eberhardi tulevast tunniandjat minna jaamast ära tooma, oli ainult loomulik. Seks polnud Eberhardil enesegi lusti, sest esiteks tundis ta iga õpetaja, ka kõige pehmema vastu iseäralist õudu, ning teiseks oli see õpetaja, kes pidi tulema tema suvist priiaega kitsendama ja keda ta seepärast südame põhjas juba ette vihkas, ainult vaene vene üliõpilane, kelle peale rikka vabrikandi ainus poeg ainult kui palgalise peale võis maha vaadata. Ent korraga hüüdis Stella-preili, kes oli täna oma ilusa peigmehe kõrval iseäranis heas tujus:

„Lapsed, lähme härra Kurbatovile jaama vastu! Tädi Agaate kirjutab Peterburist, ta olevat, hoolimata kõigest, üsna huvitav inimene.

Mida Stella-preili sõnaga „hoolimata kõigest” mõtles, selle jättis ta teistele seletamata, tema ettepanek aga leidis vastukõla. Kõigepealt muidugi härra Göbleri poolt, kel oli põhimõtteks peiupõlves oma ilusa mõrsja soove pimesi täita; siis Heinrich Bergmanni poolt, kes, olles ise üliõpilane, tundis seepärast uudishimu Peterburi kommilitooni tundma õppida, keda Stella oli huvitavaks nimetanud; paar noort neidu ja üks härra külalistest olid jalutamiseks kah nõus, ning Eberhardi kaasamineku otsustas filosoofiline kaalutus: Mida varemini vaenlast näed, seda varemini võid talle hambaid näidata... Ainus tõrkuja oli preili Riita Riesemann, kes, mossitades oma ilusaid huuli ja vaadates etteheitlikult õe otsa, ütles lõikaval, torkaval toonil, mis talle oli nii omane:

„Aga mõtelge ometi, mida hakkab see inimene enesest arvama, kui me temale vastu läheme! Me rikume ta ju otsekohe ära!”

„Paperlapapp,” vastas Stella, „ta hakkab ju meiega

koos elama, meiega ühes sööma, meiega läbi käima. Ja lõpuks: ta on üliõpilane, ning nagu tädi Agaate kirjutab, heast perekonnast, kuigi vaene."

"Ja ta võib ju üksinda vankril koju sõita, kuna meie tuleme jala tagasi," lisas härra Göbler juurde.

Riita vaatas kusivalt Heinrich Bergmanni, oma austaja peale; see näis kahevahel olevat, silitas korra oma tärkavat habeme-udu ülemisel mokal, lükkas oma rohelise värvimütsi, mida ta maal katteta kandis, veidi teisele kõrvale ning pajatas oma venitaval, uhkel-hooletul kõneviisil:

"Peab ometi teadma, kellega tal on tegemist, ja kui tema ei tea, eks siis tea meie."

"Vähemalt peame aga küsima, mis arvab mamma," puikles Riita edasi, ehk küll järeleandlikumalt. Kuid juba oli Stella "Osvald Göbleri käsivarrel minekut teinud ja teised tegid nende kannul sedasama, nii et nooremale preili Riesemannile, kes ju muidu oli jaltuskäigu poolt, muud nõu järele ei jäänud, kui oma üliõpilasega seltskonnale järgneda.

Nüüd nad kõndisid jaamaeisel edasi-tagasi ja viitsid aega tuttavaid teretades, vähem tuttavaid vaadeldes ning kritiseerides ja kergelt-ükskõikselt lobisedes. Rong oli eelmisest jaamast juba välja helistatud, signaalilaud üles tõmmatud.

Stella Riesemann pidi täna olema tõesti lõbusas tujus, sest tema, kes ta oma õe kõrval oli muidu nii tagasihoidlik, nii tõsine, peaaegu kuiv, hüüdis korraga vallatult ja naerval suul:

"Lapsed, kes tahab minuga kihla vedada? Ma väidan, et ta on musta verd!"

"Kes nii?" küsis Göbler.

"Andrei Petrovitš muidugi."

"Eberhardi tulevane koolmeister?"

"Jaa, jaal"

"Aga Stella, mis on meil siis selle inimese juustekarvaga tegemist?" käis Riita hääl nagu pisukese ratsapiitsa nips. "Sul näib ju hoopis iseäraline huvi tema kohta olevat."

"Ongi," naeris Stella. "Kas teate, ma olen kõigist neist nägudest, mida meie siin iga päev näeme, —

neist igapäevanägudest — siamaani tüdinud!" Ta tõmbas endal esimese sõrmega üle kurgu. "Ma olen ka teie kõigi nägudest tüdinud — palun vabandada!"

"Minu omast ka?" küsis härra Osvald Göbler teeseldud ehmatusega, kusjuures ta oma ilusa õrna harrasnao selle täiel ilul ning õrnusel pruudi poole pööras ja talle oma suurte sõstrakarva silmadega etteheitlikult otsa vaatas.

"Võib-olla — ma näen sind ja kõiki teisi liiga sagedasti," vastas Stella, kuna ta sinine pilk kelmikalt ja ühtlasi hellalt peigmehele heitis. "Ma näen teid liiga sagedasti, see nürbib mu nägemisvõime, ja miski pole loomulik, kui et ma igale uuele näole, mis minu piirkonda ilmub, huviga vastu vaatan... Ma väidan, Andrei Petrovitš on musta verd, kes vaidleb vastu ja lööb minuga käe?"

Muidugi tundis härra Osvald Göbler, kel oli põhimõtteks peiupõlves pimesi kõiki mõrsja soovisid täita, enese kohustatud olevat kihlvedu vastu võtma.

"Ma väidan, et ta on valget verd — päris linavalge, just nagu sinu papa tallipoiss Janka; silmaripsmedki on tal valged nagu —" härra Osvald Göbler hakkas valjusti naerma ja jättis sõna pooleli, kuna ta Stellaga käe kokku lõi. Kihlveo hinnaks määrati midagi magusat — ühelt poolt kaks naela šokolaadi, teiselt poolt — sosistatud kokkuleppel — teatav arv mususid.

"Kas teate," võttis Tartu korporant Heinrich Bergmann pahase preili Riita kõrval paljutöotava venitamisega sõna, "kui teie, preili Stella, tahate selle Andrei Petrovitši välimuse kohta ustavat kirjeldust saada, siis võin mina selle teile anda!"

"Teie? Teie ei tunne teda ju!"

"Tunnen. Vähemalt nii palju, et teda võin kirjeldada. Ma tunnen paljusid Andrei Petrovitšeid, ja nad on kõik ühesugused. Meie Tartu kubiseb neist ju nüüd, nagu tuttav... Pange aga tähele, preili Stella: Andrei Petrovitš Kurbatov kannab punast särki paigutatud pükstel, ja kui tal on mündrikuub seljas, siis võite sellest kodus kõige parema tagajärjega lasta seepi keeta, ja kui lisate mantli veel juurde, siis saate rohkem seepi, kui teie pesunaine aastas jõuab ära

kulutada. Mis puutub aga Andrei Petrovitš Kurbatovi ilusaisse juustesse, mille karva ma teile paraku ei tea nimetada, siis ulatuvad need tal kõige luulelisemais käharsalkades õlgadeni ja on nii tihedad, et neist rehagi läbi ei tungi, mis tuleb osalt ka sellest, et nad pole aastat kolm ei kammi ega reha näinud."

Terve seltskond, peale Stella, naeris; kõige südamlikumalt preili Riita Riesemann, kes pooltänulikult, pool-imestades oma naljaosavale austajale silma vaatas. Heinrich Bergmanni kirjeldus oma hoolimata teravuses, jah, jämeduses, oleks muidu vahest läilalt mõjunud, aga see noormees oskas pilgates nii heasüdamelist, pahamõtlemata tooni tarvitada, et see ta sõnade vastikut mõju vähendas ning pehmendas. Ka Stella ei pahandanud, aga et ta kord opositsioonis oli, siis ei tahtnud ta vastust võlgu jääda.

"Ma ei tea mitte, Heinrich, kui õige on teie kirjeldus härra Kurbatovist," ütles ta tõsiselt, kuid teravuseta; "teie peate aga tunnistama, et siledaks soetud pea ja nõelasilmast tulnud kuub ei küüni veel mitte inimliku väärtuse hinnanguks, ei tee meest veel mitte meheks ega huvitavaks ammugi mitte."

Heinrich Bergmann kummardas sügavasti.

"Nüüd sain!" ütles ta alandlikult.

Kuid Riita ei tahtnud võitu lasta nii kergelt õe kätte minna: ta viskas, nagu tal sellisel puhul viisiks oli, oma kitsad, kuid verekad huuled põlglikult üles ja nipsas:

"Nah, mis puutub minusse, siis seltsin ma ennemini kasitud ja haritud tõlplasega kui poolmetsiku suurvaimuga; mul pole kord lugupidamist rämpase ja nadise inimese vastu."

"Maitseasi, armas Riita," naeris Stella-preili; "ma tean ju, et sa hindad inimesi nende hilpude järgi ja pead vaimu üldse kaunis üleliigseks asjaks."

Vaidlusele tõi lõpu rongi tulek. Jaamakella lõikav helin surmas Riita-preili vastuse. Konduktorid hüppasid platvormidelt, et avada vagunite uksi; rongi aknast vahtis välja palju tolmunud nägusid; mahaastujaid oli ainult vahe.

Riesemannide seltskond pidas silmas teise klassi

vaguneid, üksnes Heinrich Bergmann mitte; see näis Andrei Petrovitš Kurbatovit kolmandast klassist ootavat välja astuma, ja tal oli õigus. Kestis küll kaunis kaua, enne kui nähtavale tuli isik, keda ta üliõpilasmundri järgi võis Eberhardi tulevaseks tunniandjaks pidada, sest tal oli suur ning raske reisikohver vaguniukse ja platvormitrepi vahelt välja pingutada ja alla kanda; aga et see oli ainus üliõpilane, kes rongist üldse ilmus, siis ei võinud kahtlust olla, et raske reisikohvri omanik on Andrei Petrovitš Kurbatov.

Tema vastuvõtjate seas tekkis kõhklev arupidamine, kas läheneda talle kõik koos või jätta seda härradele, või jälle Eberhardile üksi ülesandeks. Aga enne kui selles otsusele jõuti, astus võõras üliõpilane, kui ta oma kohvri perroonile maha oli pannud, Eberhardi juurde, kes kandis reaalkooliõpilase mutsi, ning küsis kerge vene kõlaga saksa keeles: "Kas te mitte vabrikant Riesemanni poeg ei ole?"

Poiss tõstis pool-imetlemisi silmi ja vastas jaatavalt.

"See rõõmustab mind," kõneles võõras seepeale vene keeli edasi ja sirutas sõbralikult käe. "Mina olen Andrei Petrovitš, sinu tulevane seltsimees ja sõber. Minuga kõneldes ütle mulle sina, nagu mina ütlen sinule. Ja nüüd näita mulle, kus seisab vanker, millele ma võiksin oma kohvri panna; kui tee pole kauge ja sina mitte väsinud, siis läheme jala koju. Kas oled nõus?"

Eberhard ei teadnud isegi, millest see tuli, aga ta oli oma tulevase õpetaja teretusest nii kohmetu, et ei märganud midagi vastata ja vaatas nagu nõu ja abi otsides veidi eemal seisvate õdede ja nende külaliste poole.

"Või ei ole sa mitte üksinda?" küsis Andrei Petrovitš, kelle pilk siirdus poisi vaatesihi poole, mispeale seltskond Stella juhtimisel temale hakkas lähenema. "Kui õieti näen, on sul koguni palju kaaslast," lisas ta naeratades ning astus nüüd, mutsi peast võttes, preilidele ja härradele elaval sammul vastu.

Mees, kes esitles end Riesemanni daamidele ja nende külalistele, tegi Stella kihlveos võitjaks, sest Andrei Petrovitšil olid mustjad, kõrvade ümber hal-

liga segatud juuksed ja samasugune täishabe, millest siit ja sealt ka väikesed voodikesed hõbekiude valendasid. Aga Heinrich Bergmanni kirjeldus oli tema kohta ainult vähesel määral pihtaminev. Härra Kurbatovi juuksed olid lühikeseks põetud, ta tihed habet ümarikuks piiratud, ta riided küll veidi kulunud ja pleekinud, aga mitte määrdunud ega paigatud, ja särki ei kandnud ta mitte pukstel, vaid mantli alt, mille ta lahtiselt üle õlgade oli võtnud, paistis välja valge kanepiriidest tužurka. Ainult ta müts võis vahest nõudlikule nägijale nurisemiseks asja anda: päike, vihm ja tuul olid selle algvärvi ammu hävitanud ja talle näo ning kaju andnud, millel enam mingit kindlust ega ühtlust ei olnud.

Kõige uudishimulikumalt heitis Stella-preili pilgu võõra peale ja leidis, et Andrei Petrovitš on inetu mees. Viimase kollakaskahvatu nägu oli kergete rõugearmidega kaetud, ta paksuhuuleline suu lai, ta tugev nina tõntis; elu ja valgust selle jumetu näo üle laotasid aga ta mustjad, kaunis suured silmad, mille pilk igaühe peale nii rahulikult ja uurivalt heitis, nii usaldust jagades ja usaldust nõudes. Andrei Petrovitši keskmine, aga tugev kasv oli laitmatu, ta liikumine vaba ja kindel. Seevastu äratas ta piinlikku tähelepanekut, kui ta teretuseks oma parema käe välja sirutas; Riita-preili pörkas ehmatusekarjatusega tagasi ja ka Stella võttis selle käe ainult tõrkumisi vastu.

„Te peate sellega harjuma,” ütles Andrei Petrovitš naeratades; „ma olen näinud, et sellega üsna ruttu võib harjuda.”

Härra Kurbatovi paremat kätt kattis nimelt üleni, välja arvatud paari sõrme otsad, kaugelt käsivarrelt tulev sinakaspunane sünnimärk. Äkitselt nähtavale tulles äratas see käsi tõesti kohutava oletuse, kui oleks ta naha alt täidetud tardunud verega.

„Ta peaks ometi kindaid kandma — see on ju hirmus!” sosistas preili Riita Heinrich Bergmanni poole, kui ta näo oli jalkusemärkidega kõrvale pööranud.

Nagu oleks Andrei Petrovitš neid sõnu kuulnud, tõmbas ta taskust paari valgeid puuvillkindaid ja pani kätte.

„Ma ei kannu suvel mitte heameelega kindaid, see parast vabandage,” ütles ta rahulikult toonil seltskonna poole.

Vaheajal oli Riesemanni kutsar perroonile ilmunud, et koolihärra kraami vankrile viia, mis ka Stella-preili juhatusel sedamaid toimus.

„Me jalutasime jala jaama ja läheme ka jala tagasi, nagu teeme seda harilikult iga päev ajaviiteks; teie aga, härra Kurbatov, soovite vististi teile vastu saadetud sarabaniga sõita?” ütles Stella Riesemann, kes siin majaproua asemiku osa näis enese peale võtnud olevat.

Härra Kurbatov vaatas aga oma tulevase õpilase peale ja ütles:

„Selle üle otsustab minu noor seltsimees, kellega tahaksin ühte jääda; Eberhard, kas sõidame või läheme jala?”

„Ma lähen teistega ühes jala,” ütles poiss, vahtides altkulmu võõra peale ja siis temast mööda.

„Siis lähen ka mina teiega ühes jala,” tähendas Andrei Petrovitš.

Riita-preili kortsutas kulmu, kehtas Heinrich Bergmanni suunas tusaselt õlgu, väristas pead ja astus paar sammu edasi, nagu tahaks ta seltskonnast eralduda. Heinrich Bergmann astus talle järele, tema tundmusi nähtavasti jagades. Osvald Göbler vaatas oma ilusate silmadega küsivalt mõrsja ja siis teiste neidude ning nende kaasalise, härra John Mühlbachi poole; Stella Riesemann otsustas aga ruttu ja teisi tähele panemata:

„Väga hea, härra Kurbatov, tulge meiega! — Jüri, vii koolihärra kohver vankrisse ja sõida koju, koolihärra läheb jala.”

Polnud ime, et Riita Riesemann Heinrich Bergmanniga seltskonna ees minekut tegi ja viimasest teel ikka mõnekümne sammu võrra lahku hoidus. Neile järele tõttasid ka teised, nii et ainult Stella-preili, Göbler ja Eberhard — viimane õe salaja antud käsul — Andrei Petrovitši juurde jäid. Vahel juhtus koguni, et Stella ja Kurbatov olid üksinda, sest Göbler käis John Mühlbachilt sagedasti paberossi peale

tuld laenamas ja sattus temaga siis jutusse, kuna Eberhard tarvitas silmapilke, mil Stella venelasega elavamalt vestles, eemaleminemiseks.

Stella-preili lahkuse üle võõra vastu ei imetsetud palju. See oli üks tema „tujukdest“, ja Riesemannide sõpruskonnas teati, et Stella on tujukas. Tujukas ning isemeelne ja mitte harva kangekaelne. Ta ilmutas vahel mõtteid ning arvamisi ja tegusidki, misüle naeratahes või koguni pahandades pead raputati, iseäranis sõpruskonna vanema õrna soo liigis. Stellale näis sageli nalja tegevat just seda heaks tunnistada, mida teised hukka mõistsid. Oeldi, ta pödevat vasturääkimistõbe, ja et ta kaunis osavasti vastu rääkis, siis kardeti temaga vaidlusse sattuda ning püüti parem selleta läbi saada. Seda tegi iseäranis härra Osvald Göbler, kel oli põhimõtteks peiupõlves kõiki mõrsja soove pimesi täita, ja paljud teised noored mehed. Kõik vabandasid Stella-preilit sellega, et ta on tujukas — tujukas ja isemeelne.

Mis puutus Eberhardi, siis ei meeldinud talle põrmugi ta uus piinaja, kelleks ta pidas ju igat õpetajat. Ta leidis tema olevat inetu ning labase ja põlgas teda sellepärast; ja ta vihkas teda ta julge, iseteadliku oleku eest, mis tuli muuseas ka selles nähtavale, et Andrei Petrovitš temale, Eberhard Riesemannile, vabrikant Riesemanni pojale, kohe esimese lausega oli õelnud sina. Ja ta polnud tema päris õpetajagi, vaid ainult ajutine tunniandja suvisel priiajal. Et Andrei Petrovitš talle oli loa andnud ka ennast sinatada, seda pidas poiss maitseta naljaks. Eberhard Riesemann vihkas ning põlgas Andrei Petrovitšit, seepärast murtis ta teel oma väikest ja mitte liiga tarka peaaegu küsimusega, kuidas vastasele juba varakult hambaid naidata. Ta tegi sellega varsti hakatust.

„Te sõitsite kolmandas klassis, härra Kurbatov, aga papa saatis teile teise klassi jaoks reisiraha,“ hammustas Eberhard Riesemann oma piinajat ühel silmapilgul, mil suurem osa seltskonnast juhtus neile nii ligidal olema, et see võis iga sõna kuulda.

Tekkis vaikus. Stella vaatas laial, ehmunud pilgul poisi otsa, leidmata vaimuerkust teda hurjutada või

tema sõnade mõju kuidagi nõrgendada. Teised pistid pead kohmetul muhelemisel vargsi kokku. Kahju, et Riita Heinrich Bergmanniga oli liiga kaugel eemal; ta oleks asja leidnud vennakese meeletteravusest südamlilikult rõõmutseta — vähemalt esimesel silmapilgul, sest teisel silmapilgul kostis Andrei Petrovitš juba:

„Ma sõitsin kolmandas klassis, sest et ma teel tahtsin juttu ajada; raha eest, mis sinu papa saadetud summast järele jäi, ostsin sinule, Eberhard, väga tulusa raamatu kingituseks. Kas armastad raamatuid, sõber?“

Ei, see „sõber“ vihkas raamatuid, aga et ta enese loodud tundis olevat ja nüüd püüdis kurja nõu vaga näo taha ära peita, siis vastas ta, et armastavat raamatuid.

„See rõõmustab mind,“ ütles härra Kurbatov, kätt seltsimehelikult poisi õlale pannes, „sest ka mina armastan raamatuid üliväga; nad on mu kallimad sõbrad, kellest ma ei suuda lahkuda. Seepärast tõin palju raamatuid kaasa — minu raske reisikohver on neid täis, ja sa võid neist lugeda, mida soovid ja millest aru saad. Mul on mõnigi raamat, mida mu senised õpilased on suure isu ja kasuga lugenud.“

Eberhard piilus hirmunud pilgul selle kardetava raamatumehe otsa ning tarvitas esimest parajat silmapilku, et tema ligikonnast pääseda. Stella Riesemann, jäädes jälle peaaegu üksinda Andrei Petrovitši kõrvale, võttis jutulõnga uuesti üles, kuigi teisest kohast.

„Te sõitsite kolmandas klassis, sest et tahtsite juttu ajada,“ ütles ta häälega, millest kuuldus veel nagu vabandamispalve venna üleannetuse pärast. „Kuidas tuleb seda mõista, härra Kurbatov? Ka teises klassis võib ju leida jutukat seltsi.“

„Mulle on huvitavam ja õpetlikum juttu ajada rahvaga, ja rahvast leian kolmandas klassis,“ kostis Andrei Petrovitš.

„Ahah, üks rahvasõber!“ mõtles Stella Riesemann ja ta naeratamine seejuures polnud vaba pilkest.

„Aga teie jutlemine rahvaga ei võinud kaua kesta,

sest niipea kui rong sõitis üle Narva jõe, hakkas teile rahva keel vististi takistust tegema.

„Mitte nii väga, preili Rieseemann. Ma oskan kaunisti eesti keelt. Ma olin kolm aastat Viljandi maakonnas kodukooliõpetajaks, ja et mulle keele õppimine raske pole, siis õppisin eesti keele oma ümbruse abil kätte... Teie olete vististi eestlane, preili Rieseemann?”

Stella-preili vaatas kähku Kurbatovi otsa.

„Kuis tulete sellele arvamisele?”

„Teie näojoonte järgi. Aga ma võin eksida,” vastas Andrei Petrovitš rahulikult, kuna Stella-preili nägu, mida võõras — vististi teadmata ja tahtmata — nii raskesti oli teotanud, kattus sügava, tõmmu punaga.

„Enese teada olen sakslane,” vastas preili Rieseemann veidi karedal, aga isevärki kindluseta toonil, kuna ta vargsi Kurbatovi otsa vaatas, nagu kartes selle näolt leida umbusalduse märke.

Andrei Petrovitši nägu oli aga ükskõikne ja rahulik, sealt polnud midagi lugeda.

Kui sügav mõju on mõnel pealiskaudsel, sihita pilatud sõnal, Andrei Kurbatov võis vaevalt aimata, et ta oma lihtsa, suu servalt libisenud sõnaga ainsa inimese seltskonnas, kes temale oli eelarvamiseteta, peaaegu sõbraliku huviga, osavõtmisega lähenenud, ära oli pahandanud, oma vastaseks teinud. Stella Rieseemann tundis enese olevat solvatud. Sel venelasel pidi ometi teada olema — nii arutas noore neiu peake esimesel ärevusel —, et eestlase näolaadi mitte ilusaks ei peeta, ja Kurbatov oli tema, Stella Riesemanni, kes luges oma näojooni õigusega jumekate sekka, näo poolest eestlaseks tunnistanud! See oli esimene konks. Stella pidi seda inimest kõige vähemalt hoolimatuks, taktituks pidama. Aga veel enam. Kui Kurbatov tõesti mõne aasta oli Baltimaal elanud, siis pidi ta teadma, et siinseis jõukais ning haritud seltskonnakihtides keegi ei taha eestlane olla, et seda peetakse alandavaks, teotavaks, et sõnaga „eestlane” mõeldakse ainult talupoega ja teisi madalamat liiki, harimata või vähe haritud inimesi. Teadis aga Kurbatov seda, siis oli ta Stella Riesemanni meelega tahtnud alandada ning haavata. Muule otsusele ei võinud vabrikant Riese-

manni tütar, kelle silm oma seltskonna koplikese aiast üle ei ulatunud, loomulikult jõuda. Aga Stella Rieseemann tundis sel hetkel ka veel ühe kolmanda põhjuse pärast vaenu Andrei Petrovitši vastu. Ta oli tema pärast halba kitsikusse sattunud. Stellal oli karta, et tema vale välja tuleb. Kui Kurbatov balti inimesi ja olusid vähegi tundis — ja vististi tundis ta neid seevõrra —, siis pidi ta varsti aru saama, et vabrikant Martin Rieseemann on seda tõugu sakslane, kes ei taha olla eestlane. Vabrikant Rieseemann mitte ainult ei kõnelnud väga ladusalt ja otse talupoeglik-lopsakat eesti keelt, vaid ta kõneles ka saksa ja vene keelt nii väga eesti kõla ja käänetega ja tegi neis keelias taoti nii häbemata karakterlikke grammatikavigu, et tema rahvuse kohta võis ainult see kahevahele jääda, kes ei teadnud, et üldse maailmas on eestlasi. Ja Stella Rieseemann oli Kurbatovi vastu väitnud, ta olevat sakslane!

Nende jutule tuli vaheaeg, mis aga ainult noorele neiuale sai piinlikuks. Andrei Petrovitš veetis kõige rahulikuma näoga aega ümberkaudse looduse vaatlemisega. Päike loojus parajasti metsa taha, millele nad lähenesid, ning soetas tumerohelisele kuusikule, mis aasade palistusel kaskede, leppade ja pihlakatega segines, tulekarva hõõguva tagaseina. Kollakaspunane kuma tungis särava kullavõrguna läbi puude ja põimis nende latvade ümber õhetavad, virvendavad kiirtekroonid. Õhk oli tiinelt täidetud igasuguse õilme- ja heinamaalt imbuva värske rohu lõhnaga, läbi luha lookleva oja pinnalt hakkas tõusma kerge valge uduvine. Üksik lind sirtsus kurva, igatsust äratava kaebega kuskil puu otsas, lehtmetsa padrikust kuuldus ööbiku metalline nuuksumine, vaheldudes üksiku, laulja rinnast nagu vägisi üles keeva rõõmu- ja lootusehõiskega; oli ju jälle kord kevad — oh, et ta teed rajaks armsale, soojale, viljakale suvele!

„Noh, pealinna kaasvõitleja, kuis seisavad siis lood praegu politikaga?”

Andrei Petrovitš vaatas üles, ärgates nagu kergest unest. Ta silm langes Heinrich Bergmanni värvimütsile, mille alt talle vastu valendas noormehe peen,

päevitumata nagu iseteadliku heasoovija poolkõrgi, poolsõbraliku ja veidi pilkava muigega, kuna Bergmanni lõdvalt upitatud kõnetoon just neidsamu omadusi avaldas. Noor üliõpilane oli ees minevast seltskonnast maha jäänud, nagu tahtes kuulda, millest on juttu venelase ja Stella Riesemanni vahel.

„Poliitikaga?” küsis Kurbatov. „See on teile ju vististi tuttav.”

Bergmann kõngutas poolpõlastavalt pead, popsi-des peent kollakat sigarit merivaigust pitsi otsas põlema.

„Meie ei võta poliitikast osa — see on ju teada,” vastas ta, pannes sõna „meie” peale selgitava rõhu.

„Aga siis ei huvita teid ju asi, mille järele küsite.”

„Noh, ajaviiteks tahaks ju ikka kuulda saada, millal on lähem mürgel. Niisugune asi teeb nalja.”

„Kahetsen, härra Bergmann. Sellest ei tea ma teile midagi rääkida. Kõige parem on: oodake ära!”

Heinrich Bergmanni pilk pöördus vilksti venelase näole. Kurbatov aga vahtis ükskõikselt enda ette maha, nii et aru polnud saada, kas pidi ta vastuses peituma midagi torkavat või mitte. Noormees, kes nägi, et ta valitud jutuvainega pealinna koolivenna tundmaõppimises kaugemale ei saa, vormis teise, rohkem hariliku küsimuse. Ta päris järele, kui kaua on härra Kurbatov juba ülikoolis ja millal ta selle loodab lõpetada.

„Nende hõbekiudude järgi otsustades, mis ehivad teie habet, pean teid aukartusega lugema sammalpeade sekka,” lisas ta naeratusega, millest oli pilke-
maik kadunud; „või astusite sisse alles küpsemais aas-
tais?”

Andrei Petrovitš andis teed kahele rattasõitjale ja ühele ratsalisele, enne kui kostis, misjuures ta oma nüri habeme korraks läbi pihu libistas:

„Ma olen juba kümme aastat ülikoolis. Varakult halliks jäämine näib aga olevat meie perekonna omadus; minu kadunud isa oli kolmekümne viie aastaga veel hallim kui mina.”

„Kümme aastat olete ülikoolis? Kas ikka ühes sa-
dulas?” hüüdis Heinrich Bergmann.

„Ei, juba kolmandas, ja kui tahate, neljandas; ma astusin nimelt vaimulikust akadeemiast ülikooli — esmalt õigusteaduskonda, pöördusin siis ökonoomia ja riigiteaduste poole ning õpin praegu arstiteadust.”

„Ja siis järgneb?” naeratas Bergmann.

„Seda ma veel ei tea.”

„Aga kuhu te kõige selle tarkusega siis kord lähete?”

„Sinna, kus temast puudus on, kus ma teda võin kõige tulusamalt tarvitada.”

„Enese või teiste kasuks?”

„Teiste ja enese kasuks.”

„Teie tahate minna r a h v a sekka, nagu käib tuttav lööksõna?”

„Seal ma juba olen.”

„Kas lõpetasite mõne eelmise kursuse?”

„Jaa, ma olen õigusteaduse kandidaat.”

„Ning tahate saada ka veel praktiliseks arstiks?”

„Nimelt.”

Stella Riesemann oli Bergmanni lähenemisel, mis tuli kogemata nii soovitud silmapilgul, astunud Kurbatovist veidi eemale, kuid mitte nii kaugemale, et ta nende vestlust poleks kuulnud. Nüüd ta nihkus, tuska nähtavasti unustades või maha surudes, temale jälle ligemale.

Heinrich Bergmann piilus kõrvalt noore neiu poole, pilgutas talle silma ja see nagu kadedusse kastetud, kokkupitsitatud muie, mis roomas ta ilusa, rõõsa näo üle, näis Stella-preilile ütlevat: „Ega see kõik tõsi ole, mis ta lobiseb! Hoopleb ainult ja püüab meile imponeerida!” Andrei Petrovitši poole pöördudes pajatas aga hästikasvatatud korporant niisama viisakal kui uskuval toonil:

„Ja missuguse ameti valite endale kord tegelikuks elukutseks, härra Kurbatov? Ühe või koguni kõik korraga?”

„Seda ma ei tea,” vastas Andrei Petrovitš. „Mul pole viisiks oma tulevikku kindlasti ära piiratud, ette valmis sepitsetud plaani pigistada. Ma arvan ainult, et ma kogutud teadust nii ühes kui teises kutses võin tarvitada, pidades neid kas ükshaaval või korraga.”

Nüüd arvas preili Stella Riesenmann parajaks sõna võtta, sest ta tundis, et tema äkitselt tulnud vaikimine kippus kahtlaseks minema. Tema silmadel oli kummaline väljakutsuv läige, kui ta ütles:

„Kas poleks aga tulu, mida soovite teistele ja iseendale saavutada, suurem, kui oleksite uurinud ainult uhte teaduseosa ja pühendaksite edaspidi enda ka ainult ühele elukutsele, oma jõudu õppides ja pärast töötades killustamata?”

Andrei Petrovitš pööras täie näo noore neiu poole, vaatas silmapilgu vaikides talle otsa ja ta pilgust paistis nagu meelega rõõmlik kuma.

„Teistele saadetakse tulu on minu arvates seda suurem, mida rohkem ma üldiselt tean, mida vähem ühekülgne ma olen. Mida enam mul on paljudele anda, seda parem. Ma tahaksin olla ennem halb advokaat ja halb arst kui elu ja inimeste halb mõistja, kui halb nõuandja ja halb arvustaja. ... Mis aga puutub minu isiklikku tulusse, siis oleks aineliselt mulle muidugi kasulikum ühtainust ametit põhjalikult mõista ja teda killustamata jõul põhjalikult pidada. Aga ma pole midagi vähem kui praktiline inimene, preili Riesenmann, ja see tuleb minu teadmisest, et ma ka praktiline ametipidaja ei suuda olla. Mul puudub meelekindlus, vastupidavus, kannatus elada ühele ja samale kutsele, teha ühte ja sedasama, mõelda ühe ja sama asja peale, jääda eluajaks ühe ja sama naha sisse. Ma suudan rohkesti tööd teha, aga mitte alati sedasama tööd. Kui arst või advokaat tunneksin varsti kadedust puuraiuja või katusetõrvaja üle ja ma jätaaksin oma ameti kus tühi ja läheksin nende juurde töösse.”

„Kuid mitte jäädavalt,” naeris Stella — jah, ta võis juba jälle naeratada!

„Ei, mitte jäädavalt.”

Teist korda luuras Heinrich Bergmanni silm noore neiu poole ja ta seekordne naeratus ütles selgesti: „Puüab ennast huvitavaks teha!” Kuid seekord ei pannud Stella tema pilku ega naeratust tähele, tal oli tegemist ainult Andrei Petrovitšiga.

„Kuidas juhtusite vaimulikku akadeemiasse, härra Kurbatov?” küsis ta.

„Sinna pandi mind.”

„Pandi?”

„Jaa. Minu isa oli kõrgem vaimulik ja ta soovis, et minagi saaksin niisuguseks. Ma püüdsin tema soovi täita, sest ma armastasin teda.”

„Tulevane elukutse teile aga ei meeldinud?”

„Ma ei tahtnud saada ühekulgseks.”

„Ja siis tegite isa soovi vastu?”

„Jaa.”

„Pärast isa surma?”

„Ei, tema eluajal. Ta andis mulle andeks.”

„Ja kui ta seda mitte poleks teinud?”

„Ma oleksin oma otsuse juurde jäänud. Mul polnud elada mitte isale, vaid iseenesele ja tulevasele kaasmaailmale.”

Stella-preili silm viibis seekord kauemini Kurbatovi rõugearmilisel näol; ta oli natuke aega mõttes, enne kui küsis:

„Kuidas meeldib teile siis teie praegune pedagoogiline tegevus?”

Andrei Petrovitši tõsise palge üle levis äkitselt nagu hele päikesepaiste, mis võlus ta näo peaaegu ilusaks, ja ta kuiv, rabe hää sai isevärki sooja ning pehme kõla.

„Seda tegevust armastan kõigest kõige enam; minu meelest on vahel, nagu oleks see töö ainus, mis kannab vilja ja tasub tegija vaeva.”

„Aga just see töö öeldakse nõudvat kõige rohkem kannatust, vastupidavust ja meelekindlust.”

„Väga õige. Aga seks tööks jätkub mul neid omadusi, on siamaani vähemalt jätkunud. Ma ei oska endale mõelda lõbusamat tundmust, kui on see: hakata märkama, silmaga nägema ja kõrvaga kuulma, kuis seeme, mida sa ivahaaval oled külvanud, lööb noores hinges idanema, tärkama, õilmitsema ja küpseb viljaks! Sa tunned enese loojana. Sest seda, mis seal kasvab ja küpseb, on loonud sinu sõna, ainult sinu sõna, preili Riesenmann! Missugune meelitav tundmus imet teha sõnaga, inimesi ümber muuta sõnaga, inimesi soetada sõnaga!”

Stella-preilil jooksis rinnast läbi kummaline vool

Ta vaatas jälle võõra üliõpilase peale ja pidi eneselt imestusega küsima, kuis see pealtnäha nii kinnine, kaine ja kuiv inimene oma põues säherdusele aatelisele sonimisele maad võis anda. Ja millele sonis ta vastu? Koolmeistri-ametile! See oli ju peaaegu ebaloomulik. Stella oli kooliõpetajate, meeste ja naiste suust siiani alati kuulnud, et igavamat, tüütumat, vaimu surmavamat, närve laostavamat ametit enam ei olegi kui õpetajaamet! Neist ei olnud keegi veel looja-tundmusi ilmutanud ja looja-vaimustust ammugi mitte. Nad igatsesid terve aasta kirglikult suvist puhkeaega ja kogu hommikupoolel vaba pärastlõunat. Nad pidasid endid meeleldi seltskonna piinatud märtriteks ja kõnelesid suure suu ning haleda haalega oma raskest vaevaja vastutusrikkast orjusest. Õnnelikku, rõõmsat, vaimustatud koolmeistrit polnud Stella Riesemann veel näinud.

Ja Heinrich Bergmann ka mitte. Ning Osvald Göbler, kes vaheajal jälle mõrjsa juurde oli ilmunud, ka mitte. Heinrich ja Osvald vaatasid Kurbatovi sonimist kuuldes teineteise otsa, naeratasid, ja kummagi pilk oli täis õiglast umbusaldust. Ja kui Göbler pruudiga oli venelasest veidi eemale sattunud, hakkas ta Stella käsivarrest hellalt kinni, heitis mõtlema neiu peale uuriva pilgu ja ütles poolsosinal:

„Ega sa's ometi kõike usu, mis ta sulle hambasse puhub! Näib olevat inimene, kes püüab omapärasusega ennast tähtsaks teha. Ma tunnen sedasorti inimesi.“

Kus ja kuidas härra Osvald Göbler, linna suurkaupmehe poeg ja ise kaupmees, kes läbi käis ainult äri-meestega, „sedasorti inimesi“ oli tundma õppinud, jättis ta seletamata. Stella oleks kerge olnud teda selle ebatõe pealt tabada, aga ta ei pannud oma peigmehe sõnu tähelegi, ta mõte oli kinni veel Kurbatovi kõne küljes, ja ilma et Göbler seda oleks saanud takistada, lähenes neiu uuesti venelasele, et jutulõnga temaga edasi heietada.

„Ma olen uudishimuline, kas teie meie Eberhardist asja saate — teie looja,“ ütles ta naerdes, jah, pilgates, aga imelikul viisil — vahest Stella enese taht-

mise vastu — polnud tema toonis kõige vähematki, mis oleks võinud torgata, uskmatustki ilmutada. Sõna „looja“ tuli nii heasüdameliselt, peaaegu meelitavalt ta huulte üle, nagu ei kahtleks neiu oma südame põhjas sugugi, et Andrei Petrovitš on „looja“ ja saab asja Eberhardist.

„Miks ei peaks ma teie vennast asja saama?“ küsis Andrei Petrovitš. „Ta on ju terane poiss.“

„Vahest liiga terane, härra Kurbatov! Ta teeb teie elu kibedaks oma terasusega, küll näete, sest see muutub sagedasti väljakannatamata üleannetuseks. Peale selle on ta hooletu, laisk ja kangekaelne. Teie ülesanne ei ole kerge, härra Kurbatov, ja ma ei paneks sugugi imeks, kui teie kannatus, vastupidavus ja meelekindlus just selle poisi kallal lakkab ja seega ühtlasi teie usk oma loojakutsesse! Ma kardan, et teie kulvatud seemnest tärkab siin vähe idusid.“

„Siis pole teil minu koolmeistri-võimise kohta suuremat usaldust?“

„Ma tunnen oma vennakest.“

„Kas tunnete ka tema seniseid õpetajaid?“

„Vähe.“

„Siis ei tunne te ka oma venda küllalt.“

„Nah, annaks jumal, et teie oma õpilase juures need head küljed üles leiaksite, mida teised kooliõpetajad seni asjata on otsinud!“

Nüüd pilkas Stella. See oli ka Kurbatovile selgesti tunda. Viimane ei lasknud end aga oma iseteadvuses kõigutada, vaid kostis niisama kindlalt kui soojalt:

„Ma pole seni ainsagi inimesega kokku puutunud, kel head küljed täiesti ja tõesti puuduksid. Sagedasti nad ainult näikse puuduvat, nad on peidetud, ja et neid igakord ei leita, tuleb sellest, et neid ei otsita, et neid õieti ei otsita, et neid otsida ei viitsita. Inimene on suurem, kui inimene arvab, ka kõige väiksem ning halvem inimene on suurem. Ja kui teie vennake on väike ning halb inimene, mida ma aga veel ei usu, siis muutub mulle minu töö tema kallal seda huvitavamaks, minu otsimine tema heade külgede järel seda põnevamaks. Ja et ma need head küljed leian, seepeale võite olla niisama julge, kui olen ise.“

Seltskond oli vaheajal läbi kuusiku Riesemanni suvi-maja juurde jõudnud. See oli kahekordne, uus, veidi liiga kirjuks värvitud puuhoone, mida ümbritses avar noor aed. Maja kui ka aed mõjusid vaatajale esimesel silmitsemisel nagu kiitlevalt ning uhkustavalt, seda enam, et teised suvilad tema ligikonnas oma pisikeste ning veel kaunis harimata aedadega olid märksa väiksemad ja lihtsamad. Neil puudusid ka need silmator-kavad ja silma torgata tahtvad ehted ja ilustised, mis olid paigutatud Riesemanni suvila ümber, sageli ilma iga maitseta. Nõnda tukkusid tulipunaseks vaaba-tud malmist värava kummalgi küljel oma käppadel kaks väikest valget marmorlõvi, kelle kentsakad näod ja pentsikult lamavad kehad sundisid vägisi naeratama; nähtavasti oli härra Riesemann lasknud need üli-stili-seeritud murdjad niisama odaval kui andevaesl kunstnikul teha. Värava peal troonis imelikkude or-namentide rägastik tahvel, millel seisis suurte kuldsete tähtedega: „Villa Martinsruh“. Nähtavasti armastas ja austas härra Martin Riesemann oma perekonnas ja terves maailmas iseenäest kõige rohkem; seepärast oli ta ristinud suvila iseenese nimele. Maja trepiesine ja rõdu olid väärtkasvudega ja puust anumais kasvavate lillede ja soojamaa-taimedega kõige ohtramini kaunis-tatud, kuid ka siin püüti nähtavasti mõjuda ülielavate värvide ja iluvastase, banaalse rühmitusega ainult väljakutsuvalt, üllatust äratavalt. Aias paistsid pöö-saste vahel ja puiesteedel kumendavad kipskujud ja suured, mitmekarvaliselt heitlevad metallkuulid; neid oli sinna aga nii palju paisatud ja neile sagedasti üksteise suhtes nii isemoodi seisukohad antud, et maitsega annetatud inimene neid nähes ainult pead pidi raputama.

Kodune seltskond oli enamasti aias, kus nooremad härrased ühes paari teenijaga kirjuid klaaslaternakesi nõõride külge kinnitasid ja tulevärgi asju maa sisse torkasid, sest sünnipäevalapse auks pidi pimedikus ilutulestust ja tulevärki tehtama; vanemad härrad aga istusid kas kaardi- või joogilauas, kuna daamid juttu

vestes jalutasid või siin-seal väikestes sõõrides koos istusid. Külaliste hulk ei olnud just mitte suur, sest paljud Riesemannide tutvuskonnast viibisid suvise aja tõttu kas välismaal või teistes kaugemates suvitus- ja supluspaikades, kust nad Stella-preilile oma õnnesoo-vid kirjalikult olid lakitanud.

„Te soovite ennast vististi reisirõlmuks puhastada ja puhata, enne kui meie juurde aeda ilmute, et papa ja mammaga tutvuda?“ ütles Stella Riesemann Andrei Petrovitšile, kui nad suvila trepile olid jõudnud.

Viimane jaatas, mispeale noor heiu tahtis Eberhardi toatüdruku järele läkitada, et see härra Kurbatovile ta toa kätte näitaks. Kuid venelane hakkas poisikese käest kinni ja ütles temale sõbralikult silma vaadates.

„Ehk näitab minu noor seltsimees toa mulle isegi kätte; teinekord teen mina jälle tema Meaks midagi.“

Eberhard, kes ennemini oleks aeda laternate ja tulevärgi ülesseadjate sekka lipanud, kortsutas küll vastumeelselt kulmu, ei julgenud ennast aga Kurbatovi käest lahti raputada ja läks talle majasse teed juha-lama. Ja seal, vististi härra Kurbatovi toas, laskis ta end tervelt poole tundi kinni pidada, ja kui ta aeda ilmudes Stellast mööda juhtus minema, ütles ta kõige paremal tujul:

„Ta tõi mulle tõesti üsna hea raamatu kaasa — palju ilusaid pilte ja huvitav sisu.“

„Kust sa seda tead, sa pole raamatut ju veel luge-nud?“ küsis õde.

„Ta seletas mulle tema sisu. Kas tead, ta oskab väga hästi rääkida. Ma hakkan raamatut juba homme lugema.“

„Mis sisuga see raamat on?“

„Looduseteadus. Aga nähtavasti mitte nii igav kui need, millest pean õppima. Ta lubas mulle kõik veel eriliselt ära seletada. Ja ta seletab nii, nagu vestaks head juttu. Ja siis lubas minuga metsa ja aasale minna ja mulle mõnd looduseimet näidata. Ja kas tead, mis ta mulle veel ütles?“

„Mida siis?“

„Mul ei olevat vaja karta, et ta mind liiga rohke õppimisega hakkab piinama. Ta teadvat isegi, kui

raske ja igav on õppimine minusugusele. Stella, ta näib olevat üsna mõistlik inimene."

"Muidugi, muidugi, kui ta sind laiskvorsti õppimisega ei taha piinata," naeratas Stella Riesemann. "Aga kuidas ta sind sel viisil matemaatikas ja vene keele grammatikas tahab edasi viia, sellest ei saa ma aru."

"Sina ära hakka teda ässitama!" hüüdis poiss tõsise ähvardusega. "Kui mõistlik mees teab ta isegi, mis teeb."

Andrei Petrovitš ise ilmus veerand tundi hiljem aeda. Välimuselt oli ta pisut muutunud: valge tužurka asemel kandis ta ainult pikka mundrikuube, mille krae tagant paistis värske triikpesu, ning pleekinud mütsi asemel valge riidega ületõmmatud uumat.

Eberhardi vaistlik vaen tema vastu näis olevat vähenemas, sest kui Andrei Petrovitši silmad aias teda otsides ringi käisid, lähenes poiss, seda märgates, temale tõrkumata ja pealegi kaunis ruttu.

"Nüüd juhata mind oma vanemate juurde, Eberhard," palus Kurbatov.

Nad sammusid ümber maja nurga avara terrassi poole, mis piiras hoone tagumist, aiapoolset külge ja mille esine oli kaunistatud mõne ilusa lillepeenraga. Terrassil seisis lauad istmetega, kust kuuldus elav kõnevadin ning taoti vali naer meeste suust. Eberhard näis papat otsivat hääle järgi, sest vaevalt oli ta terrassi poolt kuulnud veidi karedat ning rasvast naerulaginat, kui ta kõrvad läksid kikki ja ta näol oli märgata, et ta otsitava on leidnud. Teel terrassi poole seltsis nende juurde Stella-preili, kes Kurbatovi ilmumist oli näinud. Kurbatov arvas nägevat, et neiu nägu ja terve olek osutas rahutust ja isevärki pinget.

"Härrad mängivad suure õhinaga kaarte," ütles ta ja ta suu ümber ilmus sunnipärane naeratus, "võib-olla me eksitame neid praegu. Te olete vististi nõus, härra Kurbatov, kui ma teid kõigepealt mammaga tutvustan. Ta istub seal lehtlas."

"Olge nii lahke, preili Riesemann," vastas Andrei Petrovitš ja peatas sammu.

Nad pöördusid tulnud teed tagasi ja seisisid varsti ühe koopataolise jasminipuhmastiku suu ees, milles

istusid aiatoolidel kaks vanaldast naisterahvast. Stella tutvustavate sõnade peale tõusis teine neist pikkamisi ning veidi pühalikult jalule, sirutas niisama pikkamisi ja pühalikult kitsa kollaka käe võõra poole ja vajus siis aeglaselt toolile tagasi.

Stellal polnud emaga suuremat sarnasust, ka Riital mitte, seda enam aga Eberhardil. Kuna mõlemal tütreil olid valkjad juuksed, sinised silmad ning ümmargused rõõsad näod, oli Eberhard oma mustad juuksed, tõmmuka kitsa näo, väikesed pruunid silmad ja peene, terava nina pärinud emalt. Neil mõlemal, emal ja pojalt, oli sarnasust mõne ettevaatliku, umbuskliku, alati argset valvel oleva loomakesega, kes igast küljest hädahoitu kardab ning igatahes valmis on põgenema.

Proua Riesemann ja Kurbatov, kui viimast ka lehtlas oleva daamiga oli tutvustatud — see oli Stella-preili tulevane ämm, proua Göbler —, vahetasid mõned pealiskaudsed laused, millest Andrei Petrovitš varsti märkas, et proua Riesemann oli peenema seltskonna kommete ja kõnekäändudega hästi vilunud. Ta tarvitas, ehk küll jutt oli tuumatu ja värvitu, valitud sõnu ning püüdis kõigiti märku anda, et võõral on tegemist haritud ning vaimuka inimesega.

"Kas mõtlete olla minu lapse vastu vali?"

Proua Riesemann küsis seda naeratades ja naljatoomi, aga tema pilk avaldas niisama palju emalikku õrnost kui emalikku muret.

"Vali? Ma arvan, ei," vastas Andrei Petrovitš.

"Ah, mul on heameel, et te mitte enam liiga noor üliõpilane ei ole, vaid küpsema eaga härra," kõneles Eberhardi ema pool-eleegilisel, poolpühalikul häälekõlal edasi, kusjuures ta käed risti pani, "Ma loodan nimelt, et teil on temaga rohkem kannatust, kui oleks seda liiga noorel inimesel. Kas teate, härra — härra —"

"Kurbatov," aitas Stella.

"Kas teate, härra Kurbatov, minu laps — ta ei ole ju mitte halb, mitte tuim, mitte hukkaläinud... Eberhard, sina mine ära!... Ta on kristlikus majas kristlikult kasvatatud, kristlikus valjuses ja kohusetundmises. Aga ma ei mõista neid uue aja kooliõpetajaid.

Nad ei oska oma kasvandikke õieti kohelda, neisse kasvatades mõjuda, nende hingesse tungida, nende südameharidust edendada. Nad on sagedasti ülekohtused, otse ülekohtused! Eberhardi õpetajate seas on neid, kes teda vihkavad, minu last otse vihkavad — võite mind uskuda. Nad ei lase teda lihtsalt edasi jõuda, nad annavad talle kiuste halvad numbrid. Laps on ühte või teist kord pahandanud, seda nad ei unusta, nad ei salli teda, nad kannavad tema vastu viha. Kas see on kristlik, kas see on pedagoogiline?"

Proua Rieseemann vaatas seejuures kinnitust otsides tungivalt Andrei Petrovitši ja veel tungivamalt proua Göbleri otsa. Iseäranis viimasele näisid määratud olevat ka tema lõpusõnad, millega ta endisi kordas; ta avaldas nad aga alles siis, kui ta hoolsasti ringi oli vaadanud ja leidnud, et Eberhard mitte lähedal ei ole:

"Minu laps ei ole mitte laisk ega rumal ega rikutud, ta on nagu lapsed kunagi, aga mis ta vaene peab tegema, kui teda vihatakse, kui keegi vaevaks ei võta teda mõista, kristliku kannatusega temasse süveneda. Kust see ka võib tulla — ta õpetajad on ju enamasti kõik teiseusulised."

Stella vaatas piinliku kohmetusega esmalt ema, siis Kurbatovi peale; ka viimane oli kahtlemata „teiseusuline"! Seda oli mamma oma kurtmisõhinas ja enam proua Göbleri kui võõra poole rääkides unustanud. Proua Rieseemann märkas oma viga Stella pilgu tõttu, aga kuna ta närvliku ärevusega lepitavaid ning õien-davaid sõnu otsis, oli Andrei Petrovitš juba leidnud tee, mis delikaatsest punktist üle viis.

"Kristlik kannatus on minu keeles inimlik kannatus," tähendas ta, „ja teil on õigus, proua Rieseemann, kui ütlete, et kooliõpetajail tuleb sellest sagedasti puudus. Aga mõtelge ometi, kui palju inimlikku kannatust peab olema õpetajail, kel on iga päev igas kooliklassis kasvatada sada last ja rohkem korraga! Kas tohib imeks panna, et kannatus seal katkeb ja maad valmistab karsitusele ning ükskõiksusele? See on kahetsemisväärne, aga see on ka inimlik. Mis puutub minusse, siis tahan teha, mida lühike aeg lubab, et teie poeg jõuaks edasi."

Proua Rieseemann tahtis midagi kosta, aga sel hetkel ilmus Eberhard joostes ja hüüdis:

"Andrei Petrovitš, papa palub teid enda juurde!"

"Teid?" küsis Kurbatov õiendades. „Sa pidid mulle ju „sina" ütlema, Eberhard?"

"Noh, sin'd," ütles poisike kentsakal alistumisel.

"Siis lähme!"

Ja Andrei Petrovitš hakkas Eberhardi öla ümbert vennalikult kinni, kummardas kergesti daamide poole ning mõlemad kadusid juttu vestes põõsaste taha.

Lehtlas vaatas proua Göbler proua Rieseemanni peale ja proua Rieseemann proua Göbleri peale ning siis mõlemad Stella otsa.

"„Sina"? Eberhard peab ütlema härra Kurbatovile „sina"?"

"Härra Kurbatov ütleb ka Eberhardile „sina", vastas Stella.

"Mispärast siis?"

Preili Rieseemann kehtas õlgu. „Härra Kurbatovi soov, nagu Eberhard ütles."

"Soov? Härra Kurbatovi soov?"

"Jaa, mamma."

"Aga see ei kõlba ju ometi!"

See hüüd tuli südame põhjast ning proua Rieseemanni ja proua Göbleri suust korraga.

Niisugune sinatamine õpetaja ja õpilase vahel oli õigupärast ka Stella-preili meelest võõras. Aga kui ta nüüd nägi neid ehmatusest ning imestusest nurgeliseks veninud nagusid ja neid nagu kuristiku põhja vahtivaid kohkunud silmi, siis sai noore neiu üle jälle kord võidu opositsioonipaharet ja selle kannul pilkepärgei ning kurgust tõusvat naeruvalangut vaevu maha surudes hüüdis ta võimalikult hämmastunud ilmel:

"Ei kõlba? Miks see ei peaks kõlbama? Kas see vahet Eberhardi-härra au vastu käib, et *cand. juris* Andrei Petrovitš Kurbatov teda sinatab?"

"Jaa — aga — Eberhard sinatab ka teda!"

"Seda suurem au Eberhardile, et ta seda tohib!"

"Aga see pole mitte korras! Seda ei tehta ju! Seda pole keegi enne kuulnud!"

"Maailmas on palju asju, millest kõik inimesed veel pole kuulnud!"

"Aga kuhu jääb siin vastastikune viisakus, lugu-pidamine?" kriiskas proua Göbler, kelle paks nägu lõi punetama. "Kuhu jääb õpetaja autoriteet õpilase kohta? Mida peab laps mõtlema õpetajast, kellele ta nagu oma vennale või teenrile või külapoisile „s i n a" ütleb, kuna teiselt poolt on väga imelik, minule vähemalt, et võõras inimene, kes astub täna esimest korda mu majja, mu suurele pojale kohe „s i n a" ütleb. Eberhard on ju, kui ma ei eksin, kolmeteistkümmend aastat vana?!"

"Kooliõpetaja autoriteet ei põhine mitte teietamisel, vaid tema tublidusel," ärritas ja ässitas Stella südamerõõmuga edasi. "Kas vahest Eberhard või teised temasugused aukartust kõigi oma õpetajate vastu tunnevad, kellele nad „teie" peavad ütlema? Kui te teaksite, kuidas nad neid naeravad ja missugused aukartuseta sõimunimed nad paljudele annavad! Härra Kurbatov tahab oma õpilast kasvatada kui vend ja sõber, see on tema kasvatamismeetod, ja ma leian, et see on väga õige meetod."

"Mina mittel!" Ja proua Göbler raputas nii tugevasti pead, et ta punased lihavad põsed lotendasid.

"Mina ka mittel!" kajatas proua Riesemann, aga vähem ägeda peaväristusega, sest tema emasüdamele polnud õigupärast sugugi nii vastik, et uus õpetaja tahtis olla „tema lapse" vend ja sõber, mis tähendas niisama palju, et ta mitte ei tahtnud vali olla.

"Kui see ka sinu arvamine on, armas Beti, siis tee seesugusele korratusele kohe alguses lõpp peale," ütles auväärt proua Göbler, kes pööras oma lõkendava näo nagu pahandatud karistusejumal oma tulevase minia poolt ära.

"Ma tahan oma mehega kõnelda," vastas proua Riesemann.

"Sa võid seda ka ise teha," tähendas proua Göbler.

Selles seisiski proua Riesemanni ja proua Göbleri karakterivahe, et proua Riesemann tahtis ikka „oma mehega rääkida", kui midagi oli otsustada ja teha, kuna proua Göbler otsustas ja tegi oma majas „ise".

kui midagi oli otsustada ja teha. Nad kujutavad kaht tugevat vastandit: ühe pool täielik iseseisvusetus, alaline alistumine, sõnakuulmine; teise pool tüse omavoli, tahtekangus, käsuandmine ja piirita uhkus. Viimast omadust märkas igauks, kes ainsa vaate proua Göbleri paksule laiale diktaatorinäole heitis, kes pani tähele, kuis ta oma istmel troonis, missuguse pilguga ta ringi vaatas, ja kelle kõrv oli terane küllalt tema häälekõma ja selles helisevat rauda tähele panema.

Andrei Petrovitš ja Eberhard lähenesid vaheajal terrassile, kus vanemad härrad kahes lauas oma preferansipartiid olid lõpetanud. Nad istusid sigareid imedes punsiklaaside juures ja vaidlesid suure õhinaga mängu möödunud käigu üle, kusjuures üks ühe ja teine teise eksitusi ja sissekukkumisi heasüdamelise pilkega püüdis näägutada. Kes neid eemalt nägi ja kuulis, ilma vaidluse sisu tundmata, pidi arvama, et nad mõnd ülitähtsat probleemi arutavad: nii põnevil olid nende näod ja nii elav nende kätevehklemine. Kõigist erutatud häälest üle käis üks kergesti kähisev, madalamail toonidel urisev bassihääle, mille rasvast, pigistatud kõla Andrei Petrovitš mõne minuti eest juba oli kuulnud, kui Eberhard teda esimesel puhul härra Riesemanni juurde oli tahtnud viia.

"Papa, härra Kurbatov on siin."

Härra, keda Eberhard papaks nimetas, istus viini tugi toolis, seljaga tulijate poole. Andrei Petrovitš nägi esiotsa ainult tema vägevast härjaturja ja tema lühikest, jämedat, lihavat kaela, mis ilma nähtava vaheta arenes võrdlemisi väikeseks ümmarguseks peaks nagu umarikuks tahunud palgiots. See pea oli kaetud tihe-date, masinaga nudiks põetud valgete karmide harjas-juustega ning mõlemad kõrvad kiindusid nii väga pealuu külge, nagu oleksid nad sellega kokku kasvanud. Pikkamisi, kangelt, nähtava raskusega pöördus see huvitav pea ühes temaga seoses oleva hiigelturjaga veidi ümber, aga ainult nii kaugele, et Kurbatov võis näha üksnes härra Riesemanni poolt nägu. Viimane oli paks ja verekas ning lühikeseks, otsast teravaks lõigatud valge habemega piiratud.

"Tere tulemast, noormees!"

Ja vabrikant Riesemann sirutas, ilma ülestõusukatset tegemata ja nähes ainult Kurbatovi varju, oma lühikese jämeda käsivarre suure tursunud käega, mille esimeses sõrmes hiilgas päratu paks pitserisõrmus, hooletult võõra poole.

Andrei Petrovitš ei võtnud seda kätt vastu. Ta astus härra Riesemanni ette, vaatas talle näkku ja ütles:

„Minu nimi on Andrei Petrovitš Kurbatov.“

Vaevalt oli härra Riesemann võõrale pilgu heitnud, kui ta oma väljasirutatud jalad tooli alla tõmbas, nagu inimene, kes tahab üles tõusta. Ta ei tõusnud aga sedapuhku veel mitte, vaid kuna ta pilk kiiresti ja segaselt Kurbatovi nägu tunnistas, tuli ta suust pooltahtmata rõigatav hüüd:

„Näh, see ju vanem härral... Rõõmustab väga... minu nimi on Riesemann... vabrikant Riesemann...“

Ja pakkudes võõrale uuesti kätt, mis nüüd vastu võeti, ajas ta enese pahema käe toetusel toolilt üles, aga ainult pooleldi, et pealegi sedamaid jälle tagasi vajuda. Vahest oleks vabrikant Riesemann, olles Kurbatoviga nelja silma all, täiesti ja sirgelt püsti tõusnud, aga seltskonna nähes pidas ta niisugust viisakust inimese vastu, kes tuli temale palgaliseks, kellele ta reisiraha oli saatnud, nähtavasti kõlbmatuks.

Vabrikant Riesemann jäi aga ainult nii kauaks oma poja tunniandja ette istuma, kui just vaja oli, et seltskonnale näidata, et ta vahet mõistab teha enese ja selle palgalise vahel. Siis tõusis ta võrdlemisi valedasti, ja kui ta Kurbatovit oli teiste lauas istuvate härradega tutvustanud, hakkas ta koguni Andrei Petrovitši käsivarrest heldesti kinni, ning valitsema panes lahke, lõbusa peremehe heatujulist kõnetooni, ütles oma iselaadi vene keeles:

„Lähme kahekesi veidi jalutama, härra Andrei Petrovitš; viige mind ära sellest kelmide seltskonnast, kus mul täna jälle nahk üle kõrvade tõmmati. Kas teate — inimene võib pankrotti jääda, mängides nende võrukaeltega! Täna jälle kolm rubla trallis!... Tulge, härra Andrei Petrovitš, ma seltsin meeleldi austa inimestega.“

„Kes mängida ei oska, süüdistab teisi ikka kelmuses,“ naeris Riesemannile mokitava häälega järele see palja peaga, torus mokaadega väike isand, keda Kurbatovile kui vanemat härra Göblerit praegu oli esitletud.

Härra Martin Riesemanni ja Andrei Petrovitši vahel algas, kuna nad valisid jalutamiseks aia kõrvalisemad ning üksildasemad jalgteed, kohe elav vestlemine, mille eest hoolt kandis iseäranis paks vabrikant. Tema heast tujust kui ka tema sõnarikkusest oli märgata, et alkohol temasse oli mõjunud. Ta kõneles esmalt vene keelt, ja kui ta sellega kitsikusse jäi, võttis saksa keele appi ja rääkis viimaks mõlemat segamini.

„Minu poiss, armas sõber, võtke tublisti käsile“ — sellest ainest algas nende jutt, selle juurde pöördus ta ikka jälle tagasi, selle keskuse ümber keerlesid kõik härra Martin Riesemanni mõtted. „Teie haarake tast valju käega kinni, ärge laske ohje lõdvale, ärge olge pehme, ärge olge järeleandlik! Ma annan teile voli teda pitsitada, pinnida ja karistada, kuida soovite; ainult siis, kui veinmalt vaja, teatage seda minule, ja ma tahan oma isakohust täita, selles võite kindel olla!“

„Ma arvan, et seda ei ole ialgi tarvis,“ tähendas Andrei Petrovitš vahele.

„Ärge seda öelge, tuvikel!“ hüüdis härra Riesemann jälle vene keeli, kuna ta saksa keeles, aga eesti mõttes edasi kõneles: „Ilma vitsata ei saa lapsest head nahka; lapsele anna armu, aga ka hirmu — see on vana tõde, mis jääb ikka uueks. Vaadake, härra Andrei Petrovitš, minu poiss on ära hellitatud. See on minu abikaasa süü. Tema on muidu eeskujulik naine aga liiga pehme ema. Sirutan mina käe vitsakimbu järele, jookseks tema heameelega kloroformipudel järele, et poissi valu vastu tuimendada. Nõnda on Eberhard südant võtnud, laisaks ja hooletuks õppinud. Mõtelge ometi — juba neljateistkümnenda aasta peal, kaks aastat kolmandas klassis, ja nüüd veel järeleksamid matemaatikas ja vene keeles! Ja kes on see laiskvorst ja põikpea? Vabrikant Riesemanni ainus poeg, kes peab kord isa äri juhatama ja viimaks

pärimal Millal tahab ta siis reaalkooli lõpetada, millal tehnikumi veel läbi teha? See on ju otse häbi — häbi nimelt minule!... Kas teate, härra Kurbatov" — ja Martin Riesemann asus uuesti ennastsalgaval sõprusel üliõpilase käsivarrest kinni — „minu abikaasa õde Peterburis soovitas teid mulle kui vilunud ja tublit tunniandjat ja repetitorit; ma usaldan teid täiesti. Aidake minu poissi edasi, ja küll te näete, et ma pole ihne mees; raha ei etenda minul üldse mingit osa, seda peate teadma kohe hakatusest peale."

Ja härra Martin Riesemann tõmbas parema käega oma valge siidvesti võlvitud kõhul pingumale, laskis oma raske kuldse uuriketi paar korda läbi sõrmede libiseda ning näis õotavat, mis mõju on ta sõnadel vene üliõpilasse.

„Raha võin tarvitada," vastas Andrei Petrovitš kui-
valt, „ja ma võtan kingi, mille mu palgale juurde lisate, tänulikult vastu. Nii palju olgu aga tahendada, et ma kokkulepitud palga eest just niisama palju teie poja heaks oleksin teinud kui nüüd, kus mul lisa on oodata."

„Na, nah," pidi härra Riesemann rõhitsema, muutis aga selle liiga avaliku kahtlemise õigel ajal kõhatamiseks ning laskis ainult oma punavalt pälgelt veidi umbusaldust paista.

„Olgu, kuidas on," ütles ta siis, „igatahes võite mind sõnast pidada — siin minu käsi... Ja ma paneksin teile veel midagi ette, härra Kurbatov. Kui Eberhard oma järeleksamid tahedaks teeb ja neljandasse klassi pääseb, mida ma ainult teie töö viljaks tahan tunnistada, siis sobitame uue kauba: mis oleks, kui jääksite aastaks või vähemalt pooleks mu poisi repetiitoriks? — hea tasu eest muidugi."

„Selle üle ei või ma praegu veel mitte otsustada."

„Teie oma õppimine takistab teid? Teil on lõpp-eksamid lähedal?"

„Seda vähem; ma ei rutta ülikooli lõpetamisega, ma olen meelsasti üliõpilane."

„Aga siis pole teil ju takistusi ees?"

„Ma pean aga teadma, kuidas elu teie majas mulle meeldib."

Härra Martin Riesemann peatas nõksatades sammu, laskis Kurbatovi käsivarrest lahti, ning kiire pilk, mille ta poolviiliti venelase poole viskas, nais ütlevat: „Kae mul elukat! Tema teeb tingimusi! Tema julgeb kahe vahel olla, kas talle elu Martin Riesemanni majas meeldib!" Härra Riesemanni suu aga ütles väikese vaheaja järel pisut litsutud häälel:

„Muidugi peate ka sellele vaatama. Aga ma võin teile kinnitada, et elu minu majas seni kõigile on meeldinud, kes siin on olnud. Kuid minu ettepanekust kõneleme parajal ajal lähemalt."

Vabrikandi tuju oli rikutud; ta vaikis, vaatas maha ja täitis vaheajaga paksu inimese raske hingetõmbega, mille ta nagu tahtlikult veelgi raskemaks muutis. Viimaks tõmbas taskust paksu kuldse sigaritoosi, millel sätas tema kuldne reljeefmonogramm, võttis enesele sigari ja pakkus toosi ka Kurbatovile.

„Võite julge olla, on haruldaselt hea sort."

„Siis võtan," ütles Andrei Petrovitš; „ma suitsetan muidu vähe, aga hea sigari vastu pole mul midagi."

„Ka klaasi hea veini vastu mitte?" naeratas Riesemann pisut pilkamisi.

„Ka selle vastu mitte."

„Siis pöördume ümber, ma viin teid allikale."

„Sellega pole ruttu, härra Riesemann. Ma tahtsin teiega enne veel mõne sõna rääkida oma ametipidamisest teie majas."

„Olge nii lahkel!"

„Mul on teile, enne kui töösse hakkan, esitada tähtis ja minu siiajäamise kohta otsustav tingimus."

„Tingimus?"

„Jah, otsekohe tingimus."

Näis, kui läheks härra Martin Riesemann rahutuks; näis, kui poleks härra Martin Riesemann ülepea mitte harjunud, et temale tehakse tingimusi. Ta pisukesed sinised silmad tegid mõne närvliku keeru, kui ta lühidalt ja veidi karmilt urises:

„Siis kõnelge, härra Kurbatov!"

„Teie peate mulle minu õppetöös andma täieliku vabaduse, härra Riesemann," kostis Andrei Petrovitš.

„Te peate mulle andma voli ja meelevalda teie poega

õpetada, järeleksamite vastu ette valmistada ja teda üldse pedagoogiliselt kasvatada, nagu mina seda heaks arvan, ilma et teie oma määrustega tohiks te vahele tulla. Ainult siis võin ma soovitud tulemuste, teie poja edasisaamise eest vastutada. Sama palve tahan ette panna teie abikaasale. Oma tingimust arvan seda tarvilikumaks, et teie oma abikaasaga poja kasvatamise suhtes mitte ühisel nõul ega arvamisel ei ole."

"Sel tingimusel vastutate siis selle eest, et Eberhard pääseb järeleksamitel läbi ja saab kõrgemasse klassi?" küsis härra Riesemann.

"Jaa."

"Siis on teie tingimus täidetud, härra Kurbatov! Rohkem ma ei soovigi."

Vabrikandi meel aga ei olnud salajasest tusast veel sugugi vaba; üliõpilase julge, iseteadlik ja nõnderikas esinemine ei meeldinud talle. Aga et ta kõigepealt silmas pidas poja ja iseenese tulu, siis neelas ta vastikud tunded mõistlikult alla, avaldas täielikku rahulolu ja andis Andrei Petrovitšile mehiselt kätt. Ta etendas oma mõistlikku osa veel pareminigi, sest ta ütles:

"Õigupärast polnud teil, Andrei Petrovitš, tarviski mulle niisugust tingimust ette panna, sest ma poleks teid ka muidu teie õppetöös tulnud eksitama — see pole minu moodki. Ja minu abikaasa teeb, mida mina soovin ja käsin."

Vastastikku täiel kooskõlal sammusid härra Riesemann ja Andrei Petrovitš läbi aia, kus kirjud laternad juba olid süüdatud, terrassi poole tagasi, sest vaheajal oli käinud kutse õhtusöögile. Õhtulaud oli terrassil kaetud. Lampide valgustusel säras pikk, lilledega ehitud laud raskest hõbedast ja kristallist. Paljude veinide seas ei puudunud ka teatavad kõhukad, kulutatud tõntspeadega pudelid läikivais jaä-anumais.

Rõõmus, elavalt lobisev seltskond kogunes lauda. Et vabrikant Riesemanni majas rõhku pandi kristlikele kombeile, siis toetus igaüks enne istumist norus peal toolileenile ja proua Riesemann ütles oma eelgilise häälega tuttava saksakeelse riimi, milles kutsu

takse Jeesust külla ja palutakse õnnistada, mida ta on annetanud. Sus võeti istet.

Härra ja proua Riesemann istusid, nagu kord ja kohus, laua ülemises otsas. Andrei Petrovitš oli juhtumisi, ilma oma valiku üle järele mõtlemata, sattunud ühelt poolt paksu proua Göbleri, teiselt poolt preili Riita Riesemanni vahele, kuna Stella-preili oma peigmehega nende vastas istus. Niipea kui Kurbatov oma õnnetu parema käe nähtavale tõi, millest ta kinda aias oli ära tõmmanud, sündis väike piinlik vahejuhum. Riita Riesemann lõi näo Andrei Petrovitši poolt nii märguandliku jälkusetundega ära ja pööras talle nii tähelepandavalt selja, et lähemal istujate pilgud kõik võõra üliõpilase peale kogunesid. Sedamaid nähti tema kätt. Keegi ei lausunud sõna, aga daamide, iseäranis nooremate seas tekkis see salakahin, mis rõhuvamalt mõjub kui tundeavaldus hääle ja sõnadega. Ainult üks alaealine tütarlaps ei suutnud poolvalju, kokkunenud huu-hüüet maha suruda.

Andrei Petrovitši pilk langes proua Göblerile; selle punsunud valitsejapale avaldas vähem ehmatust ja õudu kui kombelist meelepaha, laitust ja noomimist. Proua Göbler mängis jälle karistusejumalat. Ja ta mängis seda nii mõjuvalt, et Andrei Petrovitš, see tõsine mees, oma kitsikusest hoolimata, vägisi pealetikuva naeratuse vastu pidi võitlema.

"See on vaid süütu *naevus maternus*¹ — vabandage, armuline proua!" ütles ta häälega, mille tagant veel allakugistatud naer püüdis välja rabelda. "Ta on niisama vana kui ma ise. Valu ta mulle ei tee."

Ja nagu kõigi kokkunenute ja hirmunenute vastu trotsides ei tõmmanud venelane kinnast kätte, vaid hakkas rahulikult noa ja kahvliga ametisse. Kinnas oleks talle söömise juures vististi ka tülik olnud. Kuna Riita-preili enam ainustki pilku kardetava käe poole ei heitnud, vaid jäi Kurbatovi poole pööratud poolseljaga Heinrich Bergmanni kõrvale istuma, lõi Göbleri proua vahetevahel kulpu alt silma poolpõrnitades sinakaspunase hirmutise ja siis nagu etteheitlikult

¹ Sünnimärk (lad. k.). — Toim.

härri ning proua Riesemanni peale. Teised külalised jõudsid aga asjast varsti üle. Nad harjusid nähtusega kas varsti ära või neile ei tulnud süües, juues ja vesteldes Andrei Petrovitši õnnetusekätt enam meelde.

Soodi hästi, joodi hästi ja lauldi sunnipäevalapsele, luues kokku vahutavaid veiniklaase, „ta elagu“. Et Andrei Petrovitš juhtus istuma kahe vastase vahel, siis oli ta vaikima sunnitud, ehk olgu siis, et Stella-preili mõne pealiskaudse sõnaga taoti tema poole pöördus.

Kuna noorem seltskond pärast õhtusööki värvituledes vilkuvasse aeda laiali läks, kus varsti kaunis suurepärane tulevärk, praksuma ja vinguma pandi, viis majahärri, kes oma roosilise tuju täiel määral jälle tagasi oli saanud, vanemad härrad kättpidi rikkalikult kaetud likööri- ja veinilauda, mis oli paigutatud ühte terrassi nurka, suurte filodendronite ja palmide vahele. Meeles pidades Andrei Petrovitšile antud sõna, kutsus vabrikant ka tema „allikale“. Näis, kui oleks Riesemann vabanenud kõigest oma sisemisest tusast, mis ta aias äsja Kurbatovi vastu oli tundnud, ja nagu tõmbaks see tõsine, peaaegu kinnine inimene, kes nii iseteadlikult oskas kõnelda, teda iseäralisel viisil ligi. Härri Riesemann püüdis teda nähtava himuga rääkima meelitada, nagu huvitaks teda kuulda saada Kurbatovi arvamisi, nagu paneks ta tema otsustele ühes või teises asjas rõhku. Uhtlasi oli märgata, et ta ise püüdis rohkem valitult, enam läbimõeldult, vaimukamalt kõnelda kui harilikult. Ta oli kelleltki kuulda saanud, et Andrei Petrovitš ei ole mitte ainult kõrgema vaimuliku mehe poeg, vaid ka õigusteaduse kandidaat; seepärast kutsus ta teda nüüd ikka kuuldava rõhuga „kandidaadihärriks“ ning segas oma labase lahkuse sekka tema vastu teatava osa tagasihoidlikku lugupidamist — ka oma sõprade nähes.

Kui veinilauas mõni aeg oli joodud, oskas härri Martin Riesemann lahkumineku puhul asju nii juhtida, et ta jäi Kurbatoviga ühte. Juteldes sammusid nad aias jälle edasi-tagasi. Ilma iseäralise seoseta pööras vabrikant kõne enese ja oma äri ning mõlema mineviku ja oleviku peale. Näis, kui tunneks ta tungi

enda isikut võõra üliõpilase silmis tõsta, enam valguse ette nihutada.

„Jaa, jaa,“ algas ta korraga, kui senise jutu aine Peterburi kõrgemate koolide oludest oli lõppenud, tõugates kubarat laubalt kuklasse. „Raskeid päevi näeb mõnigi mees elus, seda tean mina kõige paremini. Pole kerge ennast oma jõuga alt madalast üles kõrgele upitada, aga jumalale tänu, minul on see korda lainud. Kas võite endale kujutella, armas Andrei Petrovitš, et mees, kes siin teie ees seisab, oli kord vaene kui kirikurott? Mul pole sugugi häbi teile öelda, et olin kahekümne viie aasta eest alles lihtlabane katelsepasell — ma ütlen teile, lihtlabane katelsepasell, kes teenis meistri juures viletsa nädalapalga eest palgehigis igapäevast leiba. Aga nüüd — kas teate, kandidaadihärri — teie peate tulema minu vabrikut kord vaatama. Ta ei ole ju jumalteab kui suur, ainult nelisada töolist ja üksainus korsten, suurte vabrikute kõrval ikka veel väetike, — aga — te peaksite teda ometi kord kaema, ja ma võin teile kinnitada, et olen temaga rahul, et ta — nii-öelda — õitseb, et ta, mis puutub tegevusse ja kõigepealt sissetulekusse, nii mõnegi suurvabriku üle lööb... Jaa, jaa, seks on tarvis head juhatust, vabrikandil on meie aegades nuppu vaja, tublit nuppu, kaaluvat aru, kaugelenägevast silma — ütleme ühe sõnaga: ärivaimu. Läbitungiv ärivaim on see, mis paneb rattad käima ja õieti ning õigel ajal käima. Mis te arvate, kandidaadihärri, kas ma räägin valet?“

„Teie vabrikut tulen meeleldi vaatama,“ ütles Andrei Petrovitš, jättes Riesemanni kiitleva küsimuse tähele panemata. „Millal see võiks sündida?“

„Millal aga ise soovite, härri Kurbatov. Teie võite kas raudteega välja sõita, võite minuga kord kaleskas ühes tulla, võite enesele hobuse lasta sadulasse panna, või jälle teie sõidate rattaga — neid on mul siin tükki kolm, ja tee pole kauge — ainult kaksteistkümmend versta. Linnas teab teid muidugi iga lapski Riesemanni vabriku juurde juhatada.“

„Teil on masinavabrik, härri Riesemann?“

„Malmi- ja masinavabrik, spetsialiteet aurukatlad...“

Minu aurukatlad on kuulsad, härra Andrei Petrovitš, mul on tellimisi isegi suurtest tööstuskeskustest — Peterburist, Moskvast, Varssavist; minu aurukatlad tarvitatakse Musta mere ääres, Siberis — kus aga tahate."

Andrei Petrovitš sammus veidike aega vaikides vabrikandi kõrval, kes soraval kõnevoolul oma ärist edasi jutustas, siis küsis ta:

"Teie ütlesite, härra Riesemann, et te omast jõust olevat praegusele seisukorrale jõudnud, vaesusest rikkusele tõusnud —?"

"Päris *selbst-made-man*¹, nagu ütleb inglane — te võite mind uskuda, kandidaadihärra!" Ja härra Riesemann tõukas kuklasse lükatud kübara nüüd teise kõrva peale ja pistis mõlemad käed ameeriklase kombel puksitaskuisse.

"Aga vabriku asutamiseks või ostmiseks pidi teil ometi kapitali või vähemalt krediiti olema," ütles Kurbatov. "Vaesel katelsepasellil pole aga tavaliselt kumbagi."

"Ja vaadake, natuke õnne peab inimesel ka olema," vastas Martin Riesemann, ja ta laial ümmargusel näol levis see lõbus paiste, mis tunnistab, et inimene on rahul iseenese ja oma saatusega. "Inimesel peab õnne olema, ja püüdjal inimesel on enamasti ikka õnne. Peaasjaks jääb aga ikka hea kolu — peen, terane kolu... Lugu oli nõnda, kandidaadihärra... Töötasin kauemat aega meistri juures, kes suri lesena. Tema töökoja pärijaks jäi ta tütar, tema ainus laps. Mida hakkab aga naisterahvas, pealegi noor neiu, katelsepatöökojaga üksinda peale? Preili Beti oli püstihädas ja ta kurtis oma häda minule. Mul oli temast hale meel. Ma aitan ju nii hea meelega kitsikusse sattunud ligimest, liiati veel, kui see on nõrk, abitu naisterahvas. Nii tuli siis, et ma —"

"Et kosisite preili Beti endale," ütles Andrei Petrovitš vahele.

"Just nii, kandidaadihärra! Miks ma ei pidanud seda

¹ L.: *selbst-meid-men*, 'omatehtud mees' (saksa ja ingl. k. segu, p. o. *self-made-man*). — Toim.

ka mitte tegema? Beti-preili vajab tuge ja avitajat ning mina naist. Beti-preili oli hästi kasvatatud ning koolitatud ja mina virk ning kaine tööline. Oleks ta andnud oma äri võõra kätte, palgalise hoolde — sa laevake, palju sellest järele oleks jäänud!"

"Aga kui teie, härra Riesemann, see võõras palgaline oleksite olnud?"

"Mina?... Ja noh... eks ma oleksin teinud, mis võimalik, aga... kas teate — oma on ikka oma ja võõras on võõras... Te peate nimelt teadma, et kogu käitis oli üsna lohakil, hoopis hooletusse jäetud... Minu õnnis äiapapa — jumal andku talle vagusat puhkamist! — oli veidi pehme, järeleandlik, lõdva käega peremees. Ta laskis sellisid teha, mis need tahtsid, ja õpipoisidki tantsisid tal vahel nina peal. Parandust võis siin tuua ainult keegi, kes oli ise peremees, kes hakkas peremehe käega asjast kinni, ja nimelt kindla, valju, raudse peremehe käega. Seda ütlesin ka preili Betile. Ma ütlesin talle, et ta peaks hakkama varsti võõraste juures koolipreili-leiba sööma, kui mitte äri juhatus ei saa mehe kätte, kel on asja kohta suurem huvi kui palgalisel. Ja ta mõistis mind. Ta nägi ära, kui väga tal mind tarvis oli, ja me heitsime paari. Nõnda, kandidaadihärra, sain ma tema toeks ning avitajaks kitsikuses..."

Härra Martin Riesemann paitas paar korda õrnalt oma valget madalat põskhabet ning näis Kurbatovi poolt vastust ootavat. Andrei Petrovitš aga vahtis vaikides maha. Kui härra Riesemann poolpimedas õieti nägi, siis oli venelase kulm kortsus ja ta näis huuled oma mustja habeme sees kokku pigistanud olevat.

"Te muutsite siis oma töökoja aegamööda vabrikuks?" küsis Kurbatov viimaks.

"Kust teie seda teate?"

"Ma ei tea seda — ma arvan aga nii."

"Teil on õigus. Ma laiendasin oma töökoda nii kaua, kui ta läks töökoja kohta liiga suureks ja jäi vabriku kohta liiga väikeseks. Siis ehitasin vabriku."

"Töökojas hakkasite pidama rohkem sellisid ja veel rohkem õpipoisse."

"Jaa, sest töö rohkenes, ajad olid soodsad."

"Vabriku asutamiseks teenisite tarviliku kapitali kõik ainult töökojaga?"

"Ja muidugi," vastas härra Riesemann, aga siin luiskas ta veidi: Beti-preili oli talle peale iseenda ja töökoja abiellu kaasa toonud ka kolm tuhat rubla sula-kapitali ja väikese kivimaja, mille ta hiljem ära müüs. Härra Riesemann salgas seda, sest et ta enesele "omatehtud mehe" osas nähtavasti nii väga meeldis.

Ja nüüd hakkas ta pikalt ning laialt vabriku asutamisest ja selle edenemisest jutustama, kusjuures ta iseenda küünla ikka ilusti vaka peale pani ja vahel ka veel kõrgemale. Kui aga härra Martin Riesemann lootis, et inimene, kellele ta kõike seda jutustas ja kelle silmas ta nüüd juba küllalt heledasti pidi hiilgama, teda mõne kiitliku hüüdega või imestleva pilguga püüab tasuda ja taga ergutada, siis ta eksis. See veider mees vaikis, ta vaikis nii solvavalt, et ka härra Martin Riesemann ise jäi viimaks vait, nagu oleks tal kahju oma pärleid veel kauemini niisuguse külma, osavõtmatu eluka ette heita.

Jalutades olid nad tulevärgi paigale jõudnud, kus lobisevad külalised härra Riesemanni ümber piirasid, nii et ta Kurbatovist lahku sattus — lugu, mille vastu vist kummalgi midagi ei olnud.

Andrei Petrovitš otsis Eberhardi üles, kes teise omavanuse poisiga, Ralf Göbleriga, tulevärgi süütamisel tähtsat osa etendas. Ja laste juurde jäi Kurbatov nüüd üldse. Nähtava huviga võttis ta nende lõbudest osa, tuletas uusi meelde, õpetas neile paar uut pallimängu ning ajas nad — poisikesed ja plikad — oma naljatustega sagedasti naerma.

Stella Riesemann oli Kurbatovile paar korda tahtnud läheneda, aga ta leidis ta papa seltsist ega tahtnud neid eksitada. Ühtlasi oli Osvaldi rind ilusa õhtu tõttu nii täis kevadetundeid, et ta mõrsjat silmapilgukski teistega ei raatsinud jagada. Ja kui Stella viimaks mahti sai Andrei Petrovitši järele ümber vaadata, oli see aia kadunud. Kurbatovi valgustatud aken maja teisel korral tunnistas, et ta oli pidulõbust küllalt saanud ja oma pessa pugunud — varemini kui ükski muu ja kellelegi head ööd soovimata.

Andrei Petrovitš Kurbatovi pedagoogiline tegevus Riesemanni majas ei alanud midagi vähem kui usaldustäratavalt, vähemalt õpilase isa meelest. See tegevus ei tahtnud nimelt üldse mitte alata, Härra Martin Riesemann pidi pead raputades ja kulmu kortsutades tunnistama, et ta enesele tunniandjat hoopis teisiti oli kujutelnud, tunniandjat, kes tahtis laiska õpilast lühikese ajaga hea sammu edasi viia, teda järeleksamite rahnude vahelt läbi juhtida.

Selle asemel et poissi kohe esmaspäeva hommikul korrapärasteks õppetundideks käsile võtta, läks härra Kurbatov Eberhardiga suurimas südamerahus jalutama; mõlemad tulid lõunaks päris hundi-isuga metsast tagasi ning panid pärast lõunat jälle aegsasti minema, et alles õhtuks sama tagajärjega saabuda. Ja see sündis nii viisi ka teisel ja kolmandal päeval. Siis algasid küll õppetunnid seks määratud ja ammugi valmisseatud toas, aga need olid nii lühikesed, see on, neid oli nii vähe, et õpilane härra Riesemanni arvates vaevalt raamatuid sai nuusutada. Ning terved pikad pärastlõunad pühendati jällegi luusimisele nurmel, aasal ja metsas, ilma et poisile aega oleks jäetud end järgmise päeva õppetundide vastu ette valmistada, ehk olgu siis, et talle midagi õppida ei antud, mis oli väga tõenäoline. Ja see laisklemine kestis päevast päeva edasi ja tahtis edasi kesta.

Õpilane muidugi oli sedavärki õpetusega südamest rahul. See rahulolek säras tal silmist, punas ta priskeilt palgeilt ja ilmus ta olekust kooliõpetaja vastu. Eberhard Riesemann ja Andrei Petrovitš said ruttu häiks tuttavaks ja see tutvus kippus arenema sõpruseks, südamesõpruseks. Eberhard Riesemann, kes pidas õpetajat oma isiklikuks vaenlaseks, kes iseäranis sellele tunniandjale, kes tema suvist priiaega tuli kitsendama, laisa õpilase vihkamisega oli vastu astunud, kes oli kavatsenud temale esimesest tunnist peale hambaid näidata, talle ta elu võimalikult raskeks teha ja kel lõpuks nõu oli olnud võõra üliõpilase kui vaese palgalise peale rikka vabrikandi poja seisupaigast kõr-

gilt alla vaadata — seesama Eberhard Rieseemann rippus paari nädala pärast nagu sõber sõbra käsivarrel, viibis alati tema seltsis, kõneles Andrei Petrovitšist suurima aupakkumisega, ja kui neid lahutamata seltsimehi kahekesi nähti kuhugi minevat, siis oli õpilase silm ikka õpetaja suu küljes kinni — Eberhard Rieseemann ei vaadanud vaese palgatud üliõpilase peale mitte enam alla, ta vaatas tema poole üles.

Kuna proua Rieseemanni tunded nende nähtuste suhtes jaotatud olid — ta rõõmustas ju südamest, et tunniandja tema pojakese vastu vali polnud, kuna ta teiselt poolt Eberhardi edu pärast muret kannatas —, muutus härra Rieseemanni tuju aegamööda seda tusesemaks. Temal läks üllaskeks Kurbatovile antud töötust pidada — end tema tegevusse mitte segada. Ta otustas viimaks asjale kaudselt lähemale astuda, ehk see samm kull kah tema töötuse vastu käis. Härra Rieseemann võttis poja uhel päeval pihtimisele ja noomingule.

„Kuule, poiss, sa ei õpi ju mitte midagi,” algas ta.

„Kuidas nii?” vastas Eberhard. „Ma õpin iga päev.”

„Aga ma ei näe kunagi raamatuid su käes, küll aga kõiki muid asju, mis sinu järeleksamitesse ei puutu. Ja millal sa siis ülepea õpid, kui sa terved ja pooled päevad metsas ringi luitad?”

„Ma ei käi ju mitte üksinda, Andrei Petrovitš on kaasas.”

„See ei muuda mitte asja. Ma tahan teada saada, millal sa õpid.”

„Ma õpin igatahes,” ütles poiss häälega, nagu paneks ta isa pärimist imeks. „Ma õpin kodus ja õpin siis, kui olen Andrei Petrovitšiga metsas, või jõe ääres, või külas. Andrei Petrovitš õpetab mind kõikjal. Andrei Petrovitš kusib, ja mina vastan ja ütlen üles.”

Härra Rieseemanni lai punane nägu peegeldas suurt imetlemist, kui ta hüüdis:

„Aga mis õppimine, mis tunniandmine see siis on — metsas, jõe ääres ja külas! See pole ju — töötamine, vaid mängimine!”

„Ma ei tea,” ütles Eberhard helkjal näol ja elavalt, „aga mulle meeldib õppimine sel kombel väga!”

„Seda ma usun,” naeris härra Rieseemann mõruda pilkega. „Mängimine ja laisklemine on sulle ju ikka väga meeldinud! Ma tahaksin aga teada saada, mida sa sel viisil endale pähe kogud, mida on sul sügisel eksamitele viia.”

„Kas tead, papa,” vastas poiss tõsiselt ja seesmise kindlusega. „Sedaviisi õppides jääb mulle kõik nii hästi meelde, palju paremini kui tunnis, ja raamatud pole enam nii — nii igavad...”

„Muidugi, sest et sa neid võimalikult harva kätte võtad!”

„Aga Andrei Petrovitš teab ju kõik peast ja õpetab peast — just sedasama, mis seisab raamatuis! Raamatuid pähe õppida, üksi raamatuid õppida — kas tead, papa, see on hirmus igav ja ma ei saa ka mitte kõigest aru. Aga Andrei Petrovitš ütleb peast ja seletab ära, mis ta ütleb, ja see on palju lõbusam. Ja ta küsib nii tihti ja nii mitmel viisil seda, mida ta õpetas, et see meelest ei saa minnagi... Papa, Andrei Petrovitš õpetab hästi, sa võid mind uskuda.”

Härra Rieseemann väristas pead, väristas ikka jälle pead. Kui tal oleks kindel selgus käes olnud, et poiss sel veidral viisil, nimelt mängides, tõesti midagi omandab, tallele paneb, edasi jõuab, ta oleks Kurbatovi õppemeetodiga vahest leppinud. Aga Eberhard võis ju laisa õpilase kombel luisata, vähemalt aga liialdada. Seepärast võttis ta nõuks Andrei Petrovitši õppeviisi ja selle mõju ning tagajärgi salaja tähele panna, et siis parajal pilgul, kui hädaoht kindel, hoolimata oma töötusest, isa ja palgamaksja autoriteedi põhjal vahele astuda.

„Kas sa siis nüüd härra Kurbatovile jälle „teie” ütled, nagu mina sind käskisin?” küsis papa Rieseemann, kui ta natuke aega endamisi oli aru pidanud.

Eberhard punastas, vaatas maha ja vaikis. Teadis ta ju, mis see tähendas — teha valju isa käsu vastu.

„Ei,” kohmas ta viimaks, kui Rieseemann küsimist karedamalt oli korranud.

„Miks mitte?”

„Ma — ma — ei või...”

„Sa ei või? Mis see tähendab?”

Poiss seisis norus peaga, ta sõrmed näppisid ärevalt võõrihma pannalt.

„Andrei Petrovitš on mulle juba nii — nii väga tuttav... ja — ja ma pahandaksin teda, kui ütleksin talle „teie”, sest — —”

„Noh, sest —?”

„Sest ta ise soovis, et ma teda sinataksin.”

„Sool Härra Kurbatovi soovi täidad, aga minu käsku ei täida sa mitte! Mind ei karda sa mitte pahandavat!”

„Papa,” ütles Eberhard, poolpaluvalt silmi tõstes, „ma püüdsin sinu käsku täita ja ütlesin talle kord „teie”. Aga tema vaatas nii — nii võõralt mu otsa ja küsis, kes mind on käskinud teda teietada...”

„Ega sa ometi öelnud, et mina käskisin? Sa pidasid ometi meeles, mis ma sulle õpetasin?”

„Jah, ma pidasin meeles... Ma ütlesin Andrei Petrovitšile, nagu sina mind käkksid öelda: et minu arvates ei kõlba, et ma oma õpetajale „sina” ütlen, et ma häbenen teda sinatada...”

„Ja siis?”

„Siis läks Andrei Petrovitši nagu väga tõsiseks ning kurvaks ja ta ütles: „Eberhard, need pole sinu enese sõnad, mis sa kõneled, need on sinule ette öeldud. Miks sa mulle valet räägid? Inimene ei tohi mitte vale-tada. Ja sa pead kõnelema, mida sa ise mõtled ja tunned.””

„Ja sina vastasid?”

„Ma ei vastanud midagi. Ma olin vaik...”

„Miks sa siis ei öelnud, et sind keegi ei käskinud nõnda rääkida?”

„Ma ei võinud, papa... Ta vahtis mulle otsekohe näkku ja ma — ma läksin punaseks...”

„Ja kuidas teie jutt siis lõppes?”

Eberhard vaatas jälle maha, torkis jala otsaga põrandavaipa ja kostis viimaks litsutud häälel:

„Andrei Petrovitš küsis, kas ma teda nüüd jälle hakan sinatama.”

„Sa lubasid muidugi?”

„Jah, papa...”

Härra Martin Riesemann nälpas mõne habemekarva hammaste vahele ja kõndis paar korda, käed püksilaskuusse vajutatud, toas edasi-tagasi. Ta nagu oli pilvine. Ta pahandas poisi ja veel enam tunniandja üle. Eberhard alistus nahtavasti palju ennemini selle võõra inimese mõjur ja meelevalda kui oma isa käsu alla; see oli Riesemanni vanematundmustele haavav. Ja see võõras palgaline sundis last vanemate käsku tähele panemata jätma, otse selle vastu tegema; see oli Riesemanni peremehetundmustele haavav. Ning lõpuks oli ta tusane sellepärast, et Kurbatov ülepea aru oli saanud, et laps temale ainult vanemate tahet oli väljendanud; härra Riesemann pidi enesele salaja tunnistama, et ta seega Kurbatovile antud töö-tuse vastu oli eksinud, ja see haavas, sest et tal asja oli Kurbatovit, tema mehetundmusi häbeneda.

Ta pidas aru, mida nüüd teha, ja jõudis otsusele, et kõige mõistlikum on Eberhardile ja Kurbatovile — järele anda... Selle sinatamise pärast õpetajaga avalikku vaenu alustada, mille tagajärg vahest Kurbatovi äraminek oleks olnud, — see ei läinud — see ei läinud juba maja rahu ja härra Riesemanni isikliku rahu pärast. Seks polnud asi küllalt tähtis. Kes teab, kas Riesemann pojale oma keeldu oleks avaldanudki, kui mitte proua Riesemann, kurtas temale oma tuska, suure rõhuga mitu korda poleks tähendanud, et „proua Göbler ja terve seltskond” mõistvat niisuguse sinatamise hukka. Avalikule arvamisele alistus aga härra Martin Riesemann ikka iseäranis „seltskondlikes asjus”.

„Sa võid minna,” ütles ta pojale lühidalt ning karmilt. „Ja et sa härra Kurbatovile ainsa sõnagagi ei hinga, et ma sinuga selle asja üle olen rääkinud!”

Poiss mõistis väga õieti, et tal oli nüüd isa käest juba oma sõpra sinatada, ja tahtis kergendatud südame-l ruttu minema panna, aga papa kutsus ta ukse va-helt veel tagasi.

„Pane tähele, mis ma sulle veel ütlen, Eberhard! Sa võid härra Kurbatovit sinatada, niipalju kui tahad, kui te olete kahekesi isekeskis, kui teid keegi ei kuule. Aga kui meil on külalisi või kui me ise kõik koos istume

söögilauas, mina ja sinu mamma ja su õed, siis ära seda sõna tarvital! Sa võid ju härra Kurbatovile, kui ta sinuga teiste kuuldes kõneleb, väga hästi vastuse anda ilma seejuures „sina“ ütlemata... Kas saad aru?”

Poiss sai aru küll. Ta oli seda kavalust häda sunnil juba ise hakanud tarvitama, millest tuligi, et härra Riesemann täna pidi küsima, kas Eberhard oma õpetajat nüüd teietab, kuna ta oma käsu juba varsti pärast Kurbatovi saabumist oli andnud. Eberhard oli söögilauas ja üldse vanemate kuuldes hoolega hoidunud Andrei Petrovitšiga rääkides keelatud sõna suhu võtmast, ja kus ta sellest mööda ei saanud, seal oli ta parem vaikinud. Oma senist näiteosa pidi ta siis isa käsul nüüd edasi mängima.

„Ma saan aru, papa,” vastas ta ja lipsas uksest.

Kui härra Riesemann lähemal päevil nägi, et Andrei Petrovitši hooletust ja laisklemist edendav õppeviis sugugi ei tahtnud muutuda, et ta oma õpilast võimalikult vähe toa ja raamatute külge köitis, teda seda enam aga sõltumatu ulaeluga harjutas, võttis ta nõuks asjale esimese diplomaatiliku rahu ja tarkusega lähemale astuda.

„Noh, kallid härra Andrei Petrovitš,” algas ta ühel päeval, pealtnäha üsna lõbusal tujul, „mis otsusele olete oma õpilase kohta jõudnud?”

„Rahuldavale otsusele,” vastas Kurbatov.

„Te arvate, et ta edeneb?”

„Ma mitte ainult ei arva, ma näen seda.”

„Kas ta mitte liiga vähe ei õpi? Kas ta mitte liiga palju aega ei raiska?”

„Ei.”

„Te ei märka temas laiskust ega hooletust?”

„Ei, ma märkan temas õpihimu.”

„Kas mitte tuimust, kõva pead —?”

„Teie poeg ei ole mitte väga andekas, härra Riesemann, ta pea ei ole mitte kõige lahtisem, kõige vastuvõtlikum, iseäranis mitte teatavate õppeasjade suhtes; ka mälu jätab soovida; ta on keskpärane õpilane, härra Riesemann, nagu suur hulk läbistikku ikka.”

„Aga tema kooliõpetajad heidavad talle just laiskust ning hooletust ette ja väidavad hoopis teie vastu, et tal olevat hea pea ja suured anded.”

Viimase lausega luiskas härra Martin Riesemann; Eberhardi suuri andeid polnud veel ükski kooliõpetaja kinnud, seda väitis poisi isa härra Martin Riesemanni suu kaudu, sest see isa soovis, et pojal oleksid suured anded.

„Võib-olla,” vastas Andrei Petrovitš, „minu arvamine oma õpilase kohta on aga see, mis ma teile ütlesin.”

„Aga kõigest hoolimata arvate teda võivat edasi viia?”

„Jaa. Te teate, et ma selle eest lubasin vastutada.”

Härra Riesemann heitis laia, tunnistava pilgu Andrei Petrovitši rõugearmilisele näole ning vastu tahtmist roomas talle rinda nagu rahustav tundmus, nagu kinnitatud usaldus.

„Armas Andrei Petrovitš,” kõneles ta liialdatud mahedusel edasi, „te tähendasite, et mu pojal ei olevat teatavate õppeasjade kohta mitte väga vastuvõtlik pea. Missugused õppeasjad need on?”

„Kõigepealt matemaatika ja kõik, mis selle ümber ja küljes. Matemaatika on teie poja nõrgim külge... Te olete oma pojale elukutseks valinud tehnika, härra Riesemann?”

„Iseenesest mõista! Ta peab ju kord minu ja hiljem oma vabrikut juhatama!”

„Ma kardan, et Eberhardist head inseneri ei saa,” tähendas Kurbatov kuival kindlusega, „kui ma teile tohin nõu anda, härra Riesemann, siis laske teda minna ülikooli ja õppida midagi muud.”

Kuid see mõte oli vabrikandile nii vastik, nii võõrik, nii pöörane, et ta selle tagasitõrjumiseks küllalt tugevaid sõnu ei leidnud. Eberhardi mitte lasta inseneriks saada —? See lükkas ju ümber kõik tema ihad, plaanid, unenäod!

„Andrei Petrovitš,” hüüdis ta peaaegu ärevusega, „andke mulle nõu, mis asjas iganes tahate, ja ma olen teile tänulik, kuid selles mitte! Minu poiss peab saama selleks, kelleks ta on määratud, kelleks ta nii-öelda on loodud! Ja hea masinainseneriks peab ta saama, selle eest tahan ise hoolt kanda. Ta peab õppima, õppima ja jälle õppima! Ja kui ta õppida ei taha, siis on

tal minuga tegemist. Hoolsa õppimisega jõuab inimene igale eesmärgile. Anne ei ole midagi muud kui õppimine, virk õppimisel..."

Ära nähes, et nii kaljukindla otsuse vastu võitlemine oleks asjatu, kehtitas Kurbatov kahetsedes õlgu ja lõpetas jutu.

4

Preili Stella Riesemanni meelest oli, nagu oleks Andrei Petrovitš toonud midagi majja, mida seal enne ei olnud, — värskust.

Ta meelest oli, nagu oleks Andrei Petrovitš avanud kuskilt ventiili, kust puhus nüüd karge tuulelehk sisse.

Stellal oli säärane tundmus. Kui talt keegi oleks küsinud, millel see tema tundmus põhineb, ei oleks ta vist teadnud seletust anda. Sest Andrei Petrovitš ei andnud enesest majas mingil viisil iseäraliselt märku, ta ei tikkunud kuidagi ette, ei tahes ega tahtmata, ta ei püüdnud end maja ja perekonna seesmistesse asjadesse segada, vaid laskis kõik rattad joosta, nagu nad jooksid, ja need, mis ei jooksnud, laskis ta seista. Seejuures polnud ta tagasihoidlik tavalises mõttes, ta ei eraldunud, vaid seisis keset maja olukorda ja majas heljuvat õhuringi, mängis ainult erapooletu, tumma vaateleja osa.

See karge värskus, mis Andrei Petrovitš Stella-preili arvates pidi olema kaasa toonud, sigines siis välja küll tema isikust, selle isiku seesmistest omadustest, mida Stella enam aimas, hingega tundis, kui avalikult nägi. Mida ei ilmutanud Kurbatovi suu, seda arvas Stella välja lugevat tema pilgust, tema palgelt, tema vaikimisest.

Andrei Petrovitši isiku kaudu levitatud värskus polnud Stellale iga kord midagi vähem kui lõbus. Nagu inimesele lõbus pole, kui aknast sisse puhuv tuulelehk ajab toas tolmu üles. Andrei Petrovitš ajas Stella meelest tolmu üles. Tolmu, millega elanikud nii harjunud, mille kasimisele nad ei mõelnud, või õigemini: mida nad sugugi ei näinud. Kui võõras inimene leiab majas tolmu, mida elanikud mitte ei leidnud, kui ta näeb

ämblikuvõrku, mida kodakondsed mitte ei näinud, siis tunnevad viimased häbi, ja häbitunne ei ole kunagi lõbus. Kui Andrei Petrovitš puhkis tolmu, pahandas see Stellat. Pahandas teda seda enam, et Andrei Petrovitš leidis nii rohkesti tolmu pühkida, nii rohkesti ämblikuvõrke maha võtta.

See inimene vaikis, ja arvustas siiski. Stella tundis, et ta arvustas. Ja tal näis rohkesti arvustada olevat laitvas mõttes.

Stellal oli mitu korda nõu olnud esitada temale harilik ja nii lähedal seisev küsimus: „Kuidas meeldib teile meie majas?“ Aga ta oli sõna sabast ikka jälle kinni haaranud ja küsimuse alla neelanud. Tal puudus julgus. Ta kartis tema vastust.

Kui Andrei Petrovitš mõnes toas ringi vaatas, kui ta silm ühelt asjalt teisele käis, siis tekkis Stella rinda salaja, aimamisi torkav kartusetunne. Selles toas oli ju kõik korras — korras, nagu kõigis Riesemanni tubades. Ses toas valitses, nagu igas teiseski, see pehmus, mahedus, mugavus, mis teeb elu armsaks, mida inimene soovib, misütle see, kellel seda ei ole, kadedust peab tundma. Ja ses toas oli veel rohkem, mis tavaliselt meeldis, mida tavaliselt armastati, millest tavaliselt suurt lugu peeti: see tuba ja kogu maja näitas iga sammu pealt kolme naisolendi ehtivaid jälgi, näitas, et Riesemannil on abikaasa ja kaks tütart, virk abikaasa ja kaks virka tütart. Nende virkus otse sööstis silma, see ei võinud pealiskaudseimalegi inimesele nähtamatuks jääda. Nende virkus oli nii suur, et selle tooteile ruum majas kitsaks kippus minema. Siin majas töötati, ilma et töötajail seda tarvis oleks olnud, ja tööst peab lugu ometi iga inimene. Ja see tuba, nagu kogu maja, oli ehitud, kaunistatud, torendatud niisuguse armsuse ja õrnusega, et tavaliste külaliste süda hakkas iga kord uuesti hüppama.

Kui Andrei Petrovitš säherduses toas ringi vaatas, siis arvas Stella-preili tema pilgust lugevat, et see talle ei meeldinud. Temal oli midagi laita. Ja Stella-preili võitles aimdusega, et Andrei Petrovitšil on just seda laita, mis kõigile nii väga meeldis, mida kõik nii väga kiitsid ja millest Stella-preili teiste õlul isegi nii

uhke oli. Andrei Petrovitši pilgust oli nagu lugeda, et ta Riesemanni daamide töövirkust laitis või vähemalt mitte kõrgelt ei hinnanud.

See arvamine leidis teisel kombel mõnikord kinnitust.

Proua Riesemanni majakord nõudis, et nii ta ise kui ka tütreid teatavad tunnid päevas peenemaile näputööle pühendaksid. Neil tundidel tehti nobedasti tööd. Terrassil või lehtlas, vihmase ilmaga seks määratud toas, heegeldati ja kooti, õmmeldi välja ja maaliti, pilutati, nubliti ja punuti, põletati, kullati ja pronksiti. Naabrusest tuli neile vahel prouasid ja preilisid seltsiks ning siis sai töötav seltskond talgute laadi. Aga proua Riesemann nägi meeleldi, et tütreil oleks ka muul ajal midagi näppude vahel, ja ta oli väga rõõmus, kui sääraseil hetkil, mil Stella ja Riita olid usinasti ametis, juhtus tulema külalisi.

„Ikka ja alati töös, mu daamid!“ ütles siis külaline, nagu öeldakse, ja proua Riesemann vastas, nagu vastatakse:

„Jah, minu majas ei tohi keegi laiseldal! Kes tööd teeb, ei tee pattu.“

Kui nüüd Andrei Petrovitš töötajaist juhtus mööduma, ta mitte ainult ei lausunud sõnagi, vaid Stella-preili veeris oma aimduse varal tema palgelt välja, et tal nende töö ning virkuse kohta iga lugupidaminegi täiesti puudus, ja veel enam: et ta seeütle oma seemise venna vastu irooniliselt naeris. Sellest tundmusest ei saanud vaene Stella-preili lahti, nii sagedasti kui Andrei Petrovitši pilk neid töö juures riivas ja mõnel nende tootel seisatas.

Sama piinlik tundmus torkis ning kriipis neiu põue, kui härra Riesemann või proua Riesemann või ka Riita Kurbatovi kuuldes midagi kõnelesid ja viimane seejuures vaikus. Stella kindla aimduse järgi oli see vaikimine arvustamine, ja mitte kiitlik. Sagedasti võis ta ju kui terane tüdruk kindlasti teada, mida Andrei Petrovitš papa, mamma või õe mõtteavaldustes laitis ning hukka mõistis, ja ta püüdis nagu perekonna au ning intelligentsi seega kaitseda ja alal hoida, et astus kõnelejaile ise vastu ning ajas vaidluse vahel otse

teravaks. Kuid palju oli ka asju, mis ta ise leidis korras olevat, mida ta tõeks pidas, mille vastu ta vaielda ei mõistnud, kuna ta venelase näost ometi kindlat eitamist arvas lugevat.

Stella Riesemann hakkas selle mehe vastu midagi tundma, mis vaenule kaunis lähedal seisis. See oli kartja vaen kardetava vastu. See oli nõrgema viha kangema vastu. See oli inimese tige tundmus, kellel on liiga palju iseteadvust, kui et ta heaga teise mõju alla tahaks heita, kuna ta ometi selge silmaga näeb, et ta selle all juba ongi. Stella Riesemanni pahandas, vihastas, näris, et see inimene nii sageli eitas, mida teised jaatasid, et tal hoopis igapäevaste nähtuste, enesestmõistetavate asjade kohta oli teine arvamine kui muil. Ja seejuures ei suutnud neiu talle ette heita, et ta on näägutamise pärast näägutaja, laitmise pärast laitja, õiguse enda kätte norimise pärast järeleandmatu arvustaja. See arvamine ei hakanud Stella meeles parimal tahtmisel juurduma — ta oli sunnitud sellest inimesest, kõigest oma vaenust hoolimata, kõrgemalt mõtlema. Ja see pahandas teda veel kõige enam.

Stella kartusetunne Andrei Petrovitši vastu ajas esimese idu välja, kui neiu hakkas märkama, mida Kurbatovil korda oli läinud Eberhardist lühikese ajaga teha.

Ja mis oli siis selle üleannetu, turtsaka, kangekaelse, laisa ja hooletu õpilasega sündinud? Ta ei tundnud varsti enam muud lõbu, kui viibida oma loomuliku vaenlase, oma piinaja seltsis, temale näkku vahtida, teda kannatlikult kuulutada, temale küsimusi ette laduda ja nendele põnevusega vastust oodata. Eberhard Riesemann, pahemaid võrukaelu reaalkoolis, oli taltsutatud, parandatud, vähemalt seks puhuks. Ja lõpuks pidi Stella-preili ka veel kuulma, et poiss jõuab õppimises edasi, jah, et tal olevat õppimiseks himu, et ta õppimist armastavat!

„Härra Kurbatov,“ küsis neiu ühel päeval, „kuidas teie seda õieti tegite?“

„Seda võite isegi arvata, preili Riesemann,“ vastas Andrei Petrovitš. „Ma pole ju mitte mõni imetegija.“

„Te mõistsite õppimise poisile huvitavaks teha, aga mil viisil?“

„Väga lihtsal viisil. Esmalt ei koorma ma teda õppimisega liialt, ma ei rakenda teda kindlasti äramaäratud ajaks raske vankri ette, ma ei lase talle tema vabaduse kitsendust liiga tunduvas saada. Teiseks püüan võimalikult mööda saada õppeainete kuivusest, üles leida ja välja pöörata nende huvitavamaid külgi, õppeaineid kõrvu seada tegeliku elu vajadustega, neid praktiliste näidete varal elustada — kus asi annab, ka naljatoonil. See on kõik, ja see kõik on nii lihtlabane.”

„Ning poisi usalduse ja armastuse võitsite seega, et heitsite tema sõbraks ning seltsimeheks?”

„Ka see on iseenesest selge.”

„Ja kõigeks selleks jätkub teil kannatust?”

„Miks mitte, kui see mind huvitab, ja ma tähendasin teile juba kord, et ma kasvataja-ametit armastan.”

Nad seisisid kahekesi ühes ruumis, mis oli osalt mõlema preili kirjutuskamber, osalt raamatukogutuba. Paar valkjat, peenesti nikerdatud kirjutuslauda, kõigi tarbeasjadega kaetud, seisis akende all, avar klaaskapp seina ääres oli iluköites läikivate raamatutega täidetud ja suurt ümmargust lauda diivani ning pehmete taburettide vahel katsid saksakeelsed ajakirjad ja ajalehed.

Kuna Stella Riesemann Kurbatovi vastuiste üle nagu mõttesse sattus või uusi küsimusi ette valmistas, oli Andrei Petrovitš raamatukapi ette astunud ning laskis pilgu läbi klaasi raamaturidade üle käia, lugedes nende kuldseid nimesid köidete selgadelt. Ta viibis esimest korda ses ruumis. Paar korda oli ta üle ukse sisse vaadanud, aga nähes esimesel puhul Stellet ja siis Riita-preilit kirjutuslauas, oli ta tuba neiude erakambriks pidanud ja sellest hoidunud, kuni ta täna, sattudes vanema preili Riesemanniga kõrval-olevas saalis jutusse, tema seltsis poolkogemata siia sisse astus.

Andrei Petrovitš pöördus raamatukapi juurest varsti ära ja hakkas lugemislaua segamini visatud ajakirju silmitsema. Kapp ja laud pakkusid ühetaolist, kodanikumajades nii harilikku vaimuvara. Esimeses valitsesid peale mõne saksa klassiku, kelle seas muidugi Schiller,

Goethe ja Lessing ei puudunud, iseäranis Marlitt, Werner, Heimbürg, Schubert, Perfall, Ompteda, pastor Funke jne. Laua puhkasid kodanlikus rahus üksteise peal ning kõrval nõndanimetatud perekonnaajakirjad, mis toidavad endid sama liiki kirjanikkude suletöödest, nagu: „Ueber Land und Meer”, „Daheim”, „Die Gartenlaube”, „Moderne Kunst”, parun Grothussi ajakiri „Für Herz und Gemüth”, „Der Türmer” jne., siis mõned moe- ning naisterahva majapidamislehed ja lõpuks kohalik saksa päevaleht ning „Düna-Zeitung”, „St. Petersburger Zeitung” ja üks väike kiriklik leht.

Stella Riesemanni pilk järgnes Andrei Petrovitšile kapi juurest laua juurde ja viibis uurides tema näol, ta silmadel ja suul. Preili Riesemann tundis ju jälle kord, et Kurbatov arvustas, ja ta aias, et tema arvustus polnud kiitlik. Ja nüüd, kui venelane pööras näo laialt tema poole ja jäi nagu tumma küsimusega tema otsa vaatama, — nüüd teadis Stella-preili selgesti, mis otsusele oli Andrei Petrovitš Riesemannide raamatukogu ja lugemislaua kohta jõudnud.

„Kas te ka midagi muud loete?” küsis Kurbatov.

„Ei,” vastas Stella meelega lühidalt, ning karmilt, sest tal oli elav tung sellele igavesele näägutajale küüned vastu sirutada. „Kas sellest teie arvates küllalt ei saa?”

„Küllalt ei saa?” kordas Andrei Petrovitš. „See on seejärgi, millised nõuded, vajadused on lugejal.”

„Kas arvate siis, et need raamatud ja ajakirjad seal minu nõudeid ja vajadusi ei täida?”

„Jaa, seda tahaksin arvata.”

„Mispärast?”

„Sellepärast, et see lugemisvara siin ei ole küllalt tuumakas.”

Stella näo üle lendas kerge puna.

„Aga kui ta on minu meelest tuumakas küllalt?”

„See ei või õige olla. Ma arvan teid veidi tundvat. Oelge mulle, preili Riesemann, kas te neid asju siin lugedes vahel tüdimust pole tundnud ja igatsust millegi — millegi muu järele?”

Stellal oli neid tundeid tõesti vahel olnud, eriti paaril viimasel aastal. Ta oli ju nii palju neid ro-

maane ja novelle lugenud, mis kõik nii ühel viisil algavad, ühel viisil lõpevad, ühel viisil „kõidavad“ ja pärast lugemist ühel viisil meelest lähevad. Aga et ta tahtis võidelda, et opositsioonivaim tema peale oli tulnud ja et tal suur himu oli seda ilmparandamata paremteadjat õrritada, üldse kõnelema, kõneldes arvustama sundida, siis jättis ta tõe keele alla ja kostis tõsiselt:

„Ei, härra Kurbatov, ma loen kõiki neid asju seal isuga. Nad on minu arvates ilusasti kirjutatud.“

Andrei Petrovitš astus, nagu tahaks ta neiu kindlamalt näkku vaadata, temale paar sammu ligemale.

„Kas te palju loete, preili Riesemann?“

„Kaunis palju.“

„Ja ikka neid asju seal?“

„Seda ütlesin juba.“

„Ja teile ei asu mitte vahel rinda nagu tühjusetunne, teile ei tunne keelel mitte nagu magedust? Teil pole mitte soovi vahelduseks ka midagi uut maitset saada, midagi teist, midagi, mis sellest seal kuidagi lahku läheb?“

„Ei.“

„Preili Riesemann, mul on raske teid uskuda! Kui teie ka oma ajede ja isu kohta lugemise suhtes selgusele pole jõudnud — ja seda ei pane ma imeks —, siis peaksite ometi aimamisi, tajumisi mingit puudust märganud ja isu parema järele tundnud olema.“

„Miks te seda arvate?“

„Ma arvan seda teie terase, ärksa vaimu pärast. See lendleb vahel harilikust piirist üle ja vahel ka kõrgemale. Ma olen seda enam kui üks kord tähele pannud. Te nõuate igatahes rohkem vaba ruumi kui teie õde.“

Stella silmas lõi midagi läikima; ta tundis uuesti sooja voolu oma põskedes, ja et selle kuma varjata, hakkas naerma.

„Täna meelitava arvustuse eest,“ vastas ta sunnitasel naljatoonil, „aga ma ei teadnud tõesti mitte, et küünin vaimu poolest tavalisest tasemest kõrgemale. See ei või ka mitte õige olla, sest, nagu näete, lepin ma just sellesama vaimutoiduga, nagu minu õde

ning vanemad ja see terve seltskondki, kellega läbi käime. Neid raamatuid ja ajakirju leiame igast haritud majast, nad on otse niisuguste lugejate tarvis kirjutatud, nagu meie oleme. Te näete, ma pole teistest oma maitse, nõuete ja sobvide poolest mitte eraldunud, millest selgub, et ma pole kuidagi teisem kui teised.“

„Kelle valiku järgi ostetakse ja tellitakse teie lugemisvara?“ küsis Andrei Petrovitš, vahtides niisuguse pilguga neiu peale, nagu võitleks ta sisemise hõõskuse ja võõrastusega, nagu oleks tema kindlakspeetud arvamustes midagi segi läinud.

„Enamasti mamma valiku järgi,“ kostis preili Riesemann.

„Ja lugu on ikka nõnda olnud?“

„Ikka.“

„Teie ema paneb rõhku muidugi lugemisvara kõlbale ja kristlikule sisule ning valvab seeüles, et midagi majasse ei juhtu, mida ei peeta moraalseks?“

„Enesestki mõista.“

„Preili Riesemann, kas te pole midagi salaja lugenud, midagi, millest teadsite, et see on keelatud?“

Stella lõi silmad maha ja tõstis nad siis ruttu jälle üles; ta oli kohmetu, sest et ta aru ei saanud, kuhu teine selle küsimusega sihtis.

„Miks te selle järele pärite?“

„Mulle oleks huvitav seda teada saada. Kas te ei soovi vastata?“

„Miks mitte! Jah, ma olen mõnda raamatut ema teadmata lugenud.“

„Vaadake! Siis otsisite ometi midagi muud, kui see on, mida sisaldavad teie raamatukogu ja ajakirjad! Ja teie tahtsite seda tungi varjata, maha salata!... Aga ma usun, preili Riesemann, et te mulle meelega ei rääkinud. Teie ei mõtle mitte nõnda, nagu ütlete.“

Vahest oleks Stella Riesemann oma eba-seisupaika veel edasi kaitsenud, kui mitte Andrei Petrovitš nii tõsiselt, peaaegu etteheitlikult ta otsa poleks vaadanud. Kurbatovile näis haiget tegevat, et tema vastane, nagu ta oli aru saanud, ainult silmakirjaks vehkles. Ja korraga tuksatas neiu hingest midagi läbi, mis talle

nõu andis see mäng lõpetada, näokate langeda lasta ja otsekohene olla inimese vastu, kes tema kohta osavõttu ilmutas.

"Härra Kurbatov, ma tahan teile osalt õiguse anda," ütles preili Riesemann pärast väikest vaheaega, kuna ta uhel taburetil kergelt istet võttis, võideldes silmapilk nagu häbeliku kohmetusega. "Ma pean tunnistama, et see lugemisvara seal läheb mulle vahel igavaks, ma leian nimelt, et neis raamatuis ja ajakirjus sageli tõtt ei räägita, nagu meelega tõtt ei räägita."

Kurbatov istus ruttu teisele sinisele taburetile neiu vastu. Ta näole oli ilmunud põnevusega segatud heiklas läige.

"Kas ei ole teie meelest, preili Riesemann, nagu oleks see, mida need kirjanikud kirjutavad, tellimise peale kirjutatud? Kas teile ei tule meelde maalijad, kes püüavad igast näost ilusat pilti maalida, teades, et see maalitavale meeldib, et suurem hulk tellijaid seda just soovib?"

"Jaa," vastas Stella, "See on seesama, mida ma meelega nimetasin ebatõe rääkimiseks. Ma leian ilustamist, ikka jälle ilustamist, ja et seda ilustamist toimetatakse tahtlikult, kavatselt, läbipaistva nõu ja plaani järgi, et tõele tõmmatakse parema teadmise vastu kate peale — see tõukab ära."

"Millest märkate siis seda ebatõde, seda tõevastast ilustamist?" küsis Andrei Petrovitš, kelle põskedele hakkasid kerged punakad täpid ilmuma.

"Millest ma seda märkan? Ma näen ju inimesi ja elu! Need pole mitte nõnda, nagu neid meie raamatuis enamasti näiliku realismiga kujutatakse. Aga ma pean teile tunnistama, et ma neid raamatuid siiski suure õhinaga olen lugenud ja mõnda loen veel praegugi."

"Hoolimata sellest, et teie neist võltsitud tõde, tõevastast kaunistamist leiateg?"

"Jaa. Kas teie seda ei usu?"

"Ma usun seda. Aga kust see küll tuleb?"

"Seda ma ei tea."

"Vahest sellest, et teil muid raamatuid ei ole?"

"Võib-olla."

"Lubage, et ma teile veel ühe põhjuse nimetan," ütles Andrei Petrovitš, nihkudes oma istmega neiuale lähemale. "See põhjus on järgmine: teile, preili, meeldivad ka kaunistatud pildid! Neid peab ainult osavam käsi kaunistanud olema. Te vaatate meeleldi „ilusat“ maali. Seda vaadates unustate tema ilustuse — te unustate, et selle ilustusega on tõde kinni kaetud, et meelega on ebatõtt räägitud. Kas pole küllalt inimesi, kellele meeldib ilus kirju muinasjutt, ning selles on tegelikult ometi kõik ebatõde. Ja kas teate, preili Riesemann, mis pärast meeldib teile mõni osavasti ilustatud pilt?"

"Noh?"

"Sest et see on teie enda pilt, teie enda ilustatud pilt... See pilt meelitab teid, teid ennast."

"Kuidas te seda mõtlete?"

"Ma mõtlen seda nõnda. Teie tähendasite, et neid raamatuid ja ajakirju seal loeb kogu seltskond, kellega teie ja teie omaksed läbi käivad, ja et nad just sellele seltskonnale on kirjutatud. See on õige. Me teame aga, et inimene, kes laseb ennast maalida, kes tellib oma näost pildi, sellel meelsasti „ilus“ tahab olla, ilusam, kui ta tõepoolest on. Maalija maalibki niisuguse pildi. Tema kasu nõuab, et ta täidaks tellija soovi. Kirjanik on seltskonna maalija. On ta tellitud maalija, on ta maalija, kes vaatab kasu peale, ühendavad teda tellijaga pealegi seltskondlikud sidemed, siis maalib ta seltskonnast, see on, oma tellijast, võimalikult kauni pildi. Pilt muidugi meeldib tellijale, see on, seltskonnale, sest et see teda meelitab. Ja ta meeldib seda enam, mida osavamini ta on ilustatud. Mis meeldib aga kogu seltskonnale, see meeldib ka selle seltskonna üksikule liikmele, kes ennast tema süles vähegi tunneb kodus olevat, kes temaga käsi-käes käib, kelle arvamused, tundmused ja huvid on uhised seltskonna omadega... Preili Riesemann, teile meeldib mõni osavasti kirjutatud ebatõsine raamat sellepärast, et ta kujutab meelitavalt teie seltskonda ja teid ennast."

Stella vaatas laial, mõtleval pilgul Andrei Petrovitši otsa, kelle äkitselt ilmunud kõne-elavust ta näis imeks panevat.

„Kas te ei tee mulle ülekohut, härra Kurbatov?“ ütles ta siis. „Teie kuulsite, et ma tunnistasin tõe katmise, meelega ebatõe rääkimise kirjanduses puuduseks, mõistsin kui halva vea hukka. Sellest selgub ju, et mulle meelitamine, ilustamine mitte ei meeldi, et see mulle vastik on, et ma seda ei salli.“

„Teie ei salli oma parema maitse tõttu vaid ebasavat ilustamist, liiga pakse värve, jämedat kirjanduslikku käsitööd. Peene kunstitöö vastu, millel on sama eesmärk, pole teil aga midagi, sest muidu ei leiaks te lõbu niisuguse raamatu lugemisest.“

„Te arvate siis, et ma ei suudaks laitvat arvustust enese ja oma seltskonna suhtes kannatada, et mulle meelitus, ilustus, ebatõde südame põhjas siiski rohkem meeldivad kui loomu- ja tõetruudus?“

„Ei, preili Riesemann, seda ma ei arva mitte,“ vastas Andrei Petrovitš kindla rõhuga. „Küll tunneksite teid laitva arvustuse üle tuska, see pahandaks, torkaks ja haavaks teid eslotsa, aga teie suudaksite teda kannatada ja — kes teab, kas ei hakkaks ta varsti meeldima, kas te viimaks ise ei õpiks arvustama! Ma arvan seda peaaegu tohtivat loota.“

„Aga mil kombel peaksin siis niisugusele meelepöördumisele ja uuestisündimisele jõudma?“ küsis Stella naeratusel, milles polnud irooniat.

„Mõelge ise järele,“ kostis Kurbatov samuti naeratades.

Vaikides vahtis Stella natuke aega aknast aeda, kus kaunis kange tuul kõigutas puude latvu, pöördus siis järsu küsimusega Kurbatovi poole: „Andrei Petrovitš, mida teie siis õieti loete?“

„Võtke vaevaks, tulge minu tuppa ja vaadake,“ vastas üliõpilane.

„Kas annate mulle mõne raamatu lugeda?“

„Heameelega, preili Riesemann. Kuid teie mamma —?“

„Arge unustage, et olen nüüd täisealine,“ naeratas Stella. „Ma pühitsesin oma kahekümne esimest sünni-

päeva, kui teie saabusite. Pealegi olen alati nii sõnakuulmatu laps olnud, et mamma peab mind parandamatuks ja laseb mind nuud tihti teha, mida ise tahab... Tulge, Andrei Petrovitš, ma sooviksin teie raamatuid kohe näha saada! Missugune tore mõte, saada kah selliseks halastamata arvustajaks, nagu teie olete!“

Ja Stella-preili hüppas peaaegu äreval elavusel püsti.

„Miks te nimetate mind halastamatuks?“ küsis Kurbatov, tõustes samuti istmelt.

„Kas te siis seda ei ole? Kas on meie majas midagi, mida te mitte laitvalt ei arvustaks? Kas arvate, et see minu eest varjule on jäänud? Muidugi, te teete seda tummalt, oma pea sees, kõnelemisi kuulen teid täna esimest korda arvustavat. Aga ma näen kõik ja tean kõik, ja mul oli ammugi nõu teid sellepärast käsile võtta, teiega võitlust alustada, teie vastu maja, perekonna ja seltskonna au eest vapralt välja astuda...“

„Siis tehke seda, preili Riesemann!“ hüüdis Andrei Petrovitš lõbusal tuul. „Mind ei huvita miski rohkem kui vaimne võitlus aatelite asjade pärast!“

Nad astusid biblioteegist välja ja ruttasid trepist üles — Kurbatov ees, Stella tema kannul. Kui Andrei Petrovitš avas maja teisel korral, mille eeskojas ainustki inimest polnud näha, oma toa ukse, viivitas äkitselt preili Riesemann sisse astumast. Ta pilk lendas vilksti ringi, nagu kedagi otsides.

„Olge nii lahke,“ ütles üliõpilane, kes juba üle läve tuppa oli astunud, tagasi vaadates.

„Kas — kas Eberhard ei ole üleval?“ küsis Stella-preili, ja ta nägu avaldas nagu järsku tekkinud sise-mist kitsikust.

„Eberhard? Mis te Eberhardist soovite?“

„Ei — nii muidu...“

„Preili Riesemann, kas te vahest üksinda ei —?“

Andrei Petrovitši poolehäävast küsimusest kuuldus ja tema pikaks venivast näost paistis midagi, mis ajas Stellale äkilise põna pöske. Kähku astus ta uksest sisse. Kurbatov sulges selle.

Kui nad nüüd teineteise kõrval pikerguses ruumikas

kambris edasi astusid, riivas Andrei Petrovitš kõrvalt neiu naiivset profiili. Stella ei näinud seda vaadet, aga ta tundis, et see avaldas imetust, võõrastust või midagi sarnast. Sellele inimesele nais olevat arusaamatu, et noor neiu häbeneb üksinda meesterahva korterisse astuda, et see on talle kombeliselt vastu-meelne...

Stella ootas, et Kurbatov teeb tema kartliku viivitamise kohta mingi tähenduse, aga kui seda ei sündinud, otsustas neiu oma kohmetust võita või seda tema eest igal viisil varjata. Ei tea, kuis see tuli, aga Stella oli korraka tundmus, nagu oleks ta oma häbenemisega ülekohut teinud, nagu peaks ta nüüd oma häbenemist häbenema, nagu oleks ta Andrei Petrovitšile jälle laivaks arvustamiseks asja andnud. Ja Stella oli tundmus, nagu oleks ta otsekohe Andrei Petrovitšile ülekohut teinud.

Nagu püüdes neid vastikuid tundmusi enesest maha raputada, sammus ta Kurbatovi ees ruttu mitmelaulise poleeritud riivli juurde, millele üliõpilane oma rohke raamatuvara hoolsal korraldusel oli üles ladunud.

"Aiva teadus ja poliitikal" hüüdis Stella Riesemann, kui ta riivlilt mõne raamatu oli võtnud ja nende kaaned järgemööda lahti löönud, et neid siis jälle poolpettunud ilmel tagasi panna.

"Seal leidub ka ilukirjandust," tähendas Andrei Petrovitš. "Kuid mis on teil teaduse ja poliitika vastu, preili Riesemann?"

"Aga see pole ju midagi minusugusele, härra Kurbatov!"

"Teiesugusele?"

"Jaa: naisele."

"Miks mitte naisele?"

Stella lõi silmad küsivalt tema peale, siis korraka vilksas tema pilgust nagu arusaamise kiir.

"Ma tean ju, et on naisi, kes seesuguste asjadega tegemist teevad," ütles ta. "Ma olen ju mõndagi õpetatud naistest ja poliitikat tegevatest naistest kuulnud ning siit ja sealt nõndanimetatud naisküsümuse ja naisliikumise üle lugenud. Aga, Andrei Petrovitš, mis

puutuvad need asjad siis minusse? Mida peaksin mina nendega peale hakkama?"

"Miks siis mitte teie?"

"Te teate ometi, et olen vabrikant Riesemanni tütar ja lähen varsti mehele. Kuhu peaks küll kaupmees Göbleri proua teaduse ja poliitikaga minema? Minu "küsimused" on ju nii lihtsad, nad keerlevad kõik ainult koduste asjade ümber, ja minu "liikumine" mahub elutoa ning köögi ja —" preili Riesemann lõi pilgu maha — "ja hiljem vahest veel ühe toa vahele laiesti ära."

"Aga need asjad peaksid teid vähemalt huvitama, preili Riesemann!"

"Mispärast?"

"Juba sellepärast, et nad puutuvad teie soosse."

Stella lehitses ükskõikselt üht venekeelset raamatut ja oli mõttes. "Vahest nad huvitaksid mind, vähemalt hakkaksid mind huvitama, aga mul pole ju mahti nendega tegemist teha, mulle ei jää seks aega, ei nüüd ega edaspidi."

"Te peaksite enesele aega võtma, preili Riesemann. Seda on tingimata tarvis, kui —"

"Noh, kui —?"

"Kui teie arvustajaks tahate saada, koguni veel halastamatuks arvustajaks," naeratas Andrei Petrovitš. "Või arvate, et arvustaja ilma teaduseta, ilma elunähtuste ja avalikkude olude teoreetilise tundmiseta läbi saab?"

"Aga see oli ju enam nali, härra Kurbatov! Ja meie pidasime, all sellest kõneldes, ainult ilukirjandust silmas. Te tahtsite mulle anda romaane lugeda, milles kujutatakse elu ja inimesi õigemalt, tõepärasemalt, erapooletumalt kui neis raamatuis, mida seni olen lugenud."

"Nali, preili Riesemann? Teie tegite ainult nalja? Teie ei soovi siis mitte õppida arvustama, mitte harjuda selgema, teritatuma ja sügavamale tungiva silmaga maailma ja inimeste peale vaatama? ... Jaa, aga siis pole teil ju ka õiglasemat ilukirjandust vaja! Mis te sellegagi siis peale hakkate? Mistarvis astuda siis esimest sammu, kui teada on, et kõik jääb tegemata?"

Kas te olete sus poolikute ettevõtete sõber, preili Riesemann?"

"Ma ütlesin teile juba, et mul võimalik pole tervet käiku kaasa teha ja et mul ei ole seda ka tarvis. Ilukirjandust loen lõbuks. Kaugemale ja sügavamale ma ei või ega soovi minna."

"Ajapuuduse parast?"

"Jah, ajapuuduse pärast."

"Ja ometi arvasite, et teid need kaugemad ning sügavamad asjad võiksid huvitada!"

"Jah, kui mahti, kui aega oleks!"

"Soo, preili Riesemann! Nüüd siis jõuame lähemale teie nii tähtsa ajapuuduse juurde! Mina väidan, et teil on aega küllalt, et teil on liiga palju aega, nii palju, et teil jätkub teda raisata. Ja ka suurkaupmees Göbleri abikaasa saab olema palju aega, rohkem kui tuhande teistel naistel, kes siiski mahti leiavad avalikkude asjadega, üldsusega tegelda... Mille peale teie aeg siis õieti kulub, preili Riesemann? Lubage, et ma teile seda otsekoheselt ütlen. Teie aeg kulub ära riietumise ja ehtimise, õmbleja ja kübarategija juures käimise, võõrsil olemise ja võõraste vastuvõtmise, rattasõidu ja ratsutamise, jalutamise ja jutuajamise peale..."

"Ja minu igapäevane töö, härra Kurbatov?" hüüdis Stella-preili, kulme kõrgele tõstes.

"Teie töö? Teie mõtlete oma igapäevast näputööd ema ja õe seltsis? Kas teate, preili Riesemann, selle töö võiksite rahuga tegemata jätta..."

"Kuidas?"

"See ei ole töö, see on sport. Ta ei ole ka sport, ta on ajaviide. Ta pole ka ajaviide, ta on — palun vabandada — aja surnukslöömine. Mul ei ole spordi vastu midagi. Mul pole ka ajaviite vastu midagi. Ma nõuan aga, et nii spordil kui ka ajaviitel oleks mingi mõte, mingi sisu, mingi väike otstarve..."

"Ja meie näpu- ja käsitööl ei ole seda mitte?"

"Ei. Juba ammugi mitte enam?"

"Mis see tähendab: juba ammugi mitte enam?"

"Mõte ja otstarve oli teie töö siis, kui teie selle tooteid veel vajasite, ehk nende toodete seas küll

palju neid on, mida üldse tarvis pole. Nüüd aga, kus teie maja on nendega üleni ehitatud, otse üle koormatud, — nüüd puudub sel töö mõte ja otstarve, nüüd peaks selle asemele tulema midagi, mis pole mitte nii asjatu, ehk olgu siis, et te niisugust tööd mitte üksnes endile ei tee."

"Meie ei tee teda ka mitte üksnes endile," hüüdis Stella-preili, kelle õrnadel põskedel punakad ärevuse-õilmed nähtavale tulid. "Me anname rohke osa oma tooteist heategelikeks otstarbeiks — neid müüakse paar korda aastas vaeste heaks, peetavail basaaridel. Nii on meie töö minu arvates üsna hea ja tulus mõte ning otstarve."

"Oh, need heategelikud basaarid!" hüüdis Andrei Petrovitš, ja esimest korda kuuldus tema nii asjalikust tagasihoidlikust kõnetoonist nagu põlglik pilge. "Mida inimesed, kel tööd ei ole või kes püüavad odaval viisil heategija nime ära teenida, endi lõbuks kõik välja ei mõtle!"

"Endi lõbuks?"

"Milleks siis, preili Riesemann? Kas see pole teile selge? Kas on siis niisugune heategelik näitemüük midagi muud kui lõbupidu, millele ainult heategelik inimesearmastuslik mantlike ümber riputatakse — silmakirjaks endale ja teistele?... Kas poleks palju lihtsam, praktilisem ja õiglasem vaeseid otseselt rahaga aidata? Mistarvis siis see otsitud ringtee vabrikandi, kaupmehe, iseenese näppude ja basaarisaali kaudu?"

"Teil on õigus, Andrei Petrovitš," ütles Stella järsult, ja ta pilgust hüppas see elavusesäde, mis tekib, kui inimene kuuleb oma arvamist teise suust. "Ma olen basaaride üle vahel järele mõelnud ja umbes samasugusele otsusele jõudnud. Aga teie soovisite, et meie oma kodust tööd ei teeks mitte üksnes endile, vaid ka teistele, või nüüd, kus meie ise seda enam ei vaja, vist küll ainult teistele. Mil viisil peaks see teie arvates sündima? Kellele peaksime tööd tegema?"

"Tehke töö neile, kel seda tarvis! Ja tehke niisugust tööd, mida tõesti tarvis on!"

"Lähemalt, härra Kurbatov!"

„Preili Rieseemann, teie töotate ometi vabatahtlikult, enda lõbuks ja ajaviiteks, teie ei taha seeläbi midagi teenida, sest teil pole seda vaja; teie töotate, nagu praegu kuulsin ja nagu ise võisin arvata, osalt heategelikuks otstarbeks. Te tahate midagi annetada, ära kinkida, oma küllusest midagi teistele jagada. Muidugi neile, kel on puudus. Tehke seda, aga tehke seda siis ometi sihilikult, praktiliselt, tarbekohaselt! Kinkige oma töö saadused otseselt vaestele ja valmistage ainult niisuguseid saadusi, mida vaesed võivad tarvitada. Nende töödega aga, mida saadate näitemuügile, ei teaks vaesed midagi peale hakata.”

Stella oli Kurbatovi laua ääres istet võtnud ja toetas oma kahusse kalduvat ruuget pead käe najale.

„Basaarid on aga kord olemas ja meie üksi ei suudaks neid kaotada,” ütles ta pilvisel ilmel. „Ka käiakse meile nii väga peale, pitsitatakse andisid välja — te teate ju, kuidas on lugu niisuguste asjadega...”

„Ma tean, aga ka siin leiaksite õigema tee,” ütles Andrei Petrovitš. „Andke basaariannid neile teha, kel on tööst puudus ja kes oma pead tööga toidavad! Seega teeksite head, mida te ju teha tahate, ja võidaksite ühtlasi aega, millest teil nii suur puudus pidavat olema. Te võidaksite endale aega huvitavama tegevuse tarvis, preili Rieseemann, või leiata teie niisugusest napu- ja käsitööst küllalt huvitust?”

Stella raputas ägedasti pead ja hakkas naerma.

„Ei, härra Kurbatov! Ma tahan õiglane olla ja teile tunnistada, et see töö on mulle vastumeelt, et ma nean tema vahel põrgu põhja! Ma olengi kõige laisem ja hooletum tööline kõigi meie tutvuskonna naiste ja neidude hulgas — muidugi mamma suureks kurvastuseks — ning haun iga päev uusi plaane, kuidas tööaega lühendada või tööst üldse eemale pääseda. See pärast on mul ka nii sagedasti peavalu või kõige tarvilikum näpp haige... Vaadake siia!”

Ja Stella-preili sirutas naerdes esimese sõrme välja, mida umbritses poolest saadik valge nahkkinda sõrmik.

„Te küsite vahest, miks ma end sellest vastikust ajaviitest üldse ei vabasta,” jätkas preili Rieseemann tõ-

siselt, kui ta nägi Kurbatovi pilku nagu kahetsedes enda peale vaatavat. „See pole aga sugugi kerge. Minu ema paneb suurt rõhku niisugusele tegevusele. Ja isa niisamuti. Nad leiavad selle nooruse ja hea kombe hoidmiseks tarviliku ja ühtlasi jumalale meelepärase olevat, sest et osa meie tööst kannab heateo kuju. See on eriti minu jumalakartliku mamma kindel arvamine. Meie töötamine on mu vanemate meelest üks osa majakorda. Ja majakorda kummutada — kas teate, see nõuab julgust, jõudu ja võitlust; sünnitaks see ju otsatut tüli ja pahandust. Mul seda julgust ja jõudu siiani pole olnud. Ka trööstin ennast mõttega, et saan ju varsti iseseisvaks ja säärasest orjusest valla. Minu majas, Andrei Petrovitš, saab selist aja surnukslöömist vähem olema...”

Kurbatov pidi Stellale küsimuse esitama, kuidas siis nii rikkas suurbodaniku majas, nagu vabrikant Riese-
manni oma, säherdune väikekodanlik töötegemis-õhin õieti on tekkinud, nii moeks ning kombeks on saanud; aga ta jättis selle tegemata, sest vastus seisis nii lähedal, et ta selle isegi sedamaid kätte sai.

Härra ja proua Rieseemann olid väikekodanikud olnud ja väikekodanikkudeks jäänud, ka muutunud oludel. Nad olid käsitöölise seisusest võrsunud, esimene sellina, teine meistri tütreana, ning oma uude, kõrgemasse õhkkonda endise ümbruse kombed, arvamused, tõekspidamised, elulõhnad teatava määrani kaasa toonud. Mida nad uut olid omandanud, see kattis ainult kerge särjesapikorrana kõike vana, oli ainult välispidine. Väikekodanlikul alusel põhines nende kodune eluehitus, nende perekondlik ja seltskondlik majakord, nende isiklik meele- ja karakteriolu. Selles juurdus härra Riese-
manni tüse rahauhkus, mis tuleb põlise suurbodaniku juures ainult peenel, kaetud kujul nähtavale, ning proua Riese-
manni meele- ja silmade ette lükatud töövoorus ja vägadus, mille asemel päris raha-maailmas tarvitatakse muid hiilgevahendeid. Sellest tekkis Riese-
manni abielupaari visa kinnipidamine väliseist tähtsusetu kombeist, kuna nad iseeneste tehtud suurtest seltskondlikest kombe- ja maitsevigadest arugi ei saanud, iseäranis härra Riese-
mann mitte.

Sellest tärkas ka Riesemannide väiklane ihnsus pisi-asjus, mida Kurbatov sageli tähele pani, ning nende lahtine käsi kulutamises, millel otstarbeks oli neid seltskonnale lasta silma paista. Mõjuvaks, hiilgavaks esindamiseks oli Riesemanni kukkur alati avatud, aga köögitudruku palga juures võis härra Riesemann viiekümne kopika pärast juudi visadusega tingida.

Oma esindamisõhinas vaatasid mõlemad hoolega sellele, et nad ise ja nende lapsed uhkeid riideid ja ehteid kannaksid, et neist selles asjas keegi ette ei jõuaks ja et nad võtaksid osa lõbudest, mida harilikult maitstes suurmaailm ja mis olid „moes“. Riesemannid tegid reise välismaale, nagu kuulis Andrei Petrovitš nende jutust; neil oli teatris oma loož; korrapäraselt käisid nad „kuulsamail“ kontsertidel; Stellal, Riital ja Eberhardil peeti ratsahobused ja rattad ning papa Riesemannil oli nõu tellida iseendale välismaalt auto, sest ratsutamise eest ei saanud ta hästi toime.

See kõik oli suurkodanlik särjesapp, mille õhukese korra all — tikiti, õmmeldi, heegeldati, punuti, pilutati, palvetati ja toatitudruku palgast kümme kopikat maha tõmmati, kui ta veeklaasi oli katki teinud; väga väikekodanlikud sõimusõnad veel pealekauba...

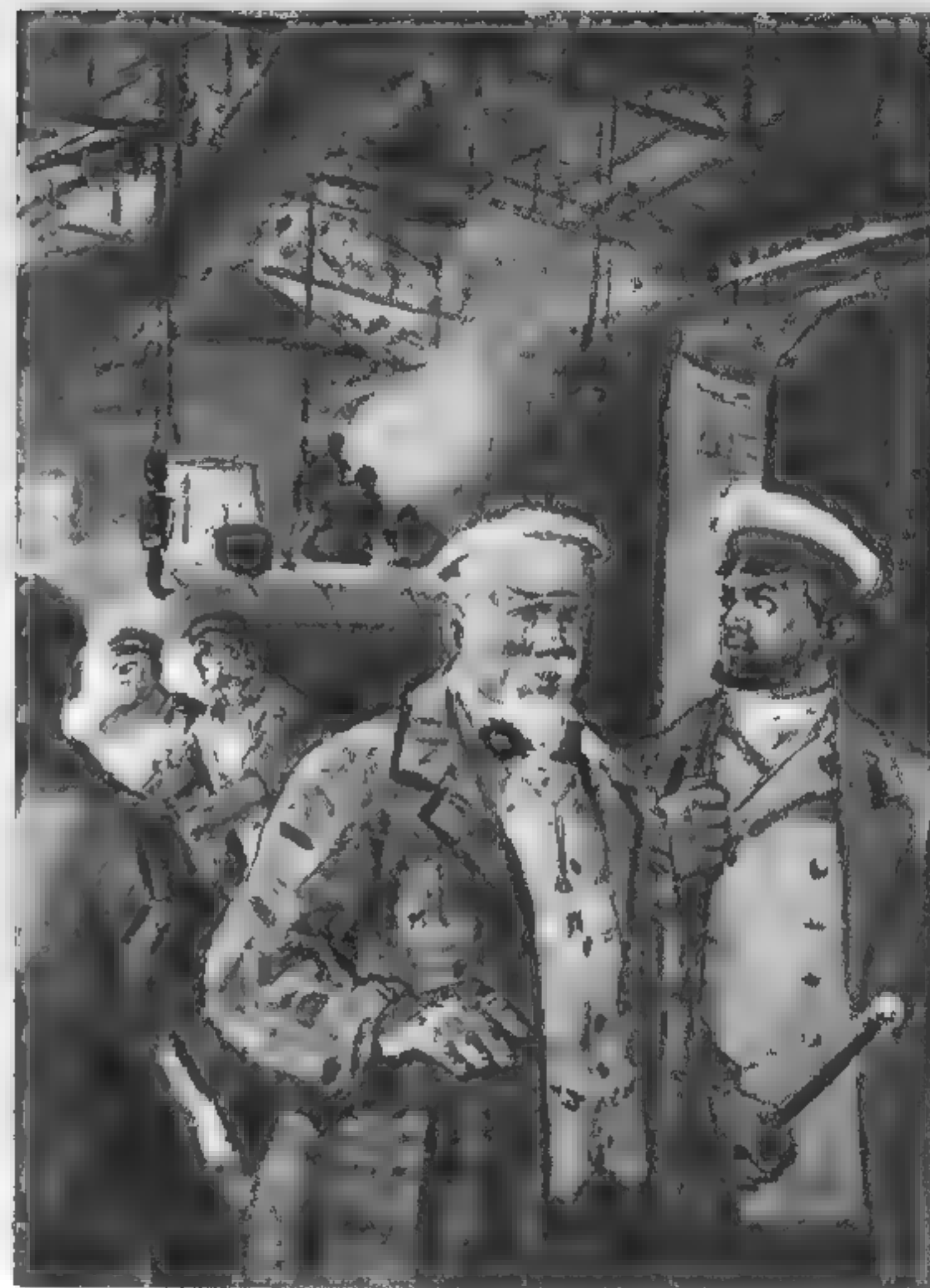
„Noh, preili Riesemann,“ ütles Andrei Petrovitš, kui need mõtted ta peast olid läbi käinud, „kas oleme siis nüüd selgusele jõudnud, et teil aega peaks jätkuma ka muude asjade jaoks, kui need on, mis täidavad teie elu praegu?“

Stella vaatas üles ühe raamatu pealt, mida ta lugema oli hakanud.

„Jah, Andrei Petrovitš,“ vastas ta. „Minu enesevabandamine oli ka enam silmakirjaks — ma tahtsin vastu vaieldes ainult teie kriitilist arvamist teada saada, et seda võrrelda tundega, mis on mul enesel oma igapäevase tegevuse ning ajaviite tõttu ja mis mulle mõnikord vägisi peale tükib.“

„Ja see tunne on?“

„Et ma midagi ei tee. Et teen tühja. Et raiskan aega. Et ma aga midagi tegema peaksin, et südames nauvida rahulolu enesega, et tunda tühjuse asemel täiust...“

Ta uus külalise ühest tahmasest ruumist teise
ning seletas ja seletas

Andrei Petrovitš istus laua äärde preili Riesemanni vastu. Ta silmad läikisid ja põsed punetasid.

„Stella Martõnovna,“ — Kurbatov, kes kõneles neiuga muidu ikka saksa keelt ja kutsus teda seejuures „prei-lik“, nimetas teda esimest korda nõnda — „Stella Martõnovna, te ütlesite praegu midagi, mida ma teilt ootasin. Jah, ma ootasin teie suust niisugust tunnistust. Ja siiski panen seda nüüd imeks... Te tunnistate oma senise töö ja ajaviite tühjaks, ja siiski võisite teaduse ja poliitika põlglikult haigutades riulile tagasi panna!“

„Kas ma siis selgusel olen enese, oma tunnete ning tahete kohta!“ hüüdis Stella Martõnovna peaaegu kirgliku häälekõlaga. „Ma koban ju pimedas, ma otsin — ei, ma ei otsigi veel — ma alles tahaksin otsida, ja ma ei teagi, mida ma tahaksin otsida... Ma tunnen vaid, et mul midagi puudub, aga ma ei tea, mis mul puudub ja kust ma võiksin seda saada ning leida, mis mul puudub... On's see teadus ja poliitika, Andrei Petrovitš, siis andke nad siia! Andke mulle kõik oma raamatud, ja ma ütlen teile mõne aja pärast, kas ma leidsin, mis mul puudus, mida otsisin!“

„Stella Martõnovna, teie otsite tööd!... Terve inimene häbeneb tööta elada. Ta aimab, et ta on ilmas asjatu. Ta aimab, et ta seisab madalamal kui need, kes tööd teevad. Ta aimab, et ta elab teiste tööst. Te otsite tööd, Stella Martõnovna, sest teie häbene te ilma tööta elada!“

„Siis andke mulle tööd!“

„Ma annan!“

Andrei Petrovitš astus raamaturiuli juurde, võttis sellelt pikema otsimiseta kaks keskmise paksusega raamatut ja andis nad ükshaaval Stella kätte.

„Võtke kõigepealt see; te õpite siit tööd mõistma ja austama... Ja kui seejuures väsite, siis lugege meelelahutuseks siin seda romaani. Ja kui olete nendega valmis, siis tulge minu juurde, arutame nende sisu vabal mõttevahetusel arvustamisi läbi ning teie võtate paar uut köidet kaasa.“

Kummagi raamatu nime vaatamata pistis preili Riese-
mann nad kaenlasse, oma südame vastu, ja läks tänades kiiresti minema.

Härra Martin Riesemanni näost oli näha, et talle lõbu tegi Andrei Kurbatovile oma vabrikut näidata. Sel näol kumendas nagu mahe kuupaiste ja suu ümber mängis rahuldusse ning uhkusse kastetud isalik naeratus. Ta viis külalise ühest tahmasest ruumist teise ning seletas ja seletas. Nii jutukas polnud härra Riesemann Kurbatovi meelest veel kunagi olnud. Ta ei jätnud vabriku ruumides ainust vähegi tähelepandavat eset näitamata ning seletamata ja ta seletused venisid seda pikemaks, ta lõbutuju kasvas seda suuremaks, mida enam ta märkas, et kõik need asjad ja esemed Andrei Petrovitšit õiglasele huvitasid. Et viimasele oma peremehevõimusest ja selle laiusest aimu anda, pani ta meistrid ja eesttöötajad nii-öelda tantsima ning sundis nad oma kareda käsutooniga kõige suuremale alandusele.

Riesemanni masina- ja malmivabrik asetses linna idapoolisel serval, lageda mäeseljandiku turjal, kust ta oma alati tossava korstna ning tahmaste hoonetega nagu lahingus olnud torniga kants all orus valendava linna peale maha vaatas. Andrei Petrovitš oli näinud suuremaid vabrikuid, aga hoonete, sisseseade ja tööelavuse poolest vaevalt paremal järjel seisvaid. Ta märkas varsti, et juhatus seisis siin tõesti „raudseis kätes“, et visa, edasipüüdja, väsimatu, järeleandmatu rikkusekogu oli selle asutise hingeks. Härra Martin Riesemann võis omast seisukohast selle enda loodud saavutise üle kahtlemata uhke olla.

Vabriku ruumikat õue katsid pikkades ridades valmis aurukatlad, põllutöomasinad ja sissepakitud masinajaod, mille kohta härra Riesemann lõbusal muhelemisel tähendas, et „see risu kaduvat varsti iga nelja tuule poole ja asemele tulevat uus puru“. Suures kõrges katusealuses sunnitasid sajad haamid töös olevate katelde kallal kõrva-lõhestavat, pead-uimastavat lärmi. Nagu mustad kärbsed rippusid ja roomasid nõrgised töölised katelde raudsete seinte küljes, ühed sees, teised väljas. Nad pidid kurdid olema, sest muidu poleks nad seda põrgumüra, mida nad suurte raskete

haamritega katelde neetide kallal tegid, niisuguse ükskõikse rahuga suutnud välja kannatada. Siis järgnesid laialised töökojad vuhisevate jõuratastega, tööpinkidega, alasitega, hulga nõgiste treijate, viilijate, hõõveldajate ja seppadega.

Õhtul, kui töölised teistest jaoskondadest koju läksid, algas valamisruumis rauavalamine. Eberhardile, Andrei Petrovitši lahutamatu kaaslasel, kes ka täna temaga ühes oli linna tulnud, oli see tegevuseosa vabrikus ikka kõige huvitavam olnud. Oli ju suurepärase, tumedat luulet äratav vaade, kuidas mustad raudkäärid mehed hõõguvaist sulatamisahjudest vedelat, lõõmavat tuld raudsete anumate sisse täitsid ning põleva, kihiseva vedeliku, mille hirmus lõõsk nende nägusid ja käsi kõrvetas, vormidesse kallasis, mis olid puust mudelite järgi hiigelruumi savi- ja muld-põrandasse tehtud. See oli nagu pilt põrgust, mis vagusaile vaatlejaile silma paistis, — nii värvikalt ja siiski nii tumelt, tontlikult, rõhuvalt. Ahjudest voolav punane kuma heitis nagu loitlevaid, tantsivaid verejugasid hoone pehmele mustavale põrandale, tema tahmastele seintele ja ta kõrgesse lakke, ning valkjaskollane leegitsev, varjutav paiste, mis sulatatud rauaga täidetud anumaist valajaile vastu nägusid lõi, muutis viimased nagu vaimudeks tumeda, vägivaldse talituse kallal. Väljaski veel, vabriku õues, andis valamistöo oma tontlikust luulest märku: korstnast lõi heitleva, nilpava hiigelkeelena suur tulesammas välja, pani taeva tulekahju kumal õhetama ning valgustas punaka virvendava helgiga kogu ümbrust linna veerel.

Andrei Kurbatov ja Eberhard olid ratastel linna tulnud ja tahtsid nõnda ka tagasi sõita, aga härra Riesemanni tungival soovil võtsid nad, rattaid Riesemannide linnakorterisse maha jättes, istet vabrikandi uues läikivas kaleskas, mille ees kaks tulist toredushobust tantsisid. Nähtavasti tahtis papa Riesemann kuulda saada, kuidas vabrik, see tema uhkus ja hing, Andrei Petrovitšile oli meeldinud, sest vaevalt olid nad vabriku kõrval oleva elumaja trepi eest minema sõitnud, kui lahke vanahärra sel sihil sõna võttis.

„Noh, härra Andrei Petrovitš, kas olete käiguga rahul? Kas leidsite mu tossuonnist ka midagi huvitavat?”

Kurbatov oli mõttes. Küsija äratas ta.

„Väga palju huvitavat,” vastas ta vähese vaikimise järel.

„Soo? Üpris rõõmustav!... Te olete — lubage mind seda tunnistada — pagana terase vaimuga inimesel! Teil jätkub huvi iga asja kohta — ka asjade kohta, mis teid sugugi ei peaks huvitama, mis seisavad teist kaugel eemal... Andrei Petrovitš” — ja papa Riesemann tatsutas üliõpilasele sõbralikult õlale — „kui te ehk veel teinegi kord — olge aga nii hea, kõik ukSED on teile lahti! Ma tahan teid oma inseneriga tutvustada, kes polnud täna kodus, ja tema juhatusel —”

„Ma tänan, härra Riesemann,” võttis Kurbatov sõna, „ja kasutaksin teie luba varsti, kui mul teile mitte palve poleks ette panna, mis selle loa laiendamise poole suundub.”

Riesemann vaatas küsivalt üliõpilase peale, suu palve täitmiseks juba avatud.

„Rääkige aga, Andrei Petrovitš!”

„Ma sooviksin teie vabrikus mõni aeg paar tundi päevas töötada.”

Vabrikant pööras oma raske keha pehmel istmel pooleldi ringi ja jäi Kurbatovi habeme sisse vahtima, nagu arvaks ta sõnu, mis sealt tulnud, valesti mõistnud olevat.

„Töötada?... Vabrikus?... Mis te ütlesite, härra Andrei Petrovitš?”

„Te kuulsite väga õieti,” ütles Andrei Petrovitš. „Mul on himu teie vabrikusse ajutiselt tööle astuda. Kas võtate mu vastu?”

Papa Riesemann uuris üliõpilase nägu, kusjuures ta ise kahevahel näis olevat, kas panna tema sõnu pahaks või hakata nende üle naerma.

„Mistarvis see nali?” küsis ta viimaks.

„See pole mitte nali, härra Riesemann!”

„Teie — teie — kandidaadihärä, teie tahaksite hakata minu vabrikus tooliseks?”

„Jaa — ajutiselt, nagu ütlesin.”

„Te sooviksite vabrikus tööd teha — mitte pealt vaadata?”

„Jaa.”

„Aga milleks siis, kandidaadihärä?” hüüdis vabrikant ja lõi mõlema käega laksudes oma põlvile... „Kõigi paganate nimel, milleks siis? Mis te sellest saate, mis nõu teil on sellega?”

„See huvitab mind,” vastas Andrei Kurbatov. „Teie ütlesite ju, härra Riesemann, ise, mul olevat ka niisuguste asjade kohta huvi, mis minust eemal seisavad. Teie tähelepanek on õige. Kas annate mulle palutud loa?”

Härra Martin Riesemann jäi, käed põlvedel, naerunäoga mõttes enda ette vahtima. Ta püüdis enesele kujutella, kuidas kandidaadihärä töömehelpluusis, nagu tahmane, kannab sulatamisahjust malmivalatist või kuidas ta, raske vasar käes, plöönib aurukatla kallal; pilt oli Riesemanni meelest nii naljakas, et ta puhkes täie suuga naerma.

„Võite ju katset teha, härra Andrei Petrovitš, võite ju korraks proovida!” hüüdis ta, ja ta pilges nagu lisas juurde, mis ta suu ütle mata jättis: „Katsu aga peale, vennas! Poole tunni pärast viskad vasara, kus tühi, ja teed, et saad vabrikust punumal!”

Ja sellele punumisele mõeldes hakkas härra Riesemann uuesti naerma. Aga kui ta nüüd Andrei Petrovitši otsa vaatas, muutus ta ruttu jälle tõsiseks. Ta luges selle näost midagi, mis võttis ta pilkel nagu põhja alt ära, mis märksa muutis tema peas töötavast kandidaadihäräst tehtud pilti. Ta jäi küll kindlaks selles, et tal on siin tegemist ühe algupärase inimese arusaamatu tujuga, aga päris naeruväärilist ei leidnud ta selles enam mitte.

„Soovite vist küll teada saada, kuidas maitseb töö-elu või on teil ehk koguni nõu kord töötama hakata tehnika alal?” küsis ta veel ikka naeratades, aga ta sõnadel oli juba tõekas tuum.

„Ma tahaksin tutvuda ühe vabriku seesmiste oludega,” kostis Kurbatov rahulikult. „Ma arvan nimelt, et mida rohkem inimene elu tunneb, seda parem... Teie luba on mul siis, härra Riesemann?”

"Aga enesestki mõista, armas sõber! Mis võiks minul selle vastu olla, kui teil aga endal jätkub lusti ja aega... Paar tundi päevas, ütlesite?"

"Niipalju kui õpetaja-amet mulle mahti annab, ilma et mu õpilane sellest kahju saaks... Ma sooviksin peale hakata juba homme pärast lõunat."

"Hea küll. Aga kas teate ka, kandidaadihärja, et ma teid võin vastu võtta ainult õpipoisiks, või kui tahate, mustatöömeheks?"

"See on arusaadav."

"Teie palk ei ole mitte just kõrge: õpipoisid saavad minu juures 25 kopikat, mustatöömehed 70 kopikat päevas. Et teie aga mitte tervet päeva ei tööta, siis saate muidugi seevõrra vähem... Kas olete rahul?"

Papa Riesemann heitis kandidaadihärja kulul nalja, aga sel naljatamisel polnud okast sees, ta oli toonilt ja tuumalt viisakas, peaaegu aupaklikult mahe. Sellest hoolimata ei tasunud Andrei Petrovitš peremehe küsimust vastusega, vaid möödus sellest kui naljast vaikimisega. Ta silm viibis enda vastas istuva õpilase näol, mis väljendas suurt hämmastust, peaaegu ärevust. Poiss näis tahtvat midagi öelda, küsida, aga papa juuresolu sulges ta suu. Ta ei tohtinud ju oma sõbrale ning seltsimehele papa kuuldes "sinagi" öelda!

Aga niipea kui nad päralt jõudsid ja Eberhard härja Kurbatoviga üksinda oli, puistas ta oma südame välja.

"Andrei Petrovitš, sa hakkad vabrikus tööl käima?"

"Jah, veli."

"Mina tahaksin ka!"

"Sina? Mispärast?"

"Ma tahaksin kah tööd teha — raskemat tööd..."

"Raskemat tööd?... Raske töö pole aga kerge teha, Eberhard!... Sul pole selleks rammu."

"On, Andrei Petrovitš! Vabrikus on tööl ju minust nõrgemaid poissel! Kas sa ei näinud?"

"Nägin. Aga need on raske tööga harjunud, sina mitte."

"Aga sina ka mitte."

"Ma tahan ennast harjutada."

"Ma tahaksin ka."

Kurbatov hakkas poisi kaela ümbert kinni ja surus ta pea oma külje vastu.

"Sa oled vahva poiss, Eberhard, aga see ei lähe. Papa ei luba. Ja minul pole ses asjas midagi lubada."

"Aga ma tahan sinu juures olla!" hüüdis poisike peaaegu nutusel näol. "Mis ma siis hakkam tegema, kui sina vabrikus oled? Küsi papa käest, ta ehk lubab! Kui sina küsid, siis ta vististi lubab."

"Ole mõistlik ja ära nõua seda," kostis Andrei Petrovitš pehmelt, aga tõsisel toonil. "See teeks minule halba, ja seda sa vist ei soovi?"

"Ei, Andrei Petrovitš. Aga mis halba see sulle teeks?"

"Papa pahandaks, et sina kipud minu eeskujul vabrikusse ja tahad oma õppimise hooletusse jätta. Ta ei lubaks siis ka mind vabrikus käia ja see kurvastaks mind."

"Siis ma ei kipu," otsustas poisike ruttu.

"Ühte asja tahan sulle aga töötada: sa võid minuga sagedasti vabrikusse kaasa tulla ja seal pealt vaadata, kuidas tööd tehakse."

Sellega jäi Eberhard viimaks rahule. —

Järgmisest päevast peale hakkas Andrei Petrovitš pärastlõunail Riesemanni vabrikus tööl käima. Ta sõitis rattal või raudteel linna ja tuli sealt hilisemal õhtutundidel, vahel ka alles hommiku vara tagasi, nimelt neil korral, kui ta oli öise valamise juures tegev olnud.

Härja Riesemanni oletus, et kandidaadihärja vabriku umbsest õhust ning mustast raskest tööst varsti tüdineb ning väsib, ei läinud täide. Andrei Petrovitš ei pannud vabrikust mitte punuma, ei esimesel, ei ka järgmisil päevil, ning härja Riesemann võis oma silmaga näha ja juhatava inseneri ja meistrite käest kuulda, et kandidaadihärja ka raskeima töö eest tagasi ei hirmu, et ta endale just jõudu ja vaeva nõudvaid ülesandeid olnis, et ta niisama tubli õpipoiss kui mustatöömees püüdis olla. Küll ei suutnud ta vastupidavuse poolest teistele kõike järgi teha, ta väsis ruttu ja võttis enesele puhkeaegu, mida teised ei tohtinud. Aga ta hakkas ikka jälle uue himu ning innuga peale, karastas oma kehajõudu, harjutas oma liikmeid ning sai sel kombel viimaks tüdimuse ja väsimuse üle võitjaks.

Riesemannide kodukooliõpetaja töölisekshakkamine äratas perekonna tutvuskonnas muidugi tahelepanu — koguni „piinlikku tahelepanu“, nagu väitis proua Göbler. Esmalt pandi imeks, võõrastati, raputati pead, löödi käsi kokku, siis hakati naerma, pilkama, alpusest ja narrusest rääkima ning viimaks — kõiksuguseid hädaohte aimama.

Ta puüab ennast huvitavaks teha — ajab algupärasust taga — tahab hiilata iseärasusega — see oli Riita Riesemanni, Osvald Göbleri, Heinrich Bergmanni ja paljude teiste esimene arvamine.

Siis tulid proua Riesemann, proua Göbler ja paljud teised auväärt prouad ning jõudsid otsusele, et niisugune „tembutamine“ vabrikant Riesemanni kodukooliõpetaja kohta ei olevat kõlblik. See käivat maja au vastu: Eberhard Riesemann ei võivat ometi vabrikutooliselt tunde võtta ja vabrikutööline ei võivat, nagu tähendas keegi proua Meier vaimurikkalt, Eberhard Riesemannile tunde anda. Jälle kord oli ka ohus kooliõpetaja autoriteet õpilase kohta; mida võis õppida haritud perekonna poeg inimeselt, kes käis iga päev töölistega läbi, kes seadis enese nendega ühele pulgale, nendega vennastas!

Lõpuks aeti asi poliitiliselt kardetavaks, hakati härra Riesemanni hoiatama äriliste hädaohtude eest.

„Pange tähele, ta ässitab teie töölised üles, ta ajab nad teie vastu mässama,“ ütles Riesemannile ta tulevane väimees, sama härra Göbler, kes seni oli arvanud, et see vene üliõpilane tahab ennast huvitavaks teha.

„Kõige vähemalt paneb ta teil ilusa streigi toime,“ lisas Tartu korporant juurde, sama härra Heinrich Bergmann, kes seni oli väitnud, et Peterburi kommilitoon tahab iseärasusega hiilata.

„Miks te seda arvate?“ küsis härra Riesemann.

„Lihtsalt sellepärast,“ vastas Osvald Göbler, „et inimehe, kes hakkab ilma arusaadava põhjuseta tööliseks, taotleb sellega mingit salaplaani, ja et see plaan kõige süütum ei ole, seda võib igaüks arvata, kes avalikke olusid tunneb.“

„Ja eriti vene üliõpilasi,“ kõneles Heinrich Bergmann

edasi. „Meie Tartuski näeme ja kuuleme ju iga päev, millega nad oma era-aega viidavad, kuid nad salakoosolekuid peavad, proklamatsioone vabritsevad ja levitavad ning ühenduses seisavad kõigi urgitsejatega liigid ja kaugel, et toorahvast endi lukumisse tõmmata. Ma ei paneks sugugi imeks, kui ühel heal päeval leiaksite, et teie süütu kodukooliõpetaja on teie tööliste taskud üleskutsetega täis toppinud, milles ta neile nõu annab teilt viiekümne protsendi võrra palkade kõrgendust ja kaheksatunnist tööpäeva nõuda!“

Vabrikant Riesemann kõigutas uskmatult pead. Esiteks oli tal Andrei Kurbatovi vastu suur usaldus, ta polnud temast liialgi midagi kahtlast märganud, ei kodus, ei vabrikus. Ja teiseks tundis ta omi ja muid kohalikke töölisi — ta tundis eesti töölisi, Neil polnud naljalt midagi „nõuda“, nad olid tänulikud, et neile tööd anti ja palka maksti, nad pidasid tööandjaid oma heategijaks, ja miski ei seisnud neist kaugemal kui streigi- või koguni rahutustemõtted. Noorhärрад liialdasid nähtavasti, nad nägid eneste tehtud tonte. Sellest küljest ei arvanud härra Riesemann enesel midagi karta olevat.

Tähelepanu, mida Andrei Petrovitši teguviis äratas, sai talle aga seltskondlikus suhtes piinlikuks, ja ta oleks teinud venelase töötujule vahest lõpu, kui ta mitte vastu tahtmist selle mehe isiku mõju all ei oleks seisnud. Ta tundis Kurbatovi kohta seda aukartuseni ulatuvat lugupidamist, austamist, mida madalusest kerkinud vähese haridusega inimene, kõigest rahauhkusest hoolimata, teda teadusliku tarkuse poolest igas asjas ületava inimese kohta tunneb, kuigi salaja, südame põhjas, enesele peaaegu teadmatult. Riesemannil oli võimata Andrei Petrovitši ette astuda ning talle öelda: „Teie töölkäimine ei meeldi minu tuttavale, seepärast ärge enam vabrikusse mingel!“ Sest mis puutus Riesemannisse endasse, siis polnud tal üliõpilase töötuju vastu õieti midagi; ta ei suutnud ära näha, kuidas see tema pojale, tema perekonnale ja tutvuskonnale võis kahju tuua, et kandidaadiharra käis vabrikus lusti pärast — n a l j a pärast tööl. Hoopis vastupidi — teda meelitas, et kandidaadiharra käis tema vabrikus, härra

Martin Riesemanni vabrikus, tööl, et ta leidis selle vabriku nii huvitava olevat.

Ja pealegi ilmus inimesele, kelle teguviis nii piinlikku tähelepanu äratas, Riesemanni enda perekonnast sudi kaitsja. Stella-preili astus kõigile pilkajaile, näägutajaile ja kahtlustajaile, isegi oma peigmehele ja tulevasele ämmale nii mõjuvate, pihtakäivate argumentidega vastu, et erutatud kõnelemisele tusane vaikimine järgnes. Ta mitte ainult ei suutnud ära näidata papa hoiatajaile, et nende kartused on täiesti põhjendamata, vaid tal läks ka korda arusaadavaks teha, mis oli kõigile arusaamatu, nimelt ära seletada küsimust, miks kandidaadihärra oli tööliseks heitnud.

"See mees teeb midagi, mida teie vaevaks ei võta teha, ehk see teile oleks küll niisama tarvilik kui temale: ta uurib etu ja selle mitmesuguseid nähtusi, et nende kohta õigele, erapooletule arvamisele ja otsusele jõuda, et neid eritelles ja arvustades oma teadmisele tugineda ja seega võimalikult tõe põhjal seista. Teie kõnelete avalikkude küsimuste üle sagedasti kaasa, teete oma järeldused ja langetate oma otsused, aga kõik see, mis te teete, on teistelt ja kolmandalt laenatud, enamasti neilt, kes isegi midagi ei tea, kes isegi laenamas on käinud; muidugi jõuate siis väärjäreldusile ja ebaotsuseile. Just nii, nagu te Andrei Petrovitš Kurbatovi uurimishimu suhtes praegu ekslikule otsusele olete jõudnud."

Selle jutluse pidas Stella-preili iseäranis Osvald Göblerile ja Heinrich Bergmannile, kui need temale vähe valitud sõnadega oma arvamisi vene üliõpilase kohta olid avaldanud.

Ja Osvald Göbler ning Heinrich Bergmann vaatasid teineteise otsa ja küsisid teineteiselt, kuidas siis Stella-preili niisugusele heale otsusele Andrei Petrovitši kohta ja nii halvale otsusele nende mõlema kohta on jõudnud, ja nad ühinesid arvamises, et seejuures süüdi peab olema Andrei Kurbatov, sama kahtlane isik, kelle kohta nemad nii halvale otsusele on jõudnud...

Andrei Petrovitš Kurbatov töötas aga vabrikus — härra Riesemanni vabrikus — päev-päevalt edasi ja

teda ei tulnud keegi keelama, nii kõlvatu ning kardetav isik kui ta Riesemannide tutvuskonna meelest ka oli.

6

Stella Riesemanni läbikäimine Andrei Kurbatoviga muutus iga nädalaga elavamaks, nad lähenesid teineteisele vaimselt iga päevaga. Andrei Petrovitš oli saanud endale uue õpilase, Stella Riesemann seltsimehe ning sõbra. Ja kuidas see uus õpilane õppis, kuidas ta vaimselt edenes! Ja kuidas tema seltsimees ning sõber ta õppimise ja edenemise eest hoolitses, püüdes tema peas ja põues ikka uusi häälil äratada, katsudes teda senisest õhkkonnast teise, värskemasse ja kergemasse talutada.

Nende sõbrustamine ning sõbrunemine ei jäänud mallas ja tutvuskonnas tähele panemata, ei, vaid seda pandi tähele kasvava võõrastusega, tusaga, kadedusega, viimaks koguni mure ja kartusega. Aga et Stella! karakteritüsedust ja selgroogu küllalt oli oma vabadust kaitseda, et mamma väiklased nurisemised ning tõrelemised tema küljest niisama tagasi pörkasid nagu peigmehe väiklased kadestamised ja Riita pilkamised, siis seisti võimetult nähtuse ees, millele lõpu võis tuua ainult vene üliõpilase äraminek sügisel.

Stella igapäevane elukord oli märksa muutunud. Ta tõusis hommikuti varemini üles, pani enda ehtimise peale vähem rõhku, näitas ennast linna kauplustes harvemini, vähendas oma külaskäike, unustas ratsahobuse ja ratta pikemaiks aegadeks, taganes ikka enam oma suguste noorte neiude seltsist ja vabanes mamma töötundidest peaaegu täiesti. Kõige selle asemele oli astunud vaimne ajaviide Kurbatovi raamatutega ja alaltine elav mõttevahetus tema enesega. Ainult peigmehe jaoks jäi Stella! veel aega ja huvi üle, ehk küll mõnikord ka vähem kui enne, nii et härra Göbler asja leidis enda hooletussejätmise üle kurta. See kurtmine ei jäänud mürsja kohta küll mitte mõjuta; Stella püüdis oma süüd neil kordadel rohkendatud õrnusega heaks teha

ning senist olukorda peigmehe ja enda vahel kõigiti alal hoida. Aga ta ei suutnud pikapeale ometi mitte varjata, et ta hing ja selle seesmine elu olid poolitatud, et tema üle olid kaasa valitsemas uued võimud ja mõjud, ning ta sattus peiu vastu ikka jalle endistesse vigadesse, andis ikka jälle põhjust kurtmiseks.

Stella uskus kindlasti, et Andrei Petrovitšiga ühendavad teda ainult vaimsed sidemed, et nende lähene mine teineteisele oli sündinud ainult aatelisel alusel, et nende vahel targanud, aegamööda arenenud ja valitsema hakanud kooskõla on üksnes välimist, asjalist laadi. See usk andis neiule jõudu olla enese kohta julge, pidada oma olekut Kurbatovi vastu õigeks ning loomulikuks ja vapraks enesekaitsemisega vastu astuda kõigile, kes seejuures midagi muud leidsid, kes kahtlemistele maad andsid. Sellest voolav jõud, julgus ja iseteadvus viisid aga neiu aegamööda kaugemale, kui ta ise oli võinud arvata. Nad tegid tast uue inimese. Nad äratasid tas püüdeid ja nõudeid, misüle ta varemalt naeratades pead oleks raputanud. Nad kasvasid tast vahva ümberlökkaja enese ja seltskonna suhtes. Andrei Petrovitši õpetused, tema eeskuju ja tema isiku mõju oleksid Stellasse jälgi jätnud ka ilma selle usuta, aga vist poleks neiu leidnud kõlblat rammu'ega kindlust suurteks, otsustavateks sammudeks. Ta oleks enese kohta kahtlust tundnud, ja mõte, et teda juhivad kõrvalised voolud, oleks teda halvanud, teda ta otsustes kõikuvaks teinud.

Nõnda siis sündis, et Stella pöördus ühel päeval oma vaimse sõbra poole jutuga, misüle viimane elavasse hämmastusse sattus, jah, peaaegu ära kohkus. Mitte need mõtted, mida Andrei Petrovitš Stella suust kuulis, polnud võõrastavad — need olid ju ainult nende vaimse labikäimise, neiu vaimse arenemise vili —, vaid need praktilised järeldused, mis ta neist mõtteist võttis, see mõtete teokskasvamine tema peas. Kurbatov imestles neiu otsustavat julgust, tema tege likku radikalismi.

„Andrei Petrovitš, ma tahaksin inimeseks saada,“ algas Stella Riesemann. „Ma häbenen nõnda edasi elada. Ma ei tahaks maailmas ülearune olla, ma ei ta-

haks teiste kulul elada... Aidake mind hea nõuga, Andrei Petrovitš!“

Stella tarvitas, nagu Kurbatov märkas, tema sõnu, ja vist mitte kogemata; näis, nagu tahaks neiu seeläbi oma juhtijasse ning õpetajasse, kelle nõu ta vajab, siduvalt mõjuda.

„Mis nõu teil on?“ küsis Andrei Petrovitš, kuna ta pilk käis uurivalt neiu kindla, peaaegu külma näo üle.

„Ma tahaksin saada töö t a v a k s inimeseks, nagu teie olete. Ma ei kannata oma olevikku ja tulevikku muidu välja. Mul on kindel nõu oma elule sisu muretseda. Ma igatsen tööd ja ametit — kindla sihiga tööd, kindla otstarbega ametit.“

„Naiteks?“

„Selles pole ma veel selgusel. Seks ongi mul teie nõu vaja... Ma hakkaksin kasvatajaks, nagu teie olete — sellele olen kõige elavamalt mõelnud —, aga ma jõudsin otsusele, et mul puuduvad seks kutseks tarvilikud omadused, kõigepealt kannatus, teie kannatus. Ja et ma oma ametis poolik ei tahaks olla, siis taganesin sellest mõttest... Andrei Petrovitš, mis elukutset te mulle soovitaksite?“

„Elukutset?... Aga te tahate ju mehele minna, Stella Martõnovna!“

„Jaa. Kuid see ei tohi mulle takistuseks olla elukutse valimises ega pidamises. Abielu ei taha ma enesele mitte elukutse asemikuks teha — nüüd mitte enam, Andrei Petrovitš.“

Preili Riesemann kõneles nii rahulikult ja nii asjalikult toonil, et Kurbatov pealetikkuva sisemise ärevuse pärast endale aega pidi võtma tema sõnade, kogu ta meeoleolu üle järele mõelda.

„Kuidas tahaksite siis võitu saada takistusest, mida abielu teile kahtlemata teeks?“ küsis ta viimaks. „Teie mees, suurkaupmees Göbler, ei saaks minu arvates rahul olla, et tema abikaasa tema kõrval elades peab elukutselist ametit; see käiks otseselt tema ja selle seltskonna mõtte- ning elulaadi vastu, kelle mõju all ta seisab.“

„Ta p e a b sellega rahul olema!“

"Sest et ta teid armastab?"

"Jaa. Nimelt sellepärast, et ma temaga teisiti ei võiks ega tahaks elada."

"Siis nõuaks kõrgem tegelik kutse, mida teie arvata-vasti silmas peate, ka ettevalmistust, mis viiks teid teineteisest aastateks lahku. Kas arvate, et teie peig-meess või abikaasa ka sellega lepiks?"

"Ta peaks sellega leppima, kui ta mind armastab ja minuga üldse tahab ühendusse heita."

"Te mõtlete seda temale tingimuseks teha?"

"Jaa."

"Ning olete selles enesega selgusele jõudnud, mis võiks järgneda, kui ta teie tingimust mitte vastu ei võta?"

Stella pigistas huuled kokku ja lõi silmad maha. Ta kulmude vahele oli ilmunud tume vari, ta suu ümber kitsas, terav joon. Nad olid jõudnud nähtavasti asja õrna koha juurde.

"Jah, Andrei Petrovitš, ma olen selle peale mõel-nud ning arvan suutvat oma ürituses kindlaks, järele-andmatuks jääda, nii raske kui see mul ka oleks. Seda-puhku ma ei karda aga veel niisugust tagajärge, vaid loodan leplikul teel, ilma niisuguse põrutava vahe-sündmuseta eesmärgile saabuda. Ma tahan visalt või-delda kõigi eelarvamuste vastu, armas sõber, ja alles siis astuda viimase, vägivaldse sammu, kui kõik rel-vad on tarvitatud, kõik abinõud kasutatud."

"Teil pole mitte üksnes oma peigmehe vastu või-delda, vaid ka oma vanemate, oma tutvuskonna ja lõ-puks kogu seltskonna vastu, kes nende selja taga seisab. Kas arvate seega valmis saavat, Stella Martõ-novna, kas loodate endal võitluseks nii palju jõudu ja visadust olevat, et võidule jõuaksite?"

"Jah, ma olen selles kindel."

"Ja kas te ka selles kindel olete, et teie ettevõtte mõõduval õhinal, kunstlikult soetatud tuhinal ei põ-hine, vaid küpsel, kaalutud veendumusel, tõsise töö-himu ja tööarmastuse alusmuüri. Ja kas teil on lõpuks veel sisemist kindlust selle kohta, et teil piisab töö-jõudu ja tööpüsivust kestva tegeliku ameti tarvis, et teie lühikese aja pärast himu ei kaota, ei nõrke ega

tüdine ning kahetsedes kõige peale tagasi ei vaata, mis te olete kannatanud ja ohverdanud, et eesmärgile jõuda, mis teie lootusi petab, mis ei paku teile seda rahuldust, mida otsisite, sest et see teilt rohkem nõuab, kui teil on omaks?"

"Andrei Petrovitš, ma usun, et ma ka selles võin julge ja kindel olla."

"Siis edasi, Stella Martõnovna, vaprasti edasi! Ma usun teie jõusse, usun teie võidusse ning soovin teile seks õnne!"

Ja Andrei Petrovitši ümbert langés nagu kate, ta ettevaatlik, tagasihoidlik viludus ja hoiatav kainus kadusid, ta silmist tungis vaimustuseläige, ta häälest värises rõõmu, uhkuse — võidu ärevus. Oma kareda töölisekäega hakkas ta neiu valge, pehme preili-käekese ümbert kinni, surus seda ja pani sisse suru-misse kõik oma sõbra- ja seltsimehetunded, kõik oma vennatruuduse...

"Andrei Petrovitš, teie ei oodanud minult midagi sellesarnast?" küsis Stella Riesemann, oma õhetavat nägu, oma läikivat pilku tema poole üles tõstes.

"Jaa, ma ootasin," vastas Kurbatov, "kuigi mitte nii ruttu, nii äkitselt ja mitte nii kaugele minevat. Ma nägin ju teie rutulist edukäiku, imestlesin teie vastu-võtuvõimet ja seedimiskärmust, aga ma ei pidanud teie teojuulust, teie tahtevahvust nii suureks, nagu see nüüd on ilmsiks tulnud."

"Selle eest võlgnen suurelt osalt teile tänul! Kas teate, mis mind taga erutas, mu tahtmist karastas, mu teguvõimu kindlustas, mu juulust kasvatas?... Teie töölisekshakkamine, Andrei Petrovitši!"

"Soo? Aga see ei nõudnud ju mingit erilist juulust ega vahvust!"

"Seda enam enesesalgamist, aatelist püüdeõhinat, kõige eel aga armastust. Teie armastus, Andrei Petro-vitš, see isiku ja ta egoismi üle valitsev armastus inimeste ja elu vastu küpsetas mind nii ruttu, jagas mulle selle seesmise tuseduse, millest kasvas mõte mu otsus-tavaks ettevõtteks."

Ja Stella hakkas, nagu tunneks ta end kohustatud olevat Andrei Petrovitšile, oma äratajale ning juhti-

jale, tema juures läbitehtud õppeaja üle aruannet esitama, talle oma vaimse arengu kaiku seletama ja eritlema. Ta jutustas, kuis ta tunded juba varemini vaistlikult, tajumisi nii mõnegi nähtuse, kombe, viisi ja arvamuse vastu ta ümbruses tõrkunud, tema opositsioonivaimu välja kutsudes, temas soove lahedama ruumi, vabama õhu järele äratades. Aga et ta seltskondlikke olusid harjunud, lihasse ja luusse kasvatatud arvamiste järgi põliseiks, muutumatuiks ja puutumatuiks pidanud, siis teinud ta seda, mis kõik teevad, — ta leppinud nendega, võtnud nad vastu, nagu nad on, ilma arvustamata, ilma järele mõtlemata. Siis aga ilmunud Andrei Petrovitš kui käskjalg teistsugusest, juba märksa muutunud, juba märksa uuendatud ning kohendatud maailmakesest — maailmakesest, mis on suuremalt osalt veel ainult mõtte- ja aatemaailm, vaimuvald. Ja vaata, neiu! vilkunud sellest maailmakesest nii palju valgustavat kuma, puhunud nii palju värsket, karastavat õhku, et ta lühikese viivitamise järel sinna sisse astunud ja ka endale elaniku- ja kodanikuõigusi nõudnud. Ta õppinud selles maailmakeses siis ruttu nägema, kuulma, vahet tegema — mõtlema. Ja nüüd olevat ta uue eluga nii harjunud, temaga nii ühte kasvanud, et ta vanasse enam poole jalagagi ei suutvat jääda, et see paljas mõte juba olevat tema meelest nagu patustamine enese ja kaasmaailma vastu.

„Ma pole mitte enam vabrikant Riesemanni tütar,“ lõpetas Stella, „ja ma ei või ka suurkaupmees Göbleri abikaasa olla. Nende mõlema mõttes mitte. Tahavad nad mind veel omaks pidada, siis peavad nad minu mu omasse maailmasse jätma või minust ilma jääma. Ma ei taha mitte enam nende ja nende seltskonna sunnil olla ainult rätsepa ja kübarsepa moemudel, vanemate ja mehe mängukann, kohvilaudade sohijutu tegelane, laisklev lesk töötava maailma mesipuu, teiste vaevast elav parasiit! Mulle ei kõlba enam seintega kongideks jaotatud maailm, kongideks, mille nimed on salong, buduaar ja lapsetuba; ma tahan elada lagedal väljal, lageda taeva all, vaba päikesepaiste, takistamata tuulte kaes, tahan vabalt ringi vaadata,

vabalt oma liikmeid liigutada... Andrei Petrovitš, ma lähen teiega ühes lagedale!”

„Teie tahate heita ühõpilaseks, Stella Martõnovna?”

„Jaa.”

„Enne või pärast laulatust?”

„Ma mõtlen, enne. Siis on mul kammits jalus lahedam.”

„Õppeasja ja elukutse valimises soovisite minu nõu? Ma tahan teile seda anda, aga pidage meeles, et seesugusel nõuandel on ainult vähe väärtust, et te teeksite paremini, kui otsustaksite oma tulevase ameti üle ise, ja nimelt alles siis, kui te teaduseilmas juba lähemalt ringi olete vaadanud... Millisele elukutsele olete teie, peale kasvataja-ameti, ise juba mõelnud?”

„Ma sooviksin arstiks saada nagu teie.”

„Selle ameti raskusi ja iseärasusi peate muidugi silmas ja loodate nendega viluda?”

„Jaa.”

„Siis õppige arstiteadust, Stella Martõnovna! Teie leiaste eest laialise töövälja ja tulusa, tänuliku töö... Kas mõtlete minna kursustele Peterburi?”

„Jaa.”

„Millal?”

„Varsti. Siis, kui teie meilt lahkute.”

7

Andrei Kurbatoviga õpiti Riesemanni majas ikka vähem rahul olema. Ta ladus endale ühe patu teise järel turjale ega andnud ialgi märku, et ta neid kahetses, et ta end piudis parandada, hoolimata sellest, et ta küllalt taipas, kuis teda hukka mõisteti. Andrei Petrovitši käsi oleks vist halvasti käinud, kui Eberhardi järeleksamite suhtes tema peale mitte lepita- vaid lootusi poleks pandud, sest poiss nähti tema juhatusel tõesti õppivat ja edenevat. See vastik inimene oli kahtlemata osav koolitaja; kui kasvataja ja seltskondlane ei kõlvanud ta kuhugi. Selles olid Riesemanni majas kõik ühisel arvamusel — peale Stella-preili muidugi.

Mis kasvataja see siis ka oli, kes näiteks õpetas kasvandikule, ta võivat külalastega samuti mängida ja läbi käia nagu omasugustega. Seejuures ei olewat midagi kõlbmatut ega keelatavat — see olevat koguni soovitatav, sest külalapsed olevat mitmeti palju paremad ja targemad kui härrastelapsed!

Nõnda oli Eberhardi tunniandja oma õpilasele seletanud, kui viimane ühe külapoisi vastu oma seisuseuhkust oli näidanud.

„Aga papa ja mamma keelavad mind külalastega seltsimast,” oli vabrikandi poeg vastanud.

„Mispärast?”

„Nad on ju talupojad!”

„Ja sina oled?”

„Ma olen saks!”

„Siis nendest parem?”

„Jah.”

„Mille poolest?”

Poiss ei leia tabavat vastust.

„Sa pole nendest parem, ka mitte pahem, sa oled ainult rikkam,” õpetab seepeale eeskujulik kasvataja. „See on ainus vahe nende ja sinu, talupoja ja saksa vahel. Aga see vahe ei või sind nende vastu uhkeks teha, sest rikkus, mis sul on, pole mitte sinu teenitud, ja vaesuses, mis neil on, pole nemad süüdi. Sina tulid ilmale just niisama ilma punase krossita nagu nemadki.”

Aga veel enam!

Õpilane küsib, kas ta võiks siis ka linna uulitsapoistega läbi käia, ja tark kasvataja kostab suurima rahuga: „Miks siis mitte?”

„Nad on nii nadised ja räpased!” hüüab poisike.

„Ja sellepärast ei seltsi sa nendega?”

„Jah.”

„Kui neil niisama head riided seljas oleksid nagu sinul, siis poleks sul nende vastu midagi?”

„Vist mitte.”

„Kas arvad, et nad nii häid riideid, nagu sinul on, meelsasti selga ei paneks?”

„Vist küll.”

„Miks nad seda ei tee?”

„Neil ei ole.”

„Mispärast neil ei ole?”

„Nad on vaesed.”

„Ja sinul on, sest et oled rikas... Kas näed, just sama vahe, nagu sinu ja külapoiste vahel! Ja et sa endale oma häid riideid mitte ise, mitte iseenese töö ja vaevaga pole teeninud, siis pole sul ka mingit põhjust uulitsapoiste vastu uhke olla, neid halvaks pidada ja neist eemale hoiduda. Seega teed neile ülekohut, sest nad pole mitte oma süü pärast vaesed, ja aus inimene ei tee teisele ülekohut.”

„Papa ja mamma ütlevad, ma õppivat nendelt üleannetust.”

„Aga papa ja mamma kaebavad ka, sa olevat ise üleannetu küllalt!”

„Ja ma õppivat neilt rumalaid sõnu,” lisab õpilane.

„Kas sa siis uulitsapoistega läbi käid, Eberhard?”

„Ei.”

„Ja ometi oskad hulga rumalaid sõnu, nagu olen kuulnud! Kellelt sa oma sõimusõnad õppisid, Eberhard?”

„Teistelt poistelt koolis.”

„Vaata! Ja need pole mitte uulitsapoised ega külalapsed! Kas sa oled nüüd parem kui nemad? ... Ja kui sa oleksid tõesti parem, Eberhard, kas tead, mis sa siis peaksid tegema? Sa peaksid nendega virgalt läbi käima, et neidki paremaks õpetadal! Siis teeksid neile õigust ja täidaksid oma kohust nende vastu.”

Säherduse pöörase moraaliõpetuse jagamist oli Riita-preili kogemata juhtunud pealt kuulama, teatas seda, punetades kõlblast vihast, vanematele, ja Eberhard, viimaste poolt käsile võetud, võis seda ainult kinnitada.

Kena kasvataja! Ta ei sundinud vabrikant Riese-manni poega mitte ainult külajütside ja uulitsapoistega vennalikult läbi käima, vaid tunnistas oma õpilase vastu ka tema vanemate senised õpetused valeks ning mõistis nad hukka! Uhtlasi muutis ta oma õpetused küllalt sagedasti teoks ja kolas oma kasvandikuga ümber küla suitsuhurtsikuis ja väinul ning tänaval külalaste seas. —

Järgmine tähtsam asi, millega Riesemannid enam sugugi ei võinud leppida, oli nende kodukooliõpetaja toolkaimne vabrikus.

Aegamooda hakkas ka papa Riesemann ära nägema, et lugu käis tõesti korra ja kõlbluse vastu, et ta paremini oleks teinud, kui ta seks luba poleks andnud. Riesemann leidis mõne aja pärast nimelt, et kandidaadihärri töölisi, isegi mustatöömehi ja õpipoisse liiga lahkesti, liiga vennalikult kohtleb. See inimene töölistekuues ei pidanud sugugi meeles, et ta oli tööliste kilda astunud ainult lusti pärast, nalja pärast, üleannetu tuju pärast. See haavas härri Riesemanni. Kandidaadihärri ei mõistnud enese ja seega ka tema seisuseau alamate inimeste vastu ülal hoida. Ta oli sellest uhkusest, mis inimese ja inimese vahele paneb tarviliku piiri, täiesti lage. Töölised võisid üksteisele näkku naerda: „Näe, missugust prostoi inimest peab meie härri endal koolihärraks!” Ja see mõte oli Riesemannile väljakannatamatu.

Uhtlasi hakkas vabrikant salaja kartma, mida ta hakatuses mitte polnud kartnud: et vene üliõpilane külvab tööliste sekka halba seemet. Tal polnud selleks arvamiseks küll mingit kindlamat tunnistust, aga ta pani kasvava tusaga tähele — ning insener ja meistrid kinnitasid teda ses nähtuses —, et Andrei Petrovitšil oli töölistega liiga palju kõnelda, et ta pidas nendega vahel nagu läbirääkimisi, jagas neile seletusi ja õpetusi. Kõneluste sisust sai vähe teatavaks, ja see, mis sai, polnud mitte kahtlane. Aga härri Riesemann kui ettevaatlik mees, kelle umbusaldus oli ärganud, ütles enesele, et parem karta kui kahetseda, ja hakkas Andrei Petrovitšile viimasel ajal ääri-veeri mööda märku andma, et soovitav oleks, kui ta nüüd töömeheluusi seljast võtaks ja jälle ainult tema poja tunniandja oleks. —

Kõige suuremat meelepaha, jah, otse viha sünnitas aga Riesemanni perekonnas see mõju, mis oli venelasel vabrikandi vanema tutre, kaubahärri Göbleri kihlatud pruudi kohta. See mõju hakkas minema ohtlikuks, äranägemata tagajärgedega ähvardama. Stella mitte ainult ei lõonud ennast aegamööda kõigest lahti,

mis tema elul siiani oli sisuks ja raamiks olnud, mitte ainult ei taganenud oma senistest seltsilistest, ajaviidetest, lõbudest, vaid ta vabastas enese ka iga traditsiooniliselt maksva maja- ja perekonnakorra alt, lõdvendas seniseid sidemeid enda, oma vanemate ja õe vahel ning näis kõigi võõrastuseks ja ehmatuses hoolimata käega ka selle sideme kallal raputavat ja rebivat, mis teda ta peigmehega ühendas. Ta ei püüdnud oma vaimset kooskõla ning ühtekuuluvust Andrei Petrovitšiga Osvald Göbleri eest varjatagi, ta näis viimast sellega vahel otse tahtvat ärritada, ja ikka sagedamini avaldas ta himu peigmeest oma terava kriitika asjade ning arvamuste üle, mille eest Göbler seisis, põhimõttelistele vaidlustele välja kutsuda, et talle näidata, kui väga nende mõtted elu põhinähtustis lahku lähevad. Seesugustele ärritatud mõttevahetustele, mis võtsid vahel päris võitluse kuju, järgnes enamasti küll õrn äraleppimine mõlemapoolse kahetsemisega. Aga kes noorte inimeste vahekorrale uuriva silmaga vaatas, pidi jõudma otsusele, et siin asjad enam korras polnud, et nende tulevik väga tõsist ja tusast palet näitas.

Ja siis tuli otsustav päev — otsustav pruutpaarile, otsustav härri Riesemannile, otsustav Andrei Kurbatovile.

Stella Riesemann teatas peigmehele oma otsuse — jääda esialgselt veel Stella Riesemanniks ja siis, kui ta proua Göbleriks on saanud, ka veel Stella Riesemann olla ja tema kõrval ikka Stella Riesemannina elada — mitte vabrikant Riesemanni tütre, vaid lihtsalt Stella Riesemannina.

„Ma tahan mina olla, mitte sina,” ütles Stella Riesemann oma tulevasele abikaasale.

Härri Osvald Göbler ei olnud rumal mees. Ta oli mõndagi õppinud, mõndagi näinud, mõndagi kuulnud, mõndagi lugenud. Ta pidas endal kaks Saksamaa poliitikalehte, millest üks oli vabameelne, teine vanameelne, ning võttis nad vahel kättegi ja luges neid. Teda võis mõni tüse artikkel Maximilian Hardeni „Zukunft'is”, iseäranis need, milles öndsat Bismarcki kiideti ja kaitsti, otse vaimustada, ning klubis oli ta neid

mehi, kes kõige paremini ülemaailmset poliitikat, iseäranis sõja- ja rahuküsimusi, aga ka ühiselulisi asju tundsid. Poliitilised vaidlused, millest ta osa võttis, olid ikka väga elavad. Ta julges välja astuda kohaliku saksa päevalehe vilunud toimetajagi vastu. Härra Osvald Göbler luges ka raamatuid, ja mitte kõige pahemaid. Romaanid, mis raamatukauplused talle läkitasid, olid ikka „modernsed“, kui nad mitte seda laadi polnud, mida ainult poissmehed tohivad lugeda. Härra Osvald Göbler käis ka teatris, ja mitte ainult püha-päeva-etendusil, nagu väikekaupmehed ja poesellid, vaid ka siis, kui mängiti Sudermanni, Hauptmanni või Ibseni. Ja ta mõistis, mida neil kordadel mängiti, vähemalt avaldas ta nende tükide kohta mõtteid ja arvamisi, mis sageli lahkugi läksid kohaliku saksa päevalehe teatriarvustaja omadest... Ja lõpuks — mis on peaasi — härra Osvald Göbler oli suur seltskondlane, sügav inimesetundja. Ta polnud mitte see harilik vilunud elumees, kellest öeldakse, et ta elu teeb ja toob, mitte harilik osav kavalier, kes daamidele „meeldib“, vaid ta omas teatavat osa algupärast vaimu, algupärast nalja, mis talle seltskonnas tõi omadussõna „vaimukas“, ja mitte ilma õiguseta.

Härra Osvald Göbler ei olnud tõesti mitte rumal mees. Ja siiski ei mõistnud ta, mida rääkis Stella Riesemann. Ta ei mõistnud Stella Riesemanni ka siis mitte, kui see talle kõige lihtsamate sõnadega seletas, ta tahtvat Peterburi arstiteaduse kursustel naisarstiks õppida ja seda ametit edaspidi härra Göbleri naisena hakata pidama. Iseäranis arusaamatuks jäid härra Göblerile põhjused, mis Stella Riesemanni sundisid abiellumist — abiellumist Osvald Göbleriga — edasi lükkama ja mis sundisid suurkaupmees Osvald Göbleri abikaasat ametit pidama, mida tal tarvis polnud pidada. Tööd teevad ju ainult need, kes muidu elada ei saa!

Mis tähendas: „Ma tahan oma ülalpidamist ise teenida, enda tööga teenida, ma ei taha teiste vaevast elada, ma ei taha, et teised minu eest tööd teevad, kuna mina laisklen, — ma tahan inimene olla, mitte parasiit.“

Härra Osvald Göbler vaatas pikka aega mõrsja otsa ja tegi näo, nagu seisaks ta mõne ilmuurimatu mõistatuse ees. Siis oli ta esimene mõte ja tunne:

„Aga mõtle ometi, mida arvaksid inimesed minust! Mõtle ometi, mis mõeldakse minust, kui ma oma mõrsja mitmeks aastaks üksinda laseksin laia maailma minna, kui ma oma abikaasat tühi teab mille pärast laseksin tööd teha!“

Mida inimesed Stella Riesemannist ja proua Göblerist arvaksid, see mõte ja tunne tuli härra Göblerile alles peale seda, Stella Riesemann pani seda muidugi tähele.

„Aga see on meile ometi ükskõik, mis inimesed meist arvavad,“ ütles Stella. „Me ei tee ju kurja.“

Härra Osvald Göbler seletas, temale ei olewat see sugugi ükskõik, mis inimesed temast arvavad; ta ei võivat end naeruväärseks teha. Ta pidavat oma seisusest, oma nimest hoolima.

Mõrsja seletus, et härra Göbleri seisust ega nime ei ähvardavat mingi oht, jäi peigmeheesse täiesti mõjuta.

„Ma pole narr olnud ega taha narriks saada!“ hüüdis härra Göbler oma ilusaid vurrusid armuta rebides, ja seesama härra Göbler, kellel oli põhimõtteks pruudi soove neiupõlves pimesi taita, sai korraga vihaseks ega mõtelnudki pruudi soovi täita. Ta viha käis aga peajasjalikult inimese vastu, kes tema arvates ta pruudile selle soovi pähe oli pistnud, mida ta nüüd ei suutnud täita. Mõttes hakkas ta seda meest siunama ning kiruma ja väljendas oma tundmusi veidi pehmemal kujul ka sõnadega.

„Niisugune inimene oleks väärt, et ta ülesässitamise pärast kohtu kätte antaks!“ hüüdis ta leegitseval silmal. „Oleksin mina ja sinu vanemad teadnud, et ta sulle säherdused putukad pähe paneb, ta oleks siit ammugi kadunud olnud nagu vari! Sihuke äraandjal Sihuke võrgutaja! Sihuke vene nihilist!“

„Sa süüdistad seda ausat inimest täiesti asjatult,“ ütles preili Riesemann külma rahuga. „Ma annan sulle seepeale oma sõna, et ma oma otsusele ise, üksnes ise olen jõudnud. Küll aga oli Andrei Kurbatov see, kes püüdis mulle mu ettevõtte tagajärgi hoiatavalt kujutella.“

„Seesugune silmateener!” põhjas seepeale härra Osvald Göbler. „See oli ju ainult tema kavalus!... Kas arvad siis, et mul on teadmata, mäherdust salalikku misjonitööd ta sinu kallal on teinud, kuidas ta sinu hinge oma urgitsevate kõnedega, oma haaravate lööksõnadega, oma keelatud raamatutega plaanlikult mürgitas, — kuidas ta sinu meelt kõiksuguste magusate utoopiatega uimastas, su silmi hilgavate ebakujutustega pimestas, et sind võrku puüda! Ja mida ma ei tea, seda võin nüüd oletada ja eeldada, seda kuulen ju nüüd sinu suust oma kõrvaga! Ma võin ju arvata, kes sinu ajus selle põrnika välja haudus, kes nüüd põrinal lendu läheb ja kelle kõditav nimi on „preili doktor” või „proua doktor”!... Ole julge, me tunneme neid salaõõnestajaid, neid tumedaids hingeõngitsejaid, kelle mõrda sina oled läinud!”

Härra Osvald Göbler oskas ülimalt juvalt, väga pildikalt ja üpris kujukalt kõnelda, kui ta tahtis, ja praegu ta tahtis. Ta tõi kõik oma klubis kätteharjutatud sõnaosavuse esile, et mõrsja ees vaimuka mehe seista, teda vahedate vaimurelvadega lüüa. Oli ju võitluse kõrgeks hinnaks pruudi päästmine kardetava hinge võrgutaja käest!... Aga paraku pidi päästja nägema, et tema lööksõnad olid vaese eksitatud naisterahva kohta vähem mõju, kui oli võrgutaja omadel olnud. Neiu jäi kindlaks, külmaks ja kuulas peaaegu haavava rahuga pealt.

„Mida Andrei Petrovitš Kurbatov minu kallal on teinud, selle eest olen temale ainult tänu võlgu, sest see pole mitte halb, vaid hea,” ütles ta viimaks. „Ja ka sinul pole asja tema vastu tänamatu olla, sest mis on sündinud, oleks ikka sündinud, ning siis vahest vähemsündsäl ajal ja vähemsoovitud viisil. Andrei Petrovitš äratas mind, aga ma oleksin varem või hiljem isegi ärganud, või minu ärataja oleks võinud keegi teine olla. Igatahes seisad tõsiasja ees, mida ei muuda süüdistused ja kaebused ega tee sündimatuks.”

„Sa jääd siis oma otsuse juurde kindlaks?”

„Kõikumata kindlaks.”

„Kas oled mõelnud ka sellele, et sinu vanemad ei luba seda ialgi?”

„Siis saadan oma ettevõtte nende loata täide.”

„Kuidas sa seda tahad teha? Sa seisad ju oma vanemate meelevald all, sest sul on elamiseks vaja ainelisi vahendeid.”

„Ma loodan sellega toime saada. Mida mul tarvis on, tahan endale ise teenida.”

„Sa lähed siid ka ilma minu loata?”

„Ka ilma sinu loata!”

Härra Göbleri meelest oli silmapilguks, nagu ei seiks ta terve mõistusega inimese ees.

Ta hakkas edasi-tagasi kõndima ja aru pidama.

Kaine arupidamine, küps järelemõtlemine, põhjalik juurdlemine on ikka tulus. See tulu tuli ka siin küllalt varsti nähtavale.

Härra Göbler hakkas korraga naeratama. Ta naeratas nii lahkelt, nii mahedalt, nii vabandavalt, nii andeksandvalt, nii isalikult... Nõnda võis käesoleval seisukorral naeratada ainult inimene, kes on täiesti vaigistunud, kes on murede ja kartuste üle võidu saanud, kes on keerulises asjas rahustavale otsusele jõudnud.

Selline otsus oli härra Göbleril tõesti käes. Ta teadis nüüd, et ta ees seisis terve mõistusega inimene, aga et see inimene — oli naine, et ta oli laps.

Stella Riesemanni suust võis rääkinud olla ainult naine, üksnes laps. See oli naise tuju, lapse kapriis. Mõlemad nii süütud, nii mööduvad, nii võidetavad! Vaja vaid kannatada. Vaja vaid oodata. Küll jahtub, küll ununeb! Vaja kõige pahemal puhul asi silmakirjaks tõsiselt võtta — küllap pööre tuleb iseenesest. Pööre tuleb kõige hiljem otsuse täidesaatmise eel. Siis, kui Stella Riesemann paneb käe uksele, et isamajast lahkuda. Ta peaks olema ju puust või kivist, kui talle siis südame peale ei lange, mis ta kaotab, mis ta enesest kergemeelselt ära heidab ja mis teda selle asemel ootab! Ta ei peaks olema naine ega laps, kui ta siis aru ei saa, et ta palja jonniga pärast jätab maha Eedeni ja läheb tühja kõrbesse...

Aga nii kaugele polnud vaja mõeldagi. Lapsuke Stella ei jõuagi uksele. Ta pöördub varemini tagasi. Tal seisab ju võitlus ees, mis ületab tema jõu.

Härra Osvald Göbler ei suuda endale kuidagi kujutella, kuidas võiks naine ning lapsuke Stella oma vanemate ja tema ühise keelu ning tagasihoidmise vastu midagi nii otsustavat läbi viia. Ja et talle vanemate luba osaks ei saaks, selle eest tahab härra Göbler juba hoolt kanda, kui seks samme ülepea vajagi on.

Ja härra Osvald Göbler naeratas nagu õnnelik, muretu peigmees kunagi, hakkas mõrsja lõuast hellelt kinni ja ütles heldel, isalikul toonil: „Kulla laps, sellest asjast kõneleme vahest edaspidi veel kord. Pole temaga ju nii väga häda! Nüüd ole minu armas, kallis, magus tuvike ja kõnele mulle millestki muust...”

Stella Rieseemann lükkas härra Göbleri kallistava käe oma näo küljest ära ja küsis:

„Mispärast millestki muust? Ma soovin sinu otsust teada saada. Tahan seda kohe kuulda, sest mul on rutt.”

„Aga — aga sa pead mulle ometi mõtlemisaega andma!”

„Mõtlemisaega? Nagu oleks sul mõtlemist vaja. Nagu ma ei teaks, et su otsus on juba nüüd kindel!... Osvald, ole ometi õiglane ja tunnista, et sa mind minna ei lase, et sa mind mingil tingimusel minna ei lase!”

„Aga, kallis laps, ma ei või sulle enne midagi öelda, kui sa oma vanematega oled kõnelnud! Nende käes on ju praegu veel peaotsus! Saad sa nende loa, siis ei taha mina mitte vastu seista...”

„Sa valetad!” hüüdis Stella Rieseemann ja kähvas istmelt üles. „Sul pole niigi palju ausat julgust, et mulle tõtt räägiks! Sa tead, et ma vanematelt luba ei saa, vähemalt nii kaua mitte, kui sina mulle oma luba ei ole andnud, ja sa tead ka, et ma vanematelt loa saaksin, kui sina minu nõuet toetaksid, sest Riesemanni tütar on Göbleri pruut ja tulevane abikaasa! Aga sul on hoopis teine nõu. Ma loen seda su näost. Sa tahad minu vanematesse ses suunas mõjuda, et ma loa asemel neilt keelu saan... Osvald, sa oled valelik!”

„Aga armas, kallis laps — —”

Kuna härra Göbler sõnu otsis, astus Stella Rieseemann tema suu juurde, naeris talle vihaselt näkku ja ütles:

„Ma ei ole sinu „laps”! Sul pole enam lapsega tegemist, vaid täisealise inimesega. Sa mõtled mind kui last, kui plikakest äiutamisega uinuma kussutada, sa puuad mind paitamise ja tatsutamisega iseennast petma panna. Aga sa eksid! Ma olen ärkvel ja tahan ärkvele jääda! Ma ei peta enam ennast ega taha sind ega teisi petta!...”

Vaene härra Göbler! Ta oli oma osa halvasti mänginud: teda oli ära tuntud. Ta oli oma mõrsja kõige õrnamat külge haavanud: tema iseteadvust. Seda praegu tärganud ning vägevasti ärganud iseteadvust, milles neiu oma inimlikku täisväärtust, kõike oma au ja uhkust varjas. Vaene härra Göbler oli oma mõrsjale, keda ta enam ei tundnud, ülekohtu teinud ja temast endale vastase ning vaenlase soetanud, kelle jõu kohta tal aimugi polnud.

Härra Göbler oleks vahest õnnelikum olnud, kui ta asjaga tundmuste küljest peale oleks hakanud, kui ta mõrsja ettevõtte vastu armastuse seisupaigast välja oleks astunud, kui ta hõõguva südamega ja kurva näoga ta palge ette oleks ilmunud ning öelnud: „Sa tahad mitmeks aastaks minust lahku minna — ma ei suuda seda välja kannatada, sa teed mulle seega suurt valu! Heida armu minu peale, ohverda oma taotlus meie armastuse pärast, vali enesele teine töö ning tegevus, mis sind minust eemale ei vii!”

Selline palve poleks mõrsjasse mõjuta jäänud. Mõrsja oli säherdust palvet kartnud. Ja kui see härra Göblerit ka mitte eesmärgile poleks viinud, mõrsja kavatsust mitte kõigutanud, siis oleksid ometi side-
med, mis mõlemat ühendasid, nii järsku, nii räpakalt katkestamata jäänud, sest Stella armastas Osvaldi, oli vähemalt kindlal arvamisel, et ta teda armastab. Ta tundis igatsust tema järele, oli õnnelik tema juures viibides ning mõtles rõõmsa, rahuliku meelega ühendusele, millesse ta temaga tahtis astuda. Nad olid ise, ilma vanemate või muu välise mõjuta teineteisele lähenenud, tundsid endid seltskondlikult juba palju

aastaid ning arvasid endid ka isiklikult, hingeliselt ja vaimselt tundvat.

Kuni tanase päevani.

Kuni praeguse hetkeni.

Nuud korraga muutus lugu. Ja härra Göbleri süü tõttu.

Stella Riesemann nägi, et nad olid teineteisele võõrad — Osvald Göbleri lapsepetmine, tema paitamine ning kussutamine oli avanud neiu silmad. Ja tema üle sai võimuse aimdus, et see mees ei hakka teda iialgi mõistma, et ta teda mõista ei suuda, ei taha ega julge, et ta teda ikka ainult naiseks ja lapseks peab, või — mis on niisama kardetav — inimeseks, kelle iseteadvus on temale vastumeelt, haavav — mees naiseks, kellega ta ei oska seltsida, kellega ta õnnetut elu saab elama, sest et ta teda ei saa valitseda, oma iseteadvuse, oma valitsejatujude alla ei saa rõhuda.

Ja kuidas oli siis lugu tema armastusega? See pidi tema kinnituste järgi tõsine ning suur olema. Aga tõsine ning suur armastus ei nõua mitte ainult, vaid annab ka — annab palju ennemini, kui nõuab ja võtab; ta kannatab meeleldi ohvreid, ka kõige raskemaid, ta õpetab inimesele enesesalgamist, ta teeb pimesi head.

Kas oli seda härra Osvald Göbleri armastusest märgata?

Ei.

Härra Göbleri armastus ei suutnud ohvreid kanda. Ta ei raatsinud anda, vaid aiva nõudis ja võttis. Seda ei tunnistanud mitte ainult asjaolu, et härra Göbler ei jaksanud mõrsja soovi täita, vaid palju selgemini veel see, et ta selle soovi täitmisest halba ei kartnud mõrsjale, vaid ise enesele. Enda isikule. Ta armastas ennast rohkem kui mõrsjat. Ta enesearmastus ulatus armastusest mõrsja vastu nii kaugelt üle, et ta ei põlanud ka abinõusid, pettust ja kavalust, et oma isikut kahju eest hoida.

Seda fakti silma ees pidades oli Stella Riesemanni meelest ainult loomulik, et ta petliku varisideme, mis neid oli ühendanud, nagu uduviiru minema puhus.

Ta pani käe peigmehe õlale, vaatas talle näkku

selle kurva pilguga, millega head sõpra jumalaga jäetakse, ja ütles:

„Osvald, me oleme kaks mõistlikku inimest ja teeme õieti, kui me teineteisele kauemini koormaks ei jää. Oleme vabad teineteisest! Mina olen sinust vaba — praegusest silmapilgust peale!”

Härra Osvald Göbleri esimene tunne, mida ta nägu peegeldas, oli umbusk. Ta tegi katset naeratadagi. Ta pilk küsis: „Kuis on see võimalik, et sellesarnast öeldakse minule!!...” Alles äegamööda kahvatas ta ja nüüd paistis ta silmist nagu ehmatus, nagu tusaga segatud kokkunud võõrastus.

„Mis see siis tähendab, Stella?” küsis ta pikkamisi ja taganes õlaga neiu käe alt. „Sul on mõte meie kihlust tühistada...?”

„Jaa, Osvald.”

„Meie avalikku, kõigile teada antud kihlust...?”

„Kõigile teada antud...? Me võime ju kõigile avalikult jälle teada anda, et seda, mis oli, enam ei ole...!”

„See on võimatu!”

„Mispärast?”

„Kas tahad mind siis maailma ees...?”

„Maailma ees...? See asi puudutab ju õieti meid, mitte maailma!”

Härra Göbler litsus alumise huule hammaste vahele. Talle paistis mõrsja näost midagi silma, mis talle aimduse tõi, et ta oli eksiteele vääratanud, ja ruttu tõmbas ta jala tagasi.

„See on võimatu, sest et ma sind armastan, üle kõige armastan...”

Ja härra Göbler pani oma häälesse ja oma pilgusse kõik oma armastuse, ning seda polnud hariliku mõiste järgi tõesti mitte vähe. Härra Osvald Göbler võis seepeale vanduda ja seda võis igaüks kahtluseta uskuda, et ta oma mõrsjat armastab, kuid muidugi sel määral, kui see tal ta hingejõudusid mööda võimalik oli. Ta ei võinud ju midagi parata, et talt rohkem nõuti, kui harilikult inimeselt harilikult nõutakse...

Stella Riesemann astus jälle tema suu juurde, pani käe jälle tema õlale ja vahtis talle oma siniste, praegu nii vastikult torkavate silmadega näkku.

„Sa ütled, et sa mind armastad, Osvald?”

„Seda sa tead!”

„Sa armastad mind üle kõige maailmas, rohkem kui midagi muud?”

„Jaa, minu Stella!”

„Siis tule minuga mu vanemate juurde, seleta neile, et sa oled nõus minu ettevõttega, ja saada toime, et nad mulle oma loa annaksid. Muretse mulle see luba, ja ma usun, et sa mind armastad! Nii kaua aga, kui see ei ole sündinud, ära pea mind oma mõrsjaks, nagu mina sind oma peigmeheks ei pea.”

Härra Osvald Göbler oli pilguks ajaks peata. Ta lõi silmad mõrsja ees segaselt maha, pööras näo kõrvale, mille vastu neiu kuum hingeõhk nii pealetikkuvalt käis, ja ta tuksuvad näpud mängisid taskukella kuldse keega.

„Ja kui nad sulle seda luba kõigest hoolimata ei anna?”

„Siis tee mind viibimata oma naiseks, nii et ma nende luba enam ei vaja, ja anna mulle oma luba.”

Härra Göbleri käed vajusid kellakee küljest lõdvalt maha, ta astus mõrsjast mõne sammu kõrvale; nähtavasti kogus ta mõtteid, murdis oma ärimehelist pead, et leida pääseteed kitsikusest, milles ta veel sügavale oli sattunud.

Stella Riesemann vaitles teda kaastundliku, kahetseva pilguga. See oli aga see naeratav kaastundmus, see lõbutegav kahetsus, mida tuntakse, kui nähakse kavalat inimest iseenda lõksus rabelevat.

Stella Riesemann teadis korraga, et ta seda meest ei armasta, et ta teda kunagi pole armastanud. Ta nägi esimest korda täiel selgusel, kui väike oli see inimene, ja pani imeks, kuidas see võimalik oli olnud, et ta temale üldse tundmuste sihil oli lähenenud, temaga siiani ühendust oli pidanud, seda ühendust oli tahtnud kestvaks teha — kuidas ta ennast nii väga oli võinud petta ja pimestada!

Kui härra Göbler jälle Stella poole pöördus, hüüdis viimane: „Ma tean, mida sa tahad öelda! Sa nõuad minult veel kord mõtlemisaega!”

„Jaa,” vastas Osvald, ja ta häälel oli vihane kõmin,

„ma olen harjunud tähtsate sammude üle enne aru pidama.”

„Hea küll, ma annan sulle kolm päeva mõtlemisaega. Ma annan seda sulle, ehk ma küll tean, milleks sa seda tarvitad ja millise otsuse sa mulle tood. Aga sa ei pea võima mulle pärast ette heita, et ma sind tähtsate sammude üle ei lasknud aru pidada.”

Härra Göbleril oleks sõnavahetuse jooksul juba mõnigi kord asja olnud vihastada, aga tema kavaleriloomus aitas tal meeles pidada, et tal on tegemist naisega, ja nõnda suutis ta end talitseda, õnna rahu ja viisakust alal hoida. Stella viimastes sõnades ja nende toonis peitus aga härra Göbleri meheau ja -väarikuse kohta nii palju alandavat kahtlustust ja veristavat pilget, et kavaler temas kuuehõlmad kokku võttis ja nurka pugenes ning vihase, armukadedana, oma valitsejatundmustes haavatud mehe enda asemel välja saatis.

Härra Göbleri ilus, peen härrasnägu oli kahvatanud, ta laubal tuli nähtavale jäme sinakas vorp, ta suurenenud silmil oli kiirgav läige.

„Stopp — siiaaale ja mitte kaugemale!” hüüdis ta. „Sa näid unustavat, et su ees ei seisa poisike, vaid mees — aus, lugupeetud, laitmatu nimega mees, kes enesele ei lase näkku sülitada, oma meheau ei luba porri tallata... Hea küll, mul pole mõtlemisaega enam vaja, ma olen juba otsusele jõudnud ja see otsus on järgmine: Minu luba ei saa sina mitte ja ma tahan sinu vanemaid igal viisil, kõigi abinõude varal mõjutada, et ka nemad sulle luba ei anna, et nad sind, kui vaja, vägisi tagasi hoiavad ja kas või käsitsi kinni peavad.”

„Seda ma teadsin,” naeratas Stella.

„Aga sa ei tea mitte kõike! Sa ei tunne põhjuseid, mis mind nõnda sunnivad tegelema, sest sa oled pimestatud, sa oled heast seltskonnast väljunud... Kui sina, Stella, oma kavatsuse juurde kindlaks jääd, siis oled prii — mul pole sinuga enam midagi asja. Ja siiski tahan sinu vanemaile ning kõigile peale käia, kellel sinu kohta mõju, et nad su nõu nurja ajaksid...”

„See on kättemaks,” naeratas Stella jälle.

„Ei, see ei ole kättemaks, see on mulle lähedal seisva perekonna au kaitsemine, see on püüd hoida seda pere-

konda häbi, tema tütar hukatus eest!... Ja kui mina seda juba teiste heaks teen, siis võid isegi arvata, mil määral ma ennast säherduse kombelise kahju eest püüan kaitseda..."

"Häbi...? hukatus...? kombeline kahju...?" Stella astus temale leegitseval silmal hgemale. "Osvald, mida sa sellega julged mõelda?"

"Ma julgen mõelda, et ükski aus mees oma mürsjat või koguni veel abikaasat mitmeks aastaks üksinda suurde linna üliõpilaste hulka ei laseks minna ulaelu elama, et ta ei suudaks näha saada, kuis ta mürsja või abikaasa mõne nadise üliõpilase armukeseks vajub —"

"Osvald!"

"Ja ma julgen mõelda, et iga ausa mehe kohus on vanemaid, keegi tütar niisugusele teele on sattumas, ähvardava ohu eest hoiatada..."

Tekkis vaheaeg, mille vaikuses oli kuulda vaid Stella võitlevat hingetõmmet. Neiu näost oli iga verepiisk ära valgunud, ta kahvatud huuled tuksusid nagu kramplikus võimetuses sõnu leida.

"Millega põhjendad sa oma nurjatut teotust?" pitsitas ta viimaks kugistaval, pool-lämbunud häälel kurgu põhjast.

"Väga ustavate nähtustega, mis kõigile tuttavad! Kes siis ei teaks, et sa seda seal ülal taga ajad, et teie sõprust peate, mis kõlblaist piiridest ammu on üle läinud, et sa tundide kaupa ilma kaasaliseta tema korteris elutsed... Selle üle irvitavad juba teenijad majas ning seltskonnas on see saanud tavaliseks loba-aineiks... Ainult sõge võib veel väita, et sa teda ei armasta, ja just see — see sohiarmastus soetas sulle su pöörase plaani, sest sa tahad temale ju Peterburi järele joosta!"

Sool Nüüd oli härra Osvald Göbler paisanud sapi, mis ta armukadedasse põue juba ammugi oli kogunenud, süüdlasele viimase piisani nakkul! Kõigis endistes kadetsemistes oli ta tagasihoidlik olnud, sest ühelt poolt ei tahtnud ta uskuda, et vahekord Stella ja Kurbatovi vahel võiks tõsiseks minna, ning teiselt poolt ei lubanud ta uhkus mürsjale selgemalt näidata, et tema, rikas ja ilus härra Göbler, niisuguse peale seal ülal on

armukade. Uhtlasi trööstis ta ennast vene üliõpilase varstise lahkumisega, mis niikuinii tema päästis armukadeduse-luupainajast ja Stella ta võrgutajast. Nüüd aga, kus ta mürsjaga oli lõpule jõudnud, kus kardetud hädaohu tema arvates oli tõeks saanud, ei põlanud ta enam liialdusigi, et truudusemurdjale ta suud võimalikult drastiliselt silma ette seada ja talle oma viha võimalikult tusedasti maitseta anda.

Ja härra Göbleri meelest oli, nagu võiks ta oma sõnade mõjuga rahul olla.

Sest miks sattus siis vahva neiu korraga säherdusse kohmetusse, miks langes ta ilus, uhke pea norgu, miks vaatas ta vihast lõkendav südi pilk nüüd nii abiotsival segadusel maha, miks otsis ta kõnekas suu etteheidete tagasitõrjumiseks asjata sõnu?

Stella Riesemann leidis ainult veel jõudu oma süüdistajat tumma käskiva käenäitega uksest välja viisata... Siis vajus ta lõdvalt toolile, hoidis oma peakest käte vahel ja mõtles, mõtles, mõtles...

8

See oli pärast lõunat olnud, kui preili Riesemann peigmehega lõpuarvet õiendas; juba õhtul oli tal vanematega, iseäranis papaga, selles asjas tegemist. Nimelt oli härra Göbler — jättes proua Riesemanni kui nõrga naise sedapuhku kõrvale — otsekohe linna härra Riesemanni juurde rutanud, et teda, nagu ausa mehe kohus, ähvardava hädaohu eest hoiatada.

Vabrikant jõudis kaunis hilja koju ja oli linnas — vist Göblerite seltsis klubis — juba õhtust söönud. Varsti palus toatüdruk vanema preili härra juurde, kes teda oma kabinetis ootavat.

Stella sisse astudes sulges papa parajasti halli äri-ümbriku, mille trukitud pea näitas Riesemanni firmat; neiu nägi ainult veel ühe paberraha saba ümbriku laka alla kaduvat. Siis viskas vanahärra hooletul sulel kirjale ühe nime, helistas lauakella ja andis kirja peatselt ilmuva toatüdruku kätte.

"Koolihärrale üles!"

Esiotsa tegi härra Riesemann, nagu ei paneks ta tütarit täheleegi. Suure rahuga võttis ta kirjutuslaual olevast karbist sigari ja popsis ta aeglaselt põlema. Tõusis siis, pistis kaed püksitasku, astus tütre ette ja hakkas teda, sigar hammaste vahel ja ennast jalul kergesti õõtsutades, sõna lausumata silmitsema. Seejuures naeratas ta, pilkavalt suud muigutades, ja puhkes viimaks nagu kõhust tuleva, rõhitseva bassihäälega pikaldaselt naerma.

„Või sina siis tahad — öh-öh-öh! — pea nudiks pügada, poisipüksid jalga ajada ja Peterburi lipata, et — öh-öh-öh! — et kabakus teiste tudengikestega koos võdkat trimbata, paberossi tossutada ning „Nalivai, brat, nalivai“ hõisatal — Öh-öh-öh!“ — Ja uue hooga: „Öh-öh-öh!“

Papa Riesemann näis Göbleritega joonud olevat, sest iga öh-öh puhul paiskus tal suust veinilõhna.

Stella astus ilma musta ega valget lausumata temast sammu eemale.

„Ära karda ühtigi, kulla laps,“ ütles papa Riesemann, „ma ei tee sulle midagi... Ma tahtsin sulle ainult natuke näkku vaadata, et aru saada, kas sul siin“ — ta tippis tütrele sõrmeotsaga otsmikule — „midagi rikki pole läinud. Aga ma näen, et mu kartus oli asjatu. Su pilk on üsna selge...“

Ta näis tutrele vastust ootavat, aga see vaikis kinnisel, kivisel näol. Kuid see ei rikkunud papa heldet naljataju.

„Sa oled oma peigmehe vastu täna väga inetu olnud, laps,“ kõneles ta edasi. „Kuidas võib hastikasvatatud noor neiu, pealegi pruudipõlves, nii tujukas ja turtsakas olla! Habi sulle!... Homme olgu sinu esimene tegu temalt andeks paluda — ta tuleb siia.“

Stella vaikis edasi.

„Ja mis puutub sinu suuresse tohtriprobleemi — luba, et ma seeüle veel kord südame põhjast naeran!“

Ja papa Riesemann hakkas südame põhjast naerma. See naer tuli aga nagu kõhu põhjast.

„Nüüd mine magama!“ ütles ta siis lühidalt, pööras selja ja võttis kirjutuslaua ääres istet.

Stella jäi seisma. Ta kahvatanud näost tuksus sees-

mise võitluse kaja. Riesemann silmitses juba ajalehte, kui kerge käsi ta õlale pandi.

„Papa!“

„Mida sa soovid?“

„Papa, kas armastad mind?“

„Missugune küsimus!“

„Ja soovid, et oleksin õnnelik?“

„Aga laps —!“

„Kui sa mind armastad, papa, ja soovid, et mu elu oleks õnnelik, siis lubad mind arstiks õppida. Ei või ju halb olla, kui inimene midagi õpib... Ja kas tead, isa, mida ma sulle töotan — püha vandega töotan: Ma tahan õppida tubliks arstiks, arstiks, kes oma ametit oskab ja armastab! See ei või ju halb olla, kui inimene tööd teeb!... Ja ma töotan sulle veel midagi: Ma tahan ennast laitmata ülal pidada, minu peale ei pea keegi tohtima näpuga näidata, sinu au peale ei lange vähemat kui varjul... Isa, luba mind arstiks õppida!“

Stella lihtsad sõnad sisaldasid nii liigutava palve, et see kuumalt ning sulatavalt igasse südamesse pidi tungima. Võib-olla tundis ka härra Riesemann selle mõjust midagi, aga ta ei tahtnud seda märgata lasta — see oleks isalik nõrkus olnud ja last julgustanud — ja ta sai sellest ka küllalt ruttu võidu. Ta pöördus toolil ringi ja küsis samal kalgil, pilkaval toonil, mida ta hakatuseski oli tarvitanud:

„Stella, kas sa ehk mäletad veel, mis on vitsad?“

„Isa, ma ei ole enam laps!“ hüüdis noor neiu ning viha- ja häbipisarad tungisid tal silma.

„Sa oled veel täiesti laps, ja pealegi väga rumal ja üleannetu laps, kellele oleksid vitsad üsna omased,“ vastas Riesemann häälega, millest kostis juba vihase kareduse kõmin. „Ja kuule, Stella, mis ma sulle nüüd ütlen: Kui sa hommikuks oma lapsikut hullust peast välja pole maganud, siis haaran vitsa asemel kepi kätte ja uhan ta sinu seest ise välja!... Sa võid selles kindel olla! Vana Riesemann ei lase oma lapsi mitte hukka minna!“

Ning punasel punsunud näol avas ta kõrvalkambri ukse ja hüüdis sinna sisse: „Ema, tule, vii see põrnunud peaga tüdruk magama!“

Ruttu olid pisarad Stella silmis kuivanud ning nägu, mille ta minnes isa poole pööras, oli külmem, kinnisem, kivisem, aga ka kindlam kui enne. —

Seega polnud Riesemanni tutre võitlused tänaseks päevaks veel mitte lõppenud. Papale järgnes mamma, kes oli õnnetuseloos abikaasalt kuulda saanud.

See vastane jooksis eksiteele sattunud lapse peale tormi pisarate ja palvetega, jumalasõna ja noomimisega. Tutre elukutse-kavatsuse tegelikkude tagajärgede äranägemiseks puudus proua Riesemannil nähtavasti vaade ja kujutlusvõime, sest ta ei teinud peaaegu katsetki seda kavatsust arvustada, ei kiites ega laites, vaid tema mõtted keerlesid ainult selle „skandaali“ ümber, mida Stella ja Osvaldi kihluse nurjamine saaks seltskonnas sünnitada. Ta kinnitas mitmendat korda, ta ei julgevat oma silmi kellelegi näidata, kui lugu nii kaugele läheb, mitte oma teenijalegi, ta pidavat häbi pärast kas või vette jooksuma! Ja ta nuuksus Stella rinnal, nagu oleks ta tutre mõnest avalikust majast leidnud. Ta ujutas vaese neiu oma vannutamiste ning usutamistega nii üle, et viimane meeleheitliku tüdimuse pärast tema käte vahelt põgenes. —

Neiude ühises magamiskambris oli Riita-preili parajasti süngi minemas, kui Stella sisse astus. Ta seisis juukseid patsi põimides, palja rinna ja käsivartega peegli ees ning silmitses oma neitsilikku ilu nähtava meeleheaga. Siis päästis ta paelad oma keha ümbert, laskis kõik alusriided korraga voodi ette langeda, astus nende seest särgiväel välja ja puges süngi, jättes aluskuued ja püksikesed rattakujuliselt põrandale vaibakese peale. Nõnda oli tal viisiks. Hommikul astus ta siis voodist otsekohe selle rieteringi sisse.

Sängis teki all sirutas ta suure lõbuga oma noori õitsvaid liikmeid ja jäi selili, käed risti pea all, vastu lage vahtima; ainult paar pealiskaudset, pool-uudishimulist, pool-ässitavat pilku riivas õe roidunud nägu. Oli ju Riita-preili ikka hukka mõistnud, et Stella selle rõugearmilise venelasega nii silmapaistvalt sõbrustas, ja nüüd oli kentsakas tüdruk veel nii sügavasti selle vastiku inimese mõju alla sattunud, et ta, tahtes peigmeest maha jätta, kippus temale võõrasse linna järele!

Mis puutus õe studeerimisõhinasse, siis ei uskunud Riita sellesse silmapilkugi. See oli tema meelest ainult ettekääne, mille taha õde oma arusaamatuid tundeid selle inetu inimese vastu puudis varjata.

Stella pilk langes õe kalgile, peaaegu pilkavale näole ja mõru naeratus mängis hetkeks ta suu ümber. Veel üks leppimatu vastanel Ei osavõttu, mõistmist, mõistatahtmist üheltki poolt!...

Kumbki ei lausunud sõna.

Stella hakkas end pikkamisi, mõtteis lahti riietama. Enne kui ta sellega valmis sai, oli Riita uinunud. Seda tunnistasid ta kinnised silmad, ta tugev hingetõmbamine. Ta oli uinunud, õele seekord head ööd soovimata.

Stella kustutas lambi ning heitis õõjakis ja alusriideis voodisse vaiba peale. Lahtiste silmadega vahtis ta pimedusse, kuulatas teraselt iga kõppu, mis majast veel kostis, ning oli nõnda enam kui tunni aega liikumata paigal. Siis tõusis ta ettevaatlikult, heitis endale midagi ümber, avas tasahiljukesi lukutamata ukse ja puges välja. Ta jõudis vahekojast, kellegagi kokku puutumata, aeda.

Väljas lõi soe uduvihm nagu pehme märg loor talle vastu nägu. Puud ja põõsad seisisid liikumata, nagu raskesti uinudes. Sügav vaikus, punakashall udune pimedus ligidal ja kaugel.

Stella sammus, vaevalt teed leides, märjast pehmeks ja libedaks läinud rada mööda edasi, ikka sügavamale aia sisse. Vaatas korraks maja poole tagasi ja nägi selle ülemisel korral ühest aknast valgust; kõik muud aknad olid pimedad. Stella tundis seda akent hästi ja ta oli aimanud, et tuli selle taga täna õhtul kauemini põleb kui muidu. Kitsas kollakas valgusejuga, mis sealt alla aeda tungis, näitas talle pisut teed, ja ta hakkas, kui ta aia korraks pikuti ja põigiti läbi oli käinud, selle joa suunas edasi-tagasi rändama, rahutult, püsimatult, kõvemaks minevat vihma tähele panemata...

Tal oli ju nii palju mõelda, et lõplikult otsustavale selgusele jõuda.

Taoti tõstis ta silmad üles valgustatud akna poole ja ta meelest oli, nagu voolaks talle sealt jõudu, julgust ja karastust südamesse.

Kiri, mille Andrei Petrovitš õhtul härra Riesemanniilt sai, tõi tema tegevusele vabrikandi majas veidi enneaegse lõpu, sest Eberhardi esimese järeleksamini oli veel kumme päeva aega. Õpilase isa saatis tunniandjale ta palga — ka puudujääva aja eest — kätte ning avaldas paari ebaviisaka reaga põhjendamata jäetud soovi, et härra Kurbatov võimalikult peatselt tema majast lahuks. Õhtune Peterburi rong oli juba läinud, kui Andrei Petrovitšile kiri toodi; seepärast otsustas ta tarvitada hommikust ja hakkas kohe oma asju sisse pakkima.

Aga nii vilunud kui ta selle tööga ka oli ja nii vähe kui ta ka ilmlikku vara omaks nimetas — täna ei tahtnud asi sugugi edeneda; ta käperdas rohkem, kui tegi, ja tabas end ikka jälle hooletusevigadelt või töö poolelijäämiselt.

See polnud ka ime, sest pea kihas tal mõtteist ja rinda rõhusid rasked, erutavad tunded.

Andrei Petrovitšil ei võinud iseäralist kahju olla lahkuda majast, mille olukord talle nii vähe meeldis. Ta ei tundnud ennast haavatud olevat enneaegsest lahtilaskmisest, kuigi see oli jämeda äraajamise laadi, sest ta aimas, mispärast see oli sündinud, ja tal polnud asja antud põhjuse pärast häbeneda.

Oma õpilase pärast ei olnud tal muret; ta oli julge, et Eberhard järeleksamid sooritab, ja seega teadis ta oma kohused tema ning palgamaksja vastu täidetud olevat. Tõsisemat kartust polnud tal ka Stella saatuse pärast, sest neiul oli oma võitluses tegemist inimestega, kes teda armastasid, kes talle liiga ei võinud teha. Ja siiski laskus Andrei Petrovitšile nagu muljuv koorem hinge peale, kui ta Riesemanni kirja oli lugenud, kui talle teatavaks sai, et ta kaheteistkümneme tunni pärast sellele majale peab selja pöörama, ja ta põues hakkas käärima valu, tõsine, pitsitav lahkumisvalu, see kummaline näriv ning rebiv tundmus, mille all kannatab inimene, kes peab eemale minema kõige kallimast, mis tal on.

Küsimus, kas jõuab Stella Riesemann võitluses või-

dule, kas ta oma ettevõtte läbi viib, kas ta Peterburi läheb, sai Andrei Kurbatovi kohta korraga niisuguse tähenduse, mis tal seni oli puudunud; Andrei Petrovitši meelest oli äkki, nagu oleks see küsimus kõigist, mis temasse puutusid, kaugelt kõige tähtsam, nagu taidaks ta kõige sügavamalt tema olevikku ja tulevikku. Tormi ägedusel sai tema üle võimuse tunnetus, et ta Stellast jäädavalt lahkuda ei või.

Lahkumisvalu tegi Andrei Petrovitšile selgeks, mida ta südame põhjas seni ainult aimamisi ja kahtlemisi oli tundnud, mille vastu ta oli võidelnud, nagu võitleb mõistlik ja kaine inimene tühise nõrkuse, petliku viirastuse vastu. Andrei Petrovitš teadis korraga, et ta armastab Stella Riesemanni.

See teadvus tuli ta peale sellise hooga, et see halvas tema seesmise jõude, uimastas tema meeli. Lõdvalt vajus ta toolile ja esimest korda elus kobas ta selle kohta, mida teha, mida ette võtta, kust peale hakata, nagu pilkses pimeduses. Ta tundis jala-alust kõikuvat, õhuringi enda ümber vöbisevat; ta senisest tundmuste-ilmast puhus läbi nagu lõhkuv ning laastav maru.

Ta püüdis end üles raputada, kainendada, oma lagunevaid jõude koguda — see läks tal ainult hetkiks korda. Varsti seisis ta, mõni riidehüpp või raamat käes, jälle nõutult ringi vaadates paigal, ja kui ta aju üldse mingit selgemat mõtet jaksas soetada, siis ei käinud see tegevuse kohta, mis tal praegu käsil oli, ega ta lähemate tegelikkude sammude kohta. Andrei Petrovitš nägi und — tema, kes unistamise ja sonimisega seni nii vähe aega oli viitnud!...

Kell võis juba kaks olla, kui Kurbatov oli viimaks nii kaugel, et ta täidetud reisikohvri võis kinni tõmmata ja lukku keerata. Ta istus kohvri servale, toetas küünarnuki põlvele ning põse käe najale. Lambi helk valgustas tema mustjat pead, ta hõbekiududega segatud habet, ta kahvatanud nägu. See nägu ilmutas, ehk ta teda pärast vabrikust koju jõudmist küll oli pesnud, ikka veel tahmase töö jälgi; tema laugude ümber mustasid need silmi suurendavad nõgised võrud, millest rauavabriku tööline ka pestes naljalt lahti ei saa, mida

ta otsekui ametimärki enese küljes kannab. Et Andrei Petrovitš ka veel pluusitaolist sinist vene särki kandis — neil õhtul, mil ta tuli vabrikust, ei söönud ta Riesemannide lauas õhtust, vaid laskis söögi oma tuppa tuua —, siis võis teda, nagu ta seal kohvril istus, lahtilastud tööliseks pidada, kes peab murega aru, kuhu nüüd pöörduda, et taas igapäevast leiba ning ulu-
alust leida...

Kas puutub ta temaga veel kokku, saab temaga veel mõne sõna vahetada? Või hoitakse teda kardetavast eksitajast vägisi eemale, kuni see suvila piiridest on kaugemale jõudnud? Need küsimused käisid läbi Kurbatovi pea, kui korraga tema ukse vastu koputati, tasa ja argelt. Enne veel, kui ta midagi sai vastata või üles tõusta, avanes uks ja sisse astus preili Stella Riesemann pikas mustjashallis vihmamantlis, must pits-sall lahtiselt pea ümber. Ta kahvatanud nagu kumendas marmorvalgelt tumeda peakatte ja ruugete juuste raamist, millel särasid vihmapiisad nagu hõbe-
pärlid; ta helkjad silmad paistsid suuremad ja tuhmi-
mad kui muidu, Pikkamisi ja rahuga lähenes ta, kui ta ukse ettevaatlikult oli kinni pannud, Andrei Petrovitšile, kes ikka veel kohmetu paigal istus ja alles siis märkas tõusta, kui neiu talle märja mantli seest oma niiske käe teretuseks vastu sirutas.

„Stella Martõnovna, kust te tulete?”

„Aia.”

„Nii hilisel tunnil!”

„Jah. Mul oli aias tegemist.”

Kurbatovi pilk heitis küsivalt, tunnistavalt neiu tõsisele, rahulikule, peaaegu külmale näole. Stella vastas vaatega, mis oli sügav ja mõistatuslik nagu merepõhi.

„Andrei Petrovitš, ma tulen teile head teed soovima.”

„Ja mida võin ma teile soovida, Stella Martõnovna?”

„Varsti ka head teed.”

„Teie lähete —?”

„Ma lähen.”

„Loaga või loata?”

«Hõigepealt on mul teile teatada, et ma pole enam mõrsja
Ma olen vaba»

„Loata.”

Kurbatovi meelest oli, nagu peaks ta selle märja vapra pea enda ees käte vahele tõmbama, teda suruma ja suudlema.

„Mis on sündinud, Stella Martõnovna?”

Preili Riesemann võttis sohval pikkamisi istet ja tegi käega tähenduse, et Andrei Petrovitš oma kohv-rile tagasi istuks, mis ka sündis.

„Kõigepealt on mul teile teatada, et ma pole enam mõrsja. Ma olen vaba. Teil ei maksa mulle õnne soovida, sest ma olen muidugi õnnelik...”

„Teie ei armasta oma peigmeest enam?”

„Ma pole teda kunagi armastanud.”

„Ja see tunnetus —?”

„See tunnetus tuli mulle alles täna, peale seda, kui ta oli kõnelnud, kui ma olin teda tundma õppinud...”

„Ja teie vanemad?”

„Ka oma vanematega olen selgusel. Mul pole nende poolt midagi loota. Ma seisan üksinda maailmas ja see teeb mu nii julgeks... Andrei Petrovitš, täna esimest korda tunnen ma, et olen täiskasvanud inimene! Ja see tunne teeb mu nii tugevaks. Mu meelest on korraga, nagu võiksin rauda murda.”

Andrei Petrovitš ei suutnud silmi rääkija näolt pöörata; seal asetses midagi, mida ta nägi esimest korda, mis oli sinna alles täna tulnud, midagi, mis andis neiu vaatele, ta kõnelemisele, kogu ta olekule nagu uue laadi.

„Ja mul on teile veel midagi teada anda,” kõneles Stella Riesemann edasi. „Veel ühes asjas olen ma selgusele jõudnud. Minu endine peigmees heitis mulle ette, mina armastavat teid, Andrei Petrovitš. Ma mõtlesin tema etteheite üle järele ja jõudsin otsusele, et see on põhjendatud. Ma armastan teid, Andrei Petrovitš!”

Andrei Petrovitš ei liigutanud esimesel poolel minutil oimugi. Ta vahtis ainult neiu peale — ainiti, silmi pilgutamata, nagu suures halvavas hõõmestuses. Siis — siis hakkas ta naeratama. Ta vahtis temale otsa ja naeratas — naeratas nii kaua, kui tal pisarad silma tulid. Ja need pisarad kasvasid suureks, jagunesid piiska-

deks ja piisad veeresid särades ta põskedelt habemesse ja habemest üle töömehesärgi maha.

Tal polnud Stella Riesemannile vaja suuga midagi vastata, midagi tunnistada — Stella Riesemann seadis neist piiskadest tema vastuse ning tunnistuse kokku, ja seda säravat kirja oli nii kerge, nii selge lugeda...

Ja kui neiu seda läikivate silmadega oli lugenud, astus ta tema juurde, asus mõlema käega tema pea ümbert kinni ja suudles tema juukseid ning suudles neid silmi, mida ehtisid vabrikutöölise nõgised märke. Ja vabrikant Riesemanni tütar kahisevas siidmantlis istus reisikohvrile selle mehe kõrvale, kelle rinda kattis tööliseriife, ning laskis ennast tema rinna vastu suruda ja oma suud töömehe janus kõrbevate huultega katta...

Täidetud ja kinniköidetud reisikohvril istus abielupaar, kes oli välja rändamas, istusid kaks töolist, kes läksid tööd otsima...

Nad ei kõnelnud hulgal ajal sõnagi, nad vahtisid ainult teineteisele silma ja küsisid ja pärisid ja uurisid tummalt, kust ning kuidas oli neile see õnn osaks saanud, mida nad kaenlas hoidsid ja mille suurust ning väärtust nad vaevalt julgesid hinnata.

Ja nad pärisid ja uurisid nii kaua, kui väljas hakkas koitma.

Koidu ajal leidsid nad vastuse.

Koit ise oli neile nende õnne toonud.

See seisis ülal koidu kuldsel kilbil särava kiirtekirjaga.

Seal oli purpuri ja kulla ja hõbeda pealt leegitsevate tähtedega lugeda: „Tehke tööd ja armastage!”

Rohkem polnud neil vaja teada.

Nad mõistsid nüüd ka eneste õnne hinnata.

Ja nad mõistsid elu väärtust hinnata.

Kui Stella Riesemann magamiskambris tagasi ilmus, ärkas Riita ja küsis: „Kus sa käisid?”

Stella vastas: „Käisin koidul külaliseks.”

Kui Riita seda ei mõistnud, pööras Stella oma naeratava näo, millel loitis koidu kuma, õe poole ning lisas juurde: „Käisin oma mehe juures.”

Riita tegi pahase näo, sest ta ei sallinud, et temaga nalja heideti, pööras teise külje ja jäi taas magama.

Stella aga avas mõlemad aknad oma süngi kohal, et koit võiks nüüd ka tema tuppa külaliseks tulla ja ta vanem vend päike tagajärele.

Ja vaata, nad tulid!

Vaevalt oli neiu süngi heitnud, kui koit teatas oma tulekust. Vaibale langes kimbuke lilli — tulipunaseid, helevalgeid, kollaseid nagu koidukuld, vihmast märjad, kastest karged... Ja koit ise voolas järele, ehtides tuba purpuriga, ja tema kannul ilmus päike, täites kambrit hiilgusega. Ja nende mõlemate kaisus, lilled rinna peal, uinus neiu magama, ja ärkas alles, kui vankri müdin akna taga ta äratas.

Härra Riesemann sõitis linna.

Stella hakkas ruttu riietuma, sest poole tunni pärast pidi tallipoiss Andrei Petrovitši raudteejaama viima, ja ta tahtis lahkujat enne veel näha.

Ta oli juba valmis, kui mamma sisse astus.

Proua Riesemann suudles enne Riitat süngis, kes talle uniste silmadega ja ringutades patjade seest vastu haigutas, ning siis Stellat põsele.

„Papa laseb sulle öelda, Stella, et sa härra Kurbatovit mitte ei tohi minna jumalaga jätma — sinust on niisugust hullust karta.”

„Soo! Aga kui härra Kurbatov tuleb mind jumalaga jätma?” küsis Stella naerdes.

„Sa pead tema eest kõrvale hoiduma, nagu meie kõik seda teeme; see on papa kõva käsk,” ütles proua Riesemann ja püüdis oma haledasse kaebehäälede võimalikult rohkesti valjust panna.

„Ja mida sina ise käsid, mamma?”

„Mina käsin sedasama.”

„Milline higitav üksmeel teie mõlema vahel!” hüüdis Stella parimal tujul. „Ma ei saa aga aru, mispärast ma härra Kurbatovi eest peaksin redusse jooksuma — ta ei hammusta mind ju mitte!”

„Sa tead ometi, mispärast papa ta enneaegu minema saadab?”

„Ei tea.”

„Sinu pärast ometi!”

„Minu pärast? Aga siis olen ju mina süüdlane, ja mitte harra Kurbatov, keda teie karistate! Et Riesemanni abielupaaril on üleannetu tütar, selle eest peab siis keegi võõras kannatama!... Sa naed isegi, mamma, see ei lähe! Ma pean enda pärast tehtud ülekohut katsuma heaks teha! Jumalagajätt on selleks kõige väiksem samm!”

Stella pistis naerdes toast. Mamma ähvardav järelhüüd pörkas uksele tagasi.

Eeskojas tuli preili Riesemannile harra Kurbatov täies reisimundris vastu.

„Sa lähed jumalaga jätma, Andrei?”

„Jaa.”

„Pole vajal Isa on juba ära sõitnud ning ema asemel tulen mina sind jumalaga jätma.”

Stella hakkas Andrei käe alt kinni ja sammus temaga majast välja — otseteed aiavärava ees ootava vankri poole.

Mamma Riesemann ja Riita seisid ristis kätel lahtise akna taga ega võinud midagi parata! Teistest akendest ja trepilt vahtisid muigavad teenijad ega tahtnud midagi parata...

Ja nüüd ilmus ka veel Eberhard kuskilt nurga tagant nutetud silmadega, sirutas käed lahkuva sõbra ning seltsimehe kaela ümber ning suudles teda ja las kis ennast suudelda. Ta nägu tunnistas, et ta juba varem oli jumalagajätmiskurbust maitsenud; oli ta ju kogu aja pärast papa ärasõitu Kurbatovi toas viibinud.

Kui Andrei Petrovitš juba vankril istus, pigistas Stella-preili veel kord tema kätt ja toatüdruk arvas kuulvat, et ta seejuures ütles „varstise jällenägemiseni”. Preili ja noorherra — mõlemad lehvitasid lahkujale rätidEGA järele. Magamiskambri aknal aga seisid proua ja Riita-preili ristis kätel ega võinud midagi parata...

Aga ka papa ei võinud midagi parata, kui ta pärast lõunat koju tuli ja lugu kuulis. Ta võttis tütre küll käsile, aga sai temalt niisugused vastused, et jätta jutlus pooleli ja otsi keppi! Otsiski keppi, aga kätte ei haaranud seda mitte — seks puudus tal siiski julgus. Talle tuli parajal ajal meelde, et mis ütleksid üleaedSED, kui kuulevad, et vabrikant Riesemann oma täiskasvanud tütrele keppi andnud...

Ja siis kartis mees ka, et tutar võtab oma peigmehe liiga trotslikul tujul vastu, kui see tuleb õhtul tema andekspalumist kuulama. Kepiga oli ju ikka veel aega. Paras aeg oli näiteks siis, kui tütar peigmehele mitte andeks ei palu. Papa Riesemann ei jätnud tütrele endist ähvardust seks puhuks meelde tuletamata.

Aga mis mõjuvad kõige kurjemad ähvardused sihukesse ülekäte läinud lapses!

Harra Osvald Göbler tuli. Aga ta läks niisama, nagu ta oli tulnud.

Ta hakkas üsna ilusasti peale. Oli kurb, kahvatu, rõhutud. Oli pehme, viisakas, järeleandlik. Rääkis leppimisest, mitte andekspalumisest.

Leppimiseks oli Stella Riesemann ka kohe valmis. Ta ei lubanud harra Göbleri peale mingit viha kanda. Aga mis see aitas, kui ta lisas leppimatu seletuse juurde, harra Göbleri mõrsja ei olevat ta mitte enam, peigmehe ja pruudi vahekord olevat neil jäädavalt lõppenud, nad võivat olla ainult veel head tuttavad, ja kui harra Göbler tahab, ehk ka head sõbrad.

„Mispärast siis?” hüüdis harra Göbler kõige suuremas ärevuses.

Temale ei tahtnud nimelt mingil tingimusel pähe mahtuda, et niisugune taganemine võis tulla mõrsja poolt, et keegi neiu tema võis ära põlata, ja seepärast oleks ta ohverdanud jumalteab mäherduse summa, kui keegi lugu nõnda oleks muutnud, et tema oleks võinud taganeja osa etendada.

„Mispärast siis?” päris harra Göbler kõigest kehast värisedes, ehk ta vastuse selle küsimuse peale küll juba esimesel arutegemisel oli saanud.

„Sellepärast, et meie teineteist ei armasta,” seletas Stella kannatlikult.

„Aga mina armastan sind!”

„Mitte sel määral, kui mina nõuan. Ja mis on meile mõlemale uhel viisil tähtis: mina ei armasta sind!”

„Aga see on ju võimatu!” pidi härra Göbler peaaegu hüüdma, kuid et ta ikka selgemini hakkas tunnetama, et see oli ometi võimalik, siis võttis ta pigemini teoksile vapra taganemise: ta pakkus neiule jumalaga-jätmiseks kätt.

Stella astus ta juurde, pani mõlemad käed ta õlale, vaatas talle sooja sõprusega silma ning ütles:

„Ma soovin, et sa saaksid oma tusa üle varsti võidu. Muidu olen sinu pärast üsna mureta. Sa leiad enesele varem või hiljem naise, kes su õnnelikuks teeb, sest et sa teda mõistad. Siis tänad jumalat, et minust lahti said. Naiseks, keda sina vajad, olen mina kõlbmatu. Ela hästi, Osvald!”

Ja kui härra Göbler oli juba ukse juures, lisas tema endine mõrsja: „Veel midagi, armas sõber! Sa võid inimestele öelda, et meie kihluse katkemine sündis sinu soovil. Sedasama tahan ka mina öelda, selle peale võid julge olla. Sinu seltskondlik seisukord nõuab seda ja minule ei tee see midagi paha... Eks, Osvald?”

Neiu sõnades polnud mingisugust torkamist, see-pärast nokutas Osvald ainult pead, kui ta välja astus; aga kahevahele jäi, kas ta võttis ettepaneku vastu või lükkas tagasi. —

Esimene, kellega Göbler teistes ruumides kokku puutus, oli tema endine „tulevane äi”. See astus temale vastu näoga, mis oli üksainus suur, rasvane, põnev küsimärk. Aga härra Göbleri turri tõusnud juuksed ja longu langenud vurrud ei kuulutanud talle midagi head.

„Härra Riesemann,” ütles noor Göbler, ja ta häälest värises vaevaga tagasihoitud valu, „teie andsite mulle eile oma sõna, et teie tütar oma hullusest taganeb ja minule tehtud ülekohut kahetseb. Teie pole oma sõna pidanud!”

„Kuidas? Ta julges vastu panna?”

Noor Göbler kehtas ainult õlgu ja tegi, nagu otsiks oma kubarat.

Härra Riesemann veeretask oma laia keha talle tee peale ette.

„Vist oli see liiga varane,” kogeles ta lepitava, vaigistava häälega, kuna ta pisukestest silmadest vihane ärevus tütre kohta valkus. „Ma ei saanud teda veel küllalt pehmeks teha ja — ja võrgutaja sõitis ju alles täna hommikul ära... Aga — ma võin sulle oma sõna anda, armas poeg —”

„Teie sõna ma enam ei usu!”

„Ma võin sulle siiski oma sõna anda, et lugu kolme — ütleme viie — päeva pärast — — kõige hiljem viiekuue päeva pärast — — sest ma olen ju isa siin majas — —”

„Siin majas ei ole isa.”

„Kannata ometi natuke!... Poeg, kes siis nii uisapaisa asju ajab!... Et neil noortel sugugi kannatust ei ole!”

Aga selle etteheitega rikkus papa Riesemann kõik ära. Noor Göbler viskas pea selga, sammus ukse poole ja hüüdis: „Osvald Göbleril ei ole kannatust tarvis, kui ta austab katelsepa tüdart oma kosjagal. Osvald Göbler ei hakka katelsepa tütrele järele jooksmas — pange seda tähele, isand Riesemann!”

Võttis kübara ja kadus.

Papa Riesemann vahtis nagu inimene, keda rabadus on halvanud, kinnivisatud ukse poole. Ainiti ja liikumata vahtis ta nii kaua sinnapoole, kuni vali nutukahin kuskil teisel ta kaelata pea mõne tolli võrra kõrvale pööras.

Seal seisis proua Riesemann, hoidis oma oime ning nuttis näoga, millest paistis tapaohvri ahastus.

„Martin, ta sõimas sind katelsepaks...!”

„Jaa, ta sõimas mind katelsepaks!”

„Ja sa oled ometi vabrikant!”

„Olen vabrikant!” kordas härra Riesemann masinlikult, sest ta pea ei suutnud ise veel mõelda — maailm tema ümber käis ringi nagu vabriku suur jõuratas.

Tema haletsemisvaart kohmetus taitis proua Riesemanni hinge kaastundmusega; ta jooksis mehe juurde, asus tema kaela ümbert kinni ja nyuksus: „Martin, me oleme teotatud! Kogu maailma ees teotatud!”

Sellest sai aga Martin isegi aru, ja kui ta pisut oli toibunud, plahvatas ta põues hirmus viha nende vastu põlema, kes selles teotuses süüdi olid.

Teotajat ennast ei saanud ta enam kätte, aga teine suudlane oli ju lähedal.

„Ma loon ta maha! Ma raiun ta pihuks!” möirgas endine katelsepp, raputas abikaasa nagu takutopi enesest lahti ja jooksis ülestõstetud rusikatega tütarde buduaari poole, kust noor Göbler mõne minuti eest oli välja astunud.

Ta tõukas ukse enam jala kui käega lahti ja tormas musta vandesõnaga sisse.

Nägu ruum oli aga tühi.

Ka mujalt polnud süüdlast leida.

Ta tuli alles mõne tunni pärast metsast, ja siis oli papa Riesemann viha juba märksa raugenud.

11

Riesemanni abielupaaril oli tõsiselt kahju, et tütre kosjakaup noore Göbleriga nurja oli läinud. Sest mõlemad Göblerid, isa ja poeg, kes ühist äri pidasid, mis jäi Osvaldile pärida, polnud mitte ainult rikkaimad suurkaupmehed mitme maakonna kohta, vaid ka paremas seltskonnas kõrgesti lugupeetud. Nende äri — põllutöömasinad ja tööriistad, põllurammud, seemned, raud, sool, silgud, heeringad, petrooleum, jahiriistad jne. — viis neid mõisnikkudega kokku, kellest mitmed nendega ka seltskondlikult labi käisid, seda enam et mõlemad Göblerid olid spordimehed, kelle hobused näiteks väljasõitudel tähtsat osa etendasid ja kel mõisnikelt suured jahipaigad olid renditud. Riesemannide ammune igatsus pääseda kord ka seltskonda, kus nad võiksid aadlisoost isikutega ühes lauas istuda, oli siis tütre kaudu olnud hulgavalt täide minemas. Ja nüüd ei tulnud sest midagi. See oli valus, see oli mõru.

Härra Riesemanni meel oli aga veel ühe asja pärast mõru. Et noore Göbleri teotus teda haavas, oli enesestki mõista. Kuid nüüd näris teda ka veel see uss,

et ta oli jäänud talle vastuse võlgu! Ja ta oleks talle nii niuhti võinud vastata, nii neerudeni ulatuvalt, kui ta mitte nii naeruväärt kohmetu poleks olnud! Ja seda vastust oleks nii vaja olnud, sest otsas oli ju ometi kõik! Ta oleks noorele Göblerile võinud — ei, ta oleks pidanud temale järele hüüdma: „Ja katelsepa tütre pole ammugi vaja Silgu-Siimule järele joosta! Katelsepa tütar näitas Silgu-Siimule praegu, kus on uks!”

Osvald Göbleri vanaisa oli nimelt vanal hallil ajal, kui liignimesid veel ei muudetud, linna agulis maantee ääres talurahva-poodi pidanud ja erikaubana maitsvaid silke müünud. Tänuks selle eest, et ta poel silti muidugi ei olnud, seadis rahvas tema ausale ristinimele „silgu” ette. Vana Silgu-Siimu perekonnanimi oli aga kirikuraamatu järgi Kabli. Jumal ja Silgu-Siimu poeg üksi teadsid, kuidas see nimi aegamööda „Göbleriks” muutus. Ajalugu vaikib sellest.

Aga kas oli siis Martin Riesemannil, kes ainult oma eesnimelise väikese „in'i” taha oli teinud, vaja sellest vaikida! Iseäranis, kus teda nii raskesti oli teotatud!

Ja papa Riesemann sügas tulise kahju pärast oma kõrvataguse kupla. Niisugune lajatatav vastus — ja see häbemata kollanokk pidi sellest ilma jääma!

Riesemanni suureks pahanduseks jõudis noor Silgu-Siim temast veel ühes auasjas ette.

Härra Osvald Göbler kaitses oma meheau ja head nime Stella Riesemanni nõuande järgi ja levitas linnas sedamaid juttu, tema olevat pruudi maha jätnud. Riesemann tuli oma jutuga, pruut jätnud Göbleri maha, liiga hilja; ta leidis ainult kahtlevaid nägusid ja õlakehitamist. Ei aidanud midagi, et ta, püüdes lugu usutavamaks teha, ära jutustas, kuidas ta noorele Göblerile, kes läinud häbematuks, ust näidanud ning öelnud: „Vabrikant Riesemanni tütre pole niisugust Silgu-Siimu vaja! Vabrikant Riesemanni tütar soovis juba ammu, et niisugune Silgu-Siim temale järele ei jookseks!”

Paar korda kukkus väene papa Riesemann oma jutuga ka veel nii haledasti sisse, et ta ei teadnud, kuhu silmad lüüa. Temale vastati: „Aga see pole ju sugugi

võimalik, härra Riesemann, sest teie tütar ütles mulle enesele, et taganemine härra Göbleri poolt tulnud."

Ja kui härra Riesemann tütrelt järele küsis, kas ta kellelegi nõnda olevat rääkinud, sai ta vastuseks, et — jah, rääkinud küll!

Kõige suurema rahuga!

Aga mispärast siis?

Vastus: härra Göblerile tasuks. Kaotsiläinud pruudi eest tasuks! Kahi olnud ju tema pool...

Oo, oo, niisuguse lapsega polnud juba midagi peale hakata!... Seo kivi kaela ja viska merde, kus see on kõige sügavam...

Stella elu isamajas muutus pörguks.

Ta oleks vististi juba lööke saanud, kui ta ennast nende eest ei oleks teadnud hoida. Iga kord, kui papa vihast süttis, oli ta kadunud. Ta tuli alles siis nähtavale, kui papa viha juba oli raugenud.

Aga siis tuli päev, kus ta kadus ja mitte enam nähtavale ei tulnud.

See unustamatu hirmus häbipäev Riesemanni majale!

See päev, mil vabrikant Riesemann pidi tunnistama, et ta on löödud mees — löödud ja murtud!...

Eberhard oli oma järeleksamid õnnelikult sooritanud.

Veidike rõõmu isa rõhutud südamele raskel ajal!

Päev pärast viimast eksamit — ühel pühapäeval — sõitis Stella hommikul linna ega tulnud õhtuks tagasi. Papa ei leidnud teda esmaspäeval linnakorteris eest, tütar ei tulnud ka päeva jooksul sinna, ja õhtulgi polnud teda veel suvikorteris. Sedamaid hakati tema järele kuulama ja teda otsima. Järgmisel päeval oli vanematel pörutav otsus käes: nende tütar oli isamajast põgenenud!

Maksuvalitsusest pass võetud, hoiukassast kasu- raha — mõnisada rubla — välja nõutud, linnakorterist riided kaasa viidud!... Pealegi oli keegi tuttav teda näinud pühapäeva õhtul linna vaksalis Peterburi rongi astuvat...

Kui Riesemann nende andmetega koju jõudis, oli ta uimane. Ta ei lausunud sõnagi, kui mamma, kasi taeva poole tõstes, karjuma hakkas: „Ta jooksis oma vene-

lasele järele!" Siis tuli ka Riitale meelde, et Stella öösel enne Kurbatovi lahkumist oli väljast tulnud ja öelnud: „Ma käisin oma mehe juures!"... Äkitselt ärkas Riesemann ellu. Ta kähvas üles, nagu oleks põrand ta all põlenud, ja sattus nüüd nii meeletu viha marru, et ta, kollane vaht suu ääres, nagu nõdra-meelne tormitsema hakkas.

Ta haaras kepi kätte ja peksis saalis ning tütarde buduaaris pihuks ja puruks lambid, vaasid, peeglid, ülepea kõik asjad, mis katkedes kõlisesid...

Emal ja tütrele läks alles suuri vaevu viimaks korda teda pisut vaigistada ja keppi ta käest ära võtta.

Vaene mees vajus seepeale lõdvalt, üleni higine, tugitooli, lõi mõlemad käed näo ette ja nuttis.

Ta nuttis oma uhkuse pärast, mis nii raske hoobi oli saanud.

Ja nutmisest toibununa hüüdis õnnetu: „Vabrikant Riesemannil ei ole enam seda tütar! Et tema nime siin majas keegi enam suhu ei võta!"

Päev hiljem tuli Stellalt kiri, milles ta vanemaid enese pärast vaigistas ja neile teatas, et ta hakkavat pealinnas arstiteadust õppima.

Aga et Riesemannil enam tütar ei olnud, siis kiskus isa kirja tuhandeks tükiks ja andis oma perekonnale valju käsu teisi säherdusi kirju mitte enam vastu võtta.

12

Ja ometi oli Riesemannil veel kaks tütar.

Seda leidis tema isasüda ning tema haavatud uhkus, mis nõudis tasu.

Ning lõpuks — ta ei tahtnud oma abikaasa pisaraisse uppuda!

Uhel heal päeval seisis vanaldane paks härra Suure Monetnaja uulitsas, Peterburi poolel, maja nr. 47 neljandal korral ühe korteriukse ees, millel valendasid kõrvuti kaks nimekaarti. Paks härra lõõtsutas tugevasti, sest kõrged trepid olid talle kopsu peale käinud, ja kuivatas näolt nõrguvat higi suure siidist ninarätiga. Et ta silmad eeskoja pimedikuga nii pea ei

harjunud, siis tõmbas ta tikuga tuld ja lõi selle paistel pilgu mõlemale nimekaardile. Silmapilk kukkus tikk ta näppude vahelt maha ja vanahärra kurgust tungis raske ägamine.

„Ometi,” litsus ta hammaste vahelt nagu tagasihoidud valuga välja, „oo, oo — ometil!”

Kuna ta parem käsi hakkas hõbenupuga jämeda kepi ümbert tugevamini kinni, vajutas ta pahemaga ruttu ja räpakalt uksekellale.

„Ma tahan talle näidata! Ta peab mind tundma õppima!” mõtles härra Riesemann, ja ta pähe tõusis kuum voog, ta kõrvad vuhisesid ja silmade ees tantsis purpurne virvendus.

Uks avati ja vanahärra astus ruttu sisse.

Riesemanni suureks hämmastuseks võttis tema vastu üks ohvitser. Ta tundis Andrei Kurbatovi, tema ohvitserimundrist hoolimata, küll varsti ära, aga vastu tahtmist halvas teda hetkeks kohmetus, sest sõjameeriietuse kohta oli Riesemannil eriline aukartus.

Et Andrei Petrovitš ohvitserimundrit, mis sõjaväe arstiteadusliku akadeemia üliõpilastele oli ette kirjutatud, mitte meeleldi ei kandnud, siis oli ta suvel Riesemannide juures käinud kas lihtriietuses või oma endises juristiaegses ülikoolimundris. Nüüd, käies loenguil, oli tal seaduslik riietus muidugi jälle seljas, mille vastu aga Riesemann ei olnud ette valmistatud.

Kui vanahärra oma ehmatusel oli üle saanud, küsis ta lühidalt ja karedalt, ilma teretamata:

„Kus on minu tütar?”

Andrei Petrovitš pöördus vaheukse poole, mis viis teise kambrisse, ja hüüdis: „Stella, tule siia, sinu isa tahab sinuga kokku saada!”

Sedamaid ilmus Riesemanni tütar ukse vahele, astus mõne sammu isa poole, jai aga siis, nähes tema punetavat nägu ja kiirgavat pilku, seisatama.

„Soo, teie elate siis ühes!” hüüdis Riesemann ja tema hää andis aimata algavat kõuekõma.

„Jaa, meie elame ühes,” vastas Andrei Petrovitš.

„Mispärast?”

„Nõnda on odavam ja meie oleme teineteisele selliks.”

Venelase suur rahu, mida Riesemann häbematuses pidas, röövis viimaselt iga enesevalitsuse.

„Kelm! Nurjatu kelm!” mõirgas ta oma lõvihäälega, ja ta oleks keppiga Andrei Petrovitši kallale karanud, kui Stella mitte vabele poleks rutanud.

Neiu asus isa käsivarrest kinni, hoidis teda, võttes kõik oma jõu kokku, tagasi ja ütles pehme, vaigistava häälega:

„Papa, ära tee, mida sa pärast kahetsed! Sul pole õigust Andrei Petrovitši sõimata! Ta pole seks midagi teinud, et mina siin olen. Kui sul seeütle on rääkida, siis räägi ainult minuga!”

Aga Riesemann tõukas tütre hoolimatult kõrvale, tikkus otse Kurbatovi suu ette ja karjus talle näkku:

„Äraandja! Võrgutaja! Taskuvaras! ...”

„Olge nii lahke, härra Riesemann, võtke istet,” ütles Andrei Petrovitš, näidates käega sohvale, kuna ta endale ühe tooli ligemale tõmbas.

Härra Riesemann istus tõesti sohvale, nagu oleks see läbitungiv, kaine, rahulik pilk, mis viibis tema näol, teda nõidunud, murdjat tema sees taltsutanud.

„Härra Riesemann,” algas Andrei Kurbatov, kui nad vastastikku istusid, „võttes vaevaks reisida Peterburi, tegite seda muidugi kindlal otstarbel. Teie ei tulnud vististi mitte siia, et minule ainult halbu sõnu öelda. Mis oli teie reisi otstarve? Oelge mulle ja me jõuame ruttu otsusele.”

„Ma nõuan, et teie annate minu tütre au tagasi!” hüüdis härra Riesemann.

„Aga ma pole teie tütre au sugugi võtnud!”

„Soo? Kas ta ei tulnud teile siia järele? Kas ma ei leia teid nüüd ühes elamast?”

„Teie tütar tuli Peterburi arstiks õppima, ja et me teineteist armastame ja et meil vähe raha on, siis elame ühises korteris. Teie tütre au on puutumata, sest ei tema ega mina — me kumbki pole midagi kurja teinud.”

„Nõnda mõtlevad hukkaläinud inimesed!”

„Nende sekka ei või meie endid lugeda, sest me elame laimata elu... Aga kuidas peaksin ma teie nõude kohaselt teie tütre au tagasi andma?”

"Te peate ta tegema oma seaduslikuks naiseks!"

"Ta ongi juba minu seaduslik naine!"

"Ilma vanemate loata, ilma laulatuseta?"

"Jaa, sest meie armastame teineteist."

Stella isa heitis pilgu Kurbatovi peale, nagu kahtleks ta tema terves arus, vähemalt aga tema kõne tõsisesuses. Ja siis vaatas ta tütre peale, nagu ootaks sellelt protestisõnu, nagu ootaks, et see läheks häbi pärast punasekski.

Aga Riesemanni tütar ei punastanud, ta seisis sirgelt isa ees ja ta silmad hiilgasid.

"Härra, teie lasete ennast minu tütreaga laulatada!" põrutas Riesemann uue vihahooga ja ta nägu tõmbus siniseks.

"Kul seda on tarvis ja kui minu naine on nõus — jaa," vastas Andrei Petrovitš.

Stella astus isa juurde, pani käe ta õlale ja ütles: "Papa, ma näen sinu näost, et sa oled minu pärast kurb. Kas ka mamma väga kurb on?"

"Küsi parem, kas ta veel elab!" rõhus Riesemann kurgu põhjast välja, ja habe ta suu ümber hakkas värisema, ja see habe oli lühikese ajaga lumivalgeks läinud.

"Siis laseme endid varsti laulatada, Andrei," ütles Stella ja ruttas isa juurest mehe juurde, et panna nüüd oma pehmet, lepitavat kätt tema õlale.

"Ma olen valmis," oli Andrei Petrovitši lühike vastus.

Riesemann pühkis külma higi laubalt ja ütles häälega, millel oli sarnasust juba raageva kõnega: "Laulatuse eel käib kihlus. Ma ei lahku Peterburist enne, kui mul teie kihlakaardid taskus on. Ma lähen neid sedamaid tellima."

Andrei ja Stella — nad ei naeratanud, sest neil oli vanahärrast, keda nii suured mured rõhusid, hale meel. Nad lasksid sündida, et ta võttis kübara ning kepi ja läks jalamaid kihlakaarte tellima, ilma milleta ta Peterburist ei võinud lahkuda. Ja ta tuli laste juurde alles tagasi, kui tal needsinased kihlakaardid taskus olid.

Ja alles siis — veidi hariliku korra vastu — andis ta neile oma isaliku õnnistuse.

Ta tegi seda lühidalt, külmalt, vastumeelselt, aga ta tegi seda. Ning oma loa, et tütar võib tohtriks õppida, lisas ta küsimata juurde...

Kuid tal oli veel üks kombemure südamel.

Ta nõudis, et pruutpaar elagu laulatuseni lahus. Mõrja pidavat ühisest korterist sedamaid välja kolima. Kuid selle nõudega polnud tal laste juures õnne. Nad panid mõjuvalt vastu ja mõistsid talle ära näidata, et sellega midagi poleks saavutada, et sündinud asju ei saa sündimatuks teha. Ja raske südamega andis ta järele.

"Ma ei soovi aga, et Riesemanni tütar kauemini säherduses viletsas pogriss elab," ütles ta, ajades nina püsti ja lüües silmad noorpaari kehvas pesakeses ringi.

Ja ta tõmbas taskust suure nahkse punga ja ladus laua nurgale mitu kollast riidakest. Ja noorpaar laskis seda sündida, et tema tuju mitte rikkuda.

Siis lahkus vabrikant Riesemann põgenedes pisukest patusest pesakesest, mis peitis nii palju puhast õnne.

Stella Riesemanni lugu andis Balti linna kohvi- ja õllelaudkondadele vähemalt aastaks maitsvaimat mäletsemisainet.

See oli ometi kord asi, mis tõsist kõmu sünnitas, mis keeled ja meeled korrapäraselt liikuma panid!

Ja kuidas käis pauk paugu peale, nii et kui üks oli veel arutamisel, seisis teine juba varuks valmis!

Esmalt kihluse katkemine neiu ja noore Göbleri vahel.

Siis neiu põgenemine pealinna "oma armukese juurde".

Siis kihlus ja pulmad selle armukesega papa sunnil. Lõpuks nooriku tohtriksõppimine naiste arstiteaduslikel kursustel...

Et tüdruk, kes selliste tempudega valmis sai, poole aruga pidi olema — kes tahfis selles kahelda! Ja aasta ning enam räägiti ainult "Riesemanni hullust Stellast". Ja kui muud asjad juba veidi ununesid, andis "hullu

Stella" studeerimine ikka veel asja peaväristamiseks, silmapööritamiseks ja „vaeste Riesemannide" kahetsemiseks.

Sest kuidas võis siis naisterahvas, ausa perekonna laps, rikaste vanemate tütar — kuidas võis ta ometi minna — — üliõpilaseks!

Õnnetud balti kodanikud — seda ei suutnud nad mõista ega unustada!

Just nagu vaene proua Riesemann ei suutnud unustada, et tema tütar oli läinud mehele — teise usulisele!

Võrdlemisi kõige paremini sai härra Martin Riesemann toime õnnelusega, mis teda, tema maja ja seltskonda oli tabanud. Tema oli kord äri-inimene, kes mõistis viluda iga olukorraga.

Kui keegi tema vastu ta tüdrit kahetsemise või pilkamisega puudutas, ajas Riesemann silmad suureks, kehtas võõrastades õlgu ja hüüdis õiglase edusõbra rinnahäälega:

„Ma ei mõista teid! Miks ei peaks naine omandama kõrgemat haridust ja ametit! Me elame ju kahekümneandal sajandil. Ma olen uhke oma tütre peale, kelle nimekaarti ehib kord doktori aunimi... Teie aga, te kõik olete viletsad tagurlased, kes aja vaimu ja voolusid ei suuda mõista!"

Nõnda ütles vabrikant Martin Riesemann.

Ja ta jäi põnevusega ootama, mil tema tütre nimekaarti ehib doktori aunimi.

NIMEKIRI

„Isekeskis öelda, parunihärra, — meie valla inimestest ei võtnud küll keegi lõhkumisest osa...”

Ta ütleb seda poolsosistades ja ringi piiludes, nagu kardaks seinte kõrvu.

„Ega jah!” naerab teine mürgisel pilkel valjusti. „Olid teised kõik ilusti kodus ja palusid vist mõisahärra eest jumalat!”

„Mehed, kes raha ja püssid ära viisid, viinavabrikus piirituse maha lasksid ja sakste tubades majariistad purustasid, — need olid kõik võõrad, nii palju on kindel, parunihärra. Nad on küll külast läbi käinud meie rahvast kaasa kutsumas ja mitmed on silmakirjaks ka tulnud, aga rüüstamise eel on nad siit salaja putku pannud.”

„Tühi lori, Mühlberg! Kas te siis oma hirmuleilis ülepea midagi nägite? Ma usun, teil on praegugi veel kananahk ihul. Pealegi olite kõige aja oma korteris mässajate käes vangis.”

„Aga ka teised pole nende seas ühtegi tuttavat nägu marganud.”

„Missugused teised?”

„Mõisa teenijad, parunihärra.”

„Ärge olge laps! Need ju kõik ühesugused mässajad — minu toapoiss eesotsas... Ja siis: eks heinaküüni põletamine tunnista selgesti küllalt...”

„See hakkas põlema kohe peale seda, kui mässajad olid mõisast lahkunud. Ma ei usu seepärast mitte, et meie talupojad —”

„Mida teie usute või mitte ei usu, Mühlberg, on mulle ükskõik! Ja kuigi meie omad otsekohe kaasa ei lõhku-

nud, siis olid nad sellega ometi nõus. Nii palju on minu le kindel, ja sellest on küllalt."

Paruniproua võtab sõna.

Tema peenekortsulisel roosakal näokesel asetseb vaga kannataja kristlik-mahe valjus. Ta silmist paistab valu, ta hääles väriseb nutuseks haleduseks muutuv moraalne viha-õud.

"Karistus peab olema üldine. Ilma ei või jääda ka mõisa teenijad, välja arvatud need mõned, kes olid meiega linnas. Sest kui mõtlen selle peale, et tervest vallast mitte keegi, ja ka mõisainimestest mitte ükski, kõigist mitte üksainuski hing rõõvlitele vastu ei astunud, et kaitseda mõisavanemate vara, siis ütleb mulle mu kristlik südaametunnistus, et nad juba selle oma alama- ja teenijakohuse häbemata täitmatajätmisega on palju karistuse ära teeninud. Seda tahab jumal — ma tunnen seda oma hinges..."

Paks valitseja kõhatab. Ta tahtis tähendada, et inimesed mässajaile ju relvastamatult vastu ei võinud hakata, aga ta matab asjatu tähenduse pigemini kõhimisse.

"Ja kuidas on nad siin lõhkunud ja rüüstanud, need neetud põrgusulased!" kõneleb paruniproua, käed ristis, edasi. "Ka majas, Mühlberg, ka härrastemajas! Miski pole neile nurjatuile enam püha, mitte sakste toadki! Peeglid, kroonlühtrid, klaver, kallid mooblid — kõik puruks pekstud, pihuks tallatud! Ja ükski, mitte ükski ei teinud vähematki katset vahele astuda. Nad vahtisid vist koguni naerdes pealt — kõik need tana-matud, kes elavad sakste maa peal, söövad sakste leiba, maitsevad sakste heldust!... Ei, suur jumal taevas karistaks meid endid raskesti, kui ühelegi andeks annaksime, kui ühegi nuhtlust kergendaksime..."

Ja paruniproua vagad silmad täituvad pisaratega.

"Olen sinuga täiesti nõus, mu kallim," ja parun heidab hella rahustamispilgu abikaasale, "kuid mõned erandid peame siiski tegema — seda nõuab õiglus. Need vähesed, kes on meie vastu poolehoidu ja truudust näidanud, sest et nad meie hulga mässumeelseid üles andsid, paneme erilisse nimekirja... Aga ütle mulle, kas on Doora ohvitseridel seltsiks?"

"Ma käskisin teda... Ta on tusane, et naabermõisadesse saadeti saksa ohvitserid, meile aga kaks venelast."

"Tal on ju õigus — sakslased on tegelemises palju agaramad, seltskonnas palju peenemad, aga mis parata — igale poole neist ei jätku... Härrad on vist veel pruukostil?"

Enne kui proua sai kosta, kajas nagu vastuseks eemalt kõrvalruumist vali naerulagin ühes klaaside kõlana ja mõõkade tärinaga.

"Ja nüüd nimekiri käsile! Võtke istet, Mühlberg! Paneme kõigepealt üles need, keda tuleb maha lasta."

Parun pöörab oma väikese teravalõualise kulupea, mis sarnaneb jääkaru omale, aeglaselt valitseja poole. Tema pilk on selge, rahulik, äriline.

Hämmastades ajab ta suu lahti.

"Jaa, aga — mis teil siis viga on, Mühlberg? Te värisete ju kõigest kehast nagu külmtõbinel"

Paks mees seisab tema ees — punsunud nägu roostetanud vase karvaline, jäme kael sinakaspunane. Selle määratu nuumkaela tagumise jao sisse lõikub kohutav sügav vagu. Väikesed pungis silmad näivad otsekul verises rasvavedelikus ujuvat. Ta püüab varjata oma põlvede nõtkumist, oma käte vabisemist, ja kuna ta oma hiigelkeret kirjutuslaua kõrval olevasse korvtooli hakkab vajutama, levib ta külma higiga kaetud näol isevärki totter muie.

"Ma — ma — olen tõesti natuke — mures," ökitab paks argpüks.

"Mispärast siis?"

"Ma olen mures — tuleviku pärast, parunihärra!"

"Rumalus, Mühlberg! Milleks on meil siis sõjavägi ja sõjaseadus! Ja valitsust võime täiesti usaldada. Eks antud mässavate talupoegade karistamine ju mõisnikkude juhatuse alla? Eks nühelda süüdlasi meie tehtud nimekirjade ja ülesandmiste järgi? Eks ole ihunuhtlus, mida meie ikka oleme soovitanud, jälle tarvitusel? Kõigest sellest võime enestele tuleviku kohta kõige paremat järeldada..."

Paruniproua on vaheajal õhuaknakese avanud, sest et valitseja veesaapad määrdehaisuga ta nina pahan-

davad. Avatud aknast tungivad sisse karedad, trallitavad lauluhelid, mida toob tuul alt teenijatemajast üle mõisaõue härrasmajjagi.

Parun naeratab.

"Haa, stepipojad pidutsevad! Jaa, jaa, ega nad balti sakste võõrustamist nii pea unustal... Kuulge, Mühlberg, kui palju andsite neile piiritust?"

"Kolm vedru — poole sellest, mis oli kogemata veel hävitamata jäänud."

"Kas sellest saab?"

"Ei vist; nad joovad teda ju peaaegu ilma veeta."

"Siis andke neile veel. Nad on ju raskel tööl... Ja õlut?"

"Seda on neil küllalt."

"Ja sina, mu kallim? Ega peremamsel toitudega kitsi ole?"

"Ma andsin talle tarvilikud käsud. Neil ei pea millestki puudust olema."

"Jaa aga, Doora, — mida sina siit tahad? Miks sa külalised üksinda jätsid, laps?"

Väga kõhetu ja punaka peaga küpsemas eas preili on astunud paruni kirjutuskambrisse. Ta teeb, nagu oleks ta, noore tütarlapse kombel, väga kartlik.

"Nad joovad, papal!"

"No seda nad peavadki! Ega sa unustanud lahket sundimist?"

"Nad on juba teise konjakipudeli kallal. Benediktliköör näis neile liiga lahja olevat."

Paruni jääkarukärss avaneb heasüdameliseks naeratamiseks.

"Sa ei pea nii arg olema, kulla laps! Vene sõduri pea suudab midagi kanda, ja meil on mässuaeg: me peame oma külaliste suhtes, kelle abi me vajame, teise silma kinni pigistama."

"Ka on nad aadlikud — teine koguni vürst, ehk küll kaukaasia või tatari tõugu," lisab mamma julgustades. "Mine aga nende juurde tagasi ja vabanda meid mõlemat — me peame ju nimekirja koostama. Papa ja mina lunastame su varsti vabaks."

"Või teie varisete siis iseenese ja meie elu eest, teie jänesejalg," pöördub parun jälle valitseja poole, kui

Doora-preili on kirjutusetoast lahkunud. "Aga me peame ometi kõik mässumeelsed ässitajad ja kihutajad, kõik need vastased lõua- ja ninamehed, kellega meil alati pahandust küllalt on olnud, vallast hävitama, kui rahu ja julgeolekut soovime."

"Mahalastuil ja surnukspekstuil on omaksed, parunihärra!"

"Ahaa, teie kardate neilt siis verist kättemaksu — sihukest eesti *vendetta gentilizia*'t? Nah, ma tahaksin ometi näha saada, kas nad veel pead julgevad tõsta, kui meie vits neist üle on käinud! Ja kui seda oleks karta," — äkiline vihahoog värvib paruni pea punaseks, nii et nahk karvade all hõõgub nagu palavikus — "ja kui ma oma perekonnaga palja jalu peaksin üle piiri põgenema, ma ei kuula sellest ja ma ei kingi neile talupojakoortele, mis nad on ära teeninud, neile lurjustele, kelle turjad kangeks on kasvanud meie viletsa kepita aja tõttul! Ma tahan neile mälestustähe anda, mis peab nende järeltulevatel põlvedel veel meeles seisma!"

Seejuures on ta laual sinava brauningi kramplikult, nagu küünistades, pihku tõmmanud ja ta kiiskav pilk riivab mõlemat tuliut kuulipüssi veripunase paberiga kaetud seinal.

"Ja nüüd surnute nimekiri käsile, Mühlberg!"

Kõik kolm nihkuvad lauale ligemale, parun lükkab valitsejale paberipoogna ette ja tuksuvate näppudega asub viimane sullepeast kinni. Suured higipiisad siretavad paksu isanda laubal. Ta rasvane elu on talle liiga armas!

"Naa, te teete ju, nagu peaksite enese surmaotsuse üles kirjutama!"

"Ma olen närviline, parunihärra."

Paruniproua naeratab mahedasti ja vabandavalt, parun naerab lühidalt ja laginal, kõneleb siis äritoonil edasi:

"Surmakandidaatidele tehke kaks jämedat risti ette, raske ihunuhtluse saajatele üks rist. Neid, kellele anname sada ja vähem hoop, ei maksa vist üles kirjutadagi — need võtame huupi käsile. Lõpuks tahendame üles need vähesed, kellesse sõdatid sugugi ei

tohi puutuda... Algame mõisa inimestega. Siin on ainult üks, kellele kaks risti ette tuleb: toapoisinäru muidugi, kelle juurest leidsin revolvri ja kes luges salaja mäsulist eesti lehte... Kas ta keldrist välja ei pääse?"

"Ta on seotud, parunihärra."

"Ja ei tunnista süüd üles?"

"Ei. Kinnitab, et ta olevat süütu."

"Aga miks ta endale salaja revolvri oli muretsenud?"

"Revolver olnud tal juba ammu enne rahutusi. Vahe-
tanud teise kellegi käest kord taskukella vastu."

"Aga kui tal meie vastu kurja nõu ei olnud, miks ei tarvitanud ta siis oma tuleriista röövlite vastu?"

"Olnud liiga hirmunud."

"Ja keelatud ajaleht?"

"Ütleb, see olnud tsensuurist läbi käinud leht, nagu kõik teisedki."

"Kirjutage ta krants üles! Kahtlane on ta minu meelest juba ammugi olnud!"

"Aga pikk Jaan, armas Eevald," paneb paruniproua ette, "see häbemata moonamees, kes kõigi inimeste kuuldes on öelnud: Kes tuult külvab, lõikab tormi?"

"Hm — ta on tubli töömees, armas laps..."

"Aga suur ässitaja — usu mind! Palju kardetavam kui see poisike oma revolvrigal!"

"Noh, siis pange ta kirja, Mühlberg!"

Sulg valitseja tõntsis lihavas käes roomab ragisedes üle paberi, jättes maha vigasejalgselt tantsivaid tähti.

Söögitoast kostavad taoti joogilaua vallatud lõbutoonid: hüppavate korkide paukumine, kokkulöödud klaaside helin ja valjud tervisehüüded, mille hulka seginevad lagisev naer ning kannuste ja mõõkade kõln. Väljas teenijatemajas aga on vene trallitamine paisunud suureks müraks, mis koguneb karedast läbisegi-karjumisest, huilgamisest, vilistamisest ja mürt-suvast uste viskamisest.

Parun vaatab muheldes surnute nimekirjast üle. Tubli sõjavägi lõbutseb!

"Vallainimestest paneme kõigepealt paberisse eesti

«Ja nüüd surnute nimekiri käsile, Mühlberg!»

mässulehtede lugejad ja kirjasaatjad," kõneleb ta habet silitades edasi. „Nende nimed on mul teada. Nad on kõik mässumehed läbi ja läbi, anarhistid ja sotsiaaldemokraadid. Nende peamees, vallakirjutaja Kask, kirjutage esimeseks. See häbematu inimene ei tereta mind.”

Mühlberg paneb kardetava roimari kirja.

„Koolmeister Palm kirjutage teiseks; see pole põrmugi parem,” heliseb paruniproua halekas kannatajahääl. „Hiljuti lasksin ta koolimajast oma tõlla juurde välja kutsuda. Kas arvate, et ta tuli? Ei! Ta nurjatu laseb mulle öelda, tema ei võivat jätta koolitundi pooleli, ma pidavat tema toas nii kaua ootama, kuni tund otsas!...”

Mühlberg tähendab ka selle mässaja üles.

Punajuukseline parunipreili pistab pea ukse vahelt sisse. Ta nägu on vihane.

„Mamma, härrad on juba väga kaugel! Vürst püüab toatüdrukuga sõbrustada ja teine ohvitser tahab mulle vägisi kasakatantse õpetada...”

„Siis kao nende juurest tähelepanematul hetkel, armas laps.”

„Nüüd pistke üles Kabisalu Mart, armas Mühlberg,” räägib mõisahärra edasi, kui tütar ukse vahelt on taganenud, „see lurjus, kes löömise pärast minu peale kaebas. Juba ammu tahtsin talle natuke õpetust anda.”

„Siis lisame juba kohe juurde Kulbi Jüri ja Matsi-Tõnu Jaagu, kellega käime praegu ilma võidulootuseta kohut,” tähendab valitseja, kes juba erksamaks on toibumas. „See oleks vististi kõige lühem asja lahendus.”

„Usna õige, Mühlberg, — võtsite mul sõna nagu suust! Aga seal on ju veel üks sihuke vastupanija — Vösandiku Toomas, kes mõne aasta eest meid kohtust kohtusse vintsutas. Need kolmsada rubla, mis ma sellele võllanäole pidin maksma, pole mul veel meelest läinud.”

Ja jälle krabiseb paber paksu mehe kriimustava terassule all.

Sel silmapilgul koputatakse ukse vastu. Vana, halli peaga teener astub sisse.

„Kubjas seisab väljas ja laseb parunihärrale öelda, et kasakad on mõisameestega riidu läinud.”

„Mispärast?”

„Kasakad tikkunud tüdrukuile peale, meie poisid hakanud tüdrukute eest seisma... Nüüd peksvat kasakad neid nuutidega —”

„Noh, ja siis —?”

„Puusepp ja tallipoiss olla juba veriselt lume sees maas... Kasakad kõik purjus...”

„Ütle kupjatolale — sääraсте tühiste sõnumitega ei pea ta minu aega raiskama!” kärgatab parun. „Parem kandku ta selle eest hoolt, et mõisainimesed oleksid sõjaväe vastu alandlikud ja aupaklikud... Nagu näha, ei suuda nad võlläroad ära oodata, kuni järg nende kätte tuleb,” naeratab ta silma pilgutades nimekirja tegija poole. „Aga lähme edasi, Mühlberg... Ärge unustage Muru Kaarli „koolitatud” poega, seda tatt-nina, kes pahaks paneb, et mina temale „sina” ütlen, ja kel ma kord mütsi maha löin, kui ta kaetud peaga minu ees seisis. See poisinolk seletanud ühes mässukõnes hiljuti, talupoegadel ei olla saksa mõisnikele millegi eest tänu võlgul! Ma usun, Aleksander on ta lontruse nimi.”

„See on põgenenud.”

„Mis? Põgenenud? Naa, siis pange ta isa ja noorem vend nimekirja! Andku poisi elukoht välja või vastutagu oma nahaga!”

Seepeale järgneb keegi talupoeg, kel olnud häbematu julgus nuriseda kohalike rentide liialise kõrguse üle, ja kingsepp Lepp, kellest arvatakse, et ta paruni löömaprotsessi kohta mõne aasta eest vallas pilkelaulu käima pannud, ja kes peale vallakirjutaja ning kooliõpetaja kirjutavat eesti lehtedele sõnumeid valla viletsate agraarolude üle.

Valitseja Mühlberg paneb omalt poolt kirja ühe moonamehenaise, kes sõimas teda kord „pulgajunkruks”, ning tähendab ühe ristiga üles noore tüdruku, kelle süüd ta lahemalt ei seleta.

Jumalakartlik paruniproua soovitab siis veel kõlbelistel põhjustel väga soojalt „üheristiliste” sekka: Rabalauka peremehe tütar, kes on gümnaasiumi labi

teinud, sest et kõik naisuguse kooli kasvandikud elavad meestega häbielu, ning Kaarnamäe möldri poega, noort üliõpilast, kes kooliajal Peterburis muidugi mõne kursistkaga vahekorda pidavat.

„Mühlberg, kirjutage ka nende mõlema isad üles!” hüüab parun agaruseõhinal. „Aeg on ammugi käes meie jõukamate külaonude seest see kõrkusekurat välja ajada, kes neile nõu annab oma lapsi nii kõrgesti koolitada!”

Nimekiri pikeneb. Kolm pead otsivad ja uurivad murega, et mitte mõni kõlvatu teiste seast kogemata välja ei jääks. Korraga vuhiseb parunipreili sisse ja teatab:

„Ma vahtisin ukse vahelt salaja, mida ohvitserid soõgitoas teevad. Vürst vehkleb palja mõõgaga mis hirmus, et näidata, kuidas tema üksi pataljoni jaapanlasi maha oleks raiunud, kui ta sõjas oleks olnud, ja teine joob vahetpidamata konjakit ja deklameerib kolledasti silmi pööritades: „Verd tahan näha, mitte konjakit!””

„Soo?” tähendab parun, pead rõõmsasti tütre poole noogutades. „Siis peame nimekirjaga ruttama.”

Mõne minuti pärast ilmub kubjas. Koputamata, luba küsimata astub ta uksest sisse. Ta on kahvatu nagu surnu, ta huuled värisevad, üksik pisar veereb tal üle põse.

„Parunihärra, — nad — nad löid tallipoisi surnuks —”

„Soo?”

„Ja noore karjatüdruku kallal —” rinna põhjast tõusev nuuksumine paneb tugeva mehe vabisema — „karjatüdruku kallal tarvitavad — vägivalda — — mitme ja mitme mehega — —”

Parun tõuseb istmelt.

„Seda nad võiksid parem külas toimetada!... Kuid aeg on käes, et ma viin nad töösse... Mühlberg, andke nimekiri siia!”

SEADUSEMEES,

See võib ju olla ainult pöörane, ärarääkimata pöörane eksimus, mis peab selgeks saama! Ega niisugune ülekohus siis kuigi kaua kotis seisa! Vaikse küla kallale tikkuda, hulka inimesi kinni võtta ja püsside vahel minema viia — tule taevas appi, õigus peaks ju maa pealt sootuks kadunud olema, kui see ei ole verine eksimus, mis peab ilmsiks tulema! Kui mitte enne, siis sõjakohtu ees. Ei, juba ennemini — juba poole tunni pärast! Kõige hiljemalt poole tunni pärast! Sest kas ei viida meid kirikualevi ja mõisa poole? Muidugi! Noh, üks komissarihärra, või maakonna-ülema noorem abiline, või ka mõisasaks ise — eks nad ju tea, kas me oleme mässajad või mitte! Kas me oleme liiga teinud ühelegi ametnikule, või mõisnikule, või kirikuõpetajale! Kas me oleme kellegi varasse puutunud! Kas me oleme keisripilti või kohtukulli teotanud! Ei midagi säärast... Mis mujal on sündinud, nagu lehed räägivad — Lätimaal, kus valitsusele sõjariistus vastu hakatud, Tallinna ligemal, kus mõisu põletatud ja rüüstatud —, mis on meil sellega tegemist! Meie naabruses paaris vallas olevat küll ka midagi ette tulnud, millega ülemus ei või leppida: vanad vallaametnikud lastud lahti ja valitud teise hääleõigusega uued, monopol ja paar õllekõrtsi pandud vägisi kinni, keiser võetud vallamaja seinalt maha, kogukonna rahaga otsustatud muretseda sõjariistu ja ei tea, mida veel... Aga meil — mitte kõige vähemat! Mitte sõrmegi pole me liigutanud... See on jõe eksimus, mis ei või selgumata ega karistamata

jäädal! Sest muidu oleks see meeletu vägivald, päris röövlite tegu, ja meie ei ela ju mitte Hiinas ega Türgimaall!

Ja ta tõstab, kuna see mõttevool mässates ta ajust läbi mühab, parema käe kõrgele, et naisi ja lapsi vaigistada, kes nuttes ja ulgudes rongile järele jooksevad, ja hüüab neile valjusti, et see olevat ju eksimus, mis varsti selgeks saavat. Pahema käega äigab ta oma otsmikul üle suure veripunase muhu, mille lõi vihane tragun talle püssipäraga, kui Kadaka Jaan aru ei tahtnud saada, et ta on tema vang, kes teistega peab ühes minema. Ja kui ta uimaselt naise kaenlasse tuigerdas, murdsid soldatid kapi lahti ja võtsid sealt ta raha ära ja andsid talle toibutamiseks veel ühe võmaku, millest ta sai kuklasse veel teise muhu.

Kõik, mis meil tehti, kui anti vabadused, oli kõnelemine — arutab hämmastunu oma mõtteid edasi. Et meile kooskäimiseks ja kõnelemiseks õigus oli kingitud keisrihärja armuliku käsukirja läbi, siis tegid inimesed ka suu lahti ja igaüks kõneles, mida arvas õigeks, ehk see minu meelest vahel küll oli võõriti... Pea — kas ehk kõned...?

Ta peatab äkitselt sammu, nii et järel tulija tema vastu pörkab.

Aga siis peaksid kõnelejad üksi olema püsside vahel, aga mitte ka tummad pealtkuulajad. Ja mitte ka pealtkuulajad, kes kõnedega nõuski ei olnud! Kuidas tulen näiteks mina vangide hulka? Miks on minu muhud peas ja miks võeti minu raha ära? Kuidas sattus Kadaka peremees mässajate kilda?

Ühe käega katab ta lauba-, teisega kuklamuhu, sest tal on tundmus, nagu seisaks ta pea pragisevais leekides ja nagu soritaks ta aju tuletangidega.

Kõigepealt mina. Mina, Kadaka peremees... Kõnet ma ei pidanud, sest avalikult hulga rahva ees ma kõnelda ei saagi. Pole ma koosolekuil niuksatanudki. Minu arvamine on aga teada. Mida ma hulkadele ei öelnud, seda olen öelnud üksikuile. Ma olen seadusemees. Läbi ja läbi seadusemees. Alati olen olnud palumise poolt, mitte ialgi nõudmise või kättevõitlemise poolt, liiati kättevõitlemise poolt vägivallaga!

Truualamliku palumise poolt olen olnud, ma mõistan hukka iga vägivalla, kardan ja austan valitsust ja iga ülemust. Ja ma olin ikka selle poolt, et palutaks või malikke asju, et paludes peetaks targu mõõtu, ja tormajaid olen hoiatanud ja neile öelnud, et nad annaksid valitsusele ometi aega, ega kõike või korraga saada, vabadusi ja õigusi ei või pimesi pihust puistata... Ja inimesed teavad ka, et olen liiga suure vabaduse vastane, sest see kasvataks kõiksugu vallaust ja üleannetust, ja viimaks ei tea enam, kes on peremees, kes sulane ja kes peab sõna kuulama, kui kõik tahavad käskida ja valitseda...

Ei, see eksitus, see õnnetu eksitus — ta tuleb ju välja! Poole tunni pärast. Kõige hiljem poole tunni pärast. Kadaka Jaaniga pole neil midagi pistmist. Kadaka Jaani nad kinni ei pea. Sest võhivõõrad vene soldatid ei tunne ju inimest, ei tunne ühtegi hinge külas, ja rääkida ei saa nendega ka mitte — umbkeelsed kõik ja pooljoobnud...

Ning jälle viipab ta käega — seekord oma naisele ja pojakesele, kes tema ligidale on jõudnud, sörkides tragunite hobuste kõrval sügava lume sees — ja valju häälega kuulutab ta, et eksitus tulevat ilmsiks, nad olgu üsna rahul ja mureta, Kadaka Jaani kinni ei peetavat — teda mitte...

Aga ka teisi käsi kerkib üles rahustama ja vaigistama, ja ka teised kahvatanud suud paistetanud ja kriimustatud nägudes kogelevad eksimusest, millele järgnevat varstine selgumine, pidavat järgnema; ja ainult vallakirjutaja, kes rääkis oma kõnedes nõudmisest, ja metsavaht, maatainimeste kõnemees, kes välja astus kättevõitlemise eest, sammuvad tummalt ning hämaralt rongis, ehk küll ka nende naised-lapsed on järeljooksjate ahastavas salgas; ning mõned noored mehed, kes on tegemist teinud kihutavate lendlehtedega, vaatavad tühjal pilgul üksteise otsa ja hoiavad ligistikku kokku, ning üks neist kiristab kuuldavalt hambaid, kui tragunihobuse puristamine tema põske niisutab.

Eksituseuskujaid ja naistetrööstijaid ei lasta aga kaua käsi tõsta ja hõikuda. Poliitilised kurjategijad

peavad keeletud ja kurdid olema, ainult süda võib neil karjuda, niipalju kui tahab. Püssipäradelt sajab hoope igasse külge, ja uued muhud ning kriimud seltsivad endistele juurde, ja siin neelab keegi verd suust ja ninast, ja seal sulgab teine oma hambaid lunde.

Ei hõika varsti enam keegi ega tõsta kätt. Ka Kadaka rentnik mitte.

Sest sel on nüüd veel kolmas muhk ja poolik nina.

Eksitus kestab edasi — sedapuhku pole teha midagi.

Aga varsti hõiguvad jälle. Karjatavad. Ulguma panevad. Seisma jäävad. Käsi ringutavad.

Ka seda veel!

Mitte ainult, et tikutakse vaikselt valla kallale, võmmatakse inimesi püssipäradega, röövitakse nende raha ja tehakse nad vangideks — ei, nende küla pistetakse ka veel põlema!

Kahe talu õlgkatustest pahvatavad üles nõgised sambad, mustad nagu põrgu vanded, veriste vöötidena nagu kuradite keeled. Säherdusi põrgulippe nähti eile õhtul paaris naabervallas lehvivat, ja siis ütles Kadaka peremees üleaedsetega: Ennää, mis tuleb mässamisest! Kes käskis seadusi rikkuda! Vaata nüüd!

Ametlikud tulesüütajad, salgake traguneid, kõik joobnud, jõuavad nelja ajades rongile järele, huilgavad läbisegi ja näitavad üksteisele lõbusat tulevärki.

Ja talupojad vahivad üles taeva poole, käed ristis ja ahastav ootus silmis, nagu peaks hall vaip kārisesema ja mingi keelav ning õigust mõistev ilmutis välja raksatama. Aga taevast näitab neile tumeda türanni jääkülma kinnist palet. Tuhmilt ja sapiselt haub ta kõige häda üle nagu kuri südametunnistus. Ainult lumi vägistatud väetite tukuvate jalgade all kriuksub kaastundlikult ning vihaselt ja külmetunud maapinnast hoovab üles nagu emalikkude ägamist, ja üks vares saadab haledat kraaksumisel halli hulka, milles on näod talle viimseni tuttavad.

Nad jõuavad kirikualevi lähedale, pöörduvad aga paremat kätt kõrvale — teed mööda, mis viib mõisa juurde.

Noh, üks parunihärra tea, ja ametnikud pole kaugel, ja hingekarjane, kui peaks tarvis olema, ka mitte.

Ta pole küll talurahva sõber, see mõisasaks, ja mitte pehme isand, kuid ega ta või salata. Ja valetada ammu mitte. Seks on asi liiga tõsine.

Ja nõnda jõuavad nad mõisa juurde usalduse ja haljendava lootusega. Kõik vaikivad. Naised ei nuuksu enam ja lapsed kuivatavad silmi. Hingetu põnevus nõõrib nende kurgud kinni.

Jõuk kasakaid peatub mõisaõues — parunihärra ihukaitsvägi, siia kutsutud juba rahutuste algul. Nende punsunud näod vaatavad ükskõikselt vangide rongile vastu; selles aga labib külm võbin kehad peast jalgadeni — hoolimata süütusest ja kindlast usust, et eksitus saab ilmsiks. Ilmsikstegijaist, päästjatest, ei ole aga ühtegi näha, ka parunihärra mitte. Ainult üksikuid mõisateenijaid, silmad suured ja näod valged, piilub nurkade tagant välja; neetutele läheneda nad ei julge.

Rong juhitakse loomalauda ja hobusetalli vahelt puistiku taha, kus see on plankaiaga lagedast väljast lahutatud. Tragunid hüppavad sadulast, noor ohvitser sammub kõlisevaid kannuseid üles härrastemaja poole, kasakad lähenevad jalutades.

Vangide ja nende omaste hulk, kokku rudjutud, hunnikusse rüstitud, on seisma jäänud — äkitselt, ühe nõksuga, nagu oleks elu kõigist neist kehadest korraga põgenenud, nagu oleksid kõik südamed, kõik veresooned ühel ja samal sekundil tuksumise lõpetanud... Surnud, tardunud, rühm seisvaid laipu... Ja hauavaikus — see vaikus, mis sunnib elavaidki vaikima...

Puusärgid!

Viis — kuus — seitse puusärki.

Hööveldamata laudadest suurte naeltega toorelt kokkuklopsitud kirstud.

Ja vitsad ning kepid, korralikult pinusse laotud, kaks kihti kõrvuti, natuke maad eemal kirstudest...

Mitte elu, mitte liikumine, mitte ringivoolav veri ei pöördunud tardunud inimestehunnikusse tagasi, aga üks toon rebeneb lahti tema keskelt, tema ühisest

suust, ta kokkukasvanud kehast — toon nagu taga-
kihutatud ja äkitselt kuristiku äärele jõudnud jahi-
looma summutatud, korisemiseni tasandatud möire —
ehmatuse ja surmaviha ühiskisa, koondatud peaaegu
hääletuist häälest...

Sellest pilgust peale algab unenägu.

Unenägu, millest sa unes tead, et see on unenägu.

Ja mida sa edasi unistad, sest et sa tema võimu-
sest ei suuda vabaneda.

Sest et ärkamine ei taha tulla...

Unes ütleb Kadaka peremees enesele, kui ta kirste
ja keppe küllalt on tunnistanud: „Eksitus läheb ju ikka
suuremaks!... Mitte pokri pista ei taheta meid, vaid
peksta ja maha lasta!... Otsekui mässajaid!... Otse-
kui inimesi, kes on mõisu põletanud ja sõjaväele
vastu hakanud... Nagu nad teevad lätlastega ja Tal-
linna poolt mässajatega... Ja siin peab see sündima
— siin, mõisa külje all? No kas siis parun sellest
midagi ei tea? Ja politsei?... Kus see sõjakohus peaks
olema? Kas ehk ülal mõisamajas?... Noh, küllap me
paruni käest kuuleme...”

Äkki tuksatab ta kobavast ajast läbi ja nagu nähta-
matu valgusejuga puudutab see paljusid teisigi:

Vigurl!... Hirmutamisvigurl! Et ka meie mässama ei
hakkaks!... Ehk ka, et me arvataavad ülesässitajad
eneste hulgast üles annaksime... Vigurdamine kõik
see siia-ajamine ja kõik need kepid ja puusärgid!...

Ja halvatud hunnikusse sigib natuke elu, hangunud
kehasse ilmub pisut liikumist... Ainult vallakirjutaja
seisab paigal nagu tulp, ja metsavaht vahib silmi pil-
gutamata, ja noormehed, kel lendlehed süüks, seisa-
vad õõnsa vaatega koos, ja üks neist, kes silmitseb
kirste ja keppe, kiristab kuuldavalt hambaid.

Unelm kestab edasi. Eksitus suureneb.

Või on see ainult vigurliku naljamängu järg, ta teine
vaatus?

Noor traguniohviter ilmub jälle näitelavale. Ja te-
maga ühes kirikuõpetaja ametikuues. Veel üks kolmas
härra — paruni vilajas kogu tuntakse ära — läheneb
härasmaja poolt, jääb aga vaatepaigast natuke maad
eemal seisatama.

„Kordon sulgeda!”

Veltveebile ja lipnikule annab ohvitser hiljukesi
käskusid, mis näikse käivat teatavate ettevalmistuste
kohta, sest mõlemad astuvad viitsa- ja kepihunnikute
juurde.

„Kindralkubernerihärra kasul —”

Vaeh, noor tragunileitnant oskab korraga eesti
keelt!

Aga kui nad temaga külas püüdsid kõnelda, tõrjus
ta neid vene keeli tagasi nagu mõni umbkeelne! Kodu-
maalane siis! Võsuke omade härraste hõimkonnast...

„Kindralkubernerihärra käsul saate teie mässamise
eest ihunuhtlust ja seitse meest teie seast (ta loeb ni-
med sedelilt ära — need on metsavahi, vallakirjutaja,
kooliõpetaja ja nende nelja omad, kes on levitanud
lendlehti) lastakse siinsamas maha.”

Hingetu vaikus.

Kas peaks ka see veel vigurdamine olema?

Ei, ei!

Õpetajahärral on liiga pühalik nägu, ja ohvitseri-
härral liiga kale pilk, ja parunihärra läheneb nii huvi-
tatult... Politseid aga pole nähagi — see on andnud
ametitalitused nähtavasti sõjaväe hoolele. Sõjaväe ja
mõisniku hoolele.

Ei, see ei või enam mäng olla.

Ja ka eksitus ei või see enam olla.

Ainult üks inimene on veel, kes veel ei kaota usku
eksitusse. Hoolimata sellest, et kaks seletuseandjat ja
päästjat seisavad nende juures ja kuulavad kohtu ot-
sust pealt, ainust seletavat sõna lausumata. Und nägev
Kadaka peremees on see üks. Oma verekreimu silm-
näoga, millest lihatu ninaluu välja valendab, astub ta
ohvitseri ette ja ütleb:

„Meie ei ole mässajad, aulik härra, meie oleme
süütud... Eksitus on, aulik härra, — kõik puhas eksi-
tus...”

Aulik härra teeb, nagu ei näeks ega kuuleks ta teda.

„Mina, Kadaka peremees, mina pole mässaja —
ma olen seadusemees! Ma vannun seda kolmaina ju-
mala nimel!” Ja vahaldane mees langeb noore ohvit-
seri ette põlvili.

Otsekui niidetud kõrred laskuvad ka kõik teised vägevale jalgade ette, uksnes mitte metsavaht, vallakirjutaja ja see noormees, kes kiristab hambaid. Ja nad kordavad kooris:

„Meie ei ole mässajad, auline härra, me oleme süütud!” Ja seda vannub endast igamees veel üksikult!

Pahaselt, varjund suursugust jälkust suu ümber, taandub aadlik timukas nendest. Aga nad nihkuvad põlvedel temale järele ning püüavad ammu-unustatud orjakombel tema reisi kaabata. Ja nendega seltsivad põlvitades ning anudes ka naised ja lapsed.

„Armum, kõrgeauline härra! Jeesukese nimel armu!”

Vaene kooliõpetaja, kel jooksevad läikivad pisarad ule põskede, palub jumala keeli, et teda antaks sõjakohtu kätte — ainult seda!

„Sõjakohus olen mina!” müristab noormees talle vastu.

Vallavanem, üpris allaheitlik mees, suudleb vägeva saapanina ja ägab hambaid lõgistades paluda, et viidagu tema kui hallpea peksu asemel pigemini vangi.

„Sõjakohus” aga tõmbab oma lakksaapa tema suu eest ära ja tõukab ta sellega põlglikult tagasi.

Noorim surmamõistetud poistest tuleb palvega — saadetagu tema Siberi kaugemaisse paigusse: suremiseks — võtku kõrge härra seda armulikult tunda —, suremiseks olevat ta ju liiga noor.

Elu ja surma üle otsustama pandud noorisand hoiab teda mõõgaga endast eemal.

Kadaka peremees anub vaid ülekuulamist, üsna väikest ülekuulamist siinsamas kõrge, armuliku härra enese poolt. Eksitus, õnnetu eksitus pidavat siis kohe selguma, eriti mis puutub temasse. Kunagi pole ta mässumõtteile oma peas ruumi andnud, ei kunagi sihukest sõna suust pillanud, ammuks siis säärast tegu teinud või teha kavatsenud. Alati hoidunud ta keisri ja tema seaduste poole, austanud iga liiki ülemust ning alistunud selle korraldustele. Seda võivat igaüks kogukonnas tunnistada ja selle peale vanduda. Tema, Kadaka peremees, olevat truu ja ustav seadusemees läbi ja läbi...

Ning lumes lamav, põlvili nihkuv rahvahulk, kes nurus ühega sõjakohut, teisega vangipõlve ihunuhtluse asemel, nuuksub nüüd Kadaka peremehega koos ülekuulamist, üsna väikest ülekuulamist siinsamas kõrgeaulise härra poolt, keda paljud oma hädas kindralihärraks nimetavad.

„Rahu! Mulle on küllalt teie armulise mõisahärra ja politsei tunnistustest!”

Naiivsed rahvasalgas teritavad kõrvu. Naiivsed ja mitteteadjad, need, kes ei ole kursis sündmustega kaugemal ega ole veel kuulnud, mäherdust osa mängivad parunid „kohalikkude rahutuste summutamises”, või kes seda ei tihka uskuda. Ka Kadaka peremees jääb kuulutama... Või siis see mees, kelt nad lootsid eksituse selgitust, kaitset, päästet, — otse see on tunnistanud nad mässajaiks, tõugaes neid kepi ja püssipära, kuuli alla! Ülekohtuselt, parema teadmise vastu!... Ja ta seisab nende ees kui õige mees kunagi — rahulikult, uhkelt, ühe inimese iseteadvusega, kelle tunnistus teeb üleauruseks kohtuliku ülekuulamise, — kelle tunnistusest piisab, et seitsme inimese elu kustutatakse täiesti ja sajal peaaegu!... Ta seisab nende ees näoilmega, nagu oleks ta korda saatnud hea ja kasuliku teo!...

Järsu nõksuga tõstab Kadaka peremees üles oma parema jala — ta põlvitab ainult veel vasakul. Siis järgneb seegi, ja mees taarub otsejoont mõisniku poole... Temale järele sõgedal, määratseval võisturuumamisel kõik need ikka veel naiivsed!

Ja nüüd, kus ta märkab nende tahet, ehib see õiglase näoga mees oma nägu ka veel helduse ilmega ja tuleb neile vastu. Ta ei ole kõrk, ta võtab nad jutule.

„Jaa, armsad inimesed,” algab ta, „leeme, mis te enestele keetsite, peate nüüd ära sööma. Ei saa osa võtta mässulistest mürgeldustest ja jääda karistamata...”

„Härra,” kostab Kadaka peremees, „kas meie oleme puutunud teisse või teie omandusse —?”

„Küllap te oleksite puutunud, kui mul neid seal poleks olnud,” — ja ta näitab põidlagaga üle öla kaskate poole.

„Ei, seda me poleks mitte teinud, sihukest mõtet meil kellelgi ei olnud —”

„Teil oli ju veel palju pahemaid mõtteid,” naeratab heldemeelne leplikult. „Kas te eneste miitinguil mitte täie tõsidusega ei nõudnud, maavalitsus ja ka riigivalitsus mingi rahva, see on talupoegade, tööliste ja kõiksuguste pättide kätte?”

„Meil kõneldi üldisest valimisõigusest, parunihärra.”

„Ja kas te ei tahtnud mõisnikult tema vanad seaduslikud õigused ning kirikuõpetajalt ta kirikumõisa ära võtta?”

„Ühetaolisest õigusest kõigile olen kuulnud kõneldavat, härra, ning eesõiguste kaotamisest.”

„No kas sellest siis küllalt ei ole? Kas te seda mässuliseks ei peagi? ... Ja vägivaldaga tahtsite seda läbi viia, kui muidu ei saa —”

„Mina pooldasin palumist, truualamlikku palumist,” pudendab kooliõpetaja nuttes vahele.

„Ja aga, kas siis mässulisi asju himustada ei tähenda mässuline olla? Jäta sihuke pöödamine ja jõhvipoolitamine, kulla mees! ... Oma palvetega olete riigivalitsust muide juba küllalt tulitanud. Küünrapikkuse palvekirja saatsite kolme kuu eest Peterburi, täis ülekohtusi kaebusi mõisahärra ja maavalitsuse üle, ja selle kirja koostajad olid vallakirjutaja ja sina!”

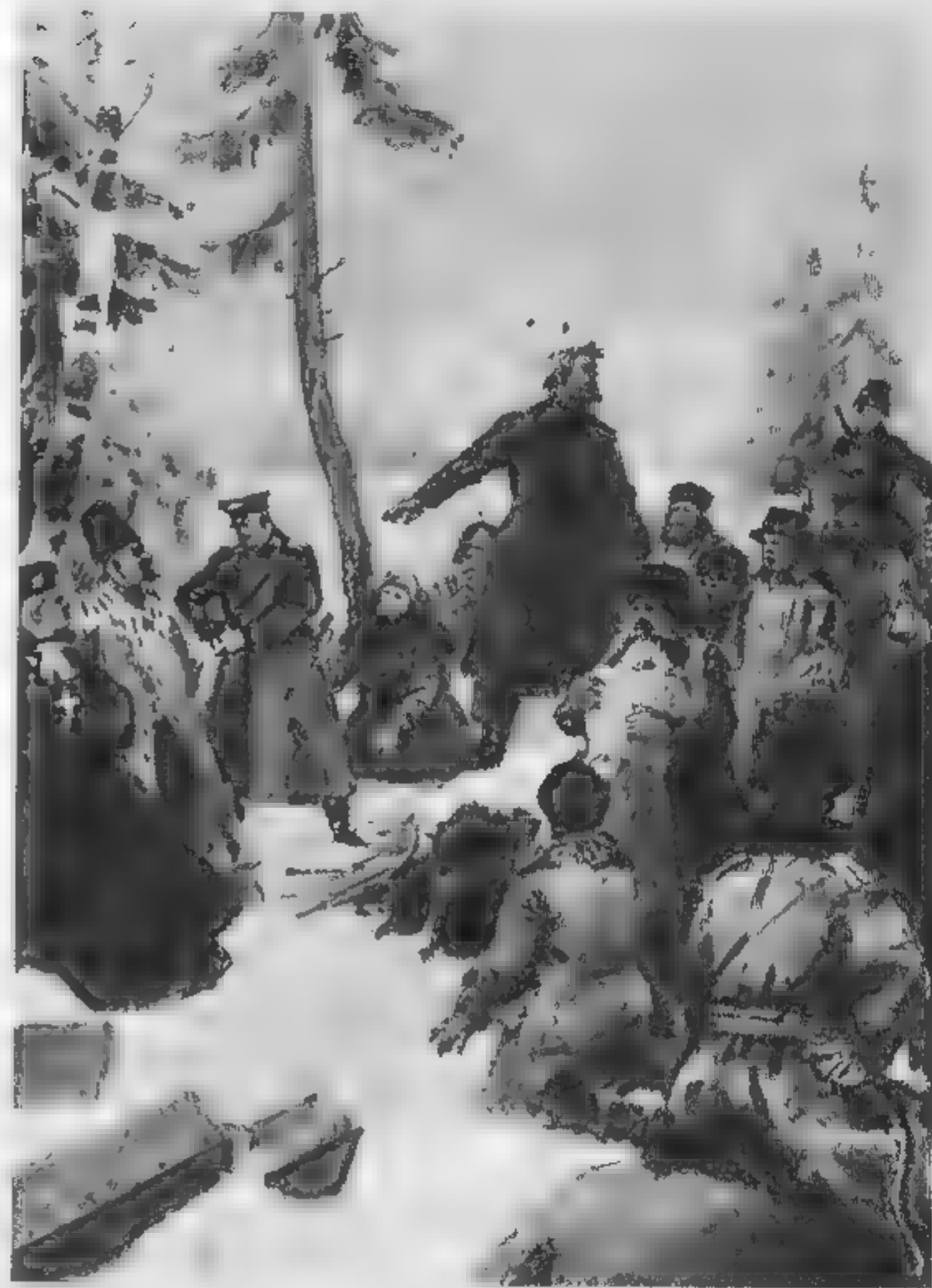
„See sündis ju ministrihärra soovil, ja mitte üksnes meie, vaid enamasti kõigi valdade poolt —”

„Pidi aga sündima üksnes nende valdade poolt, kel tõesti asja on kaevata — nälgivate vene talupoegade poolt. Aga teie — tule jumal appi! — mis häda on siis õieti teil — kõhud on teil kõigil täis?”

Heldet mõisavanemat, kes suvatses talupoegadega vaidlusse laskuda, ei sõanda ses punktis keegi vastulausega tusastada ... Meest, kel käsutada sõjavägi kuulide ja keppidega, ei maksa targu ärritada ... See pärast piirdutakse vaid enesekaitsega.

„Vägivalda, parunihärra, — vägivalda pole meil keegi tahtnud appi võtta,” haarab sõna vallavanem, võbisedes kõigest kehast, käed rinnale risti pigistatud.

„Soo-oh? Aga kõnemeestele, kes teid üles kutsusid vägivalda tarvitama, — sellele ässitajale linnast ja me

«Elagu vabadus! Elagu vabadusvõitlus!»

metsavahile ja kirjutajale — neile plaksutasite ometi kuuma kiitust — eh?"

"Ei, seda me ei teinud!" hüüavad paljud rahva seast.

"Aga olite nendega täitsa nõus."

"Ei! Ei!"

"Kuidas? — Ja, keegi ei vaielnud neile vastu?"

"Ei saa ju igamees avalikult kõnelda, härra!"

"Ohoo, aga minuga saate vaielda küll!... „Pea lõuad!" oleks teist igaüks osanud hüüda — eks?"

"Pidi ju olema kõnevabadus, parunihärra."

"Rumalus! Kõnevabadus pole ässitajate ega mürgeldajate jaoks, vaid korra-austajaile ja käsutäitjaile... Ja teie ei visanud neid rüüste-apostleid mitte uksest välja, ei toppinud neid mitte kotti, ei hassetanud mitte koeri nende peale, ei löönud seda mässulist linnavurlet mitte kaigastega surnuks, — ega, teie vaesed süütud?"

"Meie hülgame iga vägivallategu, armuline parunihärra."

"Vägivallategu?... Mässajat hävitada ei tähenda mitte vägivaldset tegu teha, vaid korda kaitsedal Mässajat sallida ja säästa tähendab aga korda põlata, ja korra põlgajaid kutsutakse mässajaiks... Siin te kohtuotsus ongi — sähkel... Aga teil on veel enamgi patte soolas... Need poisid seal, kes teile kätte sokutasid mässulisi lendlehti ja raamatukesi — kas andsite nad politsei kätte või klobisite läbigi? Võta näpust! Hoopis vastupidi. Te võtsite kihutuskirjad vastu, lugesite ära ja sallisite nende levitajaid, neid võllaroogi, otsekui korralikke kaasinimesi eneste seas!... Ja Tartu kongressile, kus vastu võeti need tulipunased otsused, sinna läkitasite teiegi oma saadikud — vallakirjutaja ja metsavahi..."

"Meie neid otsuseid ei teostanud, parunihärra."

"Selle eest ka see pehme karistus teile: tinanööbid ainult ninameestele, teistele punased püksid, nagu nad mässajaile omased... Jah, armsad inimesed, teil oleks asja küllalt oma mõisavanemat tänada selle — selle armuandmise eest..."

Otsegu räpane käsi laksatab see künism inimestele näkku: nad võpatavad tagasi ja vaikivad. Uksnes

Kadaka peremees jääb visaks. Pidevalt und nähes on ta rumaldunud. Ta kuulis juba kõik, aga õieti taibanud pole ta veelgi. Usna ligidale pealekaebaja ette nihkub mees; oma õudse näo verise ninajäänusega tõstab ta laialt tema poole üles, vahedalt lööb ta silma tema silma ja ütleb:

„Härra, mina olen korra-austaja ning käsutäitja. Kui karistate mind, siis karistate seadusemeest!“

Rahulikult vaatab junkur talle otsa, aeglaselt vastab temale:

„Noh, loodetavasti teeb karistus sinust veelgi suurema seadusemehe... Muide: mispärast sa siis õieti nii suur seadusemees oled? Kas tegid midagi, mis teised jätsid tegemata, ja jätsid midagi tegemata, mis teised tegid?“

Kadaka peremehele pole midagi ette tuua. Kõnelejaid ta maha ei karjunud, maha ei löönud samuti mitte, ei viinud proklamatsioonide levitajaid seotult politseisse, ning märgukirjale, mis saadeti kohalikkude agraarolude üle ministeeriumile, oli temagi alla kirjutanud.

„Kas näed? Veel natuke enam seadusemehelikkust ei teeks sulle kahju — mis?“ arwab parun.

Ja ta tahab talle selja pöörata. Kuid talupoeg tõstab jala talle ette. Veel kauemini peab ta nägema tema veriselt irvitavat lõusta.

„Härra, ma olen juba raskesti küllalt karistatud: vigaseks on mind löödud, mu raha on röövitud, mu maja põlema pistetud...“

„Ja vaata, kulla mees, need on nii-öelda karistuse mittelõbusad kaasnähtused, millega peab juba leppima...“

„Härra, ma olen nigel ja põdur mehike. Peks teeks mu eluaegseks sandiks. Surongi poleks võimatu. Ja ma olen nelja väeti lapse isa... Härra, siin ma põlvitan su ees ja palun sind oma süütute laste ja vaese naise nimel: jäta mind nuhtlemata! Kui sa inimene oled, härra, ja sul on süda rinnus, siis jäta mu nuhtlemata!“

Ja kuumas, kiimalises kooris kostab kõikjalt ja tõuseb otsekui pilv anuvat häda põlvitajate tihnikust:

„Kui sa inimene oled, härra, ja sul on süda rinnus, siis jäta meid nuhtlemata!“

Ning surmamõistetute omaksed — noori naisi hälbiva vaatega, raugalisi isasid ja emasid tudisevate peadega, vendi ja õdesid külmunud pisaratega veretuil nägudel —, nad trügivad kallis kasukas mõnuleva mehe juurde, ja nagu palve kõigekõrgema poole paiskub nende tükslevailt huulilt:

„Kui sa inimene oled, härra, ja sul on süda rinnus, siis kingid neile elu!“...

Aga kui nad seejuures hingetul põnevusel üles vaatasid, oodates innukalt ta suust inimlikku sõna, haarab neid äkki nimetu jälestus. See inimene nende ees naeratas. Endamisi, vaevu märgatavalt. Ta oli lasknud pilgu käia üle maharõhutud, põrmusse tallatud rahvahulga ja — naeratas... Kõvade, puremisvalmite hamaste põgus välgatus... Ja nüüd pole see enam inimlik nägu, mis vaatab nende peadele maha, vaid see on murdja nägu... Jäleda murdja nägu... Klassimurdja nagu... See on see murdja, kes millestki ei hooli ega midagi ei kingi...

Ja et neil selle juurest midagi ei ole otsida, siis pöörduvad nad selle poole, kes on hakanud vahemeheks jumala ja inimese, inimese ja inimliku murdja vahel, — lootusnõrgal südamel, kuid püüdega kasutada pääsuks kõiki vahendeid, kas või õlekõrt.

Kuid see püha maakler, see piirivalvur hea ja kurja vahel, see armu ja armastuse apostel — ta tõstab näo ette lähenematu üliväärrikuse maski ning deklameerib jäise paatosega, kuna ta pilgud maiste võimude kiitust kosivad:

„Mitte teie ihude jaoks pole ma siin, vaid teie hingede jaoks! Teie patuste ihude üle otsustab ilmlk õigus, minu ülesandeks on muretseda teie vaeste, eksinud hingekeste eest.“

Ning ilmlikud võimud, kes esindavad maist õigust, — junkur ja sõdur —, nad noogutavad talle mõistmisagarat pooldust ja maine õigus asub tegevusse...

Kadaka peremehe suust vallandub tasane karjatus. Karjatus otsekui pimedas suust, kes äkki on nägijaks saanud.

Ta ärkas. Unelm on otsas.

Uskmatu usub...

Ja tema paksus, hämaras unikolbas idaneb ja tärkab võimsasti, võimsasti.

Mitte minule, mitte sinule — mitte Jürile, mitte Jaanile — see on määratud meile!... See on määratud neile, kes löid astla vastu üles, — see on määratud neile, kes seda teha tahtsid, — see on määratud neile, kes seda edaspidi veel võiksid teha... See on määratud meile — massile — massidele... Astel ja ike — nad peavad jääma. Kes neisse puutub, selle sööb murdja nahka. See murdja, kes millestki ei hooli ega midagi ei kingi, kes ei tunne armu ega halastust...

Need seitse siin, need tundsid murdja varemini ära kui mina ja võitlesid ta vastu. Mina aga olin rumal ja sõge ja uinusin. Ja kuna uinusid teisedki minutaoliselt, sai murdja võitjaks ja nüüd ta murrab ärksad ning tahab uinujaile ajada verise ähvarduse, igavese hirmu liikmesse...

Ja Kadaka peremees sülgab verd, sappmõrudat, ta viskab metsa lume, millega ta jahutas oma haava, ja ta käed krambivad rusikaiks.

Roomasin ja kiunusin nende ees kui koer. Nad aiva irvitasid, põlglikult ja pilksalt. Nagu koer seda on pälvinud... Need sellevastu, need nägijad ja võitlejad — metsavaht ja kirjutaja, isegi poistest teine — seisavad uhkesti sirgelt, alandamatult. Nad ei nõtkutanud eneste põlvi tapjate ees, ükski palvetoon ei pagenud nende huultelt. Ja surm istub neil juba kukil. Ning neil on naine ja lapsed nagu mulgi, või isa ning ema... Uhkesti seisavad püsti, teades, et nad õieti on teinud ja et nad endid ei ole roojastanud nagu mina — nagu kõik teised... Oi, kuis nad võivad koeri põlatala!

Peied algavad. Elavate surnute peied. Seitse laipa juhatakse eraldatult nende puusärgide juurde ja kirikuõpetaja matab nad elusatena fraasikruusa ja sõnaliiva künka alla. Leinalaulu nuuksuvad nende mahajäänud omaksed, orelimängu teevad tragunite mõõgad, kannused, puristavate hobuste suurauad... Uksnes koolmeister ja kaks poissi võtavad surisakramendi vastu, teised hülgavad. Ka usklik Kadaka peremees leiab, et

need teevad õieti: sest mehelt, kes seisab viha teenistuses, kuna ta kiitleb, et ta teenivat armastust, ei võtaks temagi vastu Lunastaja püha ihu.

Tragöödia lõppvaatus algab. Seitse surmalast viiakse pisut eemale, puiestiku äärde, ja seatakse seisma lattaia najale. Kuna teised oma silmad lasevad siduda, tahavad metsavaht, kirjutaja ja see noormees, kes kiristab vihases võimetuses hambaid, kustuda nägevate silmadega. Need kolm seisavad ka sirgelt ning kindlalt jalul, kuna nelja teist, kes tikuvad tuikudes lõdvalt lössi langema, kõitega kinni peab seotama. Need surmatavad ongi juba surnud.

Tardunud ja hangunud on kõik inimlikud helid ringi. Rinda tardunud, kurku lämbunud on iga nuuksatus, iga õige toon, ja ühestki silmast ei piiska enam pisar. Hukatavad on tummad, liikumatud, ka nende jäsemeist näib iga elu välja nõrgunud olevat.

Kuid eil! Sest niipea kui kajab ohvitseri komandosõna ja püssid praksatades tõusevad, niipea kui viimaste sinised rauad neile näkku sihivad, ärkab elu nende peas ja põues — visa, hävimatu elu, mis kolmest kurgust kähiseva võidukusena välja murdub:

„Elagu vabadus! Elagu vabadusevõitlus! Maha — —“

Prahvatav kogupauk matab lõpu... Põlved nõtkuvad... pead vajuvad... verejoad sööstavad esile... Põlved nõtkuvad... Pead vajuvad...

Kuid halvasti on sihitud. Visa eluga kolmest on ainult ühe suu kinni pandud; teised mõlemad täiendavad hüüdu — vihakuumalt, tasulõõmavalt keeb neil vahuste huulte üle:

„Maha mõrtsukad!“

Ja isegi pärast teist raginat seisab veel keegi pusti ja liigutab suud: metsavaht, maata inimeste, hoopis paljaste juht... Ta tahab midagi öelda, aga ta suu täitub sooja, soolase märjaga, ja kuna ta selle laseb laias auravas kaares välja voolata, sirutab ta käe ülespoole nagu vandudes, ja paljud arvavad kuulvat, kuidas kõik kolm hüüdu vabisevad õhust läbi ja hõljuvad laiali üle kauge lumise lagendiku... Hääletu hüüdja aga variseb kummuli aurava purpuri sisse...

Surma vägeva vaikuse, mis selle sündmuse järel heidab verise vaatepaiga üle, kärstab korraga lõhki lühike, rõõgatahv mõire.

Selle tõukas välja Kadaka peremees.

Ta on hüpanud suure kivi otsa, mis vitsavirnade kõrval lumest välja paistab. Tema ninata nägu, must paatunud verest, punane auk keskpaigas, sarnaneb õudsele maskile. Ta kaelasooned on paisunud, ta kiiskavad silmad tikuvad aukudest punades välja ja sistsid salkudena ripuvad juuksed tal üle otsmiku. Parema käe on ta aia poole sirutanud, mille ääres ja küljes lamavad ja kõlguvad tapetud.

Mida ta tahab, see inimene?

Keegi ei saa sest aru.

Kas ehk kõnelda?

Kõnelda ta ju ei oska!

Siiski! Kadaka peremees oskab kõnelda. Korraga oskab... Elu, hävitamata elu, välja pitsitatud nende ihudest seal aia ääres — ta on Kadaka peremehe sisse pugenud. Mässavalt käärib ta üles tema põue sügavusest, ta vihas voogavast hingest ja murrab endale hoolimatult ja hirmumatult tee vallale:

„Elagu vabadus! Elagu vabadusevõitlus! Maha mõrtsukad!... Õige oli, mis nad kõnelesid, need keeletud seal aia ääres! Õieti kõnelesid surmas, õieti kõnelesid elus. Mina aga ei mõistnud seda, ja teie, mehed, teie ei mõistnud seda ka. Nüüd ma mõistan ja ka teie peate hakkama mõistma... Vabadust ihaldate ja õigusi? Ja arvate, et seda saate? Te usute, et seda teile antakse, kingitakse! Ei, ebausulised, teile ei kingita. Sest kes peab kinkima? Need, kes teilt on riisunud selle kalli vara, et hoida seda enestele üksi? Need, kes teid külmavereliselt maha kõmmutavad, sest et teie julgesite ilmutada paljast soovi selle vara väikesegi osa järele? Valitsus, kes koosneb aina säherdustest?... Minge ikka, mehed, ärge unistage! Vabaduse peate endile kätte võitlema, õigused peate endile vallutama! Ja tasu andma tapjaile — silm silma vastu, hammas hamba vastu! Ja jala vajutama neile kaela peale, et nad teid inimesteks tunnistaksid ja õpiksid teie inimeseõigusi austama! Ja kõri peate neil vere-

imejail kinni nõõrima, et nad kauemini ei saaks endid teie elumahlalt nuumata!... Talupojad, põllutöölised — —”

Kolm pauku kõmmuvad, Kadaka peremees kukub kivi otsast.

Uks mõõgahoop lõhub ta pea pooleks.

Lööja oli uniformeeritud mõisnik isiklikult.

LIHA

... Siis tuuakse tragunite vahel sisse noor naine. Ta on maanteelt praegu kinni võetud.

„Kes sa oled?”

„Anna Märtsen.”

„Kust sa tuled?”

„Käruverest.”

„Kas sa seal elad?”

„Jaa.”

„Kuhu sa lähed?”

„Loosalusse.”

„Mis sinna?”

„Haiget venda vaatama.”

„Sa valetad!”

Kärgatus, mis noorikule kuuma hingeauru ja sülje-
piiskadega näkku paiskub, tõukab ta ülekuulajaist
paar tuigerdavat sammu eemale.

„Sa, häbematu, valetad!” Ja karkija astub naisele
järele, nii et see tema sappi jalle oma põsel tunneb
keevat. „Alles kolme tunni eest ütlesid Oismäe-här-
rale, kes su teel oma saani võttis, et lähed Vaiksaare
mõisa oma sugulaste juurde. Ka Oismäe parunihärra
sõitis just Vaiksaarde ja viis su sinna. Aga sul ei ol-
nud seal sugulasi ühtigi — sa panid, kui parunihärra
tuppa oli läinud, salaja siiapoolse tulema... Kas näed,
et meil on kõik teada!”

Paksud talvised riided nooriku keha ümber löövad
võbisema. Ta toetub ühelt jalalt teisele, nagu kõiguks
põrand ta all. Ta ümbereksiv pilk, mis võitleb nagu
äkitselt tekkinud pimedusega, jääb peatuma seinal

rippuva telefoniaparaadi külge... Jah, seda äraandjat polnud tal meeles!...

„Me teame veel enam!“ paugub vihane saks edasi. „Me teame, et sina Käruveres mitte ei ela, sinunimelist inimest seal ei tunta... Kas tunnistad nüüd üles, kes sa oled?“

Noorik vaikib.

„Kas tunnistad?“ Ja saks pitsitab ta õlanukid oma küünte vahele, raputab teda ja lõõtsutab talle oma vihalõõska näkku.

Vastuseks ei saa ta musta ega valget.

„Meil on vitsad leos ja soldatitel tina püssides!“ põrutab nüüd keskealine ohvitser, kes seisab mõisniku kõrval, ladusas eesti keeles.

Naisterahva keha läbib raputus, ta kahvatud huuled liiguvad, aga häält ei saa kuuldavaks.

Ohvitser kutsub näpuga kaht ukse ees seisvat alamohvitseri. „Otsige ta läbi!“ käsib ta vene keeli.

Soldatid kisuvad vangil palitu seljast. Selle taskuist ei leia nad midagi. Käperdavad riide igalt poolt näppudega läbi, et kas pole voodri vahele midagi peidetud. Ei ole. Siis rebivad rinnaesise lahti ja teine pistab käe sisse. Ta tõmbab kitsalt kokkupanud valge, paksuvõitu paberi välja, mille ta ulatab ohvitserile kätte.

Vangi ripsmete vahelt tungib esile pilk otsekui hääletu karjatus.

„Näe, see ju korrapärane pass!“ hüüab väeülem, kui ta paberilehe krabinal lahti on pööranud. „Rosalie Kalm on siis su õige nimi ja Aru vallast oled oma mehega pärit.“ Pingutava usutamisega, vastust oodates, vahib ta üle paberi ääre vangi peale.

Viivitamisi tuleb vaevalt kuuldav „jaa“ viimase huultelt.

„Miks sa oma nime salgasid? Miks sa valenimega ümber hulgud?“

Vaikimine.

Mõisnik on passi vaheajal enda kätte võtnud. Ta näo üle lendab kerge helk nagu jäätise läige, kui ta silmad paberist ahnelt üle on veerenud.

„Seda võin mina seletada!“ hüüab ta kõmiseva rõ-

huga. „Sinu mees on tuttav Juhan Kalm, Tari vabriku endine töolistevanem, keda kui massajat taga otsitakse! Sa oled oma mehele passi viimas, mille ta rutulise põgenemise pärast vist maha unustas. Sa võid meile siis ka öelda, kus su mees praegu on.“

„Seda ma ei tea!“ Ruttu ja kindlal selgusel tuleb see vastus noore naise suust.

„Või ei tea, ja ise oled tema poole teel!“

„Ma olen teda otsimas.“

„Küll sa siis ka tead, kust sa ta leiad, ja küll sa seda ka meile ütled, kui oled meid paremini tundma õppinud!...“

Ta habemes vingerdab muie, mis ajab vangil kulma joa üle selja.

Sel hetkel näib midagi juhtunud olevat, mis paneb mõlemad kohtunikud vaikima. Nõutult. Nagu oleks neid eksitatud. Nagu poleks nad enam asja juures. Nad vahivad vangi poole. See seisab kleidiväel, rind eest lahti. Ta värisevad näpuotsad nabistavad haake otsida, ilma neid leidmata. Pruuni rõiva vahelt paistab siiluke valget lõuendit, palistatud pitsiga. Ja valge lõuendi veerelt tükk paljast ihu. Marmorvalget, helendavat... Aga ta on ju... seda võib alles nüüd näha, kus ta seisab kleidiväel... ta on ju... see töömehe naine — emand oleks talle kohasem nimi — ta on ju, hm, üsna hõrgu kehaehitusega!... Salgamata meeldiva kehaehitusega... Päris laitmata kehaehitusega: nooruslik-sirge, painas, ent täidlane... ümarik-pehme... puhkeva lopsakusega... Rinnad... puusad... eriti rinnad, need kõrged rinnad... Kahtlemata varjab see linna-moeline uus, hästi passiv pruun kleit kehavorme, mida... Ja lähemalt vaadates — ta pole ka näost mitte inetu... priske, rõõsk... naise kohta haruldaselt rõõsk... Aga need rinnad... Pruuni rõiva vahelt paistab siiluke valget lõuendit, palistatud pitsiga. Ja valge lõuendi veerelt tükk paljast, helevalget ihu...

„Riided maha!“

„Kõik riided maha!“

Käsk tuleb kahest suust, kõlab aga, nagu oleks ta tulnud ühest. Nagu oleksid nad teineteise mõtet mõistnud...

Mõlemad soldatid, kes otsimise katki jätsid, kui vangi põuest oli paber leitud, ja temast paar sammu eemale astusid, vaatavad vilksti teineteise otsa, nagu kardaksid võõriti kuulnud olevat, asuvad aga siis sõna-kuulelikul agarusel uuesti naise kallale. See sirutab neile — ta on venekeelsest käsust aru saanud — mõlemad käed ehmatusega vastu.

„Peale rahapunga — siin ta on — ei ole minu juurest midagi enam leida — ma vannun selle peale!” nuuksub ta lõgisevate hammaste vahelt kohtunikkude poole.

„Sa võid endal ka ise riided maha võtta, aga ruttu peab see sündima!” käratab mõisnik.

„Siin hulga meesterahvaste ees — — ma palun armulisi härrasid — — läbi otsida võib mind ju ka nõnda — —”

„Vait!... Meil pole aega sinuga siin jannata!... Edasil” pöördub ohvitser soldatite poole.

Aga need on käpardid naise ihu paljastamises. Kärstusega vaatavad härrad nende tõntsi pusimist silmapilk pealt, siis tõttavad neile appi. Ja nüüd rabisevad haagid öösdest... paelad pääsevad sõlmest... riie puhkeb riide küljest lahti... härrade käed murivad vangi soojas, paisuvas põues... sorivad tema värisevate niuete ümber... poevad nagu sisalikud ta ihu mööda üles ja alla, sinna ja tänna... Ja kate langeb katte järel, kuni ta seisab särgiväel nende ees, rinnad kohevil, vaevalt kaetud, kuid valge kael, ümarik kukal, täidlased käsivarred paljad...

Mida võiks ta oma ihu ümber nüüd veel peita?

Aga nad on nii hoolsad, nii põhjalikud läbiotsijad!

Veidike aega vaatlevad teda pilkudega, mis harjunud on palju paksemast riidest labi nägema kui see, mis vangi keha veel katab. Siis kisuvad tal ka hame seljast — üle pea, kaasa rebides talvemütsikest ja peärätti. Ja nüüd ta seisab ihualasti nende ees... Ning võõrad mehed piiravad teda igast küljest...

Nad on õieti aimanud... õieti näinud läbi mitmekordse riide. Need on kehavormid... need on liikmed... see on liha, mida maksab vaadata, mida maksaks... Kõik nii luhtav-tuse... pakitsev-terve...

neitsilik-värske... nii maiuslik-lihav... Ja nahk on tal ihu peal — õhuke, õrn, valge... kumendav valge... haruldane valge alama inimese kohta... Ja need lokkavad rinnad... nii kõrged... täis paisuvat elu... pingul oma rikkuses!... Ja need... ja see... ja need...

Vaikus valitseb toas.

Ukski ei räägi.

Härrad naudivad.

Härrad orjavad.

Silmadega... Neelavate silmadega...

Need puusad... need reied... need... need... see...

Mõisnik — suur, tugev, jäme, lihunikutaoline, tiheda nüri habemega —, ta vahib poollahtise suuga, märg keeleots paistab välja, suuäärtel hiilgab ila...

Rittmeister — pikk, kondine, tõmmuverd balti saks —, ta ninasõõrmed liiguvad, meelekohad tuksuvad; alumise huule on ta pitsitanud hammaste vahele, närvliku käega keerutab ta oma hallikaid vurrusid ja vahib... ja vahib...

Kaks noort parunit — nähtavasti üliõpilased, kes endile ohvitserimundrid selga on toppinud, et karistuseväe hulgas aidata talupoegi tappa... nad seisavad tiira irvitamisega kõrvuti, ühel punetav nagu nagu saunaleilist tulnud, teisel veripunaste äärtega pungis silmad, mis roomavad nooriku ihu mööda aeglaselt ringi. Nad teevad, vastastikku sosistades, naljatavaid tähendusi ja teesklevad teineteise vastu üleolevat elumehelikku vilumust.

Kaine asjatundmisega, nagu looma laadal, mõõdab ning kaalub paljast naist üks keskealine, lageda kolbaga ja ülespoole viksitud vurrudega saks, kes kannab jahimundrit. Talle tuleb meelde, et ta toona avalikus majas tüdrukule, keda ta saalis kõigi ees ihualasti tahtis näha, selle eest kakskümmend viis rubla pidi maksma, ja siin ei maksa see kopikakil!

Maakonnaülema noorem abiline — pikk punajuukse-line rüütlipoeg suure kurgusõlme ja suurte, peast eemal seisvate kõrvadega —, tema ei silmitse naist mitte eest, vaid tagant. Ta hindab naise väärtust ikka tagant. Ta

on teistest veidi eraldunud, nurka seisma jäänud, näpitsprilli hästi selgeks hõõrunud ja lõbutseb nüüd sellest, mida ta sealt näeb pehmet, valget ja heljuvat...

Tema juurde sigib varsti kaks noort ohvitseri, kah näpitsatega; need on näinud vangi juba eest ja kõrvalt — nüüd tahavad teda ka sealt näha, kust näeb teda maakonnaülema noorem abiline...

Ja veel üks ohvitser, ja mõlemad alamohvitserid, ja kaks lihtsoldatit on vaatlejate seas. Viimased neli annavad ülemusele aupaklikult ruumi, et ülemus võiks paremini näha...

Ja naine seisab liikumata nende ees, poolsumnud, kujuks tardunud, meeleta ja mõtteta. Kananahk katab ta ihu nagu valge täpiline pikee. Sinised sooned käsi-vartel, rindadel, reitel tikuvad jämedalt ja tumedalt nähtavale. Raskelt tuksub siin ja seal mõni veresoon. Värisevad joad jooksevad taoti kramplikult üle selja, üle ristluude. Huultest on kadumas veri, silmadest läige, nõtkuvatest põlvedest jõud. Mõlemat kätt halvatud varte otsas, ristamisi löödud, hoiab ta endal viimaseks viletsaks katteks ees.

„Käed kõrvale!“

Lihunikutaoline mõisnik, kes mängib siin rittmeisteri kõrval juhatavat osa, hüüab seda käsutoonil. Aga et vang ei kuula sõna, läheb ta ja kisub tal ise käed kõrvale.

Läbiotsijate eest ei tohi midagi varjata!

Vangi riidesse, mis põrandal hilphaaval laiali, läbiotsimine ei puutu — nende järele ei sirutata sõrmegi. Vangi valge liha — ainult see nõuab terast uurimist... prillidega ja ilma.

Ja ülekuulamine seisab.

Viimaks — jäme mõisnik näib olevat vaheajal mõne küsimuse valmis seadnud — jätkatakse juurdlust.

„Kui vana sa oled?“

„Kakskümmend...“

„Kui kaua oled mehel?“

„Peale aasta...“

„Last pole sul olnud?“

„Ei.“

„Kas sa rase ei ole?“

Vaevalt märgatav peaväristamine.

„Kas sul on noor või vana mees?“

„Keskealine.“

„Kas ta tihti käib su juures?“

Naerusumin kostab meeste ringist. Ka need naeravad, kes eesti keelt ei mõista. Jäme parun näeb, et ta on hea nalja teinud, ja mokitab ka ise naerda. Nalja ei tahtnud ta õigusepärast teha...

Ta astub vangile, kes vastuse võlgu jäänud, ligemale ja hakkab kerge pitsitamisega ta teisest rinnast kinni.

„Kas sa meile nüüd ei tahaks öelda, kus su mees on?“

Ka vanem väeülem läheneb ja paneb käe katsuva vajutusega naise ümmargusele õlale.

„Kuidas sa raatsid seda ilusat valget ihu lasta veriseks peksta! Tunnista parem üles, siis jääd ehk ilma.“

Nende toon vangi vastu on muutunud. Nad ei raksu, ei kõrgi enam. Nagu oleks see valge pehme liha neid taltsutanud. Karedust, validustki pole enam nende hääles. Nagu oleksid need kõrged, paisuvad rinnad neile pehmust, õrnust, soojust verde paisanud. Midagi vabandavat, lepitavat, kosivat on nende olekus, nende pilgus.

„Sa ei tunnista siis, kus su mees on?“

„Ma ei tea seda.“

„Kui kahju... kui kahju!“ Ja üks äigab silitades üle ta käsivarrest, teine pikkamisi paitades ta puusast.

Nüüd astub nurgast maakonnaülema noorem abiline juurde. Ta hakkab vangi juukseid vallandama.

„Nii mõnigi naisterahvas on juustes varjanud keelatud asju,“ tähendab ta saksa keeli.

Noorikul on paksud ning haruldaset pikad juuksed. Kui nõelad väljas, langevad nad kullaselt, lainetava mantlina ta õlgade pealt üle selja alla. Vist ei leidnud politseiülem nende seest midagi kahtlast, sest ta astub sammu tagasi ja jääb vahtima, kuis näib naine tagant selle ehtega.

Vangile tikub lõpuks veel ligi see asjatundjavaatega härra, kes on riiklikus rõõmumajas avalikule naisterahvale ihu paljastamise eest kakskümmend viis rubla

maksnud. Teda huvitab suur pruun sündimismärk nooriku pahemas kubemes. Ta tunnistab seda silmadega ja katsub käega. Mis ta seejuures mõtleb, mida ta määrgist arvab, miks see teda huvitab, seda ta ei seleta. Ta nagu on tõsine ja asjalik. Ja kui ta pruuni plaadikest kahe näpu vahel on pigistanud, astub ta köhatades tagasi...

Läbiotsimine näikse seega lõppenud olevat. Jäme saks on vaheajal rittmeistriga sosinal aru pidanud, mispeale ta vangile käsu annab jälle riietuda.

See võtab rohkesti aega, sest kohmetu naine, kelle silmade ees kõik on must, ei tea, missuguse hilbu järele kahmata. Särgi asemel võtab ta jaki, aluskuue asemel pealiskuu. Aga härrad ei ole kärsitud. Riietumine lõbustab neid. Nooriku meelesegadus teeb neile nalja. Terve ring vaatab tähelepanelikult pealt, kuis ta ajab hame selga, püksid jalga, kuis ta pusib ühe ja siis teise kuue peale. Nende huvi lõpeb alles siis, kui viimane võõt valget liha katete alla on kadunud. Ja kui ta pruunis, kaelani kinnises kleidis nende ees seisab, on ka pehmus ja soojus nende nägudelt nagu pühitud.

"Sa jääd vangil!" kostab talle rämedal valjusel kõrva.

Soldati saatel peab ta jämeda saksa järel mõisa kontorikambrist väljuma. Vahekojas sammuvad nad mitmest uksest mööda — ainustki inimest ei tule neile vastu, mõis näib elanikest tühi olevat —, kuni parun tõmbab võtmerõnga taskust ja avab ühe nurgaukse. Soldat müksab vangil tuppa, saks astub talle järele.

"Kui palju sul on raha?"

"Viis rubla."

"Kahekümne viie rubla eest võiksid ehk lahti saada."

"Mul ei ole rohkem kui viis."

"Näita siia!"

Pungas ei leidu tõesti rohkem kui viis rubla kopikatega. Saks ajab moka põlglikult pikale, pistab aga viie-rublase lipsti vestitasku, andes punga omanikule tagasi ja pomisedes midagi "hoiulejäämisest".

"Küll sa meile paari tunni pärast ütled, kus su mees on!" hüüab ta üle õla tagasi, kui ta uksest välja astub...

Oma vangikojaga võib noorik rahul olla. See on nägus, ruumikas magamistuba valge sängiga, marmorist pesulauaga ja muu peene sisseseadega — vist härrastemaja võõrastekambreid. Mõlemad aknad suunduvad mõisa puistiku poole. Eemal puude all seisab vahisoldat püssiga.

Vangil pole kaua oodata, et mõista ülemuse ähvardust ja jõuda selgusele saatuse kohta, mis teda ootab. Vaevalt pool tundi on ta sügavas uimuses istunud, kui ta pool-lämbunud karjatusega toolilt üles kõhvat.

"Mässajate" ülekuulamine on lõppenud — väljas saadetakse kohtuotsuseid täide või pingutatakse tunnistusi välja.

Esimene hääl tungib välja tugevast, turrast rinnast, lõigub ulgudes õhku, puurib mitmest seinast võimsalt läbi ja asub kramplikult pitsitusega vangil südame ümber kinni.

Järgmine kostab madalalt, jõuetult, väsinult, läheneb roomates, kustub ja tõuseb jälle ellu, vaevleb — raugab — ja sureb.

Heledalt, hooti, iga paari pilgu takka, pikale venitatud kajaga — nii karjub kolmas suu. See on toon, mis tungib terava orana kuulja üdisse ja üdist läbi luusse. See on toon, mis tekitab kujutluse, nagu kistaks inimese seljast pikkade ribade kaupa liha ja nahka.

Ja siis on kiljumist kuulda. Hõbeselget, õrna, väetit, peent. Seda pitsitatakse välja väikesest kehast, nii noorest ja väikesest, et hääle järgi aru pole saada, kumast soost on see keha.

Ja nülitav järgneb nülitule, terve ihu puretule, uus tapakisa praegu raugenule — lõppeda tahtmata järjes!

Ja selle kohtu ja tema ühetaolise nuhtluse alla käivad mees, naine, värisev hallpea ja väeti laps. Ja ükski neist ei tea, kelle verd ta on valanud, et nüüd valatakse tema verd, ja kelle tervist ta on rikkunud, et nüüd rikutakse tema tervist.

Nad on murdjate kätte sattunud ja ükski ei tule neile appil —

Noor naine üksikus kambris on kaugeimasse nurka pugenud, hoiab kätega kõrvu ja ütleb enesele iga

hädakisa raugemisel, et nad nüüd tulevad tema järele. Aga nad ei tule.

Mõne tunni pärast peetakse pikemat vahet. Vaikus majas ja õues. Siis — natuke kaugemalt — nagu kiskja hammasteragin! Veel kord — ja — veel kord...

Vang on vajunud põlvile. Ta toetab lõuga ristis kätele. Ta akna poole vahtivail silmil on nagu hallid kaed peal.

Ja viimast korda ragisevad väljas puiestiku taga kiskjate raudsed hambad. Siis tekib jälle vaikus, ja see on sügavam ning kestvam kui endine. Ja pimedus tuleb ja mähib verise paiga tihedasse musta linikusse.

Vang aga ootab asjata, et nad ka tema järele tulevad. Ohtu venib mööda, kesköö ei või enam kaugel olla — seal ilmub keegi. Aga see on vahisoldat, kes toob vangile süüa ja läheb jälle.

Kas nad on tema unustanud?

Või tahavad tema saladust muul viisil kätte saada kui vitste ja keppidega?

Või hoiavad nad tema ilusat valget ihu, mida nad täna juba nägid, ka veel homseks?...

44

Nad istuvad kolmekesi joogi- ja kaardilauas: jäme parun, kes mängib linna põgenenud sakste asemel majahärrat, see palja pealaega härra, kes sai täna mak-suta näha alasti naist, ja rittmeister. Raske päevatöö peale söödi õnnistatud isuga õhtust, nüüd kustuta-vad nad groki ja veinidega oma ausat janu ja kaardi-mäng väikese raha peale edendab nii hüvasti seedimist. Teistest härradest ratsutas muist pärast kohtupidamist edasi, paar nooremat ohvitseri on läinud magama.

Mainitud kolmest on õigusepärast ainult kaks veel tegevad: majahärra asemik ja rittmeister. Vaheldane külaspea, see naiste, hobuste ja koerte tundja, on leen-toolis kümne minuti eest uinunud. Ta pea närtsinud kaela otsas ripub üle toohtoe, ülespoole viksitud vur-rud liiguvad nagu ketraval kassil ja puhkiv hingetõm-bus muutub vahel kaunis mürisevaks norinaks, nii et mõlemad mangijad naeratades tema poole ümber vaatavad.

„Lõbus seltsiline, aga kannab vähe.”

Kuid nad ei kahetse, et ta „varrelt on kukkunud”. Võimalik, et ta tahtis hakata võistlejaks. Nüüd on ta „kahjutuks” tehtud. Ja kui nad õiglasel tahaksid olla — ta ei kukkunud varrelt mitte just ilma nende süüta...

Nüüd on neid ainult kaks. Aga mõlemad on vilunud joojad. Kumma võiduga see viimaks küll lõpeb?

Nad mängivad rahulikult ja asjalikult näol mõnd lihtsat õnnemängu. Jäme parun on vestitaskust võetud viierublase juba ammugi kaotanud ja pungast lisa võt-nud. Rittmeister naljatab midagi „õnnetusest mängus, õnnest armastuses”. Igakordse kaardisegamise eel ergutab üks härra teist, lüües klaasi klaasi vastu, jooma. Seda ei unusta kumbki tegemast. Ja see kestab nüüd juba neljandat tundi. Ning kumbki ei taha „varrelt kukkuda”.

Mängitakse edasi, juuakse edasi.

Nende näod on tohletanud, silmad klaasiläikega. Aga haigutused muljutakse vapralt lõualuude vahel surnuks. Ja käsi sirgub taas värske pudeli järele. Ja see on ikka kangem kui eelmine.

Kumbki ei anna alla.

Kumbki ei närtsi.

Nad võiksid võitlust pidada hommikuni.

Parem juba jagada.

Ja nad otsustavad näidata oma kaarte.

Ule laua jäävad üksteise otsa vahtima, — pilgu-tavad teineteisele silma, — löövad klaasid kokku, — joovad, — pilgutavad jälle silma ja — turtsuvad naerma.

„Rebane!”

„Reinuvader!”

Siis:

„Vennalikult?”

„Kristlikult!”

Pilgukese aja pärast võtab rittmeister laua alt käe välja, mille sõrmede vahelt välja vahivad kaks nina-rätiotsa nagu rotikõryad.

Parun tõmbab.

Ta tõmbab sõlme.

Naeravad. Väeülem veidi sunnitult. Siis löövad klaasid jälle kokku, ja kuna rittmeister ulatab käe sigarikasti järele, hoobab parun, näppudega kergesti nipsu lüües, oma raske kere uksest välja.

Ta sammub läbi vahekoja, mooda vahisoldatist, kes talle unise käetõstega au annab, jääb ühe nurgaukse ette seisma, avab ja astub ruttu valge ihuga vangi juurde sisse.

TOOMA TOHTER

Kui Toomas silmad lahti lõi, nägi ta läbi kollase udu musta murdjapead oma valge rinna kohal. Ta tahtis karjatada, aga kurgust tuli tal ainult jõuetu korin. Ta tahtis üles kähvata, aga ta liikmeid halyas tinane võimetus. Ehmatuse surus ta silmad jälle kinni. Ta ootas meelemärgusega minestuses, mis temaga nüüd sünnib, mil murdja talle hambad ihusse lööb. Kollane udu hingas talle ninasse väävli- või mingit muud kanget haisu. Ta tundis, kuidas see hais nagu uimastav ving talle pähe imbus, kuidas see tema kõrvad sahisema pani. Aga tal oli veel nii palju teadvust, et ta ootas metsalise hambaid edasi. Elava ihaga. Et tuleks lõpp. Pääsu ju ei olnud. Ja see teadvus lõppes alles siis, kui hambad tõesti tulid. Esimene põlev valutunne kiskus ta silmad veel korra lahti. Ta nägi, kuidas kollase udu asemele must õõ maha heitis. Ta nägi kiskja pead selle õõ sisse kaduvat. Siis ei näinud ega tundnud enam midagi. —

See oli Tooma esimene ebamäärane mälestus. Tume nagu karmukannataja unelm. Siis järgnes teine. Kui palju esimese ja teise vahele aega jai, seda ta ei teadnud. Aga teine oli selgem. Kollase udu asemel valkjashall. Murdjapea asemel inimesepea. Hais nõrgem. Sündmuse pilt muidu seesama.

Sest ka inimesepea tahtis Toomast hammustada. See pea kummardus Tooma paljaskistud ihule just nõnda, nagu hakkaks ta sealt purema. Pureski, Toomas tundis selgesti puremise valu ja pigistas silmad kinni. Ja nüüd laks hais kangemaks, vängemaks. Ja Tooma

peast vilksas läbi välgukiirune mõte: inimesesööja! Aga sedamaid aimas ta oma eksitust, nagu unenägija, kes tunneb pöörase unenäo ära juba und nähes. Ta meelest oli, nagu märkaks ta oma eksiarvamuse üle naeratadagi. Ja et teda enam ei hammustatud, julges ta silmi jälle avada.

Udu oli juba palju hõredam. Valgus tungis tast läbi nagu jõhvsõelast. Virvendades nagu põudsel aasal. Ja selle valge, pilkupuhaatava vinetise seest koorisid endid välja kindlad jooned, mis ühinesid kehadeks. Kujult äratuntavaiks kehadeks, nagu see must inimesepea, mille kuju Toomale hirmuergutusel kõige esmalt äratuntavaks oli saanud. Ta ei olnud mitte lageda taeva all selili määs — märkas ta —, vaid nelja seina vahel, millel lagi peal. Ja alus, millel ta selitas, oli laest madalamal ja maast kõrgemal. Ja nüüd ta silmas seal eemal lauda ja tooli ja söögi ja aknaruute. Ja peale musta pea veel üht inimesepead, esimesest veidi kaugemal. Ta suutis vahetki teha mõlema pea vahel: üks näis olevat meeste-, teine naisterahva pea. Ligemal olev köitis teda rohkem. See oli villakate kräsukarvadega tihedalt kaetud ja läikiv nagu karakullnahka kasukakrae. Ja suur ja raske ja peaaegu neljanurgeline. Kus karvad lõppesid, sealt algas helevalge peenike ihunahk. Missugune kõrge, kumajas, luuläikega laup! Kui pea kõrgemale tõusis, tuksatas Tooma hingest läbi kerge juga midagi ärritavat: ta pilk oli kokku puutunud kahe mustjalt hiilgava munaga, mis keerlesid valge ümbruse sees — kahe suure, päriva, uuriva silmaga. Toomas kordas vaadet ja kuum tusk asus ta hinge ümber, iseäralik hirmuaim heitis lasudes ta rinnale. Ta ei vaadanud enam neisse silmisse, vaid tõstis pilgu üles lakke. Ta pidas hinge kinni ja püüdis hoiduda iga liigutamise eest. Ta tundis oma külje kallal nabitavat ja näpistatavat, pistjad käisid tal paar korda küljekontidest südameni. Siis jäi kõik soiku. Soojus asus viluduse asemele rinna ja külje ümber. Musta pea tume vari kaugeneks pisut, tõusis kõrgemale. Ja nüüd kuulis Toomas esimest korda häält, inimlikku häält. Mida hääl ütles, seda ta ei mõistnud, sest ta kohkus. Aga hääl ütles veel mi-

dagi — valjemini, selgemini, ja nüüd sai ta ka sõnast aru.

„Kas märkate juba, et olete jälle elavate kirjas?“

Toon oli madal, põrisev, aga usaldust-äratav. Toomas oleks pidanud küsimusele vastama — see oli lahkesti kutsuv, kerge naljasuhkruga üle riputatud. Ent Toomas ei saanud vastata. Tal polnud seks ka mahti. Sest sõna „elavate kirjas“ hakkas nagu musta seina tagant, pimedusemüüri seest midagi välja rebima, mis sulges Tooma suu, ajas ta ihukaarvad püsti, keskendas kõik ta meeled ja mõtted sesse nähtusse. Pildikatken did tuksatasid pimedusest nähtavale — ääred, nurgad, keskpaiगतүк id paiknesid hüpates kokku, puudulikult, poolikult, aga tekitades ikka suuremaid jagusid, juba aimu andes täispildi sisust. Aga liitumine kestis üha edasi, pilt täienes valmis, sai valgusepaiste kasvamisel selgemaks ning kujukamaks. Tooma aju, mis valvas värisedes protsessi arengut, võis varsti iga üksiku rühmitise maalil seletades ära tähendada, mõtlemise järje kaupa, sisu loogika järgi: küla — võõrad mehed — mõis — rüüstetöö... Siis, lühikese tühja vahe järel: soldatid — kinnivõtmine — äraviimine... Ja kohe seepeale nagu raksatus äikesepilvest, aju hangutav, verd tarduma panev lõpp, millest oli Tooma mälusse viimane silmapilk nagu sisse põletatud: püsside praksatav tõus ja väljasirgumine. Järg puudus. Pilt oli otsas, tundudes poolikuna.

Aga järjest räägiti siin. Järjest, mida ta ise ei tundnud, mis selle eel oli käinud, mida ta praegu nägi algavat. Järjest, mis ei olnud lõpp, mitte igavene öö, vaid, nagu nüüd näha, pimedus enne uuesti tõusvat valgust. Surmale järgnes imelikul kombel elul Sellest aru saada ja uuesti alanud elu kalliks tunnistada oli Tooma ajule välgukiirune silmapilgutöö. Ta hing asus kõige jõuga, kõigi oma liikmete ja harudega elutunde, elumõiste ümbert kinni, nagu uppuja lainetest leitud pilpa ümbert. Uks rakuke ta ajus kõverdus hädaohu tumeda aimduse all, mis ähvardas seda uuesti võidetud elu, ja kohe oli Toomal meele-erkust viimase vastu abinõu otsida. Ta pidas suu kinni, ehk ta küll oleks

jaksanud rääkida. Ta jättis küsimusele, nii sõbralik kõla kui sel ka ei olnud, vastuse andmata. Ta kartis vastates kuidagi eksida, midagi lausuda, mis oleks ta kallile varale kahjulik. Ta märkas tarvilikuks pidada vastuse üle enne vastamist mõelda. See nõudis aga aega, sest olukord, millest ta enda leidis, oli plahvata-vuus. See nõudis nii palju aega, et küsija ei püsinud vastust ära oodata, vaid jättis kinniste silmadega vaikija rahule.

Toomas kuulis oma ümbruse vagusaks jäävat. Veel mõne aja peitis ta ennast ja oma saladust suletud laugude taha, siis tõstis ta neid piiluva pilgu jaoks jälle püsi. Ei ühte ega teist pead enam. Ta laskis luurava vaate oma valenda-vat rinda ja hallilt kaetud alumist keha mööda alla libiseda, kuni seda peatasid kaks kul-laselt kumenda-vat muna. Need kerkisid tema jalgade kohalt kõrvuti üles. Ta rõõmustas leiust, et need olid raudsängi vasksed sambanupud. See kinnitas tema endist kergelt vilkuvat tunnet, et ta puhkas voodis, et ta viibis toas, et aknast paistis valgus sisse, et tu-based tarbeasjad, mida ta silm esmaltki oli seletanud, olid siin tõesti olemas. Ja et ta arvas hädaohu seda-puhku möödas olevat, lõi ta silmad korraga laialt lahti ning hakkas neid julgesti tarvitama.

Vähem kui udu oli kadunud — ta nägi kõike, mis näha oli. Põnevusel rebenevale küsimusele: kus ma olen? sai ta vähemalt selle vastuse, mis silm talle võis anda ja mida ta järelduste abil peagi täiendas. „Haa-vatud oled” — ütles ta enesele kähku — „ja sind põe-tatakse siin.” Aga kus see „siin” peaks olema? Kelle tuba see on ja kes põetab sind? Ja kunas — kirevase päralt! — said sa siia?

Uus hoog ärevust asus õhetavalt ta hinge ümber, ehmatas takistas ta südame noort tuksumist. „Kelle meelevalla all sa oled?” karjatas temast äkitselt läbi. Ja kui ta nüüd räpakalt otsiva hirmupilguga silmad paremale ja pahemale poole lõi, kuna ta siia maani üksnes üles- ja ettepoole oli vahtinud, ning mõlemal pool enese sängi kõrval veel kaht raudvoodit nägi, milles kummaski puhkas kah inimene, siis tundis ta korraga selguse ja valguse, mis ta meeli oli ümbritse-

nud, uuesti kaduvat, ning selle ja järgneva mälestuse vahel paiknes jälle must vööt.

*

Aga mitte lai. Ja mitte tihe. Nagu hämarikulõime sisse löödud koidukude suvisel ööl. Rabelev jõud võit-silmapilkse nõrkushoo. Juba läbi tuhmi varju märkas Toomas tõusvat kuma — ta mõttevark hakkas liikuma, enne kui meeled panid ratta käima. Sul on kaaslasid — ütles ta enesele — ja need puhkavad samuti sängis. Järelikult on nad haiged nagu sinagi. Oleme aga kolmekesi sängis haiged, siis on koht, kus viibime, haigemaja. Või pole need kaks vahest mitte haiged, vaid magavad ainult siin toas? Haige oled ehk üksnes sina? Sel puhul — sel puhul — — Toomas hakkas ruttu aru pidama, ta tundis oma meelekohti kiiresti tuksuvat, nagu kellavark tiksus tal kor-rapärasel käigul pealuus — — sel puhul oled ehk — soldatite kasarmus? Samade kasarmus, kes...

Vajadus jõuda selgusele, kindlale teadmisele haaras vapustava käega ta mõistuse ümbert kinni... Ja jälle teadis ta silmapilk, et ta selgust otsides peab ettevaatlik, tagasihoidlik, kaval, salalik olema. Talle tuli meelde loetud looke, kuidas keegi, kes oli teinud enese surnuks, pääsenud lövi käest. Ja veelgi mõni pääsemis-ime tuksatas ta malust labi. Oletuse vastu, et ta on kadunud — selle uuesti võidetud kalli eluga siiski kadunud, — selle palju lähemal seisva oletuse vastu puikles kõik ta seesmine tundmusevägi, selle arvamise vastu tõstis ta mässu. Surm oli ta oma käpa alla vajutanud nagu lövi maharabatud küti. See oli talle kindel. See oli tõsiasi, mida ta selgesti maletas. Aga niisama kindel tõsiasi oli nüüd, et ta selle käpa alt eluga oli pääsenud. See oli kordaläinud ime. Miks ei võinud ta põõsa taga väritseva lövi meelevalla alt veel kord pääseda? Esimene ime oli sundinud ilma kavaluse abita — teist upitab ehk kavalus takka. Ja siis veel see siretav, võimalus: vahest ei olegi lövi enam lähedal, vahest on tema meelevallal ainult põh-jendamata kartus!

Igatahes — ettevaatlikult, kavalasti! — Toomas pööras padjal puhkava pea kulmude alt piiluvate silmadega pikkamisi paremale poole. Sängis, mis seisis sammu kolm tema omast eemal, pikutas halli vaiba all karvane mees, kelle pikk must habe nagu leht-tubaka viht teki veerele oli pandud. Kitsa valkja vöödi seest, mis jäi habeme ja otsmiku peale langenud juuste vahele, vaatasid kaks naeruläikega silma Toomale vastu ning punakast august habemes kostis korraga lahkesti:

„Tere ka, külanoormees!”

„Tere, tere,” vastas Toomas rõõmlikult tuksataval südamel, sest võõra eesti keel ja sõbralik toon puhusid talle koduselt vastu.

„Noh, kuidas tervis on?”

Ahaa, mõtles Toomas, nüüd vaja targu kosta! —

„Ei ole väga viga, aga kuidas käib siis teie käsi?”

„Käsi käib hästi, aga näe jalga ei käi enam!” krussitas muhelus musta habet.

„Noh, eks ta parane ka —”

„Mis ta, vennike, paraneb — polegi teist enam!”

Ja habemik lõi vaiba ääre üles ja näitas Toomale valgete sidemeté sisse mähitud jamedat, pikergust tompu, mis tal pahema jala asemel ulatus ülemise keha küljest parema jala põlveni.

„Või maha võeti teinel!”

„Maha neh! Põlvest saadik maha —”

Toomal ei olnud aega imeks panna, kuidas inimene, kel jalg maha võetud, ise veel nii heas tujus võis olla. Ta tundis sündsast rada selguse poole oma jalgade all ja ihkas õhinaga seda mööda edasi jõuda. Seni oli kõik ootamatult hästi läinud — iga koputus hea õnne peale käis tõele pihta.

„Kas siis tohter muidu ka parandada ei saand?” küsis ta.

„Põletik lõi sisse — mine veel paranda! Oli ka nii ära muritud, et aina narmendas — luu mitmest kohast väljas...”

„Kuida see õnnetus teile siis juhtus?”

„Jäin vankri alla. Kaks ratast jalast üle. Ränk koo-rem peal. Mis võis seal inimese ihust järele jääda!”

„Kustpoolt mehi olete?”

Jalatu mees nimetas valda, mis oli Tooma kodukohast kaunis kõrval.

„Noh, eks siis otsind aegsasti arstiabi, enne kui pahaks läheb?”

„Jah, vennike, kust sa otsid! Maal meie ligidal toht-rit pole — linn veel kaugemal — kas või sure! Alles kui viimane häda käes, lasksin enese vankrile tõsta ja siia vedada.”

Pagana mees! mõtles Toomas. Miks ta nüüd ära ei öelnud, kuhu ta enese laskis vedada! T. kiriku juures elab tohter, P. alevis elab tohter ja linnas on arste ja haiglaid nii palju! Mida Toomas aknast nägi, see ei seletanud, kas tuba, milles neid põetati, oli maal või linnas. Ruutude taga kõikusid raagus puude mustjad oksad sügisese tuule käes — see oli kõik, mis silma puutus, ja puud kasvavad nii linna- kui maamajade aias.

„Kui palju on teilt siis linna maad?” päris ta.

„Kolmkümmend versta tuleb ära.”

„Ja T. kiriku juurde?”

„Kakskümmend kolm, aga sant tee.”

Ahaa, — lendas Tooma kärmestitöötavast peast läbi, — siis oleme P-s, sest see asetseb kauguselt mõlema vahel ja hea maantee ääres...

„Kui kaua te siin P-s siis juba olete?”

Ai, see oli väärsamm!

„P-s?” küsis musthabe. „Ega's me P-s ei ole!”

„Linnas, tahtsin oelda!”

„Saab juba kuu aega. Ootan oma eite täna-homme linna tulevat.”

Linnas siis! mõtles Toomas. Ja nähtavasti mitte mõnes sõjaväe hospitalis, sest kuidas oleks see talumees niisugusesse saanud! Aga mis põetamispaik see on? Toomas oli kord käinud linna avalikus haigemajas üht oma valla haiget poissi vaatamas; ruum, kus Jaan siis oli viibinud, oli mitu korda suurem kui see, kaks pikka rida sänge haigetega sees. Siin aga — ta pööras pea ka vasakule poole — ainult neli voodit. Toomas riivas seejuures oma teist naabrit tunnistava pilguga.

See oli nelja- või viieteistkümne-aastane kahvatu poiss, kes vastas ta vaatele teraste silmade ja rõõmsa näoga. Igavuse pärast nabistas ta hammastega oma vaiba serva kallal ja lõi varvastega teki all kõpsu voodi otsmiste raudvarbade vastu.

„Kah juba terveks saamas?“ küsis Toomas sõbrali-kult.

Poiss nokutas naeratades oma punakat pead.

„Jah, sel väikesel mehikesel pumband tohter lige-male toobi mäda seestpoolt rinda välja,“ tähendas habemik.

„Mis häda pärast?“

„Rinnanaha põletik,“ kostis poiss ise. „Haiguse ajal korjas mäda sisse... Nii suur tükk lõigati küljekon-dist välja,“ lisas ta heleda hääle ja kiitleva uhkusega, kuna ta näppudega tüki suurust näitas. „Tohter ütles, muidu oleksin surnd...“

„Lõikamise peale on nad ikka meistrid küll, need tohtrid!“ tähendas vanem haige. „Nagu minugagi. Veel paar päeva, ja mind poleks enam old... Parem juba säära jalaga kui elu!“

Toomale oli nüüd mõlema rõõmus olek täiesti mõis-tetav. Surmast pääsenud, elule tagasi antud! Igavese öö tardunud koledusest nattipidi välja kistud ja jälle valguse soojale, säravale, emalikult naeratavale pais-tele paigutatud! See oli sama määratu rõõm, mis pai-sutas Tooma enda noort põuet, mis kokku kutsus kõik jõud ta ärganud sisemuses kaitsema tagasivõidetud positsiooni, mis teda sundis hambaid ja küüsi kindla pinna sisse lööma, mis teda kandis, et teda kuristikku tagasi libisemast hoida...

Võlgnes ka tema tohtri abile oma uue elu? Vististi. Mäletas ta ju, kuidas surm oma vägivaldse käpa talle peale oli vajutanud. Sellele silmapilgule järgnev olek, millesse ta oli sattunud, oli kahtlemata ligidalt sugu-lane olnud surmaga, sest paljast hirmuminekusest ei võinud juttu olla juba sellepärast, et Toomas tundis enese haavatud olevat. Niipea kui ta end vähegi lii-gutas, puuris ja rebis miski südameni ulatuva kuuma joana ta rinnas ja küljes. Ja keha ja kõiki liikmeid täitis tuim, halvatusesarnane raskus, nagu oleksid nad

mingi rõhu tõttu aseme kulge kinni liidetud... Kes küll muu kui tohter oli sädemekese, mis kogemata selle surnud keha sisse oli jäänud, lõkkele puhunud. Ja Tooma peale tuli vaimustusesarnane hoog.

„Tohtrid on ikka suured mehed — ega seda või sa-latal!“ tõukas ta rinna põhjast välja, ja ta häälel oli nii pühalik-härras kõla, et mõlema kaaslaste pilgud pöör-dusid terasemalt ta peale. Nad nägid ta silmi läikivat.

Ent seega oli Toomas midagi välja kutsunud, teis-tele keele peale kergitanud, mida ta poleks soovinud: pärimise.

„Teil olla kuulihaav rinnas — kuidas see kuri lugu õieti sündis?“ küsis ühe jalaga haige.

Toomale anti nagu notiga pahe. Ta silmad löid tuld. Aga sedamaid teadis ta, et peab vastama. Kui kiiresti aju säärasel puhul töötab! Silmapilk oli nõu valmis, mida öelda, mida teha.

„Rumal õnnetus —“ kohmas ta. „Ettevaatuse puu-dus.“ — Kuid korraga sulges ta silmad ägades, nagu valuhoo all. Mõlemad kaaslaste nägid ta kramplikult kokkukistud nägu, ta kinnipitsitatud suud, ja jätsid ta rahule. Kuigi noormees valust aegamööda võitu näis saavat, jäid ta laud ometi kokku. Vist oli uni talle peale tulnud. Haigetoas valitses vaikus. Habemik vah-tis lakke. Poiss nabistas vaipa ja kõpsutas jalga.

Aga Toomas ei uinunud. Mõttevärten keris ta peas uue elavusega ringi käia. See mees teadis kuulist. Mida ta veel teadis? Kas kõik? Teadis tema, siis teadis kogu maja. Siis polnud midagi varjata, midagi salata ega kavaluste pärast pead murda. Muudkui oota ära, mis tuleb, kuis lugu lõpeb...

Toomas oleks heameelega pühkinud kihelevat äre-vusehigi laubalt, aga ta ei tahtnud enese ärkvelolekust märku anda. Ta kannatas kihelemise ära ja mõtles edasi.

Trööstiv helk järgnes mustale mõttevarjule. Ta oli ärevuses vist liialdanud. Mees teadis küll kuulihaavast, aga ta küsis ju, kuidas õnnetus oli sündinud! Ega ta oleks küsinud, kui oleks teadnud... Vahest kunts-koppi?... Ei vist. Küsimuse toon oli ju nii ükskõikne olnud, nii avameelne...

Aga tohter? Või tohtrid? Ja teenijad? ... Need inimesed, kes olid toonud haavatu siia — kes nad olid? ... Kui seda teaks, siis teaks ka — —

Tooma kinniste silmade ees hakkas korraga punakalt vudisema, loitlema, nagu kuünlaleek enne kustumist. Ta märkas, kuis mõttelõng läks lipsu, kiskus krussi. Aga veel oli ta ajul jõudu enne seismajäämist midagi soetada. See ei seisnud senise tööga hästi ühenduses, see oli kiiresti kujunev ja niisama ruttu lagunev mõlgutusekatkend, kerge ja õrn nagu vahumull: Kui nad mu elusalt maha oleksid matnud! ... Aga sel vahumullil oli saladuslik mõju. Haige tundis end järsku olevat elusalt maha maetud. Määratu raskus rõhus tal rinnale. Ta hing jäi kinni. Siis kustus iga tunne.

Teistele teeseldud unest oli saanud viirastushk, kuid tõsine nõrkuseuni.

*

Sellest ärganud, leidis Toomas oma ümbrusel olevat uue näo. See tuli muutunud valgustusest. Sumeda valguse asemel kollakas. Seda levitas laest rippuv suur lamp, mis tõmbas ärkaja unestvõõrdunud silmad kohe enesele. Paari pika ringvaate järel, mis Toomas üle toa laskis käia, otsis ta lähem pilk mõlemat seltsimeest. Pahempoolse voodi leidis ta tühja olevat. Poiss, kelle küljekondist tükk välja oli lõigatud, istus toolil väikese laua ääres ja lõmpsus valgelt taldrikult valkjat vedelikku. Ta oli riides. Ainult vest puudus. Mär gates Tooma vaadet, peatas ta lusikat suu ees, et naerata.

„Jätku lelvale!“ ütles Toomas; ta tundis end värs kemana ja vahvamana.

„Jätku tarvis!“ tuli vasakult kui ka paremalt poolt.

Toomas lõi pea kähku habemiku haige suunda. Ka see ei puhanud enam vaiba all, vaid istus, pikk hall kuub seljas, süües voodi äärel. Leemetaldrik, millesse ta lusikat pistis, leib ja pisuke liud veel millegagi olid, nagu poisilgi, süngi peatsi kõrval lauakesel.

„Eks teiegi kõht nõua juba õigust, külamees?“ tähendas sõbralik musthabe.

„Peaaegu.“

„Ega muud, kui laseme tuua... Preili käis juba paar korda vaatamas, kas uni ei hakka teil lahkuma.“

„Preili?“

„Nojah — halastajapreili.“

„Halastajaõde ikka!“ parandas poiss.

„Noh, kes siis tohib nii prostoisti öelda! Eks ta saksematele või olla õde, meile ikka preili... Siis süüa?“

„Kuluks ära,“ vastas Toomas, „aga kes meist saab minna küsima? Vahest noormees —?“

„Oo, ei sellega ole tüli midagi — mis eest on meil välk seinas!“ Ja ühe jalaga mees vajutas valgele nõobile oma peatsi kohal.

Paari minuti pärast ilmus haigetalitaja. Oma pika ja laia valge põllega, mis varjas rootsi riidest hallitriibulise kleidi eest hoopis ära, tõi ta nagu rõhkem valgust tuppä. Ka ta pikergune kahvatu nägu valendas Toomale juba eemalt vastu. Kuulmata sammul libises ta pikk, sale kuju üle ruumi. Laelambi all jäi ta seisatama ning Toomale torkas silma, kuis ta helkjas sile pea lõi kullaselt kumendama, pikk otsene lauk eredalt valendama.

„Juba kolmandal mehel ka nälg käes, preili,“ ütles musthabe.

Sedamaid sigis helendav põll Tooma süngi ette. Kui Toomas vajutas pilgu tema üle kummarduvale valgele näole, vaatasid talle kaks suurt sinist lilleõit läikivalt vastu. Ja nüüd avanes pikergune punane õis nende all, naitas valgeid tolmukaid ja Toomale kostis mahe, mesine kõla kõrvu:

„Taevale tänu, et olete juba nii kaugel! Kui haige toitu tahab, siis on tervis tulekul... Soovin teile õnne, Toomas Marjapuul!“

Ja Tooma laubale laskus kerge, pehme käsi. See näsi ajas Tooma põue sooja täis, nagu hääli oli ajanud ta rinna kõla täis. Ta ei märganud midagi vastata, muudkui vahtis ja kuulatas ja tundles. Siis lahkus käsi jälle, valge nägu kaugenenes, kumendav põll libises eemale ja sale kuju liikus kuulmatul sammul, nagu ta oli ilmunud, jälle läbi ruumi, kuni uks ta Tooma vaate eest kustutas.

Aga ainult viieks minutiks. Siis tuli ta söögiga. See peen, õrn, valge ilming, mis ajas Tooma imetlema, millest ta nii ligidalt enese juures kunagi polnud näinud, mis tema meelest senisesse umbrusepilti nagu hästi ei sobinud, — ta kerkis uuesti ules, kandik toitodega kaes. Ja hakkas Toomast ummardama. Karmesti ja osavasti. Naerunäol ja jutukail silmil. Road asetas ta nii kauaks Tooma sangi kõrval seisvale lauakesele, kuni ta haige, teda õlgadest upitades, istukile oli aidanud ning padjad, millele ta tühjast sangist lisa tõi, seljatoeks pustakalt kohevile oli seadnud. Ise haalitses meelitavalt nagu lapsele: „Sooo — — sooo — — nõnda — — nõnda,” ja päris, kui Toomas varjutas korraks nägu, kaastundlikult, häda vastupaiste palgel: „Ai, kas oli valus?” Siis paigutas kandiku toiduga Tooma süle pandud padjale ja küsis, kas ta saab tema abita süüa.

„Küll, preili, küll!” vastas Toomas elavalt.

„Õde Emma hüüdke mind!” õiendati naeratades.

Toomas häbenes. Mitte nii väga sellepärast, et preili teda ümmardas, vaid rohkem sellepärast, et ta oli preili ees särgiväel. Usna tõmbilt võttis ta seetõttu lusika kätte ja kaunis tõmbilt läks söömine üldse, nii kaua kui see naisolend ta lähedal seisis, mis aga õnneks kaua ei kestnud. Õde Emma läks taas ära, kui ta kõik korras nägi olevat, soovides haigele head isu.

„Hea inimene, väga hea inimesel!” kiitis habemik külamees, kes oli söögi lõpetanud ja enese kahe toolitoe najal tervele jalale püsti ajanud, nagu harjutades end oma ühejalalise tuleviku vastu. „On ikka sakstegi seas häid inimesi. Mitte põrmu uhkust — õde mis õde!”

„Halastajaõde,” kohmas Toomas, nagu meeldiks talle see sõna.

„Päriselt,” kinnitas musthabe.

Toomal oli tundmus, nagu suriseks talle värsket verd südamesse ja soontesse. Mingi lahedus laiendas ta põue. Ta vaimu ees avanes nagu tänav.

„Ja tohter?” küsis ta.

„Neid on siin mitu. Meie juures käib peaperemees ise —”

„Peaperemees?”

„Nojaa — see, kelle kliinik see on. See'p see lõikabki. Suur lõikaja teine...”

„Ühel võtt soolikad välja — need olid sassi läind —, parandand ää ja õmmeld kõhu jälle ilusti kinni,” jutustas poiss lapseliku õhinaga.

„Tohoo — kas elama jäänd?” küsis Toomas, lusikat poolel teel peatades.

„Elama jah!”

„Kuda siis!” kinnitas ka musthabe tagant, kuna ta toolide vahel oma poolikut jalga õõtsutas. „See puksida ju kõik välja, mis inimesel ihu sees on, kopsud ja maksad ja neerud! Küll halastajapreili teile vestab, kui küsite... Ühel raskejalgsel naisel,” habemik tasandas natuke häält, „— seda rääkis mulle üks haige teisest toast —, ühel naisel lõigand teine lapse kõhu seest välja, ja mõlemad elus — naine ja laps!”

Toomale tuli suur himu tohtrit näha saada.

„Kas ta peaks tulema täna meid veel vaatama?” päris ta.

„Küllap vist. Kui mitte meid terveid, siis ometi teid haiget.”

Nüüd oli Toomal midagi oodata. Midagi huvitavat ja ühtlasi erutavat. Midagi, mida ta ihaldas ja ühel hoobil nagu kartis. Ta meelest oli, nagu seisaks ta suure otsustava silmapilgu ees. Ärevus kahandas ta söögi-isu, puru hakkas tal suus kasvama. Varsti pani lusika ja saiatüki käest.

„Niisama vähe?” küsis naaber.

„Ei libise veel,” naeratas Toomas, hakates kandikust kinni, et seda kõrvale tõsta, mida nähes habemik ulatas talle vastu aitava käe.

Sel hetkel avanes uks, õde Emma ilmus jälle ja tema kannul see, keda Toomas ootas.

Tema jah!

See ta oli.

Toomas tundis ta kohe ära.

Ta oli teda ju näinud!

Enam kui üks kord.

Unes? Ilmsi?... Unes ja ilmsi!

Tema peast tundis ta tema ära... See pea oli

olnud kord murdja, kord inimesesööja pea. Ja nüüd ta oli surmast päästva imetegija pea.

See vägev pea, mida kandis tore kõrge keha laiade õlgade vahel, tuli Toomale nii lähedale, et viimane selgesti võis näha hõbekiude juuste käharsalgukestes ja kortsukeste võrku valges näos. Ja siis nägi ta jälle neid öötumedaid, sametlaikega suuri silmi, mis talle ennemalt kord olid hirmu peale ajanud, mille pilk talle nagu salapärase vardaga hingesse oli torganud. Ja nüüd tundis ta selle suure neljakandilise, kräsupea, selle marmorkivise näo ja nende mustalt hõõgivate silmade all kartust, käärivat kartust, kuid selle sisse segines rahustades ja julgustades veel teine tundmus — tundmus, milllega teretatakse imetegijat! Imetegijat ja elupäästjat...

Aga nende tundmustega seltsis veelgi uue maiguga lisa, kui imetegija, võtnud Tooma sāngi ees istet, korraga häält tegi. Ka see metalselt kõmisev hää! oli Toomal enne kuulnud, isegi selle ajutine pehmendatud, soendatud kumin. Aga mulje, mis ta temast nüüd sai, oli sel selgusel uus. Tooma süda lõi puhkema. Ta oleks meeleldi suudelnud selle mehe kätt.

"No Marjapuu, ega ole enam tervise pärast kurta?"

"Ei ole, tohtrihärra."

"Võiksite ehk varsti kosjagi minna?"

"Peaaegu," naeratas Toomas.

"Ega te mind ilma kosjaviinata jäta?"

"Ei, tohtrihärra, — esimene käik ikka terviseandja juurde!"

"Eks näe — tänamatu te just ei ole!... Aga katsume nüüd järele, kas pulmadeks tervist ka jätkub."

Ta pistis Toomale pisikese soojamõõtja kaenla-auku ja kääpas ta käerandme pihku, kuna ta teise käega vestitaskust kuldkella tõmbas. Tõsise näoga, nagu ta oli naljatanud, jäi ta nüüd ka kella peale vahtima, silmade vahel kaks mõttekortsu, luulaikega laubal paar pikka uurimisvagu.

Kuna Toomas sel vaikselt vaheajal tohtri kuninglikku pead silmitses, mille nurgeline mudel ta omaniku järsu, kräbeda oleku ja tragi liikumisega nii ühte käis, tundis ta suurt julgust endale põue kogunevat, mis ära

pühkis iga vastupidise tundmuse. Arsti kondisest käest, mis liikumata rahuga ta rannet ümbritses, voolas Toomale iseäralik vaikne võimutunne liikmeisse, tervisetunne, mis pani talle arvamuse pähe, nagu võiks ta juba praegu valuta ja nõrkuseta jalule tõusta. Ta silmad löid läikima. Liigutuseõhin paisutas ta põue. Teist korda lähenes talle lapsik käesuudlemiskiustus...

"No ei," ütles tohter, kui ta kella ja varsti seepeale ka soojamõõtja jälle oli ära pannud, "pulmatantsust teeme alles edaspidi juttu. Teile, on rahu vaja, Marjapuu, rahu ja und. Ärge juttu ajage, ärge pead murdke!"

Ta pöördus siis lühikeste küsimustega Tooma kaastelaste poole, soovis haigetele head ööd ja läks. Tema kärmest kindlast sammust jäi nagu raydne kajakumin tuppa maha.

Vahepeal oli öde Emma kuulmatul talitusel haigete söögiriistad välja viinud ja hakkas nende sānge öö vastu kohendama. Kui ta järjega Tooma juurde jõudis, leidis ta selle näo olevat naerukil, silmad jutukil. Öde vastas talle lahke pilguga. Sellest ei olnud aga Toomale küllalt. Ta tundis tungi midagi tohtrist kõnelda.

"Tohtrihärra räägib väga selget eesti keelt!" ütles ta rõõmsalt.

"Jah, ta on maal üles kasvanud," vastas haigetali-taja. "Tema papa on kirikuõpetaja ühe maakoguduse peal."

Väikese vaheaja järel jätkas noormees, kõigest näost naerdes: "Ja naljagi teeb! Ajab haigegi naermal!"

"Jaa, doktor Grauensfels armastab oma haigeid."

Toomas tahtis veel midagi öelda, aga halastajaneitsi ähvardas teda näpuga:

"Mitte juttu ajada, Marjapuu! Tohtrihärra keelust ei tohi üle astuda! Homme jälle!"

See imeilus emalik-murelik ja ühtlasi kelmikas näputõste kõditas Toomast nii väga, et talle tuli hetkeks poisikeselik vallatustuju peale. Ta ei kõnelnud küll enam, aga ta varitses itsitavate pilkudega talitava naisterahva väledaid kehaliigutusi, kuni viimane, lõ-

pule jõudes, minekut tegi. Kahjutunne seeülesil Tooma korraga jälle tõsiseks. Ka oli laelamp kustutatud ja väike öölamp laual andis nii vähe valgust. Oo oli Toomale praegu vastik. Ta ohkas.

„Head ööd!”

„Head ööd!”

Tooma vastus oli nukker ja pahane.

*

Kuid pool tundi hämarat vaikust — ja unine rammetus sai haige üle peremeheks. Senine jõutundeline elavus lõi ümber väetiks nõrkuseks. Toomas saatis mööda unenäota ja ärkamistest takistamata öö. Valge oli ammugi väljas ja mõlemad kaashaiged juba ärkvel, kui kosutav uni Tooma laugudelt lahkus.

Täna oli ilm selge. Päikesepaiste ujus täie säraga aia raagus puude ümber. Tuppa tungis ta poolviiliti, heites valkjashalliks vaabatud seintele kuldseid tahvleid, milles kihisesid kõikuvate puukoste varjud nagu üksteisest läbi looklevad ussid.

Toomas pani tähele, et ta silm seletas täna asju ümberringi paremini, et asjadel oli nagu loomulik, lihtsam, tuttavam nagu kui seni. Mis oli udutavalt, moonutavalt, luuletavalt nähtuste ümber heljunud, see oli nüüd kadunud ja aset andnud kainele, selgele labasusele. Tuba ja tarbeasjad ümbruses, mõlemad kaaslased, lõhn ja valgus ruumis — kõik koondus üsna tavaliseks uudsuseta olukorraks. Ja mida ta täna selle poolest tähele pani, jäi maksma ka järgmisil päevil.

Iseäranis selgesti märkas Toomas enda nägemismuutust öde Emma najal. See naisterahvas ei levitanud tänasest hommikust peale endast mitte enam seda valgusekuma nagu esimesel korral, vaid kuma seest oli välja koorunud hälli kleidi ja valge põllega pikk blond naine, keda Toomas ilusaks ei võinud tunnistada, kuigi talle meeldisid neiu sõbralik-lahke nagu ja sinised mõtleavad silmad. Toomas tabas enese ka veel sellelt, et ta oli öde Emmat pidanud nooreks, kuna ta nüüd juba eemalt nägi, et neiu seisis kaunis kupses eas. Ja kui ta oma peene valge näoga haigele ligemale

tuli, silmas viimane sellel — kinnituseks oma tähelepanekule — õrnu, kergeid salakriipsukest, nagu poolkustunud linnujäljekesi lumel.

Ainult tohtri isiku ümber oli paiste. Ka täna veel. Täna ja edaspidi. Kui tema kõrge, tugev, kindlajoone-line kuju selle suure, uhke, nagu kivist tahutud peaga tuppa ilmus, siis oli Tooma meelest, nagu tooks ta enesega kaasa helgi, mille silm arvustamata pidi vastu võtma, mõju, millele meeled sõnakuulelikult pidid alistuma. Ja kui see mees oma järsul, murtud kombel sõna ütles, siis lõi see sisse, tungis sügavasti mällu. Ja kui ta haigete kallal oma osavaid, kindel-julgeid käsitsusi tegi, siis tundis Toomas enese olevat mingi jõu meelevalla all, millele ta nime ei mõistnud anda.

Sel selgel hommikul nägi Toomas esimest korda enese ja oma kaaslaste haavu. Tohter, valge rüü seljas, tegi nad järgemööda sidemeist lahti, silmitses ja katsus neid, pani Tooma omale rohtu peale ja sidus nad jälle kinni. Aga mitte haavad ei huvitanud Toomast, vaid arsti tegevus. Ta nägi tohtrit külma rahuga, kergel liikumisel, nagu mängides nende kallal talitavat, ja Toomale tikkus peale elav soov seda kunstnikku kord näha saada, kui ta inimest löikab, kui ta oma terariistadega elusa olendi lõhki sähvab, ta surma suhu viib, et teda sel kohutaval teel päästetult elule jälle rüppe visata. See nähtus ei võinud, arvas Toomas, suuremat kohutavat olla. Läks ju kõik kunstniku rahuliku, külmaverelise osavuse ja väledusega — mitte liiga palju teisiti kui praegune haavaravimine. Ja tal seisis korraga kujukalt vaimusilma ees, mida ta tohtri suurtest löikamistest oma kaaslastelt oli kuulnud.

Järgmistel päevadel oli Tooma tervislik seisund kord parem, kord pahem. „Täna olen teiega rahul, Marjapuu,” kuulutas arsti suu uhel, „täna pole ma teiega mitte rahul,” kuulutas see teisel hommikul või õhtul. Ja Toomas hakkas tähele panema, et tohter polnud temaga enamasti siis rahul, kui tema — haige — muremõtetega pead oli murdnud, kartustunnetega südant vaevanud. Aga selle vastu polnud parata. Need mõtted ja tunded tükkisid haigele ikka jälle uuesti peale, lühemate ja pikemate vaheaegade jarel, niihästi päeval

kui öösel. Ta sattus nagu tigidate hagijate kätte, kui ta imelik olukord talle meelde tuli, kui ta enesele kõige kohta, mis talle veel tume oli, küsimusi hakkas ette laduma, arvamisi püüdis soetada.

Mida teati temast siin, mida teati temast väljaspool? Ta uskus, et ta saab terveks — tohter tahtis teda ju nähtavasti terveks teha ja selle suure tohtri käes oli see võimalik. Aga mis siis?... Mis sünnib, kui siin tõtt teatakse? Kas lastakse teda vabalt minna, kuhu tahab, või antakse nende kätte tagasi, kelle käest ta mingi ime läbi oli pääsenud?... Või kui siin tõtt ei teata, või jälle, kui siit teda karistajate kätte tagasi ei anta — milline saatus varitseb teda väljaspool? Eks olnud ehk silmi nägemas ja kõrvu kuulmas, et ta siia toodi, kuigi toojad — need võisid olla ainult heatahtlikud inimesed — seda salajas püüdsid pidada!... Teab aga võidul olev võim nägijate ja kuuljate kaudu tõtt — kuidas kujuneb asi siis? Kas lastakse teda ehk vaid terveneda, et teda haigemaja ukse ees jälle püside vahele võtta ja uuesti hirmsa saatuse alla heita — nüüd aga põhjalikuma tagajärjega — —?

Asjata katsus Toomas tohtri ja haigetalitaja näost, pilgust, tähendusist mõistatada, mis neil teada. Iga selgus jäi saamata. Kumbki ei küsinud talt midagi, kumbki ei öelnud talle midagi, kogu nende olek tema vastu oli just seesama, mis jalata mehe ja rinnahaige poisigi vastu. Ta oli neile lihtne haige nagu need teisedki. Kas võis see aga nõnda olla, küsis Toomas eneselt, kui nad tema imelikku lugu teadsid? Inimene on ju inimene — kuidagi ometi, nii kogemata, pisut sinnapoolegi — peaksid nad märku andma! Ja ta hammustas meeleldi kinni tõenäolisemast võimalusest, et nad ei tundnud tõtt. Miks nad seda aga ei tundnud, see küsimus jäi muidugi lahtiseks, selle kohta võis Toomas enesele ainult kõikuvaid arvamisi soetada.

Oma mõlema kaaslaste mitteteadmise kohta jõudis ta seevastu varsti kindlale otsusele. Nende mitmel puhul pillatud märkustest selgus, et Toomas ühel heal päeval kui kuuliga haavatud meelemärkuseta haige oli siia sängi kantud, kuna tema haav enne lõikamisruumis

järele oli vaadatud, puhastatud ja seotud. See oli kõik. Ja enda rahustuseks kuulis Toomas, et õde Emma sel puhul habemiku küsimuse peale, nagu Toomas isegi, kah midagi „õnnetusest“ oli maininud, lähemat seletust andmata, milleks juhtumisi polnud parajat mahti. Sellest nii lähedal seisvast vastusest ei selgunud haigetalitaja enese teadmise või mitteteadmise kohta muidugi midagi, aga jalata mees mõtles kahtlemata mõnele harilikule püssiõnnetusele. See sai ühel päeval ka kõigiti kindlaks, kui habemik küsis Toomalt, kas püss ta enese käes lahti läinud või lasknud teda keegi teine kogemata.

Toomas oli igaviisi püüdnud hoida, et jutt sellele asjale ei kalduks; tarvitades tohtri kõnelemiskeeldu ettekäändeks, oli ta oma kaaslastega üldse vähe rääkinud. Aga seekord ei olnud vastuse eest enam pääsu. Ta võttis siis õnnetuse enese süüks ja luiskas selle sündimisest mõne lühikese lausega tavalise lihtsa lookese. Nõnda oli vist kõige parem. Just vaikimine või põiklemine oleks kahtluseks asja andnud.

Oma kaaslasist jäi Toomas aga varsti ilma, nii et ta kartus vale lühikeste jalgade pärast aluse kaotas. Habemikule tuli eit järele ja viis ta koju ühes ilusa uue puujalaga. Paar päeva hiljem lahkus ka terveks saanud poiss kliinikust. Toomas jäi nelja sängiga haigetuppa päris üksinda.

Ega tea, mis nüüd tuleb, — mõtles ta. Üksindus toas valitsev vaikus ja liikumatus tegid ta rahutuks.

Aga midagi ei tulnud.

Kõik jäi vana viisi.

Hommikuti ja õhtuti ilmus tohter teda vaatama, mitu korda päevas käis õde Emma teda talitamas. Mõlema olek oli endine. Tohter pillas oma järsk-lühikeste küsimuste sekka mõne karastava naljasõna. Õde Emma kõneles oma pehme, vagusa häälega kussutavalt, nagu tal viisiks oli. Tohtril oli alati rutt taga — tuli ja läks. Õde Emma viibis kauemini, ent mitte nii kaua, et Toomal temast tunduvat seltsi oleks olnud. Kuid

Toomas õppis üksinduse rahust, mis nüüd ta ümber valitses, varsti lugu pidama. Tal oli hea. Ta tundis end selle rahu kaisus kosuvat. Turrutav vaigistus laskus ta üle. Ta mõtte- ja tundevärk töötas korralikumalt, puhunud, koondunud jõuga. Esiotsa heidutas teda pisut veel igatsus omaste järele; ta ootas, et nad tuleksid teda vaatama. Ei olnud ju naljalt arvata, et isa ja vöörasema ning õde ja õemees tema siinolekust ei teadnud, kuigi nad — mida jällegi raske oli mõelda — ise tema siin- toojad ei olnud. Aga see ootus jäi Tooma põues teatavateks ajajärkudeks ikka jälle soiku, taganes eemale, sest teine, palju sagedam uhtus temast üle. Sellest hoolimata, et see teine leidis kustutust.

Toomas ootas tohtrit.

Kaks korda päevas: hommikul kella kümneks, õhtul kella kuueks.

Juba varakult hakkas ta kella vaatama. Ummargune kollane laevakeil tiksus tema vastas seinal. Kui see enne lõunat üheksa ja pärast lõunat viis oli loonud, virgus haige kehkvile. Ta silmad usutasid iga kümne minuti takka kella sinist, kiililäikega minutinäitajat, ta kõrv hakkas kuulatama uksetaguseid kõbinaid. Ja mida lähemale nihkus oodatud tund, seda kõrgemale kerkis haige pea padjal, seda koitvamaks lõi ta pale, seda heledamaks ta pilk. Ja kui siis ukse taga kuuldavaks said nii ruttavad, kärmed-kindlad, vedrutavad sammud, kui uks tuntud avamisviisil ja tuntud laiuse ni lahti läks ning tohtri kõrge, tammtugev kogu selle malmist valatud pea ja marmorist raiutud näoga, mida Toomas enesele igal ajal loomuliku selgusega võis meelde kutsuda, tuppa tõttas, siis lainetas nagu peig- mehelik rõõm noormehe palgel. Ta oli kohmetu ja punastas nagu häbelik kosilane, kui tohtri esimene küsimus teda puudutas. Ja ta üheksateistkümnepäevane süda tuksus nagu esimest korda armastajal, kes kohtab oma neit...

Kui ta haigetalitajaga üksi oli, juhtis ta jutu võimalikult ikka tohtri isikule. See läks tal seda kergemini korda, et õde Emma ise meeleldi dr. Grauenfelsist kõneles. Sageli võttis neiu säärasel puhul haige sängi ees mõneks minutiks istetki. Ja vestis elavalt ja ladu-

salt. Isukalt ja isutegevalt. Need olid Toomale lõbuminutid.

Ta esitas õele kõiksuguseid küsimusi.

Kui palju inimesi küll tohter lõikamisega juba surma suust on päästnud?

Neid oli kaunis palju.

Kui palju neid lõikamise tagajärjel vahest on surnud?

Neid oli üsna vähe.

Kui palju ta oma kahekümneaastase arstitegevuse vältel haigeid üldse umbes terveks on teinud?

Seda õde Emma ei teadnud, arvas aga, et neid vist küll mitu tuhat pidavat olema.

„Minu ots oli ka vist õige ligidal?“ päris Toomas edasi.

„Jaa, palju ei puudunud, haav oli väga kardetavas kohas ja teie nõrkus suur põhjatust verekaotusest. Dr. Grauenfels näris juba huult,“ naeratas õde Emma, „mis tähendab, et ta oli kitsikuses.“

„Aga asja sai siiski!“

„No tema nüüd! Talle tuleb ka kitsikuses viimaks ikka hea nõu. Selle poolest on ta kuulus.“

Toomas päris ligemalt järele mõnda imestamisväärt lõikamist, millest ta endised kaaslased talle olid kõnelnud. Õde Emma täitis ta teaduhimu ja lisandas veel mõne keerulise loo. Muu seas jutustas ta, kuidas tohter paari aasta eest ühel inimesel pealuu lahti võtnud ja laejao nagu kumera kaane üles tõstnud, et pisikest ajuvigastust kõrvaldada, mis oleks mehele vaimuhaiguse kõrval hiljem surma toonud. „Kaas“ pandud siis jälle kinni ja nahk õmmeldud ümber siidiga kokku. Trepaneerimiseks nimetatavat saherdust lõikamist.

„Ja seegi haige jäi ellu?“

„Jäi ellu ja sai terveks.“

Nagu vaga härdus heitis Tooma näole. Ta vaikis natuke aega mõttes, siis tõukas hüüdesarnase küsimuse välja:

„Tal on vist väga hea süda?“

„Tal on suur, kuldne süda!“

Toomas vaatas õele vilksti näkku.

See nägu oli nagu ehapuna poole pööratud.

„Kas tohtrihärra on veel poissmees?” küsis Toomas.

Õde Emma tõusis. Tal ei olnud enam aega. „Tohtrihärra on lesk,” vastas ta minnes, kusjuures ta käsi ühe tuhja sängi vaibast üle libises.

Toomas vaatas talle laia, sooja pilguga järele ja ümises, kui uks neiu saleda kuju tagant oli sulgunud, endamisi andunult: „Õde... õde...”

*

Tooma haav paranes korrapäraselt. Mingit halba pööret ei tulnud tervenemiskäiku takistama. Tohter tähendas peaaegu iga päev, et ta haigega rahul olevat. Oli juba päevi, kus ta käis teda ainult üks kord vaatamas, mis haigele sugugi armas ei olnud.

Toomas viitis aega enamasti plaanitsemisega. Ta mõtles viivule, mil tohter ta terveks tunnistab ja laseb kliinikust välja. Siis punuma! Eemale igast ohust selle uue eluga! Kas või tulest ja veest läbi! Ja Toomas kodus kümme põgenemisplaani varuks valmis.

Et neil seal väljas tema põdemispaik teada oleks, see Tooma kartus lõi ühel päeval kahanema. Nimelt ilmutas õde Emma suu juhtumisi jutu sees, kes oli toonud haavatu kliinikusse. Tooma isa. Mida vana Marjapuu siin poja „õnnetusest” oli pajatanud, ei tulnud haigetajal paraku kõnesse, nii hea meelega kui Toomas ka seda oleks teada tahtnud saada.

Isa siis. Tooma hea isa. Oli aga isa tooja ja toimija, siis võis loota, mida loota oli. Isa tegi ja oli teinud, mida ta mõistis ja suutis. Mida teada ei tohtud, selle varjamiseks ja summutamiseks oli sündinud, mis võimalik. Väljas ja siin. Vististi ka siin.

Aga kuigi tohter oleks teadja — üksnes temale ehk võis isa õigust rääkinud olla —, mis sest! Ega selle mehe poolt ole midagi karta. Toomas tundis teda ju. Tema suur, kuldne süda oli Toomale pandiks. Kui Toomas oma isa kõrval veel kedagi teist inimest usaldas, siis oli see tohter Grauenfels. See mees, kes ei põlanud vaeva, et rebida tundmata külapoissi surma küüsisist ja aidata väsimata hoolet jälle tervisele.

„Kuulge, Marjapuu,” ütles tohter ühel hommikul, „ma tahtsin teilt juba ammugi küsida: kuidas te selle kuuli küljeluude vahele õieti saite?”

„Eks isa rääkind tohtriharrale.”

„Rääkis, aga see oli natuke segane ja — ma olen ka unustanud...”

Tohtri suured, mustjad silmad hingasid vajutava vaatega Tooma näol. Neile vastu seista, nende alt pääseda oli võimata. Toomal oli tundmus, nagu kipuksid tal sõnad vägisi suust välja pugema. Veel peatas ta neid kinniste hammaste taga silmapilgu — siis oli ta jõud otsas.

Ta pani oma saladuse usaldusmehele sülle.

Tohter kuulatas rahulikult, pistis mõne lühikese küsimuse vahele, hoidis pilgu Tooma silmadel. Miski ei muutunud ta marmornäos. Lõpuks tähendas, jalg minekule seatud, pool-endamisi:

„Sellepärast siis kuuli tugev läbilöömisjõud... Kahest kondist läbi... Ja haava kitsus... No jaa, arvasingi juba...”

Tooma suu liikus, nagu tahaks veel midagi öelda. Ta pilk õhetas tohtrile näkku. Aga siis väristas ta taskesi pead. Ja laskis tohtri minna. Tal ei olnud minejale enam midagi öelda...

Kui ta jälle oli üksinda, tundis Toomas jõuetut lõtvust kõigis liikmeis. Ta meelest oli, nagu oleks ta kellegagi raskesti rüselnud.

*

Järgmisel päeval tuli haigele külaline. Õde Emma tõi noore talunaise tuppa. See tarvitses oma kohmetuses paarikordset julgustavat kutsumist, enne kui ukse alt kompsuvate sammudega Tooma sängi juurde astus. Ja seal ei märganud teregi öelda. Jänesesilmil vahtis aina ringi. Haiget nägi vist kõigest kõige viimaks. Ta hakkas alles siis toibuma, kui haigetajaja nad mõne sõbraliku sõnaga üksinda jattis. Kulus aga siiski veel uste ja akende poole piilumist ja kikikõrvul kuulutamist, enne kui külalise võbisev pilk haigele laskus ja suu sosistatud sõnu sünnitas:

„Elus oled, vaeneke, veel!”
 „Varsti ehk tervegi!” vastas Toomas ja kõik ta nägu naeris. Ta tõusis istukile ja kahmas õe käe pihku, mida ta tukil ajal enam lahti ei lasknud.
 „Ei meie julend seda lootal!” Nooriku silmad imbusid märjaks. „Tulin kuulama, kuhu sind on maetud...”
 „Jah, kui tohtrit poleks old... Aga istu ometi, Mari, ja räägi...! Ma ei tea ju midagi...”
 Noorik vahtis paremale ja pahemale poole, enne kui silmas tooli, mille õde Emma talle voodi äärde oli lükanud. Sügava ohkega vajus ta tooli nurgakesele. Käsi hõõrus otsmikku, mille taga kõik nii segi oli.
 „Kust otsast nüüd õieti peale hakata!” sosistas ta, suud venna kõrvale lähendades. „Mis sa nimelt tahaksid kuulda?”
 „Noh, kas teatakse... või nuusitakse... ja kas nägijaid on ja kes...?”
 „Pole meilt ega teistelt veel keegi käind küsimas,” kõneles Mari nagu palja hingeõhuga. „Eks nägijaid old, aga need kõik omad inimesed... viha täis... ei need hinga...”
 „Ja linnaviimine?... Kuidas meid kohe sealsamas maha ei maetud...?”
 „Omaksed pidid matma... Vägi läks kähku edasi... Meie rahvas, Pepu omad, Kiltri isa ja ema — kõik nuttes surnuid küüni tagant ära tooma... Mart ja Peeter — otsas mis otsas... Külmad... Peas ja kehas mitu ja mitu haava. Riided täis tarretanud verd... Aga sina? Vaatame ja vaatame. Verine küll, aga haava ei leia! Peas ei ole, kaelas ei ole. Kisume riided lahti — nüüd näeme. Külje pool rinnas pisuke sinakas auk — seljas teine, kust kuul välja läind... Teistel mitu, sul uksainus kuul! Ja ihu soem kui teistel... Isa otseti maha, kõrv südame peale... Peab hinge kinni... lõug väriseb... silmamunad kipuvad pealuust välja... „Mari, kuula sina ka, sul noorem kõrv!”... Kuulan — Issand halasta! — tuksub nagu!... Kuulan veel — tuksub tõesti... nõrgalt, vaevalt tunda... Isa — põlvili maas — nuuksatab valjusti... Ei tea, mis teha?... „Haav kinni ja koju!” sosistab minu Mart... Seon oma sitsirätiku su särgitükkidega haava ümber, kust ühte-

Marjapuu vaikis tuki aega. Siis nihkus tohtrile ligemale ja karjatas äkitselt, nagu lõhkeks tal süda
 „Teie, tohtrihärra, teie, — teie.”

lugu sooja verd niriseb, ja — koju! Mart ja isa kannavad, näod mõlemal valged... Kodu hüüab isa: „Hobune ette — vankrivahe heinu täis!“... Meie emaga paneme ruttu uued, puhtad sidemed — siis tekkide alla vankrile, — ja juba sõidab isa õueväravast välja...”

„Kuidas ta mind siia kliinikusse teadis tuua?“

„Noh, mõeld, et suures hospitalis kardetav... Küsind linnas head haavatohtrit — juhatatud siia.“

„Mis ta siin siis rääkind?“

„Ooh, tal käind teel sajad kavatsused peast läbil... Valetanud tohtrile ka ikke vale ära, aga tuli poolnuttes koju — eksinud ühe sõna pealt kogemata!... Tahtis kas või keele suust hammustada...”

„Mis sõna pealt?“

„Õeld tohtrile sinu õige nime!... Old küll teine nimi valmis mõeldud, aga tohter küsind nii järsult ja vahtind vanamehele oma mustade silmadega nii puurivalt näkku, et mõeldud nimi läind meelest ja õige lipsand suust... Valla nime õeld siis küll teisiti...”

„Ja haavast?“

„Noh, et noorem vend jahipüssiga kogemata last...”

„Vaene vana!“ naeratas Toomas. „Vist nüüd mures oma eksimise pärast?“

„Nii mures, et!... Pea teisel selle aja sees usna valgeks läind... Ei julend sind vaatama tulla, et ehk ütleb jälle midagi lollisti ja kes teab, mis sina ise tohtrile rääkisid, kui meelemärkusele ärkasid ja veel elus oled... Ajas siis mind, aga ma jäin ehmatusest haige, nii et ennemini ei saand, ja Mart ja ema arvasid, et nemad togud ehk rikuvad asja hoopis ää... No kudas sinuga siis nüüd on? Kas tohter küsis?“

„Küsis küll.“

„Jumal!... Mis sa vaene teadsid talle öelda?“

„Rääkisin tõtt.“

„Vallatu õnnetuju, mis õe ilmumisega Toomale oli peale tulnud, tegi ta silmapilguks julmaks. Talle tegi nalja teist orgi otsa ajada. Vaikides vaatas ta õe kahvatavasse nakku.“

„Kas sa hull peast olid!“ Ja Mari tõstis ristis käed endale suu ette.

"Teie mure oli asjatu," lõpetas Toomas piinamise. "Isal poleks vaja old asja salata, aga või ta seda teadis. Tohtri poolt pole mul nimelt midagi karta..."

"Kuidas? Ta ju saks!"

"Aga aus mees. Aus ja hea mees. Nagu isa haigetele. Vaeseid arstida mõnikord maksuta... Ei see mees hakka kurja tegema inimesele, kes nii imelikul viisil surmast pääses, keda ta ise aitas päästa! Seda pole mõeldagi."

"Aga ehk räägib teistele, ja need —"

"Ega ta vana naine ole!"

Varjutatud palgel vajus noorik silmapilguks mõttesse. Pead väristades ja kulmu kortsutades litsus ta siis ohke välja:

"Tead sa küll ise paremini... Ei meie seda oleks uskunud... Arvasime ikka ja palusime jumalat, et ehk mõistab nii kaua suud pidada, kui meist keegi linna tuleb, või kui räägib, siis teeb asja ka kuidagi ilmsüütaks. Püssiõnnetusi juhtub ju iga päe!"

"Ära muretse, Mari!" Toomas võttis ta käe jälle pihku. "Siitpoolt võin julge olla — seda ma tean... Ütle parem, mis nüüd väljas tehakse? Kas teeääred ja linnauulitsad on kõik kasakaid täis?"

"Oh jumal — eks neid ole kõikisuguseid liikumas!... Ja peksmisi — mahalaskmisi!... Inimesed, hirmu täis — ei julge enam linnas käia..."

"Aga läbi ikka pääseb?"

"Ei minusse juhtund keegi puutuma."

"Mari, kas sa mulle raha töid?"

"Muidugi." Noorik hakkas oma rinnanööpe vallandama. "Isa andis sada rubla ja ütles: Kui ta on surnd ja maetud, siis maksa kulud ära; kui elab ja saab terveks, siis katsugu, et kodupiirilt kaob..."

"See on mu enesegi nõu."

"Tohtrile maksti viiskümmend rubla ette. Mis ehk veel juurde nõutakse, maksa sest rahast ise tasa..." Mari poetas põuest välja sõlmitud nurgaga ninaräti ja pistis vennale pihku. "Riideid tõin sulle ka; see preili, kes mu siia tõi, laskis koti kuhugi ära panna..."

"Te olete ju päris mõistlikud inimesed! Isale vii palju, palju tänul... Ega te passi peale mõeld?"

"Mõtlesime, aga kust seda praegu saada! Oled ju surnute kirjas... Mart lubas siiski veel vaadata — vahest mujalt..."

"Ma lähen kõigepealt Narva Villemi juurde. Kui saate — saatke sinna! Kui ei — ehk leiab Villem nõu..."

"Ole sa jumalapärast ettevaatlik!"

"Teen, mida mõistan... Ega ma kõige lollim poiss ka ole!"

Nad olid veel nokkapidi koos ja sosistasid õhetaval palgel, kui õde Emma, tuues haigele süüa, neid kolmveerandi tunni pärast eksitas.

*

Järgneval ajal ei olnud Toomas Marjapuu enam uksinda lõigatud haigete ruumis. Talle toodi kaaslasi. Jodoformi vänge, ninakas lõhn täitis jälle tihedamalt tuba. Esiti kanti üks, juba mõne päeva pärast teine kloroformi-uimane põdeja Tooma kõrval olevaisse sängidesse. Nende oksendamise-ägamist oli halb kuulata, aga selle eest sai Toomas nüüd jälle tohtrit kaks ja kolmgi korda päevas näha, mis talle lapselikku rõõmu tegi. Et mees saaks mehele nii armsaks, seda poleks ta naljalt uskunud; säherdusi tundeid oli tal seni üksnes oma isa vastu olnud.

Ka rõõm enda rutulise paranemise üle tõstis ta lootustega tiivustatud meeleolu. Ta võis hommikuti igavast sängist tõusta, riided selga tõmmata, toas vabalt liikuda, akna all tugitoolis istuda, laua taga rooga võtta. See oli jälle inimese elu! „Noorus, Marjapuu, noorus!" ütles dr. Grauenfels oma valilahke naeratusega tema võimsa tervenemise kohta. „Noorus on haiguse vägevaim vastane, arsti parim abiline..." Nagu tohtri sõnad kõik, nii jäi ka see Toomale meelde, ja ta mäletas mitu aega hiljem ka veel seda, mida ta tema sõna kohta oli mõelnud: „Ilma sinuta poleks aga noorusest sulle abilist, haigusele vastast saanud. Ei ta aus mees võtagi kõike enda teeneks!"

Ja siis jõudis kätte päev, mil tohter kõige tähtsama sõna ütles, sõna, mis täitis Tooma põue nii erutavate

tunnetega. „Noh, Marjapuu,” ütles tohter, „laupäeva hommikul võite pambu selga võtta — terveid inimesi pole meil haigemajas vaja!”

Välja siis elavate ja tervete maailma! Aga välja ka senisest julgest pelgupaigast!... Toomas ei teadnud, kas ta pidi rõõmustama või kurvastama. Nagu külmalõdin vapustas teda tüki aega. Kulus pool päeva ära, enne kui ta sellele ammugi oodatud ja ettekujutatud pöördele rahulikumalt sai mõelda...

Järgmisel päeval viilis siis viimast korda oma salaplaanikese kallal. Kõik oli ette valmistatud. Pärast õde oli veel õemees teda vaatamas käinud ja talle vargsi pihku libistanud paberisse pandud asjakese, mille Toomas hiljem, kui teiste haigete uinuvad silmad järelevaatamise võimalikuks tegid, kui väga tarviliku dokumendi ära tundis, ehk see küll ta oma ei olnud. Tähtsamad põgenemistingimused olid seega joones. Et lahkumine hommikul kähku läheks, et ta kliinikust, kui tohter jumalaga jäetud, lipsti uulitsale võiks astuda, õiendas ta arve õe Emma kaudu juba eelõhtul ja pani oma riidekompsu näppuvõtmiseks valmis.

Viimase öö. saatis Toomas veidi rahutu unega mööda ja tõusis hommikul varaselt üles. Kella üheksa ajal, kui kohv joodud, pistis õde Emma oma kullakarva pea ukse vahelt sisse ja küsis, kas Marjapuu on minnekuks valmis.

„Valmis jah!”

„Tohtrihärra ootab teid juba kontoris.”

Toomas võttis kimbu, soovis haigetele head paranemist ja astus vahekotta.

„Jumalaga siis, Marjapuu, ja head õnne,” ütles halastajaõde väljas, teine jalg ülemisele korrale viiva trepi astmele tõstetud.

Toomas tahtis talle sooja tänu öelda, sõnad jäid tal aga ärevuse pärast enamasti kurku kinni. Õde Emma naeratas heldelt, pistis oma sõrmeotsakesed talle pihku ja astus siis kärmesti trepist üles.

Kontor oli kohe trepi vastas.

Marjapuu pani pambu ukse kõrvale maha ja seistas veidi, et korraldada peas tohtrile öeldavaid tänu-

sõnu. Kohendanud ruttu veel kraed ja silinud pead, avas ta ukse ja astus, müts napu vahel, sisse.

Tohter ei olnud üksinda.

Tema kirjutuslaua otsas istus sigarit suitsetades keegi mündris ja mõõgaga härra. Ukse kõrval seisis veel mõõgamehi — kaks tugevat linnavahti. Dr. Grauenfels lõpetas pristaviga puhutud lahke jutu mõne pikema lausega, enne kui aeglaselt silmad sisseastunu poole pooras.

„Tjah, armas Marjapuu,” ütles ta, kõpsides paberinoaga lauale, „see härra siin tahab teid nüüd enese hoolele võtta. Minu kohus oli muidugi ülemusele teada anda, et olete minu juures.”

Marjapuu vaikis tüki aega. Siis nihkus tohtrile ligemale, ikka ligemale ja karjatas äkitselt, nagu lõnkeks tal süda:

„Teie, tohtrihärra, teie — teie...”

VIABURI

Kolmas hommik pärast unustamata ööd, hommik, mille teraskõrdest möirgav vihkamine unest oli raputanud. Hommik nagu kaks eelmist, käima peal januneva ootuse ning nälgiva lootusega, aga juba maha-saamis-aimduse palavik õhetaval pärgel — nii kerkib ta merest ja metsa tagant ning roomab kaljudele.

Ja jälle toob ta lõhna kaasa, mis on katkune verest ja vägivallast. Muudku kui kangem on see sünnitamislõhn täna, nii kange, et linnud Kaevu puiestiku okstel uimaselt vaikivad ja inimestel rannas hing kurku kinni jääb ja rebuselt punetav päike saarestiku laugul hallid rätid suu ette on tõmmanud. Meri aga kaljukindluse¹ müüristiku ümber kahvatab mürgise lõhna all valgeks nagu sulav tina ja linna peale roheline tuka taga lan-

¹ Viaburi merekindlus Helsingi vastas, ehitatud... mitmele kaljulaiale, tõstis mässi ja tõmbas punase lipu üles. Teda vallutama saatis Isaarivõim mõned sõjalaevad. Algas vastastikune pommitamine, mis vältas ligemale kolm päeva. Kaevu puiestikust võis dramaatilist etendust ihusilmi jälgida otsekui näidendit vabaõhuteatris. Pool Helsingit käis vaatamängu „nautimas“ — ükskõiksete uudishimuliste seas nii revolutsiooni pooldajaid kui vastaseid, esimeses liigis eriti palju poliitilisi pagulasi Eestist Lätist ja Venest, nende huigas minagi. Võitluse otsustas valitsuse kasuks kolmanda päeva õhtupoolikul see juhuslik katastroof, et kindluse sõjamoonaladu lemdas teda tabanud pommi suutel õhku. Kindluse kaitsjaskond oli sunnitud alistuma... Sensuaalsed ja psuühilised elamused selle sündmuse puhul moodustavad minu „Viaburi“ sisu. — *Autori seletus tema „Kogutud teoste“ XXVII kölde eessõnast.* Vilde nimetab ühtlasi, et kavandi „Viaburi“ aine on pärit revolutsioonistaastast 1906, mille suvel ta Šveitsist parajasti Soome tagasi oli saabunud. — *Tõlme.*

geb pruunikas loor nagu kuivanud vere ja rauarooste tolm.

Ja oma hääled on sel hommikul. Sa ei tea, kas kuuled neid kõrvaga või veresoontega. Sa ei tea, kas sa imed neid õhust, merest või aimad maa alt. Seal murdus miski! Kus? Seal nuuksatas keegi! Kes? Seal vannuti ja võeti elu — seal neeti ja heideti hinge! Sina aga seisad ja otsid. Sina aga vahid ja kuulad. Oli, ja ei olnud mitte. Ning südames paisub sul midagi, mis on suurem nimelistest tundmustest — kaugem kartusest ja lootusest, kõrgem valust ja rõõmust. Ja nagu kergendaval meelehead tunneb su rind, kui kuuled, mida tõesti on kuulda, kui näed kajakat, kes karjatas, kui silmad varest, kes kraaksus, kui silmaga näed ja kõrvaga kuuled, kuis lained loksuvad ranna vastu ning taganedes sisistavad ussikeeles.

Ja oma värvid on sel hommikul. Ma näen neid, aga ma ei mõista neile nime anda. Ma seisan nende mõju all, aga ma ei oska neid seletada. Nad võbisevad ja virvendavad mu silma ees eeterpeene lainetusena, ja kui ma neid tahan tabada ja lahutada, siis leian, et nad lahutamatult on ühinenud minu tuksuva südamega, minu heitlevate meeltega. Kõik, mis seal salajalt on must ja valge, punane ja kollane, sinine ja roheline, pole mulle nähtav, vaid üksnes tuntav — värviline virvendus pakitsevat hinge. —

Siin maal on mammutite karjad maa alla vajunud ja kivinenud. Ainult nende seljad ja turjad paistavad välja muru ja sammaldunud mätta alt — hallilt ja hallikirjult, punaselt ja punasekirjult. Kus neid hiigelmammuteid kobaras koos oli, sinna tekkisid neist kõrged mäed, ja kus nad merde ei uppunud, seal nad lamavad sirutatud koibadega kõrvuti rannal, ja sa arvad veel nägevat, kuis nad ronivad ähvardava uputuse eest üles maa poole, et kaljuneda kuival elutuks, aga surematuks.

Nende selgadel seisame ja istume, vahime ja ootame. Meid on veel vähe, aga meid saab rohkem, ikka rohkem, mida kõrgemale tõuseb päike ja peseb oma verise põse helkjamaks. Ja palju saab meid, kui ka need päralt jõuavad, kel rahu oli öösel magada ja hommi-

kul kohvi juua, ja lõpuks need, kes tulevad lõbusalt lobisedes, et tunaile pooleli jäänud näitemängu edasi nautida — kui võimalik, lõpuni. Ma näen silmi, mis on õõnsad ja tuhmid uneta ööst — need on võidulootjad ühest leerist. Ja ma näen silmi, mis keerlevad selgelt ja värskelt ringi — need on võidulootjad teisest leerist. Ja kolmandad, need vahivad silmadega, mis ei tea, mida nad näevad, mis ei mõista, mida nad ootavad. Ja kõik need silmad täis vaimset ja hingelist võitlust või tais meelelist vedelust ja lodevust — ühed kahvatanud kannatajanägudes või õitsvais peremehepõskedes, teised rahulikes kõrbepalgetes — kõik on pöördunud metallises sulavuses siretava vetevälja poole, mille märjast kaisust kerkib hall hukatuseteater.

Surmarahu, hauavaikus hauduvad tema müürides. Ao-udu on laotanud tema üle valge leinaliniku, mis aegamööda hõreneb ja rebeneb, nii et tema nurgeline ja sopiline kerestik katkestatud joontes meile lähemale ujub. Mustavad müuriavaused tulevad luuravalt nähtavale, kantside vallikaared, patareide hammastikud, kahurite tumedad putkekujud poevad varjavast loorist paistmatult läbi. Kiriku kuplisibulad ida pool, kindluslinna valkjate majade keskel, on juba võidukalt selguses, muudkui nende karv kõigub veel kollakas-sinise ja roosakasroheline vahel, ja lääneservas, seal lehvitab julgustav hommikutuul vallil lippu, mille punasesse värvisse ma usun — ainult usun, sest silmale selitatav ei ole see mitte. Mäherduse võluva ilu kallab uduhõbedaga võitlev päikesekuld sellele tragöödiateatrile, mille varjatud näitelaval on juba kaks päeva kuumalt tuksuvat noort elu kustutatud! Nagu ei teaks vägistatud elu armastuses hõõguv ema oma taevalikul aujärjel midagi sellest koledusest, suudleb ta tapalinna müürid kuninglikult särama ja kroonib ta katusid ning torne välkuvate kiirtepärgadega.

Täiel valgusel, käega katsutavalt lõmitab üksnes Harakasaare kaljukantsike nagu saaki piiluv murdja meie jalge ees vees. Mustavad surmatorud tema peal, korratult sinna ja tänna sihtivate otstega, paistavad nagu vihast turri æetud karvad looma kuklal. Ja karvade vahel pugevate suurte kirpude sarnased on mun-

derdatud mehed, kes seal, võitluse vastu valmistudes, läbisegi segelevad. Ta on hüppel, see väike murdjake, ja iga kord, kui minu pilk teda tabab, on mu meelest, nagu peaks mulle juba kõrvu puutama tema lõugade matsutamine ja vahusülgamine.

Ja nüüd — nüüd tuleb läikival veelagendikul veel midagi loomataolist nähtavale — seal kaugel läänes, kus sinine taevaskokku sulab halli merega kitsas udupalistuses. Kaks musta putukat. Pikka, pikka siginevad nad veest tõusvale tõmmule tulbale, tuletornile, kõrvuti ligemale. Kas nad lendavad õhus, ujuvad meres või roomavad vett mööda? Veel ei tea seda. Veel me ei näe nende tiibu, nende koibi, nende katsesarvi; ainult nende jämedad munajad sitikakujud on tuntavad. Aga nad poevad ligemale taeva ja mere prao vahelt, nad pöörduvad ning näitavad endi külgi ja nüüd näeme, et neil on seljas mustad sarved, mille otsas keerlevad tumehallid tossulipud.

Me tunneme juba neid surmasülgavaid skorpione. Kui nad eile sellesama prao vahelt himukalt hiilides välja pugesisid, hoovas meie keskelt, meie rindade ühinenud kogust, hääletu lootusehüüd. Kumbki leer teretas surmaputukaid oma abitoojatena, oma võidu otsustajatena. Ja meie meelest oli, nagu rõkkaks võitlejate suudest kindluses sama hüüd hääleltselt üles — tuhandehääleltselt. Kuid mustad elukad avasid oma kurgud ja punase leeri eksitus sai ilmsiks. Tuli, mida nad purskasid, oli sihitud vereva lipu poole, ja meile kuuldus hingesse, nagu oleks selle lipu all hambaid kiristatud ja rusikaid kokku pekstud, teise lipu all aga hurraatatud ja tänupalveid ümisetud.

Kuna mõlemad ujuvad teraskantsid otsivad tuletorni kõrval aegamisi aset, algab suures kaljuteatris oodatud etendus. Ma pikutan kõrgel ühe raudkivi avaras lohus kui sängis, toetan pead sammaldunud mättake-sele nagu padjale ja minu meeled võidavad sigitava elavuse nagu sonijal. Ma ei näe ega kuule mitte üksnes seda, mis praegu sünnib, vaid ka seda, mis sündis eile ja üleeile — kõike, mis mul mu piinatud närvides laenguna tallel seisis. Ma täiendan, viljastan, elustan praegust endisega ja see sulab mu vaate ees ja

kõrvus harmooniliselt ühte. Aga pildiks, melodraamaliseks aktiks, mille sisu on kirju, kentsakas ja kohutav nagu muinasjutt.

Saarestikul röögivad lõvid. Kas olete kuulnud, kuidas röögivad näljased lõvid, kui nad haistavad toore, verise liha lõhna? Nõnda hinge põhjast, vabisedes kõigest kerest, peast sabaotsani, rinda ja kõri lõhestava kirega, pannes kõike oma ihurammu ja himujõudu sesse röökimisse? Nõnda ka röögivad Viaburi lõvid. Ma näen neid ridamisi rivis seisvat, mitmes rivis, kaks rivikonda vaenulikult vastastikku; nende ninasõõrmed ahnitsevad verd nuusutada ja nende pikalevenitatud kõrid kipuvad röökides rebenema; leegitsev hingeaur, mis pahvatab nende lõugadest, lööb keerlevate keradena taeva poole ja hõreneb õhus valgeiks pilvetor-tideks; hää! aga, mis kõrgib nende kurkudest, see mõirgamiseks ühinev koorihää! ei lajmeta mitte sõud-val voogamisel laiali, vaid veereb murdes ning purustades läbi ehmunud õhukihtide, ja kui ta on jõudnud minu valutava südameni, siis rõhub ta selle põrmusse.

Ja nüüd murtakse luid. Kas kuulete, kuidas luid murtakse? Selgroogusid, sääre- ja reieluid? Ma sulen silmad ja nüüd võin seda ka näha. Ma näen rattaid, millele on tüksuvad kehad seotud, ja rattaid aetakse ringi, ja raginal murduvad luud ning liikmed neis tüksuvais kehaes. Kas olete kuulnud kuulipildujate raginat? Oma ihu ja hinge erkudega? Ja teades, et nende rattad töötavad surmatõsidusel? Mina kuulsin seda kolmat hommikut ja hingesse tekkis seletamata iha seda veel kuulda, ikka veel, ja valu, mida tundsin, oli neid tiirasmagusaid valusid, mille korduvat hoogu oodatakse kirglikul innul. Iga uus ragin ratastas mind ennast. Ma tundsin murdumist kogu oma elulises sise-muses. Aga see murdumine oli lõbus, salalik-lõbus, ja ma vaatasin teistele kahvatanud isikutele palgesse ning lugesin seda lõbu ka nende palgelt.

*

Mõlemad putukad silmaringi prao vahel satuvad ärevusse. Nad keerlevad ja siputavad. Kaugus nende

vahel on laienenud. Siis tuleb rahu nende üle. Ja korraga algavad sulgamist. Tulekeeled, leeginooled, mahitud valgete suitsukerade sisse, sähvivad välgu eredusel kord uhe, kord teise suust. Nagu lohed, kes altilmast oma lõuad lõõska pursates välja on ajanud, mustavad nad iseeneste põrguliku tossu sees. Mingit tooni ei sünnita nende üksikud salvangud esimestel pilkudel. Salalikult, ootamatult nlpavad nad üle vee. Siis aga elustub õhkkond häälest. Tumedale mürtsule, mille mitmekordne kaja endale praginal teed kärstab, järgneb ulgumine. Ulgumine, otsekui vihiseks taevalaotus tormitiivul põgenevaist vaimudest, kes nutavad kirglikus vihas. Sel kaebehäälel on suurust ja vägevust. Tunnen hanguvat üdi oma luudes ja nahka pingule tõmbuvat oma liikmete ümber. Ja arvan ulgujaid nägevat — neid surmaga täidetud läkivaid terasvaime, kes ahnusevatus nii kaua nutavad, kuni nad oma saagilennul veel pole ohvrit tabanud.

Nad heidavad maha kindluse ja kindluse veeümburuse. Ja kuhu nad on heitnud, sealt kasvab puu üles. Kindlusest kerkib tuliokstega, sädeokastega hall suitsupuulildaku ladvaga, nagu painutaks teda marutuul; merest aga sihvaksirge, vahtvalge vesipuu — hiiglapikkune hõbepappel, mille lopsakas lehestik ilutseb briljandisäral. Või ei ole see puu? See seal — ta sööstab praegu Kuningasaare nina ees voogude kaisust üles —, see on kumendava ihuga neitsi, sale, luhtava rinnaga, nõrguvate juustega. Ta tõuseb, raputab end, puristab hõbepiisku suust, naeratab mulle vastu ja vajub.

See ilm täis ulgumist ja undamist, täis raginat ja mürinat, täis suitsupilvi, tolmupöörlosti ja mühavaid veesambaid täieneb äkitselt uue kära ja uue äreva liikumise poolest.

Harakasaarel hauguvad häänid. Uks algab, teine järgneb, kolmas tõstab järgnemiseks pead. Ja kõigi suud sihivad ühte külge, sama tillukese täpi poole, mille leiab silm alles kauema otsimise järel merepeegli hallist vinetusest. Harakasaare häänid — nad on meile nii ligidal, et võiksime visata neile kiviga pähe —, miks hauguvad nad selle veepinnal liikuva

musta täpi peale, miks paiskavad nad temale oma tule-sappi? Me teame seda. Me saime seda eile teada. Sest juba eile haukusid ja sulgasid nad paari saherduse täpikese peale — sama kõva-heleda, kilkava häälega ja sama vihiseva, vinguva ilapildumisega. Need väiklased kiskjad — nad haistavad ka selles ujuvas pähklikoorekeses hukatavat elu. Nad haistsid seda juba eile oma nuuskivate murdjaninadega ja tõttasid teda vihasel räginall hävitama. Ja meie ajasime kaelad pikale ja silmad pungi, ja süda tahtis põuest hüpata põnevuse pärast, ja iga kord, kui purustamisele pühendatud pähklikooreke ülespaisatud veemühangute seest seal kaugel jälle nähtavale tuli, ikka jälle tabamatult, siis kerkis rahvametsast pilkega segatud rõõmuleitsak üles. Täna kordub mäng. Laeng kõmmub laengu järel üle vee, veest puhkeb vahukuhi üles, see laieneb kobrutavaks mulinaks või pikeneb pöörlevaks veevaoks ja selle sisse kaob veneke. Kadunud, ära neelatud! Kuid ei. Niipea kui vood on veidike silenenud, näeme paadikest laineil heljuvat, muudkui need meist, kes tarvitavad pikksilma, ümisevad kahvatanud huulil verest, mis värvivat lootsiku istmeid ja põhja. Haavatud, aga mitte veel hävitatud. Surma piitsutusel püüavad nad varjava ranna poole. Pooltegi elu tahavad päästa murule. Aerudeks saanud meeleheide sunnib lootsiku lendama. See jõuab kuulirahe all kaldale, kaob kaljude varju, ja meile jääb nägematuks, kui palju päästetud elu roomab temast veel mättale.

Kes nad on? Suurest tapateatrist põgenenud mässulised võitlejad või nende salasaadikud? Me ei tea seda. Eile tõi üks säherdune lootsik kaldale pommikildudest haavatud naise ja lapse ning teine kaks-kolm verist soome kalameest. Siis kõneldi eksitusest, süütuist inimestest.

Harakasaare vahikoerad vaikivad undamast, sest veepeegel paagi ja ranna vahel on jälle puhas. Ka mõlemad ujuvad murdjad paagi taga peavad vahet. Ainult kindluse lövid mõirgavad veel, kuid harve-mini ja nõrgemalt, urisemiseks raugivate häälega. Kuuldub, nagu oleksid nad endi esimese nälja- ja janutuhina kustutanud ja puhkamiseks kõhuli heitnud.

Näib, nagu läheneks väsimuse sunnil nii ühes kui teises leiris vaikne vaheaeg.

Või on see lõpp?

See on lahenev lõpp.

Raskejalgne hommik oigab ja saab maha. —

Kindlusekogu tagumisest osast kasvab üles lillekimp. Seotud valkjatest, punakatest, kollakatest tulililledest. Kubu lõõskavaid leeke helehalli ja pigimusta käharladvikuga, mis ulatub pilvedeni. Pundar sära ja säten-dust silmikustutava toredusega, hingepõrutava vägevusega. Meie seas pole suud, mis ei karjataks, meie seas pole silma, mis ei jääks pärani. Ja paljud meist põgenevad, langevad maha, löövad käed kaitseks pea ümber, kui meid tõugates tabab järgnev raksatus mühiseva õhupuhangu saatel. Selle tumeda, muljuva, mägiraske, majesteetliku kärgatuse all sureb iga muu hää ligidal ja kaugel, meie tuhandesuulisest karjatusest kuni kõige jämedama kindlusekahuri mürinani.

Siis on vaikus. Kahmetu, närtsinud.

Minestus pikutab merel. Jõuetus põõnutab kaljudel.

Ma ei kuule oma kõrvus muud kui ilmakaugest surevat sahinat ja oma vaibunud põue tuima tuikamist. Ja laisk lõtvus koorib liikmed mul raskeks.

Saarestikul aga laguneb hiigel-lillekimp. Ta haruneb laiali, vajub viidakile, kaotab värvid, pudeneb tolmu-, tuha- ja tahmakarva helbeiks, mida tuul pilvepasimustena veeretab üle saarestiku, üle mere. Ainult väike, kollakaspunane tüükajätis, kiiresti kahanev, liigub veel paiga peal, kust pärkas hiigelkimp.

Aegamööda toibub tarretus.

Meeled virguvad, ajud ärkavad, keeled pääsevad valla.

Kus? Kummas leiris?

Kihin meie seas, kohin linna poolt, müdin kauge-mal puiestikus. Kaldale koguneb kasakaid.

Kus? Kummas leiris? Kelle laskemoon?

Esimesed lõõtsutavad salgad jõuavad linna poolt päralt.

Kumma püssirohuait?

Kusimused ja vastamisi käivad vastused soome, rootsi, vene, lati, eesti suudest. Vastused, mida ena-

masti soov on enneaegselt ja vägivaldselt sünnitanud. Valitsuse pool! — Muidugi valitsuse pool! — Vist valitsuse pool! — Ei, mässajate pool! — Nahtavasti mässajate pool!

„Bog s n a m i l“ hüüab jalaväe-ohvitser meie keskel ja laseb käe pikksilmaga langeda.

„Kuningasaarella,“ kinnitab tume soome haal teise pikksilma alt.

Nuud teame. Kuid kas see on lõpp?

Haudselt vaikiva kindluse peale heidab roidunud kolletus. Pikad varjud roomavad üle vee. Irvitav kolp tantsib voogudel, seal, kus seni, kiikles kollakas puju.

Me ootame.

Ootame ikka veel.

Ootame häälitsemist hauast.

„Belõi ilag!“ hõiskab ohvitser.

„Valge lipp!“ sosistab värisev eestlane minu kõrval.

Minu jalgade ees langeb üks mees kaljule ja ham-mustab kivisse.

Üks härrasmees vahib kindluse poole ja naerab.

Nuud on lõpp.

BIBLIOGRAAFILISI ANDMEID

Ma tulen taevast ülevalt.

1. „Eesti Postimehe“ jututuba 1896, lk. 143—147.
2. „Kogutud teosed“ XVII, Tartu 1933.

Astla vastu.

1. Koguteos „Lõbu ja teadus“ I. J. L. Jürgens ja R. Aavakivi, Tartu 1898, lk. 3—73.
2. „Astla vastu“. E. Vilde uudisjutt [Tartu 1898] (äratrük teosest „Lõbu ja teadus“ I 1898).
3. „Lõbu ja teadus“ I. M. Hermann, Tartu 1906, lk. 3—80.
4. „Astla vastu“ [Tartu 1906] (äratrük teosest „Lõbu ja teadus“ I 1906).
5. „Kogutud teosed“ XVII, Tartu 1933.
6. „Valitud teosed“ I, Tartu 1943.

Teine Joosep.

1. „Pühade leht noorele ja vanale“ [1898], lk. 2—5 (pealkirja all „Joosep teine“). J. L. Jürgens.
2. „Kogutud teosed“ XVII, Tartu 1933.
3. E. Vilde, „Valitud jutustused“. RK „Ilukirjandus ja Kunst“, Tallinn 1949.

Viimne õõ.

1. „Teataja“ 1901, nr. 16.
2. „Kogutud teosed“ XIX, Tartu 1934.
3. E. Vilde, „Valik jutustusi“. Eesti Riiklik Kirjastus, Tallinn 1951.

Nende poeg.

1. „Teataja“ kalender 1904, aastaks, Tallinn 1904, lk. 61—79.
2. „Kogutud teosed“ XIX, Tartu 1934.

Ai.

1. „Teataja“ 1904, nr. 13 lisaleht „Kirjandus. Teadus“, lk. 1—7.
2. „Kogutud teosed“ XIX, Tartu 1934.

Kaks jõuluõhtut.

1. „Uudiste“ veste-osa 1904, nr. 110.
2. „Kogutud teosed“ XIX, Tartu 1934.

Minu esimesed „triibulised“.

1. „Uudised“ 1904, nr. 64.
2. Sari: „Laste jututuba“, nr. 8. Kirjastus „Pääsuke“, Tallinn 1925.
3. E. Vilde, „Valitud jutustused“. RK „Ilukirjandus ja Kunst“, Tallinn 1949.
4. E. Vilde, „Minu esimesed „triibulised““. Eesti Riiklik Kirjastus, Tallinn 1951 (märts).
5. E. Vilde, „Minu esimesed „triibulised““. Eesti Riiklik Kirjastus, Tallinn 1951 (aprill).

Koidu ajal.

1. „Uudiste“ veste-osa 1904, nr. 61—93.
2. E. Vilde, „Koidu ajal“. Uudisjutt, G. Pihlakas, Tallinn 1904.
3. „Kogutud teosed“ XIX, Tartu 1934.
4. E. Vilde, „Valitud jutustused“. RK „Ilukirjandus ja Kunst“, Tallinn 1949.

Nimekiri.

1. „Kaak“ 1906, nr. 1, lk. 6—9 (pealkirja all: „Mässajate nimekiri“).
2. „Uus Ilm“, New York 1910.
3. „Kogutud teosed“ XIX, Tartu 1934.
4. E. Vilde, „Valitud jutustused“. RK „Ilukirjandus ja Kunst“, Tallinn 1949.

Seadusemees.

1. E. Vilde, „Seadusemees“. New York 1910 (kirjutatud esialgselt saksa keeles — Šveitsis 1906).

2. „Kogutud teosed“ XIX, Tartu 1934.

3. E. Vilde, „Valitud jutustused“. RK „Ilukirjandus ja Kunst“, Tallinn 1949.

4. E. Vilde, „Valik jutustusi“. Eesti Riiklik Kirjastus, Tallinn 1951.

Liha.

1. „Kaak“ 1906, nr. 3, lk. 3—8.
2. „Uus Ilm“, New York 1910.
3. „Kogutud teosed“ XIX, Tartu 1934.

Tooma tohter.

1. „Õiguse“ kaasanne „Kirjandus ja teadus“ 1908, nr. 39—42.
2. E. Vilde, „Jutustused“. „Mõtte“ kirjastus, Tallinn 1913.
3. „Kogutud teosed“ XIX, Tartu 1934.
4. E. Vilde, „Valik jutustusi“. Eesti Riiklik Kirjastus, Tallinn 1951.

Vlaburi.

1. „Päevaleht“ 1909, nr. 31, 32.
2. E. Vilde, „Jutustused“. „Mõtte“ kirjastus, Tallinn 1913.
3. E. Vilde, „Asta ohver ja teised jutustused“. J. Lilienbachi kirjastus, Tallinn 1913.
4. „Kogutud teosed“ XXVII, Tartu 1934.
5. E. Vilde, „Valitud jutustused“. RK „Ilukirjandus ja Kunst“, Tallinn 1949.
6. E. Vilde, „Valik jutustusi“. Eesti Riiklik Kirjastus, Tallinn 1951.

SISUKORD

Ma tulen taevast ülevalt	5
Astla vastu	19
Teine Joosep	117
Vilmne õõ	131
Nende poeg	139
Al	161
Kaks jõuluõhtut	171
Minu esimesed „tribulised“	181
Koidu ajal	191
Nimekiri	313
Seadusemees	325
Liha	345
Tooma tohter	359
Viaburi	391
Bibliograafilisi andmeid	403

Toimetuskolleegium:

P. Rummo (vastutav toimetaja),
E. Elisto, J. Kõosaar, L. Raud, E. Sõgel.

Toimetaja E. Elisto.

Kunstiline toimetaja
H. Viisur.

Tehniline toimetaja
O. Kasemets.

Korrektorid:
S. Aron ja M. Amon.

Ladumisele antud 23. X 1952.
Trükkimisele antud 13. XII 1952.
Trükiarv 15 000. Paber 54:84, 1/16.
Trükipoognaid 23,5+9 lisalehte.
Formaadile 60:92 kohaldatud
trükipoognaid 21,37. Arvutus-
poognaid 20,25. MB-21060.
Trükkikoda „Õhiselu“, Tallinn,
Pikk t. 40/42. Tellimise nr. 3249.

На эстонском языке.

Эдуард Вильде.
Рассказы. III.

Hind rubl. 7.60

